

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA CADILAR VE CADİ AVI

HAYDAR AKIN

DOST

ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA CADILAR VE CADI AVI

Haydar Akın

DOST
kitabevi

İçindekiler

Önsöz	13
Giriş	15
Terminoloji ve Yöntem Üzerine	15
Kaynakça Üzerine	20
I. Dilin Büyüsü ya da Büyünün Dili	29
II. Anadolu'da ve Avrupa Kültürlerinde Büyü ve Büyü Teknikleri	32
III. Eski Kültürlerde Şeytan ve Demon İnancı	45
Eski İran ve Düalizm	45
Mezopotamya Dünyası	46
Eski Mısır	55
IV. Antikçağın Büyüsü	60
Magus - Zerdüşt'ün Mirası	60

Antik Dünyada Büyü ve Demonlar	61
<i>Divination</i>	61
Din ve Büyü	64
Büyü, Büyü Gelenegi ve Ceza Kodekslerinde Büyü Pratikleri	65
Doğa Bilimlerinin Büyüsü: <i>Magia Naturalis</i>	85
Erken Dönem Hristiyan ve Greko-Romen Dünyasında Büyü	86
Tanrısal Demonun Düşüşü ve Kozmosun Yeniden Yapılandırılması	86
Demonun Yeni İşbirlikçisi; Aziz Augustinus'un Büyü Teorisi	91
Aziz Augustinus'a Katkılar	94
V. Ortaçağ Halk Geleneginde Büyü ve Büyücü	97
Büyücü, Cadı ve Şeytan İşbirliğinde Zararlı Büyü Pratikleri	97
Süt Büyüsü /Tereyağı Cadısı	100
Hava Büyüsü/Fırtına Cadısı	103
Hastalık ve Ölüm Getiren Büyü	106
Çocuk Yamyamlığı ve Ebeler	109
Büyü Sevgisi/Sevgi Büyüsü, Penis Hırsızları ya da Çöpçatanlar	113
Büyücü ve Ruhlar	117
Cadı ve Şeytan	118
Bilge Kadınlar (Otacılar)/Kocakarı İlaçları	120
Geleceği Okuyan –Falcı– Kadın	122
VI. Cadı Kimliği	123
VII. Ortaçağın Dünyası ve Cadı İnancının Gelişimi	135
VIII. Modern Cadı Kavramı	145
Şeytan	145
Şeytanla İşbirliği	150
Cadıların Sabbatı	152
Cadıların Gece Uçuşları ve <i>Canon Episcopi</i>	156
Hayvana Dönüşme	162
IX. Kutsal Engizisyon Mahkemeleri	168
Heretik Gruplarla Mücadele	168
Kutsal Engizisyon Mahkemelerinin Kuruluş Amacı	172
Engizisyon ve Engizitörler	175
Kutsal Engizisyon Mahkemesi Heyeti	178
<i>denuntiatio-inquisitio-accusatio-confessio</i>	180

İtirafa Davet - İşkence Ritüeli	183
Engizisyon Kararlarının Açıklanması - Cezalarda İndirim ve İnfaz Ritüelleri	187
X. Hayvanlara Karşı Yürütülen Ceza Davaları	192
XI. Azize mi, Cadı mı? Orléanslı Bakire Jeanne d'Arc	196
XII. Cadı Avı Çağı	202
Cadı Avını Hazırlayan Koşullar	203
Cadı Avının Coğrafyası ve Kurban Sayısı	208
Orta Avrupa Ülkelerinde Cadı Avı	211
Fransa	212
İsviçre	212
Almanya	213
Kuzey Avrupa Ülkelerinde Cadı Avı	218
Güney Avrupa Ülkelerinde Cadı Avı	219
Batı Avrupa Ülkelerinde Cadı Avı	221
Britanya Adaları	221
Hollanda, Belçika, Lüksemburg	227
Doğu Avrupa Ülkelerinde Cadı Avı	229
Polonya	229
Rusya	230
Macaristan	231
XIII. Cadılık Deneyleri	234
XIV. Cadı Literatürü	242
Heinrich Kramer (Institoris), 1486.	242
Ulrich Molitor, 1489.	251
Johann Weyer, 1563.	254
Jean Bodin, 1580.	259
Peter Binsfeld, 1589.	261
Martin Del Rio, 1599.	263
Friedrich von Spee, 1631.	267
Benedikt Carpzov, 1638.	274
Christian Thomasius, 1701.	276
Cadı Literatürünün Genel Bir Değerlendirmesi	281
XV. Resim Sanatında Cadı, Demon ve Şeytan	283

<i>Antikçağdan Günümüze Cadı Avı Kronolojisi</i>	293
<i>Notlar</i>	301
<i>Kaynakça</i>	381
I. Standart Eserler	381
II. Birincil Kaynakça	383
III. İkincil Kaynakça	393
IV. Sözlükler ve Ansiklopediler	397
V. Derlemeler - Tıpkıbasımlar - Yorumlu Metinler - Sergi Katalogları	398
VI. Sanatlarda Cadı-Demon-Şeytan	399
<i>Dizin</i>	401

Şule ile Can'a

Önsöz

Elinizdeki bu kitap, 1994 yılında J. M. Sallmann'ın *Cadıların Sabbatı* isimli kitabıyla başladığım okuma maratonunda verilmiş ilk mola olarak tanımlanabilir. Avrupa'da 1430-1780 yılları arasında yaşanan ve tarihçilerce "cadı avı çılgınlığı" olarak nitelendirilen toplumsal cinneti açıklamaktan çok anlayabilme çabası içinde olduğumu, Avrupa merkezli cadı avı yazınına 'giriş' yapmaktan öte bir amaç taşımadığımı söyleyebilirim. Bu nedenle, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı* cadıların evrenini, onlar için *tasarlanan* mikro kozmosu açıklayabilme amacıyla gelecekte yapmayı planladığım çalışmalara bir temel oluşturuyor.

Ortaçağ Avrupası'nda cadılar ve cadı avı üzerine bir şeyler yazılması gerektiği fikrini ilk kez ortaya atan ve beni yüreklendiren editörüm Zehra Aksu Yılmaz'ın özellikle teşekkür etmek istiyorum. Zehra'nın içten destek ve yardımları olmasaydı, yıllardır aldığım notlar bir gün birleştirilmeyi, düzenlenmeyi umarak masamda beklemeyi sürdürecekti.

Kendilerine ayırmam gereken zamanı yazılma sürecinde kitapla paylaşan eşim ve oğluma karşı borcumun teşekkürün çok ötesinde.

Kitabın kusursuz yayımlanabilmesi için ellerinden gelen çabayı gösteren Dost Kitabevi Yayınları çalışanlarının tüm dikkatlerine rağmen gözden kaçmış her türlü hatanın sorumluluğu tümüyle bana aittir.

Haydar AKIN
Ekim 2001, Ankara

Giriş

Terminoloji ve Yöntem Üzerine

Bu bölümde, 'Giriş'in sınırları içinde kalmak koşuluyla, kitabın hazırlanmasında izlenen yöntem, terminoloji, dipnotların izlenme biçimi, 'Kaynakça'da yer alan eserlerin içeriği ve kitap içinde değerlendirme şekline ilişkin bilgiler vermeyi amaçlıyoruz. Bu denli kapsamlı açıklamalarda bulunma ihtiyacı, kitabımızın geç ortaçağ ve erken yeniçağ Avrupası'nda, yaklaşık dört yüzyıla (1400-1800) yayılan bir dönemde yaşanan 'Cadı Avı Çılgınlığı'nı, bir başka dilde (Almanca) yazılmış eserlere başvurarak, doğrudan ele almayı amaçlayan ilk Türkçe çalışma olmasından kaynaklanıyor. Batı dillerinde demonoloji yazınında kullanılan kavramların Türkçe karşılıklarının bulunmasında yaşanan zorlukların bir biçimde aşıldığı düşünülmekle birlikte, ayrıntılı hazırlanmış bir 'Giriş' bölümünün kitabın izlenmesinde okuyucuya rahatlık sağlayacağına inanıyoruz.

Kitabımızın sonunda yer alan 'Kaynakça'dan da görüleceği üzere, 'Anadolu'da Büyü Geleneği'nin kavramsal boyutta incelendiği I. Bölüm'de ve VI. Bölüm'de faydalanan kaynaklar dışında kalanların tamamına yakın kısmı Almanca telif veya Almancaya başka dillerden çevirilmiş

kitaplardır. Bu eserlerin büyük bir bölümünde demonoloji yazınında sıkça kullanılan ve/veya Almanca karşılığı tam olarak tek bir kelimeyle verilemeyen birçok kavram Latince, Eski Orta/Yüksek Almanca karşılıklarıyla verilmiş veya orijinal haliyle bırakılmıştır. Biz de kavramların Türkçe karşılıklarının tam olarak verilebilmesinde yaşanan zoriukların önüne geçebilmek için benzer bir yöntem kullanarak, *Latincesiyle (birlikte) içeriğinin daha iyi anlaşılabilceğine* inandığımız kavramların tümünün kitapta bu haliyle yer alması yöntemini benimsedik. Latince kavramlara, mensubu olduğu dil ailesi nedeniyle, daha ya(t)kın olan Almancanın bu avantajını düşünerek, Türkçeleştirilen kavramları daha detaylı açıklama yoluna gittik. Bu noktada okuru gereksiz yere yormamak için, *Almanca kavramlar* için parantez açma yöntemi yerine, karşıladığımız Türkçe kavramları kullandık.

'Cadı' bizlerin pek de yabancı olmadığı bir kavram. Pek çoğumuz çocukluk günlerinden, 'Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler' masalında kraliçesini erken yaşta kaybeden kralla evlenerek, 'Pamuk Prenses'e üvey anne olan cadının kötü marifetlerini, hortlak, cin, peri masallarındaki devlerin, gulyabanilerin, ejderhaların korku veren serüvenlerini anımsar. Masallara, söylencelere, destanlara konu olan doğaüstü varlıklar istisnasız her kültürde sözlü geleneğin temelini oluşturmuştur. Bizim kültürümüzde cadı, masallarda ve söylencelerde yaşatılan, kötülüğün simgeleştirildiği, yalın bir kavramdır. Anadolu'da yaşayagelen büyü geleneği İran, Mezopotamya, Mısır, Kelt, Cermen kültürleriyle karşılaştırıldığında oldukça naif kalır. Farklı kültürlerde büyü geleneği kitabımızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Burada vurgulanmak istenen husus, büyücülük, cadılık gibi kavramların açıklanmasına yönelik çabalarda yaşanan sorunların ortaya konulmasına ilişkindir daha çok. Dilimiz, sahip olduğumuz kültürel miras çerçevesinde, Avrupa kökenli demonoloji yazını tam olarak karşılayabilecek *kavramlara* sahip değildir. Özellikle de Türkçede var olan kavramlar (şeytan, cin, iblis, ifrit) antikçağ ve ortaçağ Avrupası demonoloji yazının, teolojik bağlamda sadece bir boyutunu karşılayabilmekte, geleneksel büyü/cü ve modern cadı kültürünü bütünüyle açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kültürlerin gereksinim duyduğunda kavramları çeşitlendirebildiğine somut bir örnek Alman dilinden verilebilir. Ortaçağ Almanyası'nda 'cellat' kelimesinin karşılığı olarak kullanılan *Scharfrichter, Henker, Freimann, Kleemeister, Nachtrichter* çağdaş Alman yazınında halen kullanılmaktadır.

Bu bağlamda V. Bölüm'de, ortaçağ Avrupası'nda uyguladıkları *zararlı büyü pratiklerinden hareketle* 'Geleneksel Cadı/Büyücü' kimlikleri tanım-

lanmaya çalışılmıştır. Çok sayıda kavramın bire bir karşılıklarının verilmesinden çok, içerdikleri anlamları açıklayabilmeye yönelinmiştir. Örneğin hava büyü (Alm. *Wetterzauber*) anlamında Almancada kullanılan *Wetter machen* tam olarak 'hava yapmak', 'hava yapıcılığı' anlamlarına gelmekle birlikte, Türkçede, içerik olarak aynı anlamı taşıyan 'hava büyü' ile, karşılanmıştır. Böylece, süt büyü (Alm. *Milchzauber*) yapan süt büyücüsü (Alm. *Milchzauberin*) veya süt hırsızı (Alm. *Milchdiebin*), tereyağı büyü (Alm. *Butterzauber*) yapan tereyağı cadısı (Alm. *Butterhexe*), kötü hava koşulları (dolu yağışı, sağnak yağış, fırtına) yaratma pratikleri hava büyü, yağmur yağdırma büyü, dolu çağırma büyü (Alm. *Wetterzauber*, *Wetter machen*, *Regenzauber*, *Hagelsieden*) ve pratiklerin icracısı hava cadısı (Alm. *Wetterhexe*, *Wettermacherin*), gönül-göz-bağlama büyü (Alm. *Liebeszauber*) pratiklerinin icracıları, erkeklik-organi-hırsızları (Alm. *Männlichkeitsdiebinnen*), çöpçatanlar (Alm. *Kuplerinnen*) olarak ifade edilmiştir.

Yine antikçağdan başlamak üzere ortaçağ boyunca kullanılan farklı zararlı/yararlı büyü pratiklerinin ve icracılarının Türkçeleştirilmesinde, benzer bir şekilde, kavramların içerdikleri anlamları öne çıkaracak tanımların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Burada kitapta geçen bazı tanımların hangi Almanca kavramlara karşılık olarak kullanıldığına ilişkin örnekler vermek istiyoruz: falcılık (*Wahrsagerei*), falcılık sanatı (*Wahrsagekunst*) pratiklerinin icracısı olarak falcı (*Wahrsager/in*), kendisinde var olan ilahi kudretle keramet buyurma (*prophezeien*) peygamber (*Prophet*), bir kâhinin (*Hellseher/in*, *Seher/in*) kendisine bahşedildiğine inandığı güce dayanarak kehanette bulunması (*vorhersagen*, *voraussagen*), kehanet (*Vorhersage*, *Hellseherei*, *Sehergabe*), sahip olduğu doğüstü güce dayanarak şifa dağıttığına inanılan halk hekimleri, sağaltıcı (*Heiler/in*), otacı (*Kräuterkundige*), şifalı otlar bilgisi (*weise Frau*, *Ärztin des Volkes*), üfürükçü (*Wunderheiler/in*), sağaltma büyü (*Heilzauber*), yıldız falcısı (*Sternseher/in*, *Sterndeuter/in*), rüya tabircisi (*Traumdeuter/in*), zehir terkipçisi (*Giftmischer/in*), zararlı/kara büyücü (*Schadenzauber/in*).

III. Bölüm eski kültürlerde şeytan ve demon inancına ayrılmıştır. Bu kısımda Mısır ve Mezopotamya kültürleri, antikçağdan başlayarak demon ve cadı inancının oluşmasında Avrupa kültürlerine olan etkileri, eski İran ise kötülüğün ilke olarak var olabileceği, iyilik ile kötülüğün ayrıştırıldığı, düalist bir dünyaya ilk adımların atıldığı kültür olması nedeniyle özellikle seçilmişlerdir. Kuşkusuz eskiçağdan itibaren tüm kültürlerde büyü tasarımları insanların yaşamlarında önemli bir yer işgal etmekle birlikte, Hint, Çin, Yunan, Roma ve Avrupa kültürlerinin erken dönem

inanç panteonlarına kısaca da olsa değinmek kitabın sınırlarını zorlamak anlamına geleceği için, ulaşmayı amaçladığımız dönemin Avrupasına olan etkileri de göz önünde bulundurularak, Mısır, İran ve Mezopotomya kültürleri üzerine kısa bilgiler vermekle yetinilmiştir.

IV. Bölüm'de antikçağdan erken Hristiyanlığa büyü inanışının evrimi incelenmektedir. Görkemli bir büyü geleneğine sahip olan antikçağın, Hristiyan demonolojisine temel oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Hristiyan demonolojisinin kutsal metinlerin yorumlarına dayalı gelişimi 5. yüzyılda başlar. Bu dönemden itibaren kötülüğün kaynağı olarak şeytanın simgeleştirildiği görülür. Antikçağda edindiği mevkiyi kaybederek Tanrı katından düşen, şeytanın yardımcısı unvanıyla payelendirilen 'demon'un giderek bu rolü benimsediği, cadıyla şeytan arasında kurulan işbirliğinde aracılık görevini üstlendiği görülmektedir. Bu kısımda Plinius'tan beri antik dünyada uygulanan büyü pratikleri ile dini ritüeller arasında ayrıma gidilmesi, başta Aziz Augustinus olmak üzere erken Hristiyanlığın ünlü kilise babalarının demonoloji öğretisini inşası ve erken dönem ceza kodekslerinde büyü pratiklerine öngörülen cezalar anlatılmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere V. Bölüm'de, Avrupa'da modern cadının öncülü geleneksel büyücü kimliği incelenmektedir. Burada vurgulamak istediğimiz nokta, geleneksel büyücünün evrimini tamamlamış, yararlı eylemlerinden çok çevreye ve insanlara zarar veren pratikleriyle modern cadıya öncülük yapabilecek bir konuma gelmiş olmasıdır. Geleneksel büyücüye atfedilen zararlı yeteneklerin modern cadıda ortaya çıkışı 15. yüzyılın başına rastlar.

III., VI. - XIII. Bölüm'lerde ortaçağ Avrupası'nda modern cadı kavramının ortaya çıkışı, Hristiyan dünyasına karşı, şeytanın işbirliğinde, kurulmuş komplonun işbirlikçisi olarak cadı inancının yayılması, kutsal engizasyon mahkemelerinin kuruluşu ve Katolik dünyasının düşmanlarına karşı verdiği amansız mücadele ve cadı avının Avrupa coğrafyasında seyri ele alınmıştır. Bu bölümdeki konu başlıklarının tamamı daha ayrıntılı bir değerlendirmeyi gerektirdiği halde, kitabımızın hacminin artmaması için giriş niteliğinde verilen bilgilerle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Özellikle de modern cadı kimliğinin temelini oluşturan gece yolculukları, sabbat, hayvana dönüşme gibi pratikler, Katolik kilisesinin düşmanlarına karşı kendisini korumak için kurduğu mükemmel bir organizasyon olarak engizasyon mahkemeleri ve Orta Avrupa ülkelerinde cadı avının seyri öne çıkarılmıştır. Yine altbaşlıklar altında bu bölümde yer alabileceğini düşündüğümüz bazı parantezler açmak istedik; Hristiyan hukukunda

sanıklarının hayvanların oluşturduğu istisnai bir yargılama süreci 'Hayvanlara Karşı Açılan Ceza Davaları', 21 yaşında kâfir olmaktan, cadılık yapmaktan suçlu bulunarak yakılan gecikmiş azize 'Jeanne d'Arc' ve sanık olmanın suçlu olmak anlamına geldiği 'Cadı Av Çağı'nda cadılara karşı uygulanan 'Cadılık Deneyleri'.

XIV. Bölüm'e cadı literatürünün çağdaş yazında en çok atıf yapılan eserleri alınmıştır. Heinrich Kramer'in (Institoris) *Malleus Maleficarum*'undan (1486), Christian Thomasius'un *De Crimine Magiae*'sine (1701) uzanan süreçte cadı avı yandaş ve karşıtlarının eserlerine yer verdiğimiz bu bölüm, tarihçilerce Avrupa'nın 'Cadı Avı Çağı' olarak nitelendirilen dönemini (1430-1780) anlamaya yönelik çabalarda ayrı bir öneme sahiptir. *Malleus Maleficarum*'un cadı avlarının başlangıcındaki öncü konumu ortaya konulmadan, J. Weyer, F. Spee ve C. Thomasius gibi cadı avı karşıtlarının cadı avını sona erdirmeye yönelik içten çabaları anlaşılmadan modern cadı kavramının ve cadı avı çılgınlığının tam olarak anlaşılabilmesi mümkün olmayacaktır. Bu bölümde bahsi geçen eserlerin sadece birkaç tanesinin (KRAMER: 1993 ve 2000), (SPEE: 2000), (THOMASIIUS: 1987) günümüz Almancasıyla yapılmış baskıları olması nedeniyle, çoğunlukla ikincil kaynaklar üzerinden yapılan yorumlara yer verilmiştir. Kuşkusuz anılan dönemden demonoloji yazınında ve-rilebilecek eser sayısı daha fazla olmakla birlikte, Almanca kaynaklı yazında en fazla referans gösterilen eserlere yer verdiğimiz belirtmemiz gerekiyor.

Son bölümde ele aldığımız 'Resim Sanatında Cadı, Demon ve Şeytan' üzerine daha kapsamlı bilgi vermeyi, giderek 'Sanat ve Edebiyatta Cadı, Demon ve Şeytan'ı ele alan kapsamlı bir 'Bölüm' hazırlamayı tasarlamışken, bu yönde bir çabanın kitabın hacmini ve kapsamını büyütme anlamına geleceğini anladık ve bu bölümü resim sanatıyla sınırlı tuttuk.

Kitabımızın değindiği konularda coğrafya anlamında 'İslam Dünyası ve Osmanlı İmparatorluğu'na inanç bağlamında 'İslamiyet' ile paralellik kurmayı amaçlayan herhangi bir bilgiye hemen hiç yer verilmediği görülecektir. II. ve VI. Bölüm'lerde yer alan kısa değinmeleri hariç tutmak koşuluyla, bu tutumumuza iki nedenin temel oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, Anadolu topraklarında ve İslam Dünyası'nda, Avrupa'da yaşandığı şekliyle, süreklilik arz eden –organize– cadı avı üzerine hemen hiçbir bilgiye, kendi imkânlarımız dahilinde yaptığımız araştırmalarla ulaşamamış olmamızdır. Buradan çok ayrıntılı bir araştırma yaparak bu sonuca vardığımız hükmü çıkarılmamalıdır. 'Kaynakça'da yer alan kitaplarda cadı avı bağlamında, İslam Dünyası ve Osmanlı İmparatorluğu

üzerine herhangi bilginin yer almamış olması da bizim için bir ölçüde referans olmuştur. Bu eksikliğe diğer bir neden olarak, Hristiyanlık ile İslamiyet arasında cin, şeytan inancında 'inanç' bağlamında paralellik kurulmasının bütünüyle teolojik bağlamda ele alınmayı gerektiren bir husus olması ve aynı ölçüde bilgi birikimimizin yeterli olmaması gösterilebilir. Anılan iki temel nedene ilaveten, İslam Dünyası'na yer vermenin, kapsamını Avrupa kültürlerinde cadı inancının gelişimi ve cadı avının oluşturduğu bir kitabın sınırlarını zorlamak anlamına geleceğine inanıyoruz.

Dipnotların kitabın okunma ritmini etkilediği, okurun ilgisini dağıttığı ve bu yüzden mümkün olduğunca dipnottan kaçınılması gerektiği tartışmaları sıklıkla gündeme gelmektedir. Biz bu tartışmaların amacının okuyucuyu *korumak* mı, yoksa okuyucudan *korunmak* mı olduğunu anlayabilmiş değiliz. Dipnotları bir metnin vazgeçilmez unsurları olarak gördüğümüz için, doğal olarak, yazarın okuyucudan *korunmasından* yana olanlardan değiliz. Yazarının metin içinde söylemek istediği ancak bir biçimde söyleyemediği şeyleri okuyucusuyla paylaştığı bir *alan* olarak görüyoruz dipnotları. İster sayfa altında sunulsun, ister metnin ya da kitabın sonunda, dipnotların yazarına sağladığı özgürlüğün yanı sıra, okuyucuya durup düşünme, yeni metinlere yönelme olanağı sağlayan bir fırsat olduğunu düşünüyoruz. Bu düşünceden hareketle kitabımızın sonunda yer alan dipnotların *okura* okuma sürecinde bir sorun teşkil etmeyeceğine inanıyoruz.

Kaynakça Üzerine

Bu bölümde kitabımızın sonunda yer alan 'Kaynakça' üzerine ayrıntılı bilgiler vermeyi amaçlıyoruz. Öncelikle, 'Kaynakça'nın sadece faydalanılan kitapların bir dökümü olmaktan çok, meraklısı için bir *okuma listesi* önerisi biçiminde düşünüldüğünü vurgulamamız gerekiyor. Bu nedenle 'Kaynakça'da yer alan eserleri altı başlık altında topladık. *Standart Eserler* ve *Birincil Kaynakça* başlıkları altında toplanan telif ve çeviri eserlerin Almanca literatürde en çok referans verilen kaynakların önemli bir kısmını kapsadığını söyleyebiliriz. *İkincil Kaynakça* başlığı altında, birkaç istisna dışında, ortaçağ ve yeniçağın dünyasını anlamaya yönelik referans kitaplar yer alıyor. Bu bölüme alınan kitapların büyük bölümünün ortak özelliği, dinler, gelenek-görenekler ve zihniyet tarihi bağlamında 'büyü' kavramına atıfta bulunmaları. 'Kaynakça'nın *Sözlükler ve Ansiklopediler* başlıklı dördüncü bölümünde batıl inançlardan, mitolojiye, sem-

bollerden büyücülüğe, cadılıktan dinsel inançlara, etimolojiden dünya kültürlerine uzanan farklı alanlarda hazırlanmış sözlük ve ansiklopedik sözlükler, *Derlemeler*, *Tıpkıbasımlar*, *Yorumlu Metinler ve Sergi Katalogları* başlığı altında çoğunlukla görsel malzemenin ağır bastığı eserler, son bölümde ise sanatlarda cadı, demon, şeytanı bir biçimde konu edinmiş kitaplar yer alıyor.

Meraklı okurun gözünden kaçmayacak bir ayrıntıya burada değinmekte yarar görüyoruz. Bir editör (yayına hazırlayan) veya makale yazarı tarafından kitaplaştırılmış olanlar dışında, süreli yayınlarda yayımlanmış makalelere kaynakçada yer verilmemiştir. Bu *eksikliğin* nedenini *imkânsızlıklarla* açıklayabilmek ne derece kabul görecektir bilemiyoruz, ancak Almanya'da makalelerin yayımlandığı uzmanlık dergilerinin sadece abone sistemiyle sınırlı sayıda okuyucuya ulaştırılıyor olması, temin edilmesindeki güçlükleri açıklamaya yönelik bir yanıt olacaktır sanırız. Kitap içinde sıkça atıfta bulunduğumuz, cadı avı tarihi konusunda uzmanlaşmış genç kuşak tarihçilerden Wolfgang Behringer'in (d. 1956) çoğunluğu süreli yayınlarda yayımlanmış makalelerden oluşan 250 civarında eseri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, *imkânsızlıklardan* kaynaklanan *eksikliğin* önemi kitabın yazarı ve meraklı okur açısından daha iyi anlaşılacaktır. Söz konusu eksiklik sanal ortamda yayımlanan ve giderek yaygınlaşan, internetten indirilmiş metinlerle bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

'Kaynakça'nın *Standart Eserler* başlıklı birinci bölümünde, büyük bir çoğunluğu 1900'den önce yazılmış, antikçağ ve demonoloji yazını klasiklerine yer verilmiştir. Bu bölümde yer alan eserleri 'orijinal kaynaklar' ve 'standartlaşmış yorumlar' şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmak mümkündür; Agrippa von Nettesheim'in *Die Magischen Werke* içinde dört kitaptan oluşan *De occulta philosophia* (1510 ?), H. Kramer'in (Institoris) *Malleus Maleficarum* (1486), G. Bruno'nun *Magie* (1591/1592), J. Hartlieb'in *Das Buch der Verbotenen Künste* (1456), F. Spee'nin *Cautio Criminalis* (1631), C. Thomasiun'un *Vom Laster der Zauberei* (1701), B. Gui'nin (yay. haz.: Seifert-Pawlik) *Das Buch der Inquisition* (1309-1323/25) adlı eserlerini orijinal kaynaklara örnek olarak verebiliriz. Standartlaşmış yorumlar arasında, J. Hansen'in *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozesse im Mittelalter* (1900); Soldan-Heppe ikilisinin *Geschichte der Hexenprozesse* (1843), H. C. Lea'nın *Geschichte der Inquisition im Mittelalter* (1888), K. Aram'ın *Magie & Zauberei in der Alten Welt* (1927), F. Helbing'in *Die Tortur* (1910), G. Roskof'un *Geschichte des Teufels* (1869) anılabilir.

Orijinal kaynakların içeriği üzerine ayrıntılı bilgiler kitabın ilerleyen bölümlerinde (XIV. Bölüm: Cadı Literatürü) verileceği için, burada *çağdaş*

demonoloji yazınının standartlaşmış yapıtlarından bazılarına kısaca değinmek istiyoruz. Avrupa'da son cadı infazı yapıldığından bu yana (1793) henüz elli yıl geçmişken, Wilhelm Gottlieb Soldan (1803-1869) *Geschichte der Hexenprozesse* adlı kitabını yayımlar (1843). Liberal Katolik teolog W.G. Soldan Hessen-Darmstadt Meclisi'nde milletvekilliği de yapmıştır. Soldan'ın ölümünden sonra kızı Henriette Heppe (1832-1883) babasının eserinin gözden geçirilmiş baskısını 1880 yılında yayımlar. Eserin yazarları olarak bundan sonra Soldan-Heppe isimleri birlikte anılmaya başlar. Henriette Heppe'nin ölümünden sonra eserin, aslen bir gazeteci olan Max Bauer'ın gözden geçirdiği baskısı 1911 yılında yayımlanır. Günümüze kadar yapılan baskılar Max Bauer tarafından gözden geçirilmiş ve sonunda 'Kaynakça'nın yer almadığı (Wilhelm Gottlieb Soldan'ın sağlığında yapılan baskı dışında kitabın sonunda 'Kaynakça' yer almamıştır) metin temel alınmıştır (SOLDAN-HEPPE: 1999).

I. Kitap eskiçağlardan başlayarak 16. yüzyılın ortalarına kadar olan dönem içinde 'Putperest Doğu'dan başlamak üzere, İbranilerde, Eski Yunan'da, Etrüsklerde ve Romalılarda büyü inancının kökenini, büyü (karşı-büyü) ritüellerini, büyücülükle mücadele yöntemlerini, Eski Kilise'nin putperestleri Hristiyanlaştırma çabalarını, engizisyon mahkemelerinin kuruluş ve işleyiş sürecini, Yahudilerin, heretik kâfirlerin takibi sürecinin, modern cadı kavramının ortaya çıkışıyla sürekliliğine dönüşmesini Almanya, İsviçre, İtalya, İspanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeleri temel alarak inceler. II. Kitap büyük ölçüde, 16. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere, cadı avının coğrafyasına, tüm Avrupa'da yaşanan cadı avı çılgınlığının ülke bazında incelenmesine ayrılmıştır. Yine II. Kitapta, cadı avı yandaşlarına karşı, Christian Thomasius, Balthasar Bekker gibi muhaliflerin verdiği mücadele, 19. yüzyıla kadar bu yönde sürdürülen çabalar ayrıntılı bir biçimde anlatılır. 19. yüzyılın tipik profesyonel tarih yazımı tekniğiyle hazırlanmış olan kitabın sağlam teorik içeriği, çok sayıda orijinal (resmi-özel) belgeye (soruşturma tutanakları, kronikler, mektuplar, anılar, resmi yazışmalar) ilk kez bu denli ayrıntılı bir biçimde yer vermesinin yanı sıra, milyonlara varan kurban sayısı konusunda döneminin abartılı yaklaşımlarının etkisinden kurtulamamış ve yazar(lar)ının cadı sorunsalına yaklaşımında mezhep kimliğini geri planda tutamamış olması gibi olumsuz unsurları bir yana, bugün için demonoloji yazının en çok başvurulan 'kaynak metin'lerinden biridir.

Joseph Hansen, 20. yüzyılın başında (1900) yayımlanan kitabı *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozesse im Mittelalter*'de, Soldan-Heppe'nin *Geschichte der Hexenprozesse*'sine göre daha dar bir zaman aralığını (400-

1540) ele alır. Kitap büyücülüğün *kriminal* bir suç olarak kabulünden, cadı avı çılgınlığı doruk noktasına ulaşınca kadar geçen süreci üç dönemde inceler. Hansen'e göre büyücülüğün kilise tarafından izlendiği, sivil otorite tarafından cezalandırıldığı birinci dönem, 400-1230 yıllarını kapsar. 1230-1430 arası büyücülüğün skolastik felsefeciler tarafından *bilimselleştirildiği* ikinci dönemdir. Kilise ve devlet tarafından büyük cadı takibinin yapıldığı 1430-1540 yılları arası ise üçüncü dönemdir. J. Hansen 1430 yılını, cadılığın sadece Tanrı'ya karşı değil aynı zamanda topluma karşı işlenmiş (şeytanla işbirliği yapma, geceleri uçarak sabbatlara katılma, hayvana dönüşme gibi motiflerle bezenmiş) bir suç olarak sivil yargıya bırakıldığı (legalleştirildiği) dönemin başlangıcı olarak alır. Bugün cadı literatüründe 1430-1780 yıllarını kapsayan sürenin 'Cadı Avı Çağı' olarak nitelendirilmesinde, Hansen'in takip ve av sürecini dönemselleştirme çabalarının önemli katkısı olmuştur. Joseph Hansen ve Soldan-Heppe'nin Avrupa'da cadı avını ele alan kitapları, yayımlanmalarından bugüne kadar geçen uzun süre içinde değerlerinden hiçbir şey kaybetmedikleri gibi hâlâ en çok referans gösterilen kaynaklar arasında ilk sırayı almaktadırlar.

'Kaynakça'da *Standart Eserler* başlığı altında sayılan diğer kitaplar hakkında daha fazla ayrıntıya girilmesi, 'Giriş'in fiziki sınırlarını zorlamak anlamına geleceği için bu noktada Birincil Literatür'de yer alan kitaplara kısaca değinmek istiyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, kitabımız büyük ölçüde Almanca demonoloji yazını esas alınarak hazırlanmıştır. Öncelikle, 'demonoloji' (cinbilim) kavramını, antikçağda, teolojik bağlamda demon kültüne atfen tanımlandığı şekinden öte, başlangıcından bugüne tüm kültürlerde görülen cadı, cadılık ve cadı avı sürecini kapsayan bir anlamda kullandığımızı vurgulamak gerekiyor. Demon ve demonoloji kavramlarının Türkçe karşılıkları olarak kullanılan cin ve cinbilimin gerçekte bu işlevi yerine getirip getiremediği tartışmaları bir yana, demonoloji kavramının, aksi ifade olunmadıkça, insanlar ve/veya doğaüstü varlıklar tarafından (kendiliğinden kazanılmış veya eliyle) çevreye ve/veya insanlara karşı kullanılan zararlı pratikleri kapsayan genel bir tanımlama olarak alınması gerektiğini, bu yönde yapılmış bir genellemenin, konuyu ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışan kitabımızın hazırlanma amacına ve kavramın içeriğine daha uygun düşeceğine inanıyoruz. Yine, Almanca demonoloji yazınıyla, sadece Almanca yazılmış eserleri değil, aynı zamanda çeviri yoluyla bu dile kazandırılmış eserleri de kastettiğimizi belirtmek istiyoruz.

Hayli yabancı olduğu olduğumuz demonoloji yazınının 20. yüzyılın sonunda ulaştığı hacmi açıklayabilmek amacıyla 'Kaynakça'da yer alan bir bibli-

yografiya bu noktada kısaca değinmenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Köln Üniversitesi'nden Dr. Dietmar Nix tarafından, 1994-1998 yılları arasında derlenen bibliyografiya üzerindeki çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. İnternette kullanıma açılan ve Ocak 1999 ayında 557 sayfaya ulaşan çok geniş kapsamlı bu çalışma –*Bibliographie zur Malefizjustiz*– Almanca konuşan ülkeler (Almanya, Avusturya, İsviçre) ve Benelüks ülkelerinde (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) 16.- 17. yüzyıllardan orijinal kaynak metinleri ve anılan dönemden günümüze uzanan süreçte demonoloji yazını kapsayan 3491 eseri içermektedir (NIX: 1999). Bibliyografiya'ya büyü, teoloji, feminizm, sosyoloji, psikoloji, tıp, coğrafya, hukuk, insan bilimleri, kâfirlik/putperestlik, engizisyon, modern okültizm alanında verilmiş eserlerin tümünün alınması hedeflenmiştir. Bugüne kadar demonoloji yazınında daha geniş bir zaman periyodunu kapsayan (antikçağdan günümüze) bibliyografiya çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, kapsam itibariyle hiçbirisi Dietmar Nix'in yaptığı derlemenin boyutlarına ulaşamamıştır.

Çağdaş Alman demonoloji yazını cadı sorunsalının anlaşılmasına yönelik çok sayıda önemli eser verebilmiş birkaç ülkeden biri olarak kabul edilmektedir. Almanca konuşulan ülkelerde (Almanya, Avusturya ve İsviçre), farklı disiplinlerden gelen genç nesil tarihçilerin, bir yönüyle cadı sorunsalını konu alan doktora tezlerinin artması, bugüne değin arşivlerde kalmış belgelerin gün ışığına çıkarılmasına imkân vermesinin yanı sıra, ortaçağ Avrupası'nda yaşanan toplumsal histerinin nedenlerinin farklı boyutlarıyla ortaya konulabilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Günümüz demonoloji (Almanca) yazınında W. Behringer, R. van Dülmen, P. Dinzelbacher, G. Schormann, C. Daxelmüller, G. Schwaiger ve H.-J. Wolf, A. Blauert, I. A. Schulte, W. Rummel, C. Honegger, M. Hammes, E. Labouvie gibi araştırmacılar yapıtlarıyla öne çıkarken, uluslararası yazından başta B. P. Levack, J. B. Russell ve R. Kieckhefer olmak üzere, J. C. Bologne, A. di Nola, J. R. Grigulevic ve C. Ginzburg'un isimleri zikredilebilir.

Avrupa'da cadı avı sürecini bütün yönleriyle irdeleyen yapıtlarıyla W. Behringer çağdaş demonoloji yazının en önemli isimlerinden biridir. Erken yeniçağ Avrupası'nda Almanya ve özellikle de Bavyera (Almanya) cadı avları (BEHRINGER: 1988) üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Behringer, cadı kimliğinin tanımlanmasına yönelik belgesel içerikli (BEHRINGER: 1993) derlemeleri ve kurban sayına ilişkin güvenilir kaynaklara dayalı araştırmalarıyla yeni dönem yazının en çok atıfta bulunan, verimli tarihçilerinden biridir. Wolfgang Behringer, genç kuşak Al-

man tarihçilerden G. Jerouschek ve W. Tschachek ile birlikte yürüttüğü titiz bir çalışmayla, yaklaşık doksan beş yıl önce (1906) Almancaya çevrilmiş, sorunlu dilinin yanı sıra önemli eksiklikler de içeren H. Kramer'in (Institoris) *Malleus Maleficarum*'unu yeniden Almancaya kazandırmıştır. Latince'den yapılan yeni çeviri, eserin yeniden çevrilme gerekçelerinin de ayrıntılı bir biçimde sıralandığı 98 sayfalık bir 'Giriş' bölümü içermektedir. Almanca (1906), İngilizce (1928), Fransızca (1973) ve İtalyanca (1977) çevirilerle karşılaştırılarak yapılan yeni çevirinin bir diğer önemli özelliği 'yorumlu' olmasıdır.

Almanya'dan W. Behringer'e ilaveten kitaplarına uluslararası yazında sıklıkla atıf yapılan yazarlar arasında G. Schormann (1996), G. Schwaiger (1999), C. Daxelmüller (1996), H.-J. Wolf (1998) ve R. van Dülmen (1991) gibi tarihçiler sayılabilir. Bir erken yeniçağ uzmanı olan Richard van Dülmen cadı avını doğrudan ele alan eserlerden çok, Avrupa kültürel bir dönüşüme tanıklık eden Reformasyon sürecinde, kilise ve sivil otorite arasında iktidar savaşımına malzeme oluşturan cadı avını sorgulayan eserleriyle dikkat çekmektedir. Yine antikçağdan erken yeniçağa büyü kavramının gelişimini irdelediği kitabıyla C. Daxelmüller ve Almanya'da cadı avı davalarını bütün yönleriyle inceleyen çalışmalarıyla G. Schormann, kitabımızda eserlerine sıklıkla atıfta bulunduğumuz yazarların başında gelmiştir.

Çağdaş demonoloji yazınında Almanya dışından anılacak araştırmacılar içinde J. B. Russell kuşkusuz ayrı bir öneme sahiptir. Son yıllarda şeytanın özel tarihini konu alan kitapları *Şeytan* (1999), *İblis* (2000), *Mephistopheles* (2001) ve *Lucifer* (2001) dilimize de çevrilen J. B. Russell, cadı avı tarihi konusunda uzmanlaşmış bir tarihçi olmaktan çok, şeytan kültürünün çağlar boyunca geçirdiği evrimi inceleyen yapıtlarıyla ünlenmiş bir araştırmacıdır. Cadı avı tarihi konusunda, B. P. Levack (1995), antikçağdan ortaçağa büyü geleneği konusunda R. Kieckhefer (1995) ve J. C. Bologne (1995), kâfir-cadı avları ve engizisyon mahkemeleri üzerine bir referans olan çalışmasıyla J. R. Grigulevic (1995), yine tüm dönemlerde şeytan kültürü üzerine A. di Nola, 'Kaynakça'da yer alan eserleriyle Almanya dışından anılması gereken önemli araştırmacılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabımızın ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere, ülkemizde bugüne kadar modern anlamında 15. yüzyılda Orta Avrupa'da ortaya çıkan cadı kavramını irdeleyen ve 15.-18. yüzyıllar arasında tüm Avrupa'yı kasıp kavuran cadı avı çılgınlığını tüm boyutlarıyla ele alan telif veya çeviri bir çalışma henüz yayımlanmamıştır. Biz kitabımızın ana izlegine, Ana-

dolu'da geleneksel büyü ve cadı inancı bağlamında, katkı sağlayabilecek ulaşabildiğimiz tüm Türkçe kaynaklara yeri geldikçe değinmeye çalıştık. Böylece bir yandan Türkçede bir halk geleneği olarak cadılık ve büyücülük üzerine bugüne kadar (folklorik bağlamda bölgesel araştırmalar hariç olmak üzere) yayımlanmış araştırmaları toplu olarak okuyucuya sunmanın yanı sıra, Anadolu'da ve Avrupa'da yerleşmiş kavramları içerdikleri anlamlardan yola çıkarak karşılaştırmaya çalıştık. Bu bağlamda P. N. Boratav, A. İnan, C. Anadol, S. V. Örnek, K. Erdil ve İ. Z. Eyuboğlu'nun Anadolu'da büyü ve karşı-büyü geleneği ve hurafeleri konu alan değerli eserlerinden önemli ölçüde faydalandık. Yine İstanbul ve çevresinde (Trakya) büyü geleneğinin yaygınlığı ve batıl itikatlar konusunda M. H. Bayrı ve Abdülaziz Bey ve Ali Rıza Bey'in kitapları II. ve VI. Bölüm'de alıntı yaptığımız eserler içinde yer almıştır.

Kuşkusuz bu bölümde anımsanması gereken araştırmacılar yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. R. Villeneuve, V. Sackville-West, R. Pernoud, A. Önnersfors, G. Luck, C. Honegger, M. Hammes, H. P. Duert, G. Becker ve A. Borst ile bu listeyi uzatmak mümkünse de, kitap içinde bu araştırmacıların eserlerine sıklıkla atıfta bulunulması nedeniyle daha fazla ayrıntıya girmek istemiyoruz.

'İkincil Kaynakça' başlığı altında, yaklaşık on sekiz yüzyıl sürmüş bir dönemi (ortaçağ ve yeniçağ) tüm boyutlarıyla (maddi veya ruhani dünya) anlamaya yönelik kitaplar yer almaktadır. A. Borst, F. Braudel, P. Burke, N. Z. Davis, G. Duby, P. Dinzelbacher, R. van Dülmen, E. Friedel, J. Huizinga, J. Le Goff, A. Guryevic, R. Beck, M. Eliade, H.-H. Kortüm, N. Ohler, B. Tuchman gibi yazarların eserleri kuşkusuz bu bölümün referanslarını oluşturmaktadır. Bu eserlerden bazıları belli bir dönemi (ortaçağ, erken yeniçağ, yeniçağ, endüstri devrimi öncesi dönem veya belirli bir yüzyıl) konu edinmişken, bazılarının belirli bir tema (gündelik yaşam, ruhani dünya, halk kültürü, ölüm mitosu veya seçkinlerin kültürü) üzerine yoğunlaştığı görülecektir. Bu bölümde yer alan kaynaklar, yazarının Avrupa'da yaklaşık dört yüzyıl süren *toplumsal cinneti* anlayabilme yolunda, meraklı okura bir *altyapı* kurabilme çabalarına yönelik olarak 'Kaynakça'ya alınmıştır.

'Kaynakça'nın 'Sözlükler ve Ansiklopediler' bölümünde kavramların dünyasına girmemize olanak sağlayacak başvuru eserleri yer almaktadır. Bu bölümde özellikle de M. Lurker, D. ve G. Bandini, H. Biedermann, L. Petzoldt, D. Pickering ve M. Z. Pakalın tarafından kaleme alınmış sözlüklerden büyük ölçüde faydalandığımızı belirtmemiz gerekiyor.

V. Bölüm'de ağırlıklı olarak derlemeler, tıpkı basımlar ve görsel malzemenin kullanıldığı eserlere yer verdik. Bir ölçüde 'Kaynakça'da yer alan

eserler arasında yukarıda ve takip eden başlıkta kendine yer bulamayan eserler bu başlık altında toplandılar.

'Kaynakça'nın VI. ve son bölümünde edebiyatta, resim, sinema ve sahne sanatlarında cadı, şeytan, demon ve efsanelere konu kişi ve varlıkları ele alan eserlere yer verdik. Bu bölümde edebiyat alanında verilebilecek örneklerin sayısını arttırmak mümkünken, kitabın kapsamı konusunda elimizden geldiğince seçici davrandığımızı söyleyebiliriz.

Sonuç itibariyle, elinizdeki kitap Avrupa kökenli bir kültür fenomenini anlayabilme yolunda başlattığımız çabanın ilk adımını oluşturuyor. Umarız okuyan açısından da bu çabamız anlamlı görülür.

I.

Dilin Büyüsü ya da Büyünün Dili¹

“Dein Mund ist Gottes Mund, aber deine
Werke sind Werke des Teufels.”

III. Innocentius

İnsanlığın varoluşundan bugüne değin dünyada hüküm sürmüş tüm kültürlerde insanların bilin(e)meyenin çekiciliğine karşı duramadıklarını, *bilme* içgüdülerinin de itkisiyle bir biçimde gizemlinin dünyasını her ne pahasına olursa olsun araştırmaya, keşfe giriştiklerini biliyoruz. İnsanoğlu için gizemi örten perdeyi aralayabilmenin, giderek bilin(e)meyeni keşfetmenin ödülü her zaman *ayrıcalık* olmuştur; o artık sıradan insanlarda olmayan bir *gücün* sahibidir. Gizemlinin sınırlarını katedebildiği ölçüde bu güç üzerindeki kontrolü artar; gücü kullanabildiği ölçüde de ödüllendirilmiş, yani diğer insanlarla birlikte yaşadığı doğal ve kültürel çevre üzerinde hâkimiyet kurmuş olur. Hâkimiyeti, sonradan edinilmiş bu doğaüstü gücü kullanabilme, kontrol edebilme yeteneğiyle sınırlıdır. Sıradan insanlara *bahşedilmemiş* ayrıcalıklı konumu ona kozmosun *kuruluşu*, kusursuz işleyen düzenine *müdahale etme* imkânı verir. Sahip olduğu güç oranında eyleme geçer; birkaç sözcük mırıldanarak yağmur yağdırabilir; tütsü yakarak başında oturduğu ölümcül hastaya şifa verebilir; afsun duası okuyarak sevmediği birisini baykuşa dönüştürebilir; trans haline geçerek ölümlerin

dünyasına yolculuk edebilir, edindiği bilgilerle kehanette bulunabilir; suya bakarak kralının ne zaman öleceğini düşmanlarına söyleyebilir; yazdığı muskalarla eşleri birbirinden ayırabilir, erkekleri iktidarsız kılabilir vb. Tüm bu eylemlerinde bir biçimde doğanın gidişatına, kusursuz 'kozmetik düzenin' işleyişine müdahale eder. Doğaüstü güçlerin kendisine sağladığı yetenekleri kontrol edebildiği ölçüde yararlı amaçlar için kullanırken, kontrol edilemeyen güç hızla zararlı amaçlara yönelir. Kişinin zaman zaman kendi iradesi dışında başka bir güç tarafından (ruh veya tanrı) ele geçirilmesiyle de, *üzerinden* veya *eliyle* bir hâkimiyet kullanımı söz konusu olabilir.

Çevresi üzerinde *hâkimiyet* kurabilmek amacıyla bilinemeyenin (doğaüstü/dışı) sırlarını keşfetmek, ayrıcalık kazanmak üzere yola çıkan insanoglunun kazandığı gücü tanımlamak için kullanılan kavrama, en geniş anlamında "*büyü*" diyoruz.² Sonradan (doğaüstü güçlerin yardımıyla) kazanılmış bir yeteneği anlatan büyü kavramının genelde hem yararlı hem de zararlı amaçlara yönelik pratikleri ifade ettiği kabul edilir. Ancak başlangıçta, tümüyle olmasa da, büyük ölçüde yararlı amaçlara aracılık eden büyüünün, zaman içinde giderek zararlı (kara) büyü pratiklerine dönüşmesi (en azından bu amaca yönelik kavramlaştırılması), geleneksel halk inançlarına kaynaklık eden batıl itikat pratiklerinin tektanrılı dinlerin ideolojisi karşısında kuvvetlenmesi ve yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur.

Hermetik (doğal) Büyü kavramı geleneksel halk kültüründe binlerce yıldır nesilden nesile aktarılan birikimlerin sonucunda oluşmuş batıl/boş inanç (hurafe)³ pratiklerini kapsar. Hermetik Büyü ile geleneksel sağaltım teknikleri arasında belirgin bir sınır çizebilmek mümkün değildir. Doğal olarak da nitelendirilen geleneksel *–yararlı–* büyü pratikleri, dinsel inanışların şemsiyesi altında yararlı amaçlar için serbestçe icra edilmekle, nadiren takibe alınmakla birlikte, zaman içinde tektanrılı dinlerin kabulü ve geç ortaçağda ortaya çıkan modern cadı kavramı karşısında kilisenin baskılarıyla zararlı büyüünün (Alm. *Zauberei*) yasaklı alanına doğru hızla itilmiştir. Sadece Hristiyanlığın değil, Müslümanlık ve Yahudilik gibi diğer kitaplı dinlerin de 'putperest inanç kalıntıları' olarak nitelendirdikleri hurafelerden bütünüyle kurtulabildiklerini söyleyebilmek mümkün değildir. Bu yolda Hristiyanlığın ilk dönemlerinde 'Paganist Kavimler'in *kazanılması* amacına yönelik olarak başlatılan, giderek kâfir tarikatlarına (heretik gruplar), Yahudilere, büyücülere ve nihayet cadılara karşı kararlı bir biçimde sürdürülen mücadele, hurafelerin Hristiyanlıktan bütünüyle ayıklanmasını sağlayamamıştır. Abdülkadir İnan

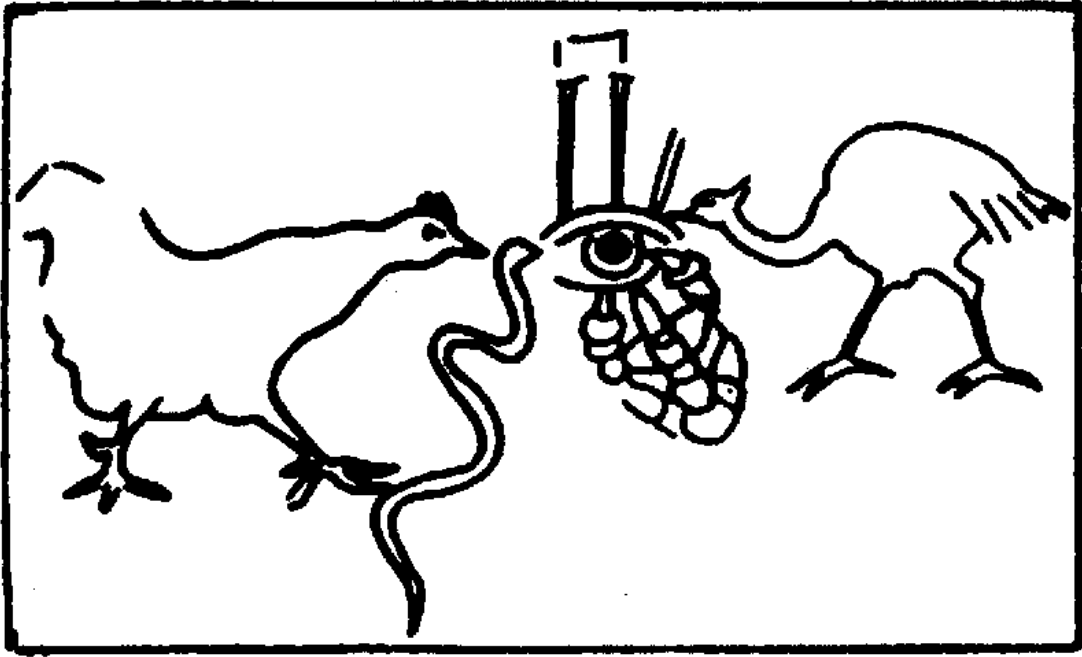
için “*Tarih-i mukkaddes baştan başa peygamberlerin şirk (Tanrı'ya ortak koşma) ve hurafelerle mücadelelerinin hikâyesidir.*”⁴

Aşağıda kısaca, Avrupa'da ve Anadolu'da yaşamış halkların dillerinde büyü geleneğinin sürdürülmesine kaynaklık etmiş kavramların etimolojik yönden bir dökümü verilmeye çalışılmıştır. Kavramların her birinin arkasında binlerce yıllık kültürel bir birikimin yatıyor olması, ortaya çıkış nedenleri, kullanılma biçimleri, kültürden kültüre, hatta yöreden yöreye büyük farklılıklar göstermesi, bu yönde yapılacak ayrıntılı bir çalışmanın kitabın amacı dışında kalması nedeniyle, giriş düzeyinde bir değerlendirmeye yetinilecektir. Bu değerlendirme esas itibarıyla folklor, etnoloji ve sosyal antropoloji gibi farklı disiplinlerin değerlendirme kriterlerini içermekten çok, ortaçağ Avrupası'nda *modern cadı* kavramının oluşum sürecini, bir sonuç olarak kavramın kendisinden yola çıkarak anlamaya çalışan bir tarih kitabında yer alması gereken ölçüyle sınırlıdır.

II.

Anadolu'da ve Avrupa Kùltürlerinde Büyü ve Büyü Teknikleri

Büyü⁵ kelimesi dilimizde genellikle, Arapçadan gelen sihir, tılsım ve Farsçadan gelen efsun/füsun kelimeleriyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. *Sihir*'in, büyü, gözbağcılık ve büyücülüğün yanı sıra, bir diğer anlamı da duygulara hitap eden hüner veya sanattır.⁶ “‘Sihir’ ya da ‘sihr’ deyimini, büyücülük anlamında kullanılır. Bu anlamların dışında ve gerçekte bu deyim, büyüye temel olan doğadaki ‘gizli güç’ü dilegetirir, bu anlamda sihirli denir ve böyle olanın gizli ve doğaüstü bir güce sahibolduğu dilegetirilir.”⁷ Arapçadan dilimize geçmiş olan ve büyü, sihir karşılığında kullanılan diğer bir isim ise tılsım/tilsem’dir. Tılsım “esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey, kimse” anlamının yanı sıra “çare, tedbir” gibi anlamlara da karşılık gelmektedir.⁸ *Muska* (hamail/hamaylı), içinde dinsel ve büyüsel bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı ya da sahip olanı nazar’dan⁹, görünmez kazalardan, kötülüklerden koruyup uğur getirdiğine inanılan nüshalar olarak tılsım¹⁰ ile aynı anlama gelmektedir.¹¹ Farsça kökenli isim efsun, afsun (afsan), büyü, sihir, gözbağcılık ve üfürük¹² kelimeleriyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.¹³ Eski Türkçe böğü/bügi¹⁴ sözcüğünden (gizliyi bilen, bilge,¹⁵ bilici)

1) Hançerlenen göze hayvanlar saldırıyor. Kem göz inancının en eski örneklerinden biri. Fırat kıyısındaki Dura-Europos'tan bir duvar resmi (2. yüzyıl).

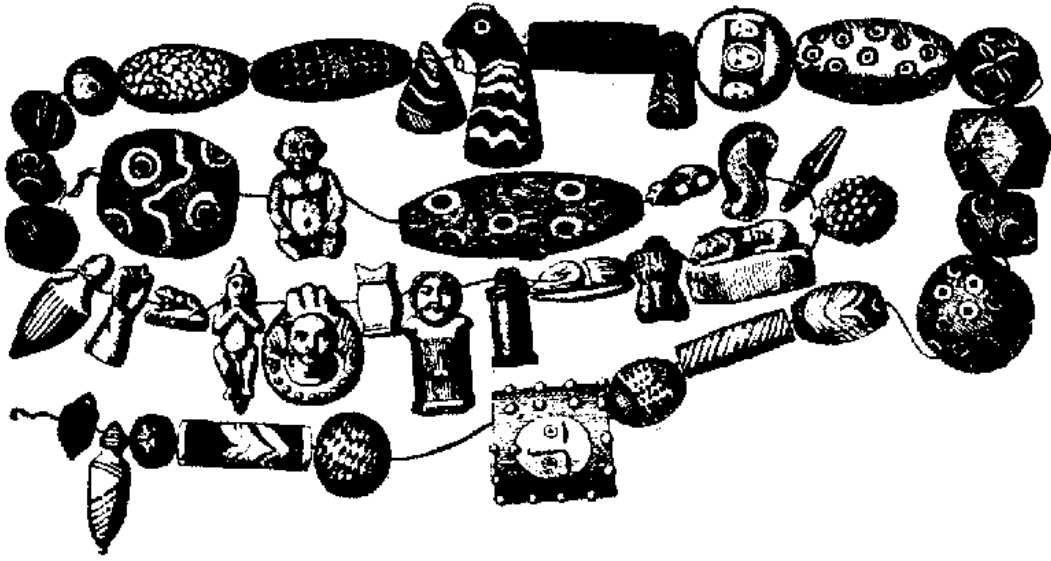
geldiği bilinen *büyü* kelimesinin yukarıda sayılan eşanlamlarının tümünü kavrayan, daha olumsuz pratiklere kaynaklık eden *kolektif* bir kavram olduğu söylenebilir.¹⁶ M. Z. Pakalın büyüyü, "Gayr-i dini (dindışı) dualar ve hareketlerle ruh üzerine tesir yapmaya denir. Buna 'sihir' adı da verilir. Bir insanı istenilen şeyi yapmaya saik olan gizli kuvvet, tabiata aykırı haller vücuda getiren *acaip* tesirler"¹⁷ olarak tanımlamaktadır.

İslam Ansiklopedisi'nde yer alan 'Büyü' tanımında sihirle büyü arasındaki farka işaret edilmektedir: "Kur'an-ı Kerim'de geçen *sihir* kelimesi büyü anlamını da taşımakla birlikte sihir büyüden daha geniş kapsamlıdır; büyü ile sihrin bazı şekilleri arasında farklar vardır."¹⁸

S. Ateş, Bakara Suresi'nin (Kur'an-ı Kerim) 102.-103. ayetlerinin tefsirinde büyü (sihr) üzerine şunları yazmaktadır: "Arapçası 'Sihir' olan büyü, gizli, ince, anlaşılması güç olaydır. (...) Sihir hakkı batıl, batılı hak göstermek ve çıkar sağlamak amacıyla yapıldığından kötüdür; imansızlığa, ahlaksızlığa dayanır.

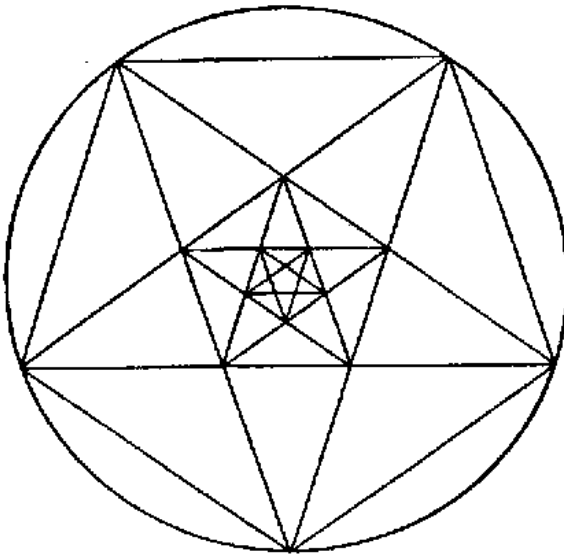
Büyü, tabiat üstü alem ile bağ kurarak varlıklar üzerinde etki yapma amacı taşır. Bunun bir kısmı tamamen yalandır, bir kısmı da hakikatle hayalin karışımıdır. Yani bir kısmı az çok bir gerçeğe dayanır, ama bu gerçeğe pek çok yalan karıştırılmıştır."¹⁹

Batı kültürlerinde Hristiyanlık öncesi dönemde ve sonrasında yapılan şeytan çıkarma, demon kovma ritüellerinde sayıların, harflerin, kelime ve isimlerin, formüllerin ve sembollerin çok önemli bir işlev üstlendiği

2) Antikçağdan kalma bir amulet kolye.

görölmektedir. İnsanlar amuletler, talismanlar,²⁰ fetişler,²¹ Phylakterler,²² Pentagramlar²³, Ligaturlar²⁴ ve mühürler²⁵ aracılığıyla doğüstü güçleri sorunlarının çözümü için yardıma çağırırken, dilin (büyülü) gücünden sonuna kadar yararlanmışlardır. Şeytanın veya demonların isimleri tekrarlanmak suretiyle yazılmış afsun dualarının, erken Hristiyanlık boyunca giderek azalmakla birlikte, kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu tür formüllerin kullanımının bir kâfir geleneği olduğuna dair inancın pekiş-

3a) Pentagram: Daire içindeki pentagramların estetik yapısı.

3b) Šibenik'teki (Dalmaçya) katedralin vaftiz taşının üzerindeki Pentagram. Ortaçağdan kalma mermer rölyef.

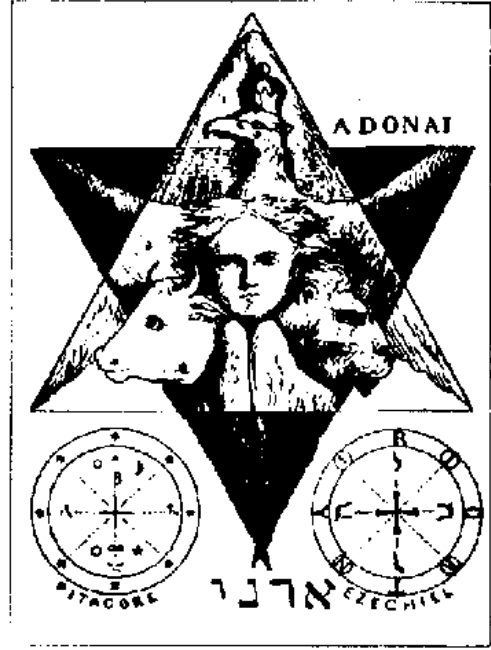
mesiyle, afsun dualarında şeytan ve demonların isimlerinin yinelenmesi yerine, aziz ve azizelerin kutsallığı tescillenmiş adları kullanılmaya başlamıştır. Kuşkusuz ortaçağ boyunca etkili olan bu geleneğin yerleşmesinde, kilisenin şeytan kültürüne atfettiği önemin de büyük katkısı olmuştur.

J. C. Bologne, ibadet etmekle ruhlar (demonlar) aracılığıyla istekte bulunmak arasında öncelikle *niyet/maksat* açısından var olan önemli farka dikkat çeker. İbadet bir "rica" iken, ruhları veya demonları yardıma çağırmak bir "emir"dir. Emir formu bir isimle, özellikle de büyü formüllerinin anahtarı olan "gizemli isimlerin" kullanımı (yinelenmesi) ile ilintili olmak zorundadır.

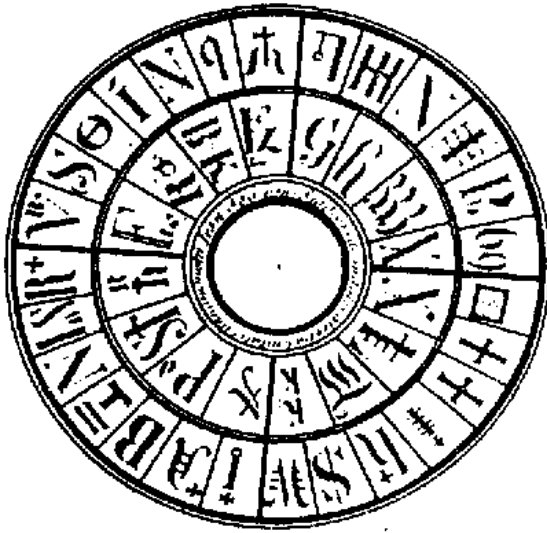
Nasıl vücudun herhangi bir kısmı isimlendiriliyorsa, varlıkların bütünü için yedek (ikinci) isimlendirmeyi de öngörür. Bu kabule göre, her kim tanrının veya şeytanın ismini tanıyor, onu kullanmaya zorlanır. Burada ikili bir adlandırmadan söz edilebilir; gündelik hayatta kullanılan dışında, herkes tarafından bilinmeyen, gizli –gerçek– bir adın varlığı daha söz konusudur. Örneğin Roma'da, tanrıların gerçek adlarının kullanımı yasaklanmıştır. Gerçek adların gizli tutulması, çok sayıda yedek adın varlığı, gerçek adların düşmanlar tarafından büyü pratiklerine konu edilmemesi ve tanrının gizliliğinin korunması amacına yöneliktir.

A. Önerfors, sağaltma amaçlı büyüyü kullanılan formüllere göre yedi temel kategoriye ayırmaktadır.²⁶ Bunlardan en basiti (Lat. *incantamenta simplicia*) hastanın, hastalığın veya her ikisinin de ismiyle birlikte anılır. Örneğin dalak ağrısına karşı taze bir koyun dalağı, hastanın dalağının üstüne konur ve sağaltıcı sağaltım için dalak kullandığını söyler. Daha sonra koyun dalağı bir dolaba konularak kapağı mühürlenir ve aynı söz 27 kez tekrar edilir. Bu yöntemde zaman zaman, arkaya dönülmeksizin belirli bir (şifalı) otun sol elde sıkılması vb. basit büyüsel pratikler de devreye girebilir.

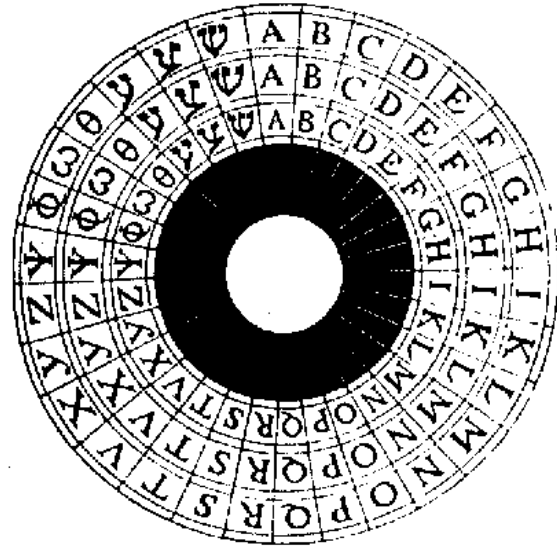
İkinci grupta hastalığın (demonun) vücuttan kovulmasına (Lat. *evocatio morborum*) yönelik ritüeller yer almaktadır. Böbrek ağrısı çeken bir hastadan ağrının (demonun) kovulmasına ilişkin ritüele örnek Marcellus Empiricus'un²⁷ *Physica Plinii Sangallensis* isimli eserinde yer almaktadır:

4) Büyülü yıldız.

5a) Pentaculum Mercurii, Doktor Johannes Faustus *Magia naturalis*. Stuttgart 1849.

5b) G. Bruno, *Opera II*. Napoli 1886.

"Dinle böbrek ağrısı! Derhal iliklerden kemiklere, kemiklerden etlere, etlerden kaslara, kaslardan deriye, deriden tüylere, tüylerden de yüzlerce mil uzağa defol git! Bu afsun duasını okurken hastayı salla ve üç, beş, yedi veya dokuz kez tükür." Antikçağ büyücülüğünde ritüel içinde tükürmek ve tükürük çok büyük öneme sahiptir. Tükürük salyasının sağaltıcı gücü olduğuna inanıldığı içindir ki sağaltandan, hastanın iliklerine musallat olmuş hastalığın kovulması sırasında belirli bir sayıda tükürmesi istenir.²⁸

Üçüncü grupta hastalığı tehdit eden afsun dualarının okunması esastır; bu yolla hastalığı getiren demon korkup vücudu terk edecektir. Dördüncü grupta yer alan sağaltma yöntemi, ortaçağ tıbbında da örnekleri olan hastalıkların insanlara veya hayvanlara geçirilmesidir (Lat. *transplantation morbi*). Sancı çeken hastaya karnına bir ördek bağlaması tavsiye edilir. Böylece sancının ördeğe geçirilerek (bulaştırılarak) hastanın rahatlayacağına inanılır. Antikçağ ve ortaçağ tıbbını konu alan yazında sıklıkla rastlanılan bu yönteme Marcellus'un yazılarında ve Yaşlı Plinius'un *Tabiat Bilgisi*'nde yer verdiği görülmektedir.

Beşinci grupta uygulanan formül *Simile-Magie*, benzerin benzerini etkileme (yaratma) gücüne dayanır. Bu grupta yer alan en bilinen sağaltma formu ünlü ABRACADABRA formülüdür. Yaşlı Plinius *Simile-Magie*'ye şöyle bir örnek verir: "Koca, hamile karısının doğumunu hızlandırmak için belindeki kemeri çözer karısının beline bağlar, sonra tekrar karısının belinden kemeri çözer ve şunları söyler: Karısını O bağladı, karısını (kemeri) yine o çözmek istiyor."

Altıncı ve yedinci gruplarda taklit (analoji) büyüğü temel alınarak uygulanan sağaltım yöntemleri yer alır; 'İmkânsızlıklar' (*Unmöglichkeiten/Adynata*) başlığındaki yöntemlere şu örnek verilmektedir: "Şayet hastanın dört gündür ateşi düşmemişse, bir dörtyol ağzından üç küçük taş topla ve bir tencerenin içine sakla ve şöyle söyle: Nasıl güneş bunları göremiyorsa, dört günlük ateş de bunu (hastayı) göremeyecek."

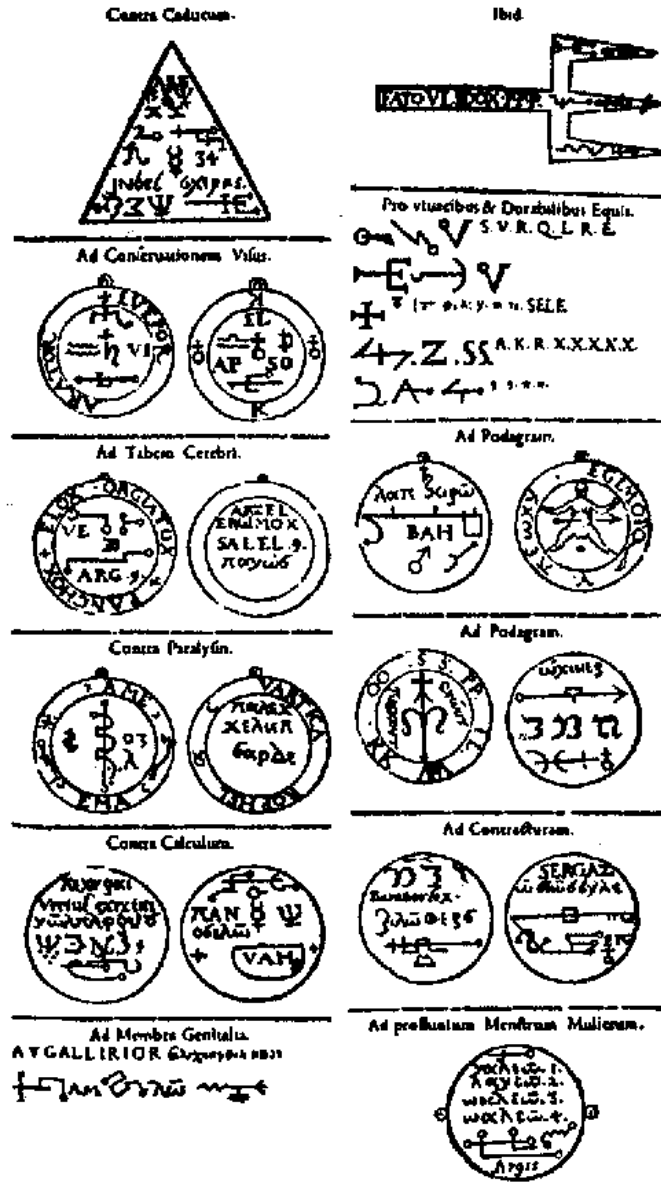
Yedinci grupta 'Küçük Öyküler' (*Historiolae*) başlığı altında taklit (analoji) büyüğü benzeri bir sağaltım yöntemine yer verilmiştir. Sağaltıcının afsun duası içinde anlattığı 'Küçük Öykü'de gerçekleşmesini istediği şey (hastanın sağaltılması) yer almaktadır. Böylece taklit yoluyla istenilen sonuç elde edilmeye çalışılır. Bu yöntemin ortaçağ ve yeniçağ boyunca çok yaygın olduğu bilinmektedir.

Büyünün hekimlik alanında kullanımı öncelikle vücudu tutsak eden, hastalık getiren demonların adlarının araştırılmasıyla başlar.²⁹ Geleneksel ortaçağ büyücüsü, hastalık sağaltım ve şeytan çıkarma ritüellerinde demonların çağırılması fikrinden, bu pratiğin bir kâfir geleneği olduğu endişesiyle uzak durmuştur. Böylece demon isimlerinin anılmasındaki tehlike, doğrudan Tanrı'nın ve kutsallığı kabul görmüş aziz veya azizelerin isimlerinin yardımıyla şeytanın kovulabileceğine olan inancın gelişmesine olanak sağlamıştır; örneğin kadınların kolay doğum yapabilmesi için azizelerin adlarının tekrarlanmasından daha iyi bir yol yoktur. Sıklıkla yardıma çağrılan adlar Anna, Maria ve Elisabeth'dir.³⁰ Yinelenen formül ufak bir değişiklikle kısırlığa çare olacak *dua* haline gelebildiği gibi, Üç Kutsal Kral'ın³¹ adının yer aldığı formül şeklinde sara hastalığının sağaltılmasına da çare olabilir.³² Yine ister dinsel ister büyü amaçlı olsun, duanın veya formülün istenilen sonucu verebilmesi için üç kez tekrarlanması gereklidir.³³

Çoğunlukla yinelenen büyü formülleri anlam açısından bir şey ifade etmez. Özellikle de İbranice ve Yunanca yazılmış formüllerde yer alan kısaltılmış kelimelerle anlam üzerinden kurulacak bir iletişimden çok,

6) Tiryak satıcısı, tiryakının ne kadar zehirli olduğunu bir yılanla kanıtlamaya çalışıyor.

7) 16. yüzyıldan kalma büyülü amuletler.

simgesel bir dille sağlanacak etkileşimin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu tür büyü formüllerinde yer alan kelimelerin çift anlamlı, şifreli yapıları metinlerin çözülmesini zorlaştırmaktadır. "Büyülü kelime" ile amaçlanan yardımın kelimenin 'ses' gücüne indirgenmiş olduğu söylenebilir. Anlamsız kelimelerin yinelendiği çok sayıda büyü formunun varlığı bu duruma somut örnek teşkil eder. Sesli harflerin yer aldığı tamlamalar çoğu kez tercih sebebidir. Aynı sesli harflerin, takılan eklerle tekrarına en çok bilinen örnek, 212 yılında Roma İmparatoru Caracalla'nın (211-217) emriyle öldürülen gnostik şair ve hekim Serenus Sammonicus'un³⁴ *Sırlar* (*Res Reconditae*) isimli kitabında yer alan, hastalıklar esnasında yükselen ateşe³⁵ karşı iyi ruhları davet eden ünlü ABRACADABRA formülüdür.³⁶

İlk kez 3. yüzyılda ortaya çıkmış olmakla birlikte, formülün kullanımının çok daha eski dönemlere gittiği kesindir. Eski Mısır³⁷ kaynaklarında da yer alan gnostik büyü formülü ABRACADABRA, ters piramit formunun tipik bir örneğidir. Kelimedeki harflerin, tek harf kalıncaya kadar eksilmesi, şeytanın veya hastalıkların adım adım gerilediği anlamını taşımaktadır. Aynı form Yunan afsun duası ABLANATHANALBA'da da kullanılmıştır.³⁸

ABRACADABRA	A B R A C A D A B R A
ABRACADABR	A B R A C A D A B R
ABRACADAB	A B R A C A D A B
ABRACADA	A B R A C A D A
ABRACAD	A B R A C A D
ABRACA	A B R A C A
ABRAC	A B R A C
ABRA	A B R A
ABR	A B R
AB	A B
A	A

ABRACADABRA
BRACADABR
RACADAB
ACADA
CAD
A

Afsun dualarına, büyü formüllerine, tılsım yazımlarına doğudan örnek olarak, 7. yüzyıldan Şeyh Ahmed bin Ali al-Buni'nin Arapça yazılmış Şems-ül-maarifil-kübra isimli kitabı gösterilebilir.³⁹ A. İnan'ın verdiği bilgiler, 485 sayfalık kitapta yer alan dört yüze yakın tılsım şeklinin ve çok sayıda afsun duasının (tekerlemesinin) yukarıda anlatılan formlarda aynı amaçlara hizmet etmek üzere hazırlandığını ortaya koymaktadır. Kendi başlarına bir anlam ifade etmeyen, arka arkaya dizilmiş kelimelerin tekrardan oluşan afsun dualarının, büyü formüllerinin içine yer yer dini kelimeler serpiştirilmiştir; İnan'a göre, "Hiçbir dil ile izahı mümkün olmayan bu saçma sapan sözlere bazı ayet-i kerimeleri karıştırmaktadır ki, böylece bu saçmalara dini nitelik vermek istemektedir". Bu afsunlardan biri şöyle başlar "(...) tıhtıf halışkathud hilşıkthur bahif tayhup hin lahştaf ifar kelşi li ismihi fe

ecabe küllü hayyin lidâvetihi tırfıkış hısrat veytaş küllü şeyin hilnâli'eşlîmut hu'tşuğu..."⁴⁰ A. İnan'ın kitabında yer verdiği kadarıyla, Ali al-Buni'nin Arapça kaleme alınmış eserindeki büyü formüllerinde "ABRACA-DABRA" tipi ters piramit formunun kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, 'Büyülü Kare' veya 'Pentagram' büyü formüllerinin vazgeçilmez ifade biçimleri olarak Ali al-Buni'nin kitabında da yer almaktadır.⁴¹

Batıda yaygın olarak kullanılan bir diğer önemli form, özellikle de İbranice kelimelerden oluşmuş tekerlemeler, bir daire içine yerleştirilmiş kare biçiminde olan ve dört farklı yönden okunabilen büyü formülleridir. Parşömenlerin üzerine, yüksek ateşe karşı koruyucu gücü olduğuna inanılan "*Eugenis. Stephanus. Prothasius. Sanbatus. Clenitus. & Quiriacus*" kelimeleri yazılmıştır. 'Büyülü Kare'de de olduğu üzere, sağaltma gücünü parşömenler üzerinde arka arkaya sıralanmış kelimelerin sağladığına inanılır. Ortaçağda en çok tanınan formül, 'Büyülü Kare' oluşturan "SATOR-AREPO"dur (Rebus Sator, Sator Karesi, Sator-Arepo-Karesi, Rotas-Oprea-Karesi).⁴²

S A T O R	R O T A S
A R E P O	O P E R A
T E N E T	T E N E T
O P E R A	A R E P O
R O T A S	S A T O R

Pompei'de bulunan 'Büyülü Kare'nin (AREPO kelimesinin herhangi bir anlamı yoktur) olağanüstü yaygınlığına karşın çözümlenmesi hayli zordur. Formül 17. yüzyıla kadar Batı Avrupa'da, hayvanların ve insanların sağaltılması amacıyla kullanılmış, evlerin şimşeklerden ve yangından korunması, kadınların kolay doğum yapabilmesi için talisman olarak da taşınmıştır.

"Öte yandan, bir alfabenin harflerine sayısal değerler verilmesi ilginç yöntemlere yol açmıştır. Bu yöntemlerin temel ilkesi, bir sözcüğün, bir sözcük öbeğinin ya da bir harf öbeğinin ardışık harflerinin değerini alıp, bu sözcüğün ya da sözcük öbeğinin yerine yorumlamak üzere bir sayı koymaktan oluşur. Kimi zaman bu, aynı değeri taşıyan (ya da taşımayan) bir başka sözcükle ya da deyimle yan yana konarak yapılır." G. Ifrah'ın *Rakamların Evrensel Tarihi* isimli olağanüstü araştırmasından yaptığımız bu alıntı, kelimelerle sayıların, aynı amaca hizmet etmek üzere nasıl yer değiştirebileceğini ortaya koymaktadır.⁴³

Sayılar gizemli amaçlarla da kullanılabilirler; işaret ettikleri doğaüstü güçlerin anahtarı konumunda olabilirler. Annemarie Schimmel *Sayıların Gizemi* isimli yapıtında sayı büyüü üzerine şu yorumu yapmaktadır. "Sayı-

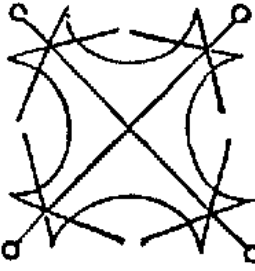
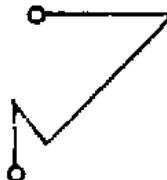
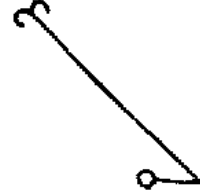

8) Boğa, aslan, akrep ve kova burçlarının simgelerinin yer aldığı bir simyacı mühürü.

bilim ve sayı büyüü binlerce yıldır insanlığı büyülemekte. Muhteşem doğa kitabının insanı yaşamını ölçmeye yaramış işaretleri olan güneş ve ay, her zaman insanların sayıların çok özel olduğunu hissetmelerine yol açmıştır. Yalnızca mekân ve zamanı soyut formüllerle sınırlayıp belirlememişler, aynı zamanda yıldızlar ve diğer doğal görüngülerle kurulan gizemli ilişkiler sisteminin de bir parçası olmuşlardır. İlk kuşaklar genellikle bu görüngüyü ruhlarla, tanrılarla ya da cinlerle bağlantılı olarak ya da onların temsilcisi olarak düşünmüşlerdir. Bir sayısı ve içindeki güçleri bilmek, ölümlülerin bu gücü, uygun ruhların yardımını sağlamak, büyüculük yapmak ya da belirli formülleri saptanmış sayıda yineliyerek dualarını daha etkili kılmak için kullanmalarını mümkün kılmıştır.”⁴⁴

Yukarıda sayılan tüm formlar içinde Pentagram (Yun. pentalpha; Lat. pentangulum, pentaculum) ayrı bir öneme sahiptir. Eski Mezopotamya kültürlerinde, Mısır'da ve Antik Yunan'da kullanılan Pentagram'ın yaklaşık dört bin yıldır tanındığı kesin olarak bilinmektedir. Pentagram'ın antik-

Tabula Solis in arabico.						In notis Hebraicis.					
6	32	3	34	35	1	ו	ל	ג	ד	ה	א
7	11	27	28	8	30	ז	מ	כ	כח	ח	ל
19	14	16	15	23	24	יט	י	ץ	יה	כג	כז
18	10	12	21	17	13	יח	כ	כב	כא	יז	יג
25	29	10	9	26	12	כח	כט	י	ט	כו	יב
36	5	33	4	2	31	ל	ה	ג	ד	ב	א

Solis.	Signacula sive characteres Intelligentie Solis.	Demonij Solis.
		

9) Agrippa, *De occulta philosophia*, 1510.

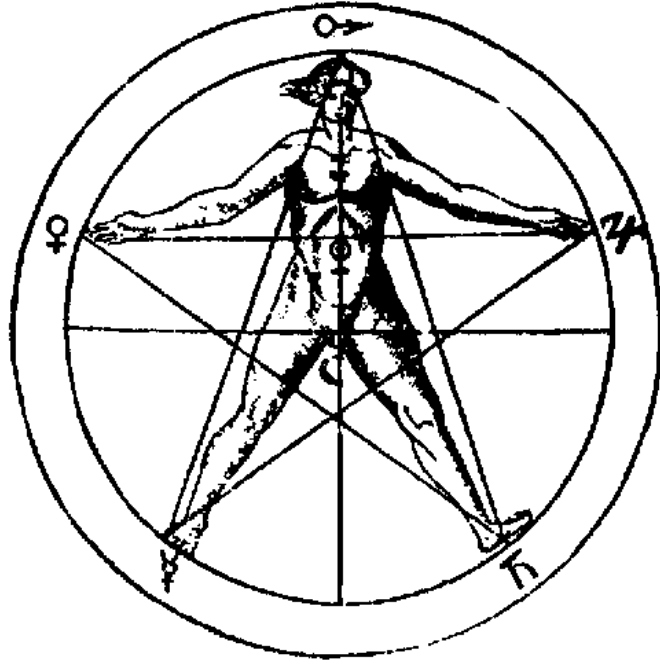
çağın en tanınmış büyü simgesi olduğunu söyleyebiliriz. Rönesans'tan itibaren 'Davud'un Yıldızı'⁴⁵ olarak tanınan beşgen yıldız⁴⁶ (*Drude Ayağı* veya *Drude Yıldızı*), yine Rönesans'tan itibaren Solomon'un Mührü olarak tanınan altıgen (iç içe geçmiş iki yıldız, altı köşeli yıldız) "*Hexagram*"a, önemli değişikliklere uğramış olmakla birlikte, ortaçağın dinsel ve okültist metinlerinde sıklıkla rastlarız.⁴⁷

Eski bir Alman halk inanışına göre, *Drude* (*Drute*, *Trude*) kötücül güçlerin sahibi gece demonudur. *Drude*'nin iyiliğe ve güzelliğe hizmet eden bir ruh olarak, Kraliçe *Holda* ile aralarında bağlantı kurulmaya çalışılsa da, olumsuz karakteri ve demon kimliği daha ağır basar. *Drude Ayağı* veya *Drude Yıldızı* (beşgen yıldız benzerliği nedeniyle bazen de *Ördek Ayağı*) olarak Pentagram (beşgen yıldız) halk inanışına göre *Drude*'lerin zararlı etkilerinden korunmak için kullanılır. Pythagorasçılarının⁴⁸ gizemli işaret ve figürleri arasında yer alan Pentagram 'sağlıklı yaşam'ı ifade etmekle birlikte, ayırt edici önemi farklı gnostik tarikatların⁴⁹ sembol olarak kullanmaya başlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Geç ortaçağda yaşanan cadı avı çığırnlığı sırasında Pentagramlar, cadıların zararlı büyülerinden ko-

runmak için kapı eşiklerine,⁵⁰ çocukların beşiklerine, pencerelere, baca girişlerine, yataklara, ahır ve ağıllara, kısacası cadıların ve *Drude*'lerin girebilecekleri ve zarar verebilecekleri her yere, her şeye konulmuştur.⁵¹

Pentagram'ların yukarıda sayılan, cadılardan korunma amaçlı kullanımı dışında, (kara) büyü amaçlı kullanımı için hazırlanmaları uzun bir ritüel gerektirmektedir. Büyücü önce, genellikle metalden yapılmış Pentagram'ı takdis suyu, yağ, cinsel salgılar veya kanla ıslatır. Daha sonra Pentagram buhur, cinsel organlardan koparılmış ve küçük parçalara bölünmüş kullar veya insan kemiklerinin yakılmasıyla elde edilmiş külle kurutulur. Yirmi dört saat boyunca hiç ışık almayan bir mekânda su ve havayla eskitilen Pentagram "doldurulmuş" olarak kullanıma hazır hale gelmiş olur.⁵²

Yukarıda sayılan malzeme ve teknikleri kullanan bilge kişinin *bilgisi* anlamında büyü, bilene *sıradan* insanlarda olmayan, nadiren kendinden, çoğunlukla sonradan edinilmiş (kazanılmış) bir yeteneği, doğaüstünün, gizemlinin, yani bilin(e)meyenin sırlarını öğrenme, faydalı ya da zararlı pratikler için kullanabilme imkânını verir. Büyücü (*malefici*), bilgisini (*maleficia*) bilgeden farklı olarak zararlı amaçlar için kullanabilir. "Türkçede olduğu gibi diğer dillerde de büyü için

10) Agrippa'nın Büyü Sanatı (1531) adlı eserinden.

değişik terimler vardır. Örneğin Almancada büyü için *Magie* ve *Zauber* terimleri kullanılır. Ancak batılı araştırmacılar *Magie* ve *Zauber* arasında fenomenolojik yönden bir derece farkına işaret etmektedirler.⁵³ Şöyle ki, *Magie* dar anlamda, olayları ve doğanın 'gidişatını' etkilemek ve yönetmek, aynı zamanda törenler aracılığıyla yüce kudretleri –yağmur duasında olduğu gibi– toplumun yararına zorlamaktır. *Zauberei* yani büyüculük ise daha çok bireysel olan, elden geldiğince gizli yapılan, kişisel amaçlara yönelik uygulamalardır."⁵⁴

Yukarıda alıntı yapılan tanımlama, Alman dilinde iki kavramın karşıladığı anlamlar hakkında bir fikir vermekle birlikte, *Magie*⁵⁵ sözcüğünün

11) Pentagram ya da
Drude Ayağı.

her zaman *yararlı* sonuçlar doğuran pratikler için kullanıldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Bizzat insanlar tarafından öğrenilmiş veya ruhlar (doğaüstü güçler) yardımıyla kazanılmış bir gücü (yeteneği veya sanatı) ifade eden *Magie* kavramından tüm kültürlerde öncelikle, *gizemli*, alışılmamış, doğaüstü güçlerin yardımı (aracılığı) ile uygulanabilen *zararlı pratikler* anlaşılır. Tarladaki ürünü dolu yağışı veya kuraklıkla yok etmek, hayvanları hastalıkla telef etmek, evli erkeğin cinselliğini yok ederek çocuk sahibi olmasını engel-

lemek, düşmanlık duyulan kimsenin çocuğunu hasta ederek aileyi zayıflatmak vb. çevreye ve/veya insanlara zarar verici eylemlerde bulunmak için afsun duası okumak/yazmak, muska taşımak, talisman yazmak vb. pratikler *kara büyü* olarak nitelendirilir. Latince de bu tür pratikler genellikle *maleficia*, İngilizcede *witchcraft*, Almancada *Zauberei* olarak tanımlanır. Büyü uygulayıcıları genellikle *malefici* veya *maleficiae* olarak tanımlanmakla birlikte, geç ortaçağ ve erken yeniçağ boyunca bu kavramlar cadıları tanımlamak için kullanılmıştır.⁵⁶

Yukarıda verilen tanımların sınırlarının, kapsadıkları pratiklerin izlenilmesi açısından çok net çizilebildiğini söyleyebilmek güçtür. Özellikle de Avrupa'da 'Cadı Avı Çağı'nın başlangıç yıllarında (1420/30) cadılık, büyü ve büyücülük (*Zauberei*) kavramlarının içerdiği anlamlar çoğu kez birbirine karış(tırıl)mış, doğal büyü ile kara büyü (cadılık) eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bu sürece kilise, şeytanın yeryüzündeki işbirlikçisi olarak cadıyı hedef göstermekle önemli katkıda bulunmuştur. 15. yüzyıla kadar, özellikle de kara (zararlı) büyü yapan büyücü (*Zauber/in*) ile ak (yararlı) büyü yapan bilgenin arasında, uyguladıkları pratikler ve sonuçları açısından genel kabul gören bir sınır varken, sağaltıcının çalışma alanı giderek daralmış, uyguladığı pratikler zararlı (büyü) olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Cadı avının doruk noktasına ulaştığı 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyücünün sahip olduğu tüm yeteneklerin (kara büyü ayinlerine katılma, gece uçuşları, şeytanla yapılan işbirliği, hayvana dönüşme vb.) cadıda fazlasıyla var olduğu inancının yerleşmeye başlamasıyla, şifalı otlar bilgisi, afsuncu, falcı, yağmur duacı, üfürükçü gibi geleneksel pratikleri yaşatan *ilkel* büyücü tipleri modern cadı kimliği içinde eriyerek yok olmuştur.

III.

Eski Kültürlerde Şeytan ve Demon İnancı

"Kendinize putlar yapmayacaksınız,
ve kendiniz için oyma put ve dikili taş
dikmeyeceksiniz, ve önünde secde etmek için
memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız;
çünkü ben Allahınız RAB'İM."

(Levililer 26, 1)

Eski İran ve Düalizm

İran mitolojisinin temelini birbirine zıt karakterli tanrısal varlıklar Ahura Mazda ve Ehrimen oluşturmaktadır.⁵⁷ Evrenin yaratıcısı, iyiliğin, aydınlığın ve aklın sahibi Ahura Mazda (Ormuzd) ile kötülük, alçaklık ve karanlığın temsilcisi Ehrimen (Angru Mainyu) iki karşıt güç olarak bir arada var olabilmektedir. İÖ 6. yüzyılda Zerdüşt (628?-551?) tarafından kurulan ve onun adıyla anılan inanç sistemi, iyiliği ve kötülüğü bünyesinde barındıran düalist bir karakterdedir: "Başlangıçta tinler düşüncelerde, kelimelerde ve işlerde iyilik ve kötülük olarak tanınmışlardır. Aralarından bazıları, bilge olanları doğruluğu seçerken, mecnunlar yanlış yol tutmuşlardır. Yanılanlar en kötü varolma biçimi olan ölümü, gerçeğin taraftarları ise bilge efendinin yolundan giderek yaşamı seçmişlerdir."⁵⁸ Zerdüşt'e göre, tinler karşı karşıya geldiklerinde kötülük kaçınılmaz bir gerçek olmakla birlikte, iyilikle aynı kaynaktan beslenmiş olamaz. Her ne kadar başlangıçta Ahura Mazda'nın oğullarından Angru Mainyu (Ehrimen) evrenin varoluşuyla birlikte, kendi iradesiyle kötülüğü seçerek, iyiliği, doğruluğu ve adaleti seçen ikizi Spenta Mainyu ile amansız bir mücadeleye

girmiş olsa da, giderek Ahura Mazda iyiliğin kaynağı olan oğlu Spenta Mainyu ile özdeşleşip kötülüğün kaynağı Angru Mainyu ile karşı karşıya kalır.⁵⁹ Zerdüşt'ün ölümünden sonra, Ahura Mazda'nın Ehrimen ile oluşturduğu bu karşıtlık ilkesi daha sonra Zurvancılık ile monizme, Mazdacılık ile düalizme doğru yön değiştirmiştir.⁶⁰ Eski İran dünyasının kozmosa getirdiği düalist yorum etkilerini geç dönem Yahudi ve Hristiyan dünyasının şeytan inanışında belirgin bir biçimde göstermiştir.

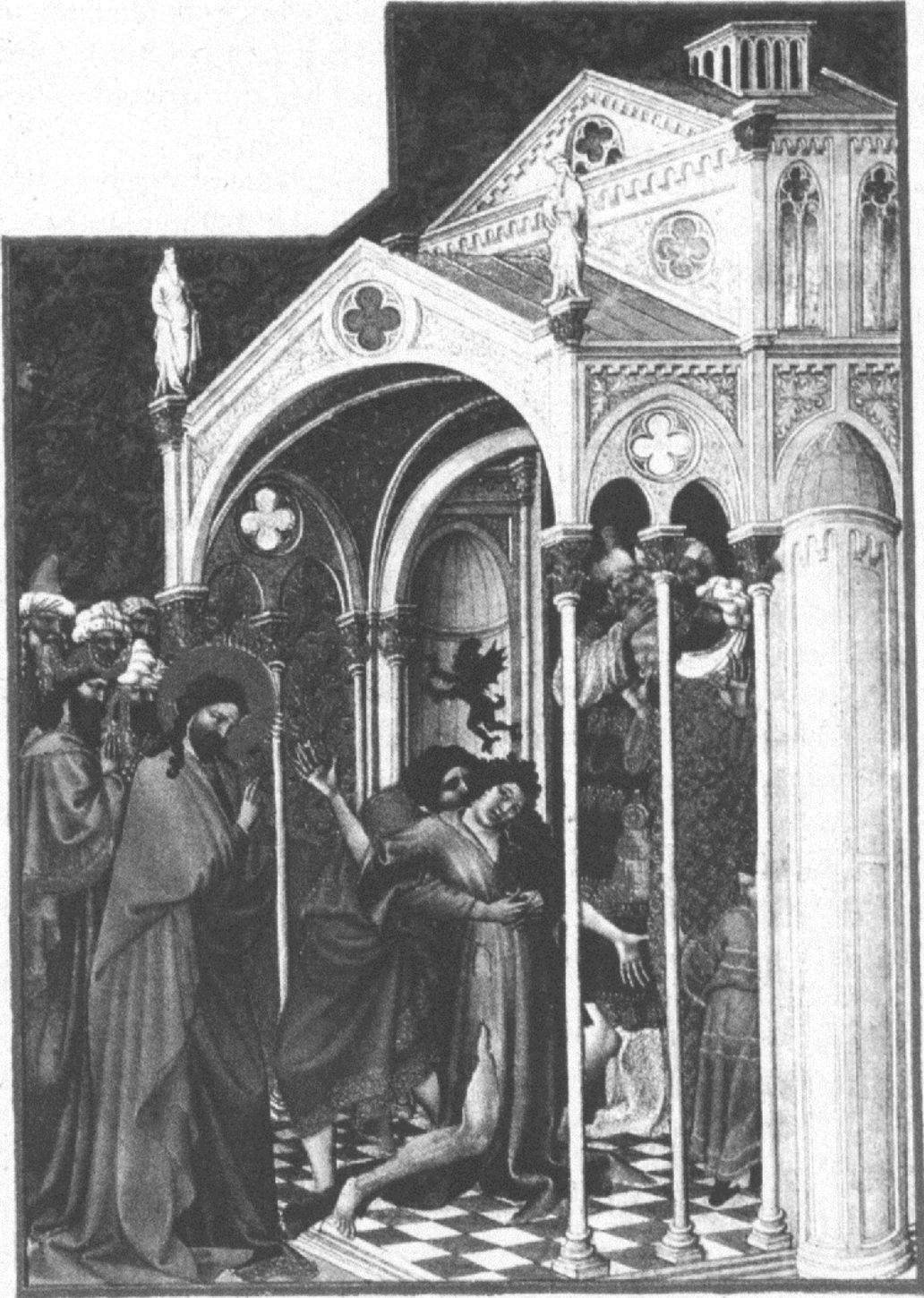
Ehrimen, yeraltının uçsuz bucaksız karanlığında yaşayan 'kötü ruh' (Angru Mainyu) olarak tüm fenalıkların, 9999 hastalığın kaynağıdır. Mekânı olan yeraltının karanlıklarından yeryüzüne su, ateş, rüzgâr ve duman ile hastalık ve ölüm getiren Ehrimen'in amacı korku, acı vermektir. İsmi yılanla sembolize edilir.⁶¹ Zamanın sonunda gücünü kaybetmiş olarak geldiği yere, karanlığa geri dönecektir. Mitra dininde ve Zurvancılıkta hayvanların kurban edildiği kötülüklerin tanrısı olarak kabul edilen Ehrimen, yılan vücutlu ve aslan başlı olarak tasvir edilmiştir. Tasvirlerinde iki anahtar taşıması 'Yeraltı Tanrısı' olarak kabul edildiğini gösterir.⁶²

Ehrimen'in karanlık ve kötücül kişiliğine karşın, Ahura Mazda aydınlığı ve iyiliği temsil eder. Ahura Mazda'nın bilge ve yol gösteren kişiliğini tanımlamak, kötü ruhların ve demonların güçlerini etkisiz kılmak için kullanılan, 'Bilge', 'Her Şeyi Gören', 'Kutsayan', 'Aydınlatan' veya 'En Büyük Rahip' olarak tanımlandığı 68 değişik unvanı vardır.⁶³ Zerdüşt'ün, Ahura Mazda'yı en yüce ışığın kaynağı olarak nitelendirmesi onu karanlıkların hâkimine karşı güçlü bir konuma oturtur.

Zerdüşt'ün iyi insana ölümden sonraki yaşamında gökyüzünü, kötü insana ise cehennem azabı vaad eden, ödüllendirme ve cezalandırmaya dayalı öğretisinin etkileri İbrani dininde ve Hristiyanlıkta farklı biçimlerde ortaya çıkar. Eski Ahit'te yer alan *Satan* ve Mesih karşıtlığı Ehrimen ve Ahura Mazda ile karşılaştırılabilir.

Mezopotamya Dünyası

Eski kültürlerde melek-demon inanışına ilişkin bugün sahip olduğumuz bilgilerin kaynağı büyük ölçüde Mezopotamya demonolojisidir. Sümer demonolojisi etkilerini Asur-Babil⁶⁴ ve Yahudi dünyasında sürdürmekle kalmamış, Hristiyan demonolojisini de derinden etkilemiştir. Melek konumundaki iyi ruhlar ve koruyucu ev ruhlarının yanında kötü ruh "*Ushum-Gal*" zarar vermek için tetikte bekler. Hayvan şeklinde tasvir edilen demonların geleneksel tarım toplumlarının gündelik yaşamında

Domina terra in xl.
 uli mei semper
 ad dominum q
 p̄r euillet de la q̄o

pedes meos respice mi me et
 misere mei quoniam in
 mis et pauper sum ego. p̄
Ad te domine levavi ai

12) Egzorsizm. Ejderha biçimindeki şeytan hastanın başından çıkıp gidiyor.
 Jean Duc de Berry, Très Riches Heures.

sahip olduğu önem Sümerlerde de, kuraklıkla gelen hastalıklar, tarladaki ürünü yok eden fırtınalar ve sel baskınlarıyla kendini gösterir. Tüm bu olumsuzluklara çare olarak Sümer büyü sanatı, her kültürde olduğu üzere, karşı-büyü geleneğini geliştirmiştir.⁶⁵

Sümer-Akkad inancında kötü Udug⁶⁶ ve kötü Lamaštu⁶⁷ gibi demonlar insanlara korku salıp zarar vermek için vardır. Ur'da bulunan bazı tabletlerde resmedilmiş kurt-insan, yengeç-insan, aslan-insan ve boğa-insan şeklindeki yarı insan vücutlu figürler, büyük olasılıkla demon kovma ritüellerinin figürleri olmaktan çok, demonları ifade etmek için çizilmiştir.⁶⁸ Sümerlerin hastalık tehlikelerine ve ölümle gelen yıkımlara karşı başvurdukları büyü pratikleri Babil inanç geleneğinde önemli bir yer işgal eder. Döneme ait bir kaynakta "Demon/Şeytan Çıkarma/Kovma Ritüeli" (egzorsizm) şöyle anlatılır: Şeytani güçler tarafından hasta edilmiş, büyük acı çeken kişinin üstüne bir de kötü Udug ve kötü Lama çullanmışlardır. Rahip hastayı acısından kurtarmak için afsun duaları okur, büyümlü kelimeler mırıldanarak ona bir kurban sunar. Çok sayıda Babil kaynaklı metinde sıklıkla "baş ağrısı"ndan söz edilmektedir. Muhtemeldir ki, burada hastalara verdiği acı ve yoğunluğu itibariyle söz konusu olan sıradan bir baş ağrısı veya migrenden çok, Babil ülkesinin iklimsel koşulları nedeniyle yüksek sıcaklıklara bağlı, güneş çarpmasından kaynaklanan bir rahatsızlıktır.⁶⁹

Egzorsizm, şeytan veya demonlar (kötü ruhlar) tarafından ruhunun işgal edildiğine inanılan bir insanı (ruhu) tutsaklıktan kurtarma ritüelidir. Eskiçağlardan bu yana birçok örnek, insanları tutsak eden demonları kovmak için farklı ritüeller uygulandığını göstermektedir. 'Demon Kovma' ayinine tipik bir örnek, demonun tutsağı olmuş kurbanın zehirli bir maddenin buharını solumasıdır. Böylece vücutta özgürce hâkimiyet kurmuş demon kaçmak zorunda kalacaktır. Burun deliklerinden çıkarak kaçmak zorunda kalan demonun veya başka kötücül güçlerin, tekrar aynı vücudu tutsak etmemesi için vücudun dışı açılan kısımları bir tür mühürleme işlemine tabi tutulur. Şeytan/demon tarafından tutsak alınmış kişinin vücudunun tamamının veya bir bölümünün suyla yıkanması, başından aşağıya su dökülmesi veya serpilmesi durumunda, daha çok kilisenin vaftiz etme geleneğine atfen bir şeytan çıkarma ritüeli söz konusudur.⁷⁰

3. yüzyılın başında kilise tarafından sadece yetişkinlerin vaftiz edilmesi söz konusuysen daha sonra bu liturji çocuklara da uygulanır olmuştur. Yalnızca Hristiyanlar Hazreti İsa'nın ismini kullanarak insanları demonların tutsaklığından kurtarabilir. Fakat putperestlere Hristiyanlığın

kapıları tamamıyla kapatılmamıştır. Eski kilisenin de öğretisine göre tüm putpe-restler şeytanın etkisi altında olduğu için, kiliseye kabulü temsil eden vaftiz merasimiyle (Matta 28, 19) bu tutsaklıklarına son verilir. Vaftiz merasiminin Hristiyanlığın ilk dönemlerinde şeytan/demon çıkarma/kovma ritüellerinin özel bir örneğini oluşturduğu söylenebilir.⁷¹

A. Schimmel mezhep ve din değiştirme gibi istisnai durumlar dışında vaftiz merasiminin yaşam boyu yalnızca bir kez yaşanacağına işaret eder. Egzorsizm bu yönüyle vaftizden ayrılmaktadır. Şeytan aynı kişiyi birkaç kez tutsak edebilir, şeytan çıkarma ritüeli aynı şahsa birkaç kez uygulanabilir. "Vaftiz, hayatta yalnız bir defa mümkün olan, tekrarlanamayan bir sakramenttir. Halbuki bazen, bir kiliseyi terk edip öbür kiliseye gidenler (mesela Roma veya Şark kilisesine giren Protestanlar) yeniden vaftiz olurlar."⁷²

"Kilise, Mesih İsa adına, bir kişinin ya da bir nesnenin Kötüünün pençesinden ve egemenliğinden kurtulmasını açıkça ve otoriteyle isterse buna şeytanı ya da cinleri kovma denir. (...) En basit biçimiyle şeytan kovma Vaftiz töreni sırasında uygulanır. Törensel şeytan kovma yani 'büyük şeytan kovma töreni' ise ancak bir papaz tarafından ve episkoposun izni ile yapılabilir. Kilise tarafından bu konuda konulan kurallara harfiyen uyulması zorunludur. Şeytan kovmanın amacı Mesih İsa'nın kiliseye verdiği tinsel otoriteyle şeytanları koymak ya da şeytanın egemenliğinden kurtarmaktır. Özellikle de psişik durumdaki hastalıklarda durum başkadır, bunların iyileşmesi tıp bilimini ilgilendirir. Şeytan kovma töreni yapmadan önce Şeytanın varlığı mı yoksa bir hastalık mı söz konusudur, bundan emin olmak çok önemlidir."⁷³

Mezopotamya kültürlerinde diğer bir dizi demon insanların cinsellik, verimlilik ve üretme kudretlerini engellemekle ve yok etmekle görevlendirilmiştir. Babil'in dışı gece demonu Lilitu (Ardat-lili)⁷⁴ ve eril versiyonu Lilu⁷⁵ rüzgârla gelen felaketler, hastalıklar, veba ve ölümden sorumlu görülmekle birlikte, belki de daha fazla insanların cinsel yaşamlarına müdahalede uzmanlaştıklarına inanılır. Örneğin Babil'in dışı 'gece'

13) 16. yüzyılın ünlü egzorsisti Aziz Filippo bir demonu çığnıyor. Anonim.

14) Demonlar sahip oldukları kişiyi, ağızdan çıkararak terk ediyorlar.
Şifa için adanan İtalyan adak tablosu, 16. yüzyıl.

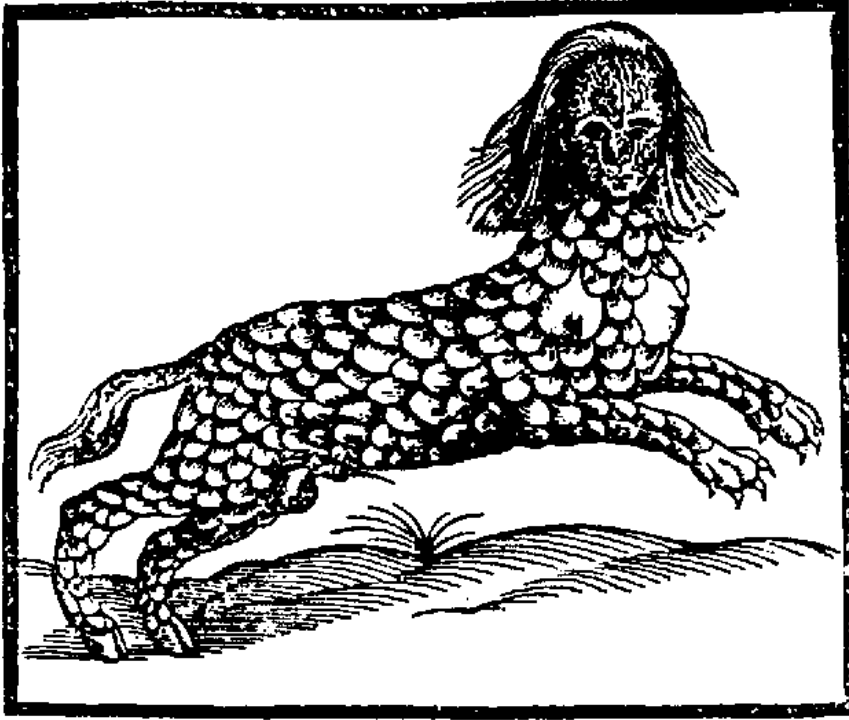
demonu Lilitu, “geceleri dolaşıp ‘succubus’ olarak erkeklere saldırıran ya da onların kanını içen frijit, kara kuru, kocasız, umutsuzluk bakiresi”dir.⁷⁶ Lilitu insanların cinsel yaşamlarına müdahale eder, kadınların doğurganlıklarını engelleyerek, erotik kâbuslar, halüsinasyonlar görmelerine neden olur. Erkekleri zürriyetlerinden keser, üremeye yönelik cinselliğin yerine sapkınlık dolu şehvetin yaşanmasını ister. Bu tür demonlar toplumun düzeyini oluşturan temel kurumu, aileyi, yıkmayı hedef almaları nedeniyle çok tehlikeli görülür. Lilitu’nun Yahudi efsanelerinde yer alan Lilit⁷⁷ ve klasik çağdan itibaren cadı ve demonu tanımlamak için kullanılan, Yunan mitolojisi kaynaklı Lamia’ların⁷⁸ öncülü olduğu kabul edilmektedir.

Eski Mezopotamya insanının demonik güçlerin etkilerini bertaraf edebilmek için uyguladığı ritüeller cadıların başvurduğu okültist yöntemlerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Çoğu zaman rahipler, bilgeler ve büyücülerin kullandıkları yöntemleri taklit etmiş, yararlı, sağaltıcı amaçlar için kullanmışlardır. Büyünün insanlıkla birlikte varoluşundan itibaren dine hizmet ettiği, kontrol altında tutulabildiği sürece, yararlı amaçlara yönelik büyü pratiklerine izin verilmiş, buna karşın, yine büyük ölçüde halk –batıl itikat– geleneklerinden beslenen ve cadı inancının temelini oluşturan zararlı büyü bütünüyle yasakların alanına itilmiştir.

15) Sümerlerin "Büyük Tanrıçası" Lilitu, daha sonraki dönemlerde erkekleri baştan çıkaran şehvetli ölüm tanrıçası olarak demonlaştırılmıştır. İÖ 2. binyıldan kalma, pişmiş toprak rölyef.

Hammurabi Kanunları'nın⁷⁹ birinci maddesi cadılık yapmayı ölümle cezalandırmakta, ikinci maddesi ise, büyücülük yaptığına dair yeterli kanıt bulunamayan sanığın "su deneyi"ne tabi tutulacağını emretmektedir.⁸⁰ Ortaçağ Avrupası'nda engizisyon mahkemelerince cadılık yapmakla suç-

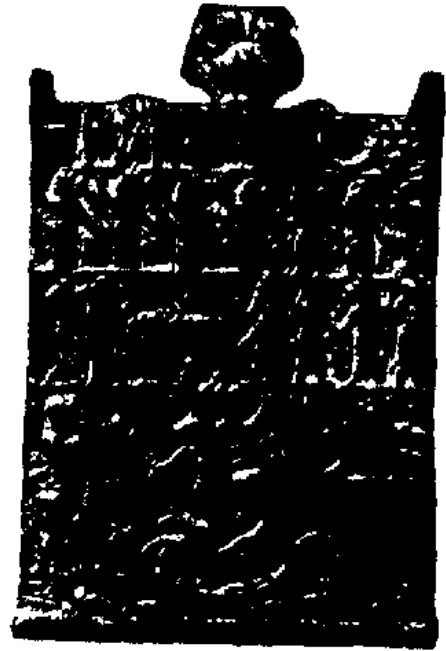
16) Lamia.

lananların tabi tutulduğu bu deneye, zanlının varlığının demon tarafından işgal edilip edilmediğini tespit etmek için sıkça başvurulmuştur.

Mezopotamya cadılarının gizemli isimler ve işaretleri kullanmak, balmumundan ve ağaçtan yapılmış heykelcikleri şişlemek, yakmak, parçalamak veya toprağa gömmek (resim/heykel büyüğü) gibi zararlı büyü pratikleri kullandıkları bilinmektedir.⁸¹ Büyülenmiş kişilerin (zararlı büyüden) kurtarılmaları, yine cadıların katkılarıyla *bağlayıcı* büyüde olduğu gibi, aynı süreç izlenerek çözülür. İnsanlar, hayvanlar ve tüm doğa üzerinde uygulanan büyüün farklılıklar gösterdiği Mezopotamya'da cadılara, özellikle de kadın cadılara atfedilen hemen tüm suçlamaların, özellikle de antikçağda Aziz Augustinus'un (314-430) *Demon Öğretisine* kaynaklık ettiği görülmektedir. Büyü yoluyla doğal afetler yaratmak, insanları kırıp geçiren, hayvanları telef eden salgın hastalıklara neden olmak, sakat doğumlar, kadınların doğurganlığını, erkeklerin zürriyetlerini kesmek, ateş, delilik hali, sağaltılamayan hastalıklar ve daha birçok olumsuzlukta demonların parmağı olduğuna inanılmıştır. Gündelik yaşama ilişkin her olumsuzluğun arkasında demonların olduğu inancı çok sayıda demonun varlığını beraberinde getirmiştir. Örneğin vebanın sorumlusu demon Namatru'dur.⁸² Akkad demonu Lama(ştu) loğusaların gördükleri karabasanlardan ve yeni doğmuş bebeklerin hastalıklarından sorumlu tutulurken, Sümer demonu Namtar⁸³ kader ve ölümle ilgilidir.

Mezopotamya kültürlerinde ölüm korkusu ve ölüm kültü görece önem-
siz gibi gözükse de, (ölümünden) korunmak için karşı-büyü teknikleri gelişt-
tirilmiştir. Şayet yaşayan, ölümün varlığını paylaşabiliyor veya bir an
için de olsa ölümü hissedebiliyorsa, ölümlerin gölgesi yaşayanları daima
baskı altında tutar. Nedeni anlaşılamayan beklenmedik ölümler, Etti-
mu'ya,⁸⁴ ölü ruhların demonlarına (*Gespensterdämone*) havale edilir. Şey-
tan çıkarma ritüelini konu alan bir kaynakta bu farklı nedenlere bağlı
ölümler sayılmaktadır: “çölde mezarsız yatan”, “palmiyeden düşen”, “me-
zarsız”, “uyandıracak kimsesi olmayan”.⁸⁵ Mezopotamya kültüründe felaket
getiren tüm doğa güçleri ve açıklanamayan doğal olgular demonlara atfedilir. Ör-
neğin, fırtınaların sorumlusu Utukku'dur (Udug).⁸⁶ Su demonu “*galle des Ea*” üret-
kenliğin negatif yansımasıdır. Bu inanç bütünlüğü içinde demonları gruplandır-
manın da mantığı daha rahat anlaşılabilir. Yeraltının sakinleri, 'yedi'nin semiyotik
dillerdeki “sonsuz”, “sayısız” anlamına kar-
şılık gelecek şekilde “Yedi Kötüler” olarak
nitelendirilmişlerdir. Güneydoğu fırtına-
sının sahibi Demon Pazuzu'nun⁸⁷ vebayı
da beraberinde getirdiğine inanılır. “Yedi
Kötüler”in ikincisi bir ejderha, üçüncüsü
vahşi bir panter, dördüncüsü korkunç bir
yılan, beşincisi saldırgan bir aslan, altın-
cısı çocukları çalan azgın bir boğa olduğu-
na inanılan Gallu'dur (Galla).⁸⁸ Demon-
ların tasvirinde hayvan motiflerinin kul-
lanılmasına Hristiyan demonolojisinde
tekrar geri dönecektir.⁸⁹ Babil'de “Yedi Kötüler”e karşı “Yedi İyiler”in
varlığı bilinmekle ve her insanın koruyucu bir tanrısı (koruyucu ruh)
olduğuna inanılmakla birlikte, bu korunma dahi kötülüklere karşı yeterli
güvence teşkil etmez.

Asur-Babil panteonunun Yeraltı Tanrısı Nergal,⁹⁰ iki kimliği bün-
yesinde barındıran karmaşık bir varlık olarak ortaya çıkar. Bir yandan,
tarladaki çiftçinin koruyucusu, yaşamın kaynağı olan güneşin kendisi,
Güneş Tanrısı,⁹¹ diğer yandan ölümün, savaşın, yıkımın felaketlerin tan-
rısıdır. “Öfkeli”, “Büyük Güç”, “Büyük Şehrin (cehennemin) Efendisi” Ner-
gal, demon karakterini ortaya koyan savaşçılığı ve yıkıcılığıyla veba ve

17) Dişi demon Labartu'dan
koruyan amulet. Labartu küçük
çocukların kanına düşkündür.
Bakır kevha.

diğer salgın hastalıkları da gönderendir aynı zamanda. Onun mesajlarını yere ulaştıran elçisi, veba getiren demon Namatru'dur. Nergal, Sümer dilinde "ki-gal", yeraltı dünyasının efendisidir. Bulunduğu yer "Dönüşü Olmayan Ülke" yani Ölüler Diyarı'dır. Nergal'in eşi, Sevgi ve Bereket Tanrıçası İnanna'nın⁹² (Akk. İştär) kızkardeşi Ereškigal, "Cehennem Kraliçesi", "Büyük Yeraltı"nın prensesi olarak kara büyüden de sorumludur.

Sümerlerin Ay Tanrısı Nanna'nın⁹³ kızı "Gökyüzü Tanrıçası" İnanna,⁹⁴ Babil mitolojisinde İştär kimliğinde cinselliğin en geniş anlamıyla vücut bulur ve yaşamın kaynağı, insanların ve hayvanların üremelerine etki eden tanrısal bir güç olarak ortaya çıkar. İnanna, tam olarak bilinemeyen bir nedenle,⁹⁵ kardeşi Ereškigal'ın hâkimi olduğu Yeraltı (Ölümler) Ülkesi'ne inmeye karar verir.⁹⁶ Ereškigal'e ulaşmak için yedi kapıdan geçmek zorundadır. Bu zorlu yolculukta her kapıda kendisini karşılayan bir demon giysilerinden ve takılarından birini alır. Giysi ve takıların yitirilişi İnanna'nın adım adım gücünü kaybetmesini simgeler.⁹⁷ İnanna kardeşinin karşısına vardığında çıplak kalmıştır.⁹⁸ Yeraltı ülkesinin yargıçları yedi Anunnaki'nin ölümcül bakışlarıyla bir anda cesede dönüşen İnanna'nın cansız bedeni bir direğe asılır. İnanna'nın ölümüyle kozmosta cinsel düzen sekteye uğrar; üreme sona erer, hayvanlar çoğalamaz, kadınlar erkeklerinden çocuk sahibi olamaz. Su Tanrısı Enki⁹⁹ (Süm. yerin efendisi

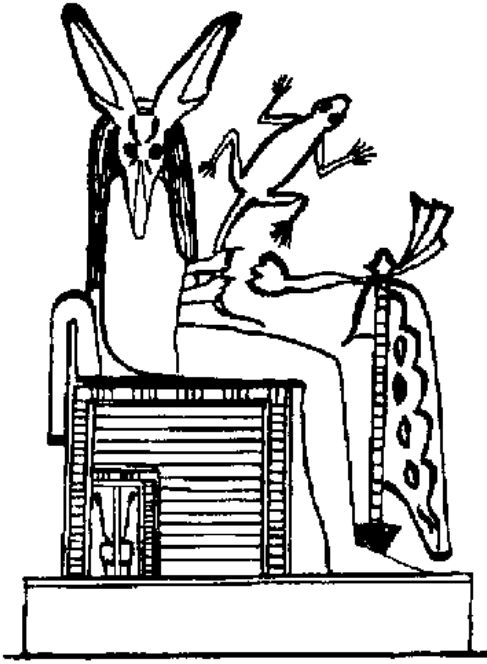
18) Pazuzu. Demon heykeli, Asur, İÖ 1. binyılın ilk yarısı.

veya aşağıının –sualtının– efendisi) İnanna'ya tekrar hayat verir ve yeryüzüne dönmesini sağlar. Ancak yeryüzüne dönen İnanna yerine birisini göndermek zorundadır. Seçimini sevgilisi (kocası) Dumuzi'den yana yapar ve onu yeraltına gönderir. Yeryüzünde "bakire" olarak tanımlanmasına karşın, İnanna'nın çok sayıda sevgilisi vardır.¹⁰⁰ Bunlardan birisi de Çoban-Kral Dumuzi'dir.¹⁰¹ Cinsellik Tanrıçası İnanna¹⁰² aynı zamanda fahişelerin de koruyucusu olarak kabul edilir.¹⁰³ Bu yüzden ki, akşam yıldızı sıklıkla bir fahişeye özdeşleştirilir. Zaman içinde Babil ülkesindeki tüm tanrıçalar içinde baştanrıça olarak kabul edilen İnanna, "Savaş Tanrıçası" olarak da tanınır. Korku ve endişe veren kimliğiyle Asurluların gözünde, yayını elinden bırakmayan sakallı tanrı-kralları Assur için ideal bir eştir.¹⁰⁴

Mezopotamya kültürlerinin zarar veren yıkıcı güçlere karşı koymak için oluşturduğu karşı-büyü pratikleri bugüne kadar tespit edilebilenlerin en eskisidir. Büyü ve karşı-büyü ritüelleri sahip olduğu içsel bütünlük ve çok yönlü olma özellikleriyle geç dönem dinleri için önemli bir tecrübe oluşturmıştır.¹⁰⁵ S. N. Kramer Mezopotamya'daki karşı-büyü ve demon kovma ritüellerinin amacının diğer kültürlerle aynı olduğunu belirtir: "*Kötülüğü başka nesnelere aktarmakla kişileri kötü etkilerden arındırmak; düşmana zarar vermek ve saldırıları savuşturmak.*"¹⁰⁶ Mezopotamya'nın karşı-büyü ritüelinin kökenini gizemli sözcükler, afsun duaları ve bunlara bağlı olarak geliştirilen çok sayıda törensel işaret oluşturmaktadır. Zararlı güçlere karşı-büyü ritüellerine kaynaklık eden metinlerin kullanımı resmi olarak tanınır. Afsun duaları ve büyü metinlerinin yer aldığı en önemli kaynaklar *Surpu* ve *Maqlu*'dur.¹⁰⁷ Gücünü yinelenen kelime ve isimlerden alan büyü metinlerine bir örnek teşkil eden *shiptu* "saf kelime" anlamına gelmektedir. Burada dikkat çeken nokta, büyücünün imgelem dünyasındaki kurgusal tasarımlardan ziyade, gerçek durumlar üzerine yaptığı büyüyle etkili olabilmesidir. İsimlerin de gücüne başvurulur ki, bu çok anlamlı bir seçimdir. İsimler tanrı tarafından verilir; böylece sadece tanrının kullandığı bir güç afsun duasıyla yeniden hayata geçirilmiş olur.¹⁰⁸

Eski Mısır

Tanrılarda kimlik bulan iyi ile kötünün savaşına ilişkin çok sayıda örneğe Eski Mısır dininde rastlanır. Mısır mitolojisinde yıkıcı, kara güçler arasındaki savaş Horus ile Seth¹⁰⁹ arasında görülür. Aşağı Mısır'ın (kuzey) tanrısı Horus düşman güçlerle mücadele içindedir. Şahin başlı Gök Tanrısı Horus'un¹¹⁰ düşmanı karanlık ülkenin dev yılanı Apophis'tir. Osiris'in kardeşi Seth'in çeşitli betimlemelerinin arasında en bilineni kuş kafasına sahip olanıdır. Yukarı Mısır'ın (güney) tanrısı Seth fırtına, şimşek, kaos ve sağaltılamayan hastalıkları getiren tanrı olarak acımasızlığı, kötülüğü temsil eder. Osiris¹¹¹ klasik mitolojide Yer Tanrısı Geb ile Gök Tanrıçası Nut'un oğludur. Bereket Tanrısı olmasının yanı sıra, ölen firavunun da kimliğini taşıdığına inanılır. Seth, kardeşi Osiris'in gücünü kıskanır ve onu öldürür, cesedini suya atar. Bunun üzerine Osiris'in oğlu Horus (Osiris kültüne olan inancın yaygınlaşmasıyla Horus Osiris'in oğlu olarak görülmeye başlar) Seth'den babasının öcünü almaya karar verir. Ancak domuz kılığına giren Seth Horus'un bir gözünü¹¹² çıkartır (bu nedenledir ki, Horus mitlerde 'bir domuz tarafından kör edilmiş' olarak

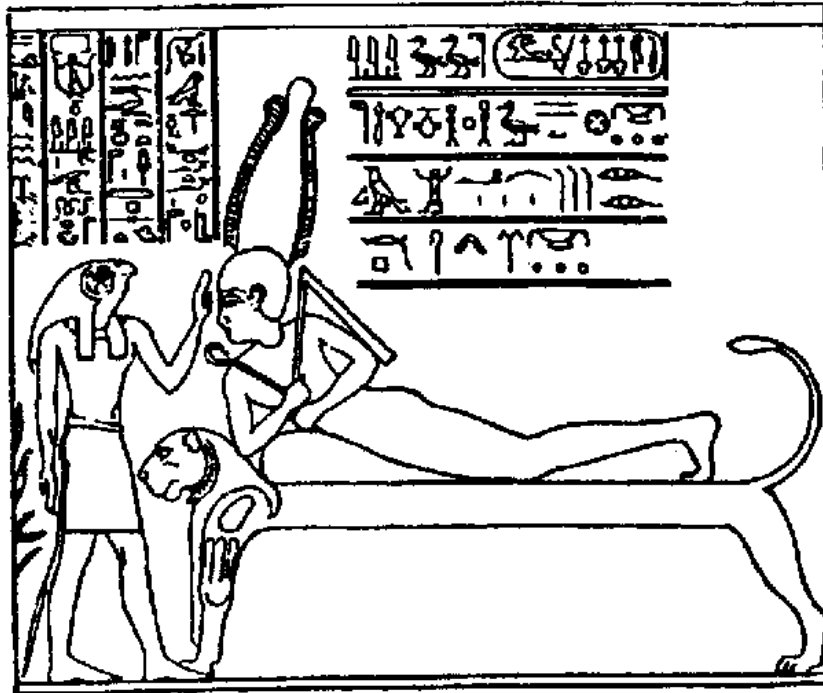

19) Ölüler Ülkesi'ne gelenleri karşılayan kötü bir tanrı (Kahire Müzesi'ndeki bir papirüsten).

anılır). Kör tanrı Horus öcünü Seth'in hayalarını keserek alır (yine bu nedenle Seth "hadım edilmiş" olarak anılmaya başlar) ve gözüne yeniden sahip olur. Böylece Osiris tekrar yaşama döner ve eski gücüne kavuşur. Horus ile Seth arasındaki mücadelenin farklı versiyonları Mısır kültürünün çok bilinen popüler bir motiftir.¹¹³

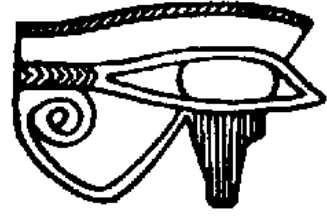
Eski Krallık dönemine ait olup demonik özellikler taşıyan bir başka Mısır tanrıçası dişi aslan veya aslan başlı kadın şeklinde betimlenen "güçlü" Sekhmet'tir (Sehmet). Etrafına daima korku salan Savaş Tanrıçası Sekhmet doğunun çöllerinde oturur, cehennem sıcaklarına hükmeder (bu nedenle 'alev' olarak da tanınır) ve savaşlarda

krala eşlik eder. Sekhmet'in, *krallık tanrıçası* olarak, oğlu olan kralı emzirdiğine inanılır. Güneş Tanrısı Ra'nın düşmanlarını imhayla görevli Savaş Tanrıçası Sekhmet "Ra'nın Gözü"dür.¹¹⁴ Eşi Pat (Ptah) ve Oğlu

20) Osiris'in dirilişi.

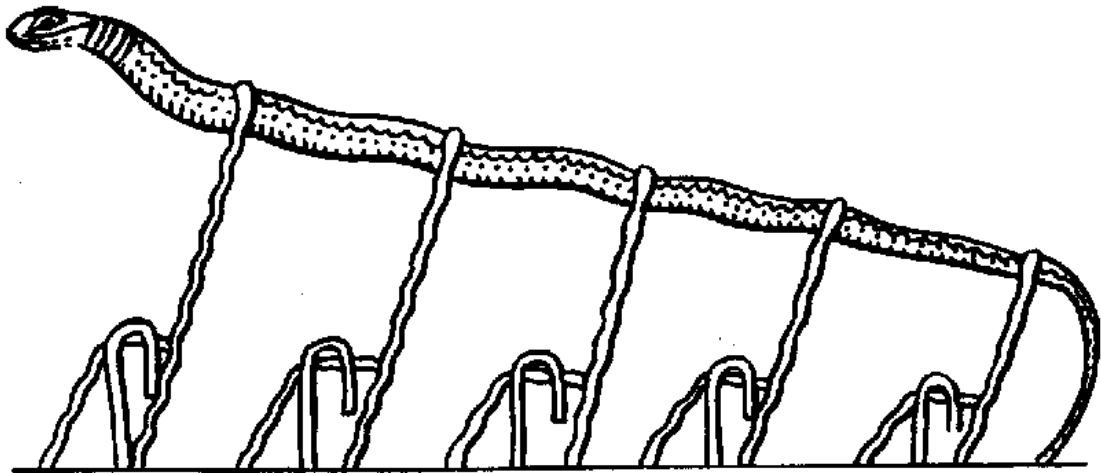
Nefertem ile Memphis Tanrılar Üçlüsü'nün bir üyesidir. Öldüren sıcak çöl rüzgârlarının yakıcı nefesinden kaynaklandığına inanılan Sekhmet, büyücülerin efendisi olarak sağaltıcı büyü pratiklerinden de sorumludur. Bu nedenledir ki, hekimler "Sakhmet'in Peygamberleri" olarak tanınır.¹¹⁵ Aslan başlı tanrıça Sekhmet etrafına korku ve endişe salan özellikleriyle, ılımlı kedi tanrıça Bastet¹¹⁶ ile karşıtlık oluşturmaktadır.¹¹⁷

21) Horus gözü.

Yeraltında ikamet eden bir başka hilkat garibesi Apophis'tir. "Dev Yılan" olarak tasvir edilen demon Apophis, Güneş Tanrısı Ra'yı sabahları ve akşamları yaptığı yolculuğunda rahatsız eder. Apophis bir "asi" olarak tanrısal-kozmik düzeni tehdit eder. "Güneş İlahileri"nde yılan demonun nasıl bıçaklarla parçalara ayrıldığı (şişlendiği), kanının tüm gökyüzünü nasıl kızıla boyadığı, ünlü *Ölümler Kitabı*'nin 39. babında ise "Dev Yılan" Apophis'in dize getirilişi anlatılır.¹¹⁸ Geç dönemde Apophis zaman zaman Seth ile eşanlamli kullanılır olmuştur.¹¹⁹

Eski Mısır'da demonların kötücül etkilerinden, neden oldukları felaket ve musibetlerden kurtulmak için afsun duaları yazıldığına ilişkin kaynaklarda çok fazla bilgi olmamakla birlikte, afsun duası benzeri karşı-büyü tekniklerine sıklıkla başvurulduğu bilinmektedir. Ünlü egiptolog E. Hornung yaptığı araştırmalarda özellikle de piramitlerde bulunan metinlerde büyü kavramını karşılayacak *heka* kelimesine sıklıkla rastlandığını belirtir. Bu metinlerde geçen *heka* kelimesinden, tanrılarda, insanlarda ve belirli materyallerde depolanmış, hedeflenen amaca yönelik kulla-

22) Bağlanmış Apophis.

23) Bes, Eski Mısır'ın koruyucu demonu.

nılabilen enerji anlaşılmaktadır.¹²⁰ Teb'deki Honsu tapınağında Mısırlıların hastalıkların sağaltılması amacıyla gizemli bir bilimin çalışmalarını yaptıkları sanılmaktadır.¹²¹

Buraya kadar anlatılanlardan da görüleceği üzere, Eski Mısır'da iyi-kötü *karşıtlığı* üzerine kurulu gelişmiş bir düalizmden çok; karşıt güçlerin birbirini tamamlayan birliğine dayalı, aynı zamanda birden fazla karşıtın birlikte uyum içinde var olabildiği bir kozmik sistem söz konusudur. Osiris ve Isis (kadın-erkek), Horus ile Seth (aydınlık-karanlık), cennet ve cehennem birer karşıtlıktan ziyade evrenin paylaşılmışlığını ifade eder. Karşıtların, tanrı(ların) kimliğinde tezahür eden kozmik düzene uyarlanmış birliği, Mısırlıların özellikle de kötücül demonlara özel isimler vermemesi ve onları genel olarak tanrı kimliğiyle kabullenmeleri sonucunu doğurmuştur.

Cüce Bes gibi iyicil demonların varlığına karşın, hastalıklar, felaketler ve yıkım getiren güçlerin Seth isminin arkasında gizlendiğine inanılmıştır. Çarpık bacakları, öfke dolu bakışları, sürekli dışarıya sarkık duran diliyle saldırmaya hazır bir hilkat garibesini andıran cüce demon Bes, aslında kötülüklere karşı *koruyucu ruhtur*. Kaynaklarda, yaklaşık İÖ 2000'lerden

24) Kedi tanrıça Basset.

itibaren Bes'in dişi versiyonu Beset'e rastlanmaktadır. İsmi, kendine benzeyen çok sayıda cüce demonu çağrıştıran, kötücül güçleri uzak tutmak, nazara karşı koymak için tapınakları, yatakların başucunu, aynaların kenarlarını, bıçak saplarını, gündelik hayatta kullanılan araç gereçleri süsleyen Bes figürü, Mısır mitolojisinde olumlu demon tipine bir örnektir.

Eski Mısır'da ölüm söz konusu olduğunda demonların anlam kazandığı görülür; öncelikle, vücudunun ön kısmı timsah, ortası panter, arka kısmı suaygırı şeklinde tasvir edilen dişi hilkat garibesi Ammit'in (ölü yiyici), Ölüler Ülkesi'nde suçluların kanlarını içerek beslendiğine inanılır. Coğunlukla, Mısır mitolojisinin öbür dünyadaki adaletine atfen, Ölüler Ülkesi'nin girişinde bekçilik yaparken tasvir edilen Ammit, aynı zamanda Osiris'in yeraltı ülkesindeki demon karakterli 42 yardımcısından biri sayılır.¹²² Mısır demonları genellikle bıçaklar, yılanlar ve güç simgesi olarak bilinen asa benzeri semboller taşırlar.¹²³

IV.

Antikçağın Büyüsü

"Ve cinci yahut bakıcı olan erkek, veya kadın, mutlaka öldürülecektir; onları taşla taşıyacaklardır; kanları kendi üzerlerinde olacaktır."

(Levililer, 21, 27)

Magus - Zerdüşt'ün Mirası

Antik dünyada *magus*¹²⁴ kelimesi Pers ülkesinde saygınlığı olan rahipler kastının üyelerini tanımlamak için kullanılmıştır.¹²⁵ Romalılar ve Yunanlılar için bu ruhban kastının üyeleri Zerdüşt'ün¹²⁶ ve *Ahura Mazda*'nın¹²⁷ rahipleridir. Bu ilahi ve yarı ilahi varlıklar aynı zamanda büyü'nün mucidi olarak görülür. Yunanlıların Yunan kültürüne ait olmayan yabancı halklar için kullandığı "*Barbarlar*" tanımına benzer bir yaklaşımla, Yunan kültürüne ait olmayanlara duyulan bu önyargı inanç alanında da kendisini göstermiştir. Yunanlı olmayan bir inanç sistemi din olarak da tanımlanamayacağı için toptan bir isimlendirmeyle sorun çözülmüştür: *magie*.

Bu yaklaşımın sadece Yunan dünyasına özgü olmadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Romalılar kendilerine yabancı inanç sistemlerini tanımak, öğrenmek için çaba göstermiş olsalar da, farklı inançların varlığına tahammül edebildiklerini söylemek güçtür. Greko-Romenlerde zaman zaman nefret boyutlarına ulaşan bu hoşgörüsüzlüğe neden olarak, Helenistik büyü'nün kökeninin Pers ülkesinde aranmak zorunda kalınması

gösterilebilir. Pers ülkesinin rahipleri (*magoi*), *magie*'ye kendi isimlerini vermişlerdir. *Zerdüşt* veya Yunanlıların deyişiyle *Zoroastres* (İÖ 6. yy.) eski Pers Krallığı'nın âlimi, öğretmeni, inanç yapılarının kurucusu olarak önce reddedilmiş, daha sonra tanınmak zorunda kalınmıştır. Demonolojik sistemin yaratıcısı olarak kabul edilen *Zerdüşt* tarafından büyü, astroloji ve geleceği okuma sanatı (*divinatio*) üzerine hazırlanmış eserler, farklı dönemlerde Yahudiler, Yunanlılar ve erken dönem Hristiyanlığın kilise babaları tarafından yeniden keşfedilmiştir. Pers ülkesinin yanı sıra Babil uygarlığı da büyü'nün doğum yeri olarak kabul edilebilir. Ancak Babilli *magus*'ların bilgelikleri Persli *magus*'larınkı kadar ciddiye alınmamıştır. Yunanlılar ve Romalılar için Keldaniler, astrologlar, rüya yorumcuları ve benzeri gizemli güçlerin sahibi büyücülerdir.

Pers ve Babil büyü geleneğinin kökeni Mısır'dır.¹²⁸ Yunanlılar için Mısır geçmişte kalmış bilgeliklerin ülkesidir. Mısır'ın bir Yunan Krallığı olduğu dönemde Yunanlı düşünür ve filozoflar Mısır ülkesini mercek altına alarak kendileri için bilinmeyenlerle dolu, ayrıksı bu kültürü ayrıntılarıyla incelemiş ve tartışmışlardır. Simya geleneği bu inceleme sürecinde Yunanlı düşünürler için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Mısır kültüründe simyanın başlangıçta büyü ve tatbiki bilimlerin karışımından oluşan gizemli bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Mısır'da o dönemde büyü'nün kötü ruhları savmak, büyücülüğe karşı koymaktan ziyade, iyi ve kötü güçlerin kontrol altına alınması, istekler doğrultusunda kullanılması amaçlarıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Büyücü çoğu zaman tanrı gibi bir tavır sergilemiş, yani gerçek tanrıların rolünü oynamıştır. Böylece büyücü geçici bir süre için doğaüstü bir kimlik kazanmıştır. Büyü sahibi güçlerin harfler, kelimeler ve sembollerden oluşan gizemli bir dil kullandığına inanılmıştır.¹²⁹ Tüm bu noktalardan hareketle, Eski Mısır'ın sahip olduğu birikimin büyük ölçüde Yunan-Roma Gizem Geleneği'nin oluşmasına kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.¹³⁰

Antik Dünyada Büyü ve Demonlar

Divination

Tahmin etmek, kehanette bulunmak gibi anlamlara gelen *divinare* (Lat.) kelimesi, *divinus* (tanrısal/ilahi) kelimesiyle akrabadır. Bu iki kelimenin anlamlarından hareketle *divinatio* kehanet, sezgi, tahmin olarak çevrilebilir. Mitolojilerde çok sayıda kâhin ve peygambere rastlanmakla bir-

likte, antik dünyada gelecekte yaşanacaklar hakkında kehanette bulunmak tanrılara vergi bir yetidir; çünkü gelecek tanrılara aittir. Önceden bilebilme yetisine sahip olduğunu iddia etmek, demonlarla işbirliği içinde olduğuna dair en önemli kanıtlardan biridir. Yunanca *manteia* kelimesi falcılık/geleceği okuma, *mantis* kelimesi ise kâhin veya peygamber kelimeleriyle karşılanabilir. Büyük olasılıkla *mainomai* (deli –mecnun– olmak) ve *mania* (delilik, cinnet) kavramlarıyla etimolojik bir birliğe sahip olmakla birlikte, kâhin = ruh hastası gibi bir sonuç çıkartılamaz. En azından bu etkileşimin kâhinin kimliğinde “ekstatis”e, (transa geçme) uygun bir ruh haline işaret ettiği sonucuna varılabilir.¹³¹

Divinatio kavramının kökeni Eski Mezopotamya kültürlerine kadar uzanır. Babil’de bilinmeyen olgular listesinde yer alan geleceği okuma/yorumlama metodları içinde astroloji, rüya tabirciliği yer almaktadır. Yine hilkat garibesi çocukların doğumu, hayvanlarda beklenmeyen davranış bozuklukları yorum gerektiren *durumlar* olarak ortaya çıkar.

Helenistik teolojinin geleceği okuma/kâhinlik/sanatı alanında yazılmış en önemli eseri Cicero’nun iki kitaplık kayıp yapıtı *De Divinatione*’dir. Cicero’ya göre, *divination*’un *doğal* ve *yapay* olmak üzere iki farklı türü vardır; doğal *divination*’un yaygın olarak tanınan şekli rüyalardır. Rüyalar, tanrının mesajlarını ulaştıran elçilerdir.¹³² Cicero’nun kaybolan ünlü eserinin tek tanığı olan yazar Macrobius (4. yüzyıl), rüyaların ortaçağ yazarlarına örnek olan ilk sınıflandırmasını yapmıştır. Macrobius’a göre, uykularımızda bizi tedirgin eden rüyalar beşe ayrılır. Bunlardan ilki rüya (*insomnium*), gün içinde vücudun ve ruhun yaşadığı meşakkat ve üzüntülerin anımsanmasıdır ve falcılık niteliği yoktur. İkincisi fantasma (*visum*), uyku ile uyanma arasındaki anda odayı işgal etmiş görünen fantastik yaratıkların yarattığı karabasanlardır. Diğer üç tür kâhinsi özellikler gösterir; kehanette (*oraculum*) bize yararlı öğütler veren anne, baba, rahip ve tanrı gibi önemli şahsiyetler görünür. Vizyon (*visio*), bize yapılan bir uyarıyı ifade ederken, *somnium*’da (rüya, hayal) resimler konuşur, anlam kazanır.¹³³ *Divination* kavramı üzerine Cicero ile birlikte önemli yorumlar getiren orta dönem Stoacı Suriyeli Poseidonios’un, geleceği okuyabilmenin mümkün olduğunu kanıtlamak için topladığı bilgilerin değerlendirildiği bir eserinin olduğu sanılmaktadır. Poseidonios gelecekte yaşanacakları önceden kestirebilmeyi felsefi açıdan “kozmik sempati” olarak nitelemiştir. Aslında çok eski olan bu prensip, Plotinos ve Poseidonios tarafından felsefi anlamda yeniden kurulmuştur.¹³⁴

Plutarkhos rüyayı insanlığın en eski kehanette bulunma şekli olarak tanımlar. *Divination*’un, rüya tabirciliği benzeri diğer türlerinin Mezo-

potamya'dan geldiği sanılmaktadır. Mezopotamya'dan Mısır'a geçen kavram Mısırlı rahipler tarafından geliştirilmiştir.¹³⁵ İÖ 671 yılında Mısır'ı işgal eden Asur Kralı Eserhadon, bu alanda yetkinleşmiş rahipleri, en iyileri olduğu için, ülkesine dönerken beraberinde götürmüştür. Mısır'da rüya tabirciliğinin çok eski bir gelenek olduğu bilinmektedir; örneğin, kim rüyasında bir domuzla cinsel ilişkiye girdiğini görürse, tüm mal varlığını kaybedecek, yine kim rüyasında bir nehre dalarsa, tüm günahlarından arınacak demektir.¹³⁶ Kuşkusuz, bu tür rüya yorumlarına ulaşılmış olması, rüya kitaplarının çözülmesine büyük katkıda bulunmuştur. Rüya-ların kehaneti üzerine antikçağdan verilebilecek çok sayıda örnekten biri, *Herodotos Tarihi*'nde anlatıldığı üzere, Kral Kroisos'un oğlu Atis'in ölümünü rüyasında görmesidir.¹³⁷

Kilise babalarının zengin Latin rüya geleneğini kabulü hiç de kolay olmamıştır; rüyalar ve vizyonlar doğaüstü varlıklar tarafından gönderildiği gibi, demonların da bir eseri olabilir. Bu konuda emin olabilmek için kilise babaları öncelikle rüyaları tanrısal ve demonik (şeytani) olarak ikiye ayırma çabası içine girmişlerdir. Bu çabalar rüyalar üzerine düşünmeyi ertelemiş, antikçağın ünlü yazarı Macrobius'un rüyalar üzerine yaptığı ayrıntılı gruplandırmanın teologlar tarafından yeniden keşfi için 12. yüzyıla kadar beklenmesi gerekmiştir.¹³⁸

Eski Ahit'te rüyalar Tanrı ve insanlar arasındaki iletişimin bir aracı olarak görülür. Doğal olarak kralların, rahiplerin ve kâhinlerin rüyaları sıradan insanların rüyalarına göre çok daha derin bir anlama sahiptir; yorum gerektirir. Krallar, tanrılarının yardımına ihtiyaç duydukları zaman "rüya uykusu"na yatarlar.¹³⁹ Rüyaların bir araya toplandığı en eski derleme İsostrates tarafından yapılmış olmakla birlikte, Yunan yazınında rastlanan ilk rüya, *İlyada*'da Agamemnon'un gördüğü rüyadır.¹⁴⁰ *Odyseia*'da Penelope aldatici/yanıltıcı ve güvenilir rüya ayırımını yapar. Rüyanın geldiği iki ayrı kapı söz konusudur: Bunlardan biri fildişinden, diğeri boynuzdandır. Aldatici/yanıltıcı rüyalar fildişi kapıdan gelir, güvenilir rüyalar ise boynuz kapıdan. Hesiodos *Theogonia*'da¹⁴¹ rüyaları, uyku, felaket, ölüm benzeri, gecenin korku veren mahlûkları olarak görür. Hesiodos'ta ilgi çekici olan, epik şiir geleneğinden gelmesine rağmen, felaket mesajı içermeyen olumlu rüyalara yer vermemiş olmasıdır; Hesiodos yalnız korku ve ızdırap veren rüyaların varlığına inanır.¹⁴²

Sokrates'in öğrencisi Ksenophon, *divination*'un sadece rüyaların aracılığıyla mümkün olabileceğine inanır. Platon bir adım daha ileri giderek, rüyaların insanın uyanırken aklına dahi getiremediği sağlıklı düşünceleri hortlattığından ve insanların bu düşüncelerin (rüyaların) etkisi altında

kaldığından söz eder.¹⁴³ Büyük ölçüde Platon'un etkisinde kalmış erken dönem dialogu *Felsefe Üzerine*'de "Akıl uykuda gerçek varlığını keşfeder" ifadesini kullanan Aristoteles'e göre rüyalar, hasta insanların gördüğü halüsinasyonlar, sağlıklı insanların gördüğü optik değişimler olarak aynı kökene bağlıdır. Rüyalar tanrısal değil, doğanın kendisi demonik bir yapıya sahip olduğu için *demonik* karakterdedir. Aristoteles'in çağdaşları arasında rüyaların gücüne inananlar, tavsiye edilen çeşitli teknikleri kullanarak kötü rüya görmeyi engellemeye çalışanlar çoğunluktadır.¹⁴⁴

Stoacılar öngöründe bulunmaya yardım eden teknikleri (rüya, kehanet) bir araya toplamışlardır. Cicero'nun *De Divinatione*'de bu derlemeden faydalandığı görülür. Poseidonios'a göre ilahi güçler rüyalarında insanlarla ilişkiye girer; bu durum üç şekilde olabilir; 1. Ruh, tanrısal olduğu için yalnızca tanrıları ve demonları görebilir; 2. Hava, demonlar gibi vücutsuz varlıklarla dolu olduğu için rüya görene rahat bir biçimde nüfuz edebilirler; 3. Tanrılar rüya görenle doğrudan doğruya konuşabilirler.¹⁴⁵

Tüm çağlarda her kesimden birçok insan rüyalara ve onların yorumlarına büyük anlamlar yüklemiştir. Bu çerçevede rüya kitapları antik-çağdan bugüne tüm kültürlerde sürekli gündemde olmuştur. Bunlardan en eskisi 1492 yılında gün ışığına çıkarılan, meslekten rüya tabircisi Efesli Artemidoros'un (2. yy.) 3000'in üzerinde rüya yorumunu kapsayan *Rüyalar Kitabı*'dır. Eser sadece rüyaları değil insan karakterlerini de incelemektedir.¹⁴⁶ *Daniel Kitabı*'ndan¹⁴⁷ etkilendiği görülen Artemidoros, rüyalar üzerine kapsamlı yorumlar yapar. Rüya da dişlerin kaybedilmesi bir akrabanın kaybı anlamına gelir; eksilen dişin konumundan, kaybedilecek kişinin yakınlık derecesi, yaşı ve cinsiyeti çıkarılabilir. Rüya da saçların uzadığını görmek kadınlar için olumlu bir anlam taşıırken, krallar ve rahipler için pek hayra alamet değildir.¹⁴⁸

Din ve Büyü

Din ve büyü kavramlarının arasındaki sınırın tam olarak nerede başladığı, kilise çevrelerinden entelektüellere uzanan geniş bir kesimin yüzyıllardır tartıştığı bir konu olmakla birlikte, üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. Kimi araştırmacılar her iki kavrama ait birçok pratiğin ortak olması nedeniyle din ile büyü arasında belirgin bir ayırım yapılabilmesinin imkânsızlığına işaret etmektedir. Günümüz dünyasının Avrupa ve Amerikan Hristiyan toplumlarında (marjinal gruplar dışında) büyüye yer olmamakla birlikte, Afrika'nın bazı bölgelerinde, özellikle de Haiti'de, Hristiyanlık

ile büyüünün aynı kültürel kimlik içinde var olabildiği görülmektedir. İnsanlar vaftiz edilmekte, kilisenin müdavimi olmakla birlikte, kara büyü ayinlerine de katılmakta, gizemli kültlerin varlığına olan inanç Hristiyanlığı reddetmelerine neden olmamaktadır. Bu duruma en iyi örnek Voodoo Kültü'dür.¹⁴⁹

Benzer bir yapılanma antik dünyada da söz konusudur. Antikçağ büyü metinlerinde dinin izleri açıkça görülmekte, araştırmalar büyücülerin büyü pratiklerinde dinsel ritüelleri kullandıklarını ortaya koymaktadır. Varlıklarını sürdürebilmek için doğaüstü güçlere ihtiyaç duyan ve onlardan yararlanmayı amaç edinen dinler ve büyü arasında belirgin bir sınır çizebilmenin imkânsızlığı ortadadır. Büyü belirli bir dünya görüşünün ardına yerleşmiş olmakla birlikte, ötesini kavrayabilmemize imkân vermez. Bugün incelenen büyü metinlerinin de gösterdiği üzere, belirli bir problem için sürekli çözüm önerilmekte, ancak her farklı problem ayrı bir çözüm tarzı gerektirmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi kitaplı dinler kutsal metinlerin yorumları üzerine kurulmuş ve gelişmiştir. Ayrıca Hristiyanlık –Platoncu felsefede olduğu üzere– ölüme hazırlanılması ve ölümden sonraki yaşam miti üzerine kurulur. Buna karşın büyü büyücünün öbür dünya için bir vaadde bulunduğu, imtiyaz verdiği görüşüne karşın, temelde bu dünyadaki yaşama ilişkindir. Putperestlik ile büyü arasındaki akrabalık tartışmasız kabul görürken, kâfirlik ile büyü arasında, bilim ile okültist yöntemler arasında da benzer bir akrabalık söz konusudur.

Dinler etik temelde iyiye ulaşmayı amaçlamış ve tüm günahların büyük bir titizlikle kategorize edilmesini ilke edinmişken, büyüde günahın varlığı tanımlanamaz, çünkü yoktur. Beddua etmek, lanet okumak ritüeli dinlere has bir duygudur.

Büyü, Büyü Gelenegi ve Ceza Kodekslerinde Büyü Pratikleri

Eski çağlardan beri büyü insanların yaşamında her zaman önemli bir yer işgal etmiştir. Büyü gündelik hayatın çözümlenemeyen sorunlarının anahtarı haline gelirken, bu anahtarı elinde bulunduran büyücünün sahip olduğu doğaüstü güçleri kimden ve hangi metodlar kullanarak elde ettiği sorusu modern cadının sahneye çık(arıl)ışına kadar daima geri planda kalmıştır. Antik demonoloji öğretisinin mirasçılarının *gecikmiş* bir keşfi olan modern cadı kimliğinde, büyücünün sahip olduğu güçleri nasıl ve hangi amaçlar için kullandığı ayrıntılı bir biçimde yeniden sorgulanmaya

25) On iki pagan astrolog (bunların arasında şair Vergilius ve filozoflar Seneca ve Aristoteles de var) yıldızları yorumluyorlar. Orta Almanya, 14. yüzyıl.

başlamıştır. 4. yüzyılın ortalarına kadar *magia naturalis* gündelik hayatın, özellikle de kırsal kesim insanı için yaşamın kendisidir. Ortaçağın insanı tarladaki ürüne, kundaktaki bebeğe, ahırdaki hayvana zarar veren kara büyüye, karşı-büyü muskaları yazdırarak, afsun (savma) duaları okutarak karşı koymaya çalışırken, kendi imkânlarını tükettiğinde kilisenin koruyucu kanatları altına sığınma yolunu seçmiştir. Kilisenin kendisine sığı-

nan üyelerini büyüünün zararlı etkilerinden korumak için kutsal semboller aracılığıyla yaptığı ayinlerin kilise dışında icra edilenlerden önemli bir farkı yoktur. *Magie* ile *religio* ritüelleri arasındaki farkın temelini, pratikleri uygulayanların ruhban sınıfından olup olmadıkları oluşturmıştır. Ak (yararlı) büyü yaşamı, üretkenliği ve mülkiyeti koruduğu için yüceltilirken, kara (zararlı) büyü hastalıklara, ölüme ve felakete neden olduğu için lanetlenmiştir.

Her ne kadar ortaçağ insanı kavramları tasnif etmeyi sevse de, ortaçağ boyunca yasaklanan pratikleri bütünüyle kapsayacak bir ayırım yapabilmek mümkün olmamıştır; *magi*, *harioli*, *sortilegi*, *venefici*, *divini*, *incantatores*, *malefici*, *coragii*, *augures*, *sorticularii*, *necromantii*, *hydromantii*, *haruspices*, *pythones*, *genethliaci* ... gibi örnekleri çoğaltılabilecek farklı teknikleri kökenlerine göre, Cermen dilinde *coragii*, Yunan dilinde *pyromancii*, Etrüsk dilinde *haruspices*, Roma dilinde *augures*, Pers dilinde *magi* veya benzerliklerine göre *mathematici*, *magi*, *horoscopi*, *genethliaci* gibi farklı başlıklar altında gruptama düşüncesi pratiklerin iç içe geçmesi anlamına gelmektedir. Her yazar, kaynaklarına göre büyü tekniklerini tasnif etme yoluna gitmişse de, bu çabalar yaklaşımların öznelliği nedeniyle çok sayıda farklı gruptandırmayı beraberinde getirmiştir. Bunun örneği 12. ve 13. yüzyıllarda Hristiyan, Yahudi ve Arap dünyasında birbirinden bağımsız yapılan çok sayıda gruptandırmadır. Sevilalı İsidorus, yirmi farklı büyücü tipinin varlığından bahseder; bunlardan on sekizi farklı yöntemler kullanarak geleceği okuma, kehanette bulunma ve falcılık sanatlarında yetkinleşmişken, sadece *malefici* ve *incantatores* büyücülük ve cadılığın afsun dualarını ve üfürük tekniklerini kullanmaktadır.¹⁵⁰

Tüm bu kavramsal zorluklara karşın, hangi pratiklerin yasaklı, hangilerinin *izinli* olduğu konusunda hemfikir olunması dikkat çekicidir. 12. yüzyılda Hugo von Sankt Viktor, birtakım eksikliklerine rağmen, zararlı büyü pratikleriyle uğraşanların beş grupta incelenmesini önerir;¹⁵¹ Mantikeciler¹⁵² (*nekromantia*), matematikçiler (*haruspices*, *augures*, *horoscopi*), cadılar, kara büyücüler ve illüzyonistler. Mantikecilerin alanındaki –*nekromantia* dışındaki– dört form, ortaçağda çok yaygın olan bir inanışa, dört temel elementin (yer, su, hava, ateş) yardımıyla geleceğin okunabildiğine örnek teşkil etmektedir.¹⁵³ Bu grupta anılan *nekromantia* her tür zararlı büyü pratiğine imkân vermesi nedeniyle bu gruba uygun düşmez. *Haruspices* ve *augures*'in sadece matematikçilere atfedilen pratikler olarak kabul edilmesi durumunda sınırları sadece astrolojik kehanetle sınırlı kalmaktadır. Yine büyücüler ve kader –rüya– tabircileri genel olarak büyüyle uğraşanları tanımlamakta kullanılır; insanların geleceğini okuma

anlamında falcılık, çevresine zarar veren büyücünün zararlı büyü pratikleriyle örtüşür. Tüm sayılanlar içinde çevresine sadece cadı korku salabilmiş, ortaçağın sonlarında kilise tarafından başlatılan süreklilik avının 'günah keçisi' olmuştur.

Geç ortaçağda kilise tarafından 'yasaklanmış büyü teknikleri' ilk kez, asıl mesleği hekimlik olan Johannes Hartlieb (1400?-1468) tarafından sistematize edilerek "bilimselleştirilmiş" ve bir kitapta toplanmıştır. J. Hartlieb, *Büyücülük ve Batıl İtikatlar Benzeri Yasaklanmış Tüm Sanatların Kitabı*¹⁵⁴ (1456) isimli eserinde yasaklanmış yedi (büyü) sanat içinden dört tanesini (*geomantia*, *hydromantia*, *aeromantia*, *pyromantia*) dört temel element (yer, su, hava, ateş) ile ilişkilendirir. Neden sanat sayısı altı, sekiz veya dokuz değil de yedidir? Bu sorunun yanıtı, ortaçağda yedi sayısına yüklenen anlamda aranmalıdır. Yine yazarının sanat sayısının yedi ile sınırlı kalması gerektiğine inanarak yaptığı gruplama, sanatlar altında yer alan pratiklerin aşırı derecede çoğalmasına neden olmuştur. *Nigromantia* ya da "kara büyü sanatı" altında yer alan pratiklerin yoğunluğu bu duruma örnek teşkil etmektedir. Tüm ortaçağ boyunca astrologların, simyacıların ve hatta Aziz Tommaso gibi teologların da mistik yedi sayısının büyüüne kapıldıkları söylenebilir; Tanrı dünyayı yedi günde yaratmıştır, yedi tane gezegen vardır, haftanın gün sayısı yedidir, cehenneme yedi kattan geçerek inilir, Katolik kilisesinin yedi sırrı¹⁵⁵ vardır vs. J. Hartlieb de mükemmeliyeti temsil eden yedi sayısına büyük önem atfederek tüm büyü pratiklerini yedi sanat dalına ayırır: (1) *nigromantia* ya da "kara büyü sanatı", (2) *geomantia*, (3) *hydromantia*, (4) *aeromantia*, (5) *pyromantia*, (6) *chiromantia* ve (7) *spatulamantia*.

Geomantia yer; *hydromantia* su; *aeromantia* hava ve *pyromantia* ateş aracılığıyla geleceği okuma, kehanette bulunma sanatıdır.¹⁵⁶ *Geomantia*, *geo* (yer) ve *mantia* (falcılık), kelimesinin anlamı açık bir biçimde bu sanatla uğraşanların emellerini anlatır. Hartlieb'e göre kilise tarafından yasaklanmış ikinci sanat olan (*nigromantia*'dan sonra gelen) *geomantia* yardımıyla gelecekte yaşanacak olayları önceden bilebilmek ve geçmiş hakkında bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Yıldızlara bakarak yorum yapmak *geomantia* sanatının alanına girer.¹⁵⁷

Kilise tarafından yasaklanmış sanatlar içinde üçüncü sırada yer alan, suyun aracılığıyla kehanette bulunma *hydromantia*, suya kurşun dökülmesi, su kaynaklarına danışılması, bir kapta bulunan suyun veya doğal durgun suyun yüzeyinde oluşan yansımaları bakılması,¹⁵⁸ (metal) paraların suya atılması, takdis suyunun kötü amaçlarla kullanılması vb. yöntemleri içerir. J. Hartlieb büyücülerin suya kurşun/kalay dökme yoluyla yaptıkları

büyü hakkında şunları yazar: “Hydromantia sanatında şarlatanlıklarını uygulayan ustaların kullandıkları bir diğer yöntem de, suya kızgın kurşun veya kalay dökülerek, suda oluşan kabarcıklar ve metal parçacıklarının aldıkları şekillere bakılarak falcılık yapılması, büyü sanatının icra edilmesidir.”¹⁵⁹

Kurşun, muhtemelen işlenmesinin kolay olması nedeniyle, antikçağdan itibaren insanlar tarafından amulet olarak taşınmıştır. Kurşun plakalar üzerine yazılmış büyü formüllerinin taşınması sadece Yunanlılar ve Romalılarda değil, Cermen halklarında da yaygın bir gelenektir. Antikçağ boyunca mezarlıklara, metruk yapılara ve altında eski mezarların olduğu tahmin edilen tarlalara, demonlar ve tanrıların ruhlarıyla kolay iletişime geçerek adakta bulunabilmek amacıyla kurşun depolanması sıklıkla uygulanan bir yöntemdir.¹⁶⁰ Yine eski dönemlerde tabut yapımında kurşun

27) Gökyüzünün astronomi gereçleriyle gözlenmesi.
Anonim kitap minyatürü, 13. yüzyıl.

28) Likantropiye bir örnek. Lucas Cranach'ın bir gravürü.

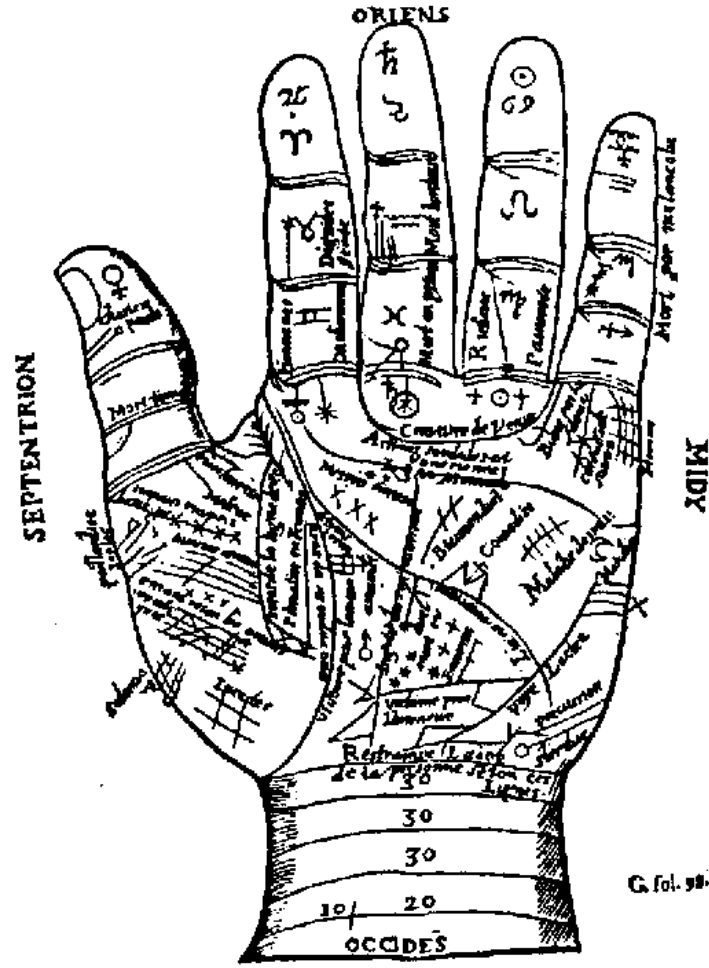
kullanılması, bu metalin büyülü güçlerle ilişkiye geçmeye aracılık ettiği inancının yaygınlaşmasına neden olmuştur.¹⁶¹

Johannes Hartlieb'e göre yasaklanmış sanatların üçüncüsü olan, özellikle de kâfirlerin büyük tutkuyla bağlandığı *aeromantia* sanatı, havada hareket eden ve yaşayan her şeyi kapsar. Kuşların havada uçarkenki hareketlerinin yorumlanması, kuş tüyünden yapılan büyüler, iyi bir av için uygun şartların oluşumu, suni aksırık yoluyla şeytan çıkarma ritüelleri, kuyruklu yıldızların ve meteorların konumlarının ve hareketlerinin yorumlanması, kuşların kurban edilmesi, balmumu figürlerle yapılan büyü *aeromantia*'nın alanına girer. Bu sanatın özellikle de kötü niyetli Hristiyanlar tarafından hurafelerle nasıl yozlaştırıldığına iyi bir örnek, sabahları ilk rastlanılan canlının çok önemli olduğu inancıdır. Tanrı tarafından tüm günün kutsanabilmesi için sabahları rastlanılacak ilk canlı önemlidir; örneğin sabahları tavşan görerek güne başlamak şanssızlık dolu bir

güne işaret ederken, kurda rastlamak talihin açıklığına işaret eder. Ortaçağ dünyasında her bir hayvan için yerleşmiş batıl inançlar büyük yaygınlık göstermektedir; insanın (baktığı istikamette) sağından uçan kuş şansa, solundan uçan ise kayıp ve şanssızlığa işaret eder.¹⁶² Hartlieb'e göre, gökyüzündeki çok sayıda yıldız ve kuyruklu yıldız, gözlemciler tarafından falcılık amacıyla izlenmektedir; gelecekte olacakları bugünden öğrenmek için yıldız kümeleri ve hareketlerini izlemek *aeromantia* sanatının en önemli boyutunu oluşturur.¹⁶³

Yasaklanmış sanatlar arasında dört temel elemente bağlanmış son sanat olan *pyromantia*, ateş aracılığıyla geleceği okuma, büyü yapma sanatıdır. Sihirli kelimelerin kullanımı, cam kürelere bakma/cam küre büyü, kurum ve sıcak yağdan krem yapılması, alevin veya dumanın yorumlanması, eritilmiş kurşuna bakarak falcılık yapmak *pyromantia* teknikleri arasında yer alır. İnsanoğlu için tüm dönemlerde özel bir öneme sahip olan ateş, başta cehennem ateşi¹⁶⁴ olmak üzere, çağrıştırdığı olumsuzluklar, şeytanla ilişkilendirilmesi, cezalandırma motifi olarak yakılma vb. nedeniyle, şeytana hizmet eden sanatlar içinde önemli bir yere sahiptir. Hartlieb'e göre, ateşe ve alevlerine veya çıkan dumana bakarak geçmiş ile gelecek hakkında bilgi sahibi olma arzusu, çok uzun bir süredir şeytanın yardımıyla icra edilen bir sanat dalıdır. Şeytan insanları görmek istediklerine yönlendirebilecek her türlü önlemi alır; bazı hayvanların yağlarının yakılmasıyla oluşan dumanın solunmasının gelecekte yaşanacakların görülmesini sağladığına, yakılan odun parçalarından yükselen dumanların aldığı şekillerin, gittiği yönün ve hızının falcıların okuyabildikleri gizli anlamları olduğuna inandırarak insanları kandırır.

Pyromantia sanatının icrasında kullanılan gizemli bir kelimenin kökenini araştıran J. Hartlieb şu ilgi çekici yorumu yapar; "...bu kelimelerden bir tanesi de 'Ragel'. Yaşamım boyunca bu türden kelimeleri araştırdım ve çok sayıda insana, bu arada Yahudilere de sordum ancak bilen biri çıkmadı. Yine Yunanlılara, Tatarlara, Türklere onların hekimlerine ve yıldız falcılarına ve hatta Yahudi falcı kadınlara sordum ancak hiçbir sonuç elde edemedim. Daha önce sıklıkla yinelediğim gibi, bence korkutucu, ancak gerçek sonuç şudur: bu kelime şeytanla kurulan ilişki ve işbirliğinin sonucunda ortaya çıkmıştır."¹⁶⁵ *Pyromantia* sanatı, yakılan odun parçalarının alevlerinden oluşan yansımalarda (ayna işlevi gören alevler) görülen çok sayıda karakter ve nadir görülen figürler yorumlanarak gelecek veya geçmişe ilişkin sorulara yanıt verilebilmesini sağlar. Burada şeytanın ağzını kullanan bazı ustalar, kadın veya erkek her insanın bu yansımalar içinde görmek istediği her şeyi görebileceğini iddia eder.¹⁶⁶

29) Kabalcı *chiromantia*'da elin çizgileri astroloji açısından gezegenlere, simya açısından da metallere ayrılıyordu. Yeniçağ'dan kalma bir illüstrasyon.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, J. Hartlieb tarafından sayılan yasaklanmış sanatlar yedi tanedir. 2. 3. 4. ve 5. sırada yer alan ve yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılanlar, dört temel elemente karşılık gelmek üzere *geomantia*, *hydromantia*, *aeromantia*, *pyromantia*'dır. Diğer üç sanat ise, *nigromantia* veya 'kara büyü sanatı' (1), *chiromantia* (6) ve *spatulamantia*'dır (7). Johannes Hartlieb kilise tarafından yasaklanan "Yedi Sanat" içinde saydığı *nekromantia*'yı "Kara Sanat" olarak tanımlayarak bu sanata ayrı bir önem atfetmiştir. *Nekromantia*'nın (Kara Sanat) içine büyü sanatının bilinen en önemli pratikleri dahil edilmiştir; afsun duaları, büyü formülleri, tütsü(leme) ve kurban ritüelleri, astroloji/yıldız tabirciliği, talisman yapımı ve kullanımı; kelime ve işaret büyü, cadılarca hazırlanan kremlerin sürülmesiyle yapılan büyülu uçuşlar, gece yolculukları, Şamanlarca yapılan yolculuklar; *likantropi* (hayvana dönüşme), hava (iklim) büyü, ölülerin kemikleri (iskeletleri) yardımıyla kehanette bulunma

ve ruh çağırma.¹⁶⁷ Bu bağlamda gelecekte yaşanacak olaylar hakkında bilgi edinmek amacıyla ruh çağırarak veya ölülerin dünyasına yolculuk yaparak, ölülerin ruhlarıyla ilişkiye geçmek *nekromantia*¹⁶⁸ (ölüler aracılığıyla gelecek hakkında bilgi sahibi olmak, falcılık yapmak) olarak tanımlanır.¹⁶⁹ *Nekromantia* kelimesinin köken itibarıyla Latince *niger* (siyah, karanlık) kelimesinden türediği, ancak ortaçağda Yunanca *nekros* (ölmüş, ölü ve ölü ruhlar (*nekroi*)) ve *mantia* (geleceği okuma yöntemi, falcılık) kelimelerinin birleşmesiyle *nigromantia* olarak kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır.¹⁷⁰

Yukarıda anlatılan sorunları aşabilmek ve kavram kargaşasından kurtulabilmek için, ampirik sonuçlardan yola çıkarak bir gruplandırma yapılması durumunda karşımıza temel iki büyü türü çıkar: Bunlardan ilki doğal, ak, göksel, yapay pratikleri kapsayan, yapılmasına müsaade edilen büyü, ikincisi tören pratiklerini kapsayan yasaklanmış kara büyüdür. Bu gruplandırma içinde yer alan kara büyü (büyücülük, demonların yardımıyla yapılan afsun duaları), meleklerin yardımıyla yapılan ak büyüünün karşısında yer alırken, insanların henüz tanımadığı ve varoluş nedenlerini bilmediği doğal nesneler aracılığıyla yapılan doğal büyü, insanlar tarafından kullanılan bir malzemenin yardımıyla yapılan yapay büyüyle karşıtlık oluşturmaktadır. Astrolojik takvimin imkân verdiği zamanlarda yapılan göksel büyü ise, demonların yardımı olmaksızın yapılamayan afsun dualarının, üfürükçülüğü kapsayan törensel büyüünün karşısında yer alır.

İzin verilmiş büyüünün geniş ilgi alanı, çoğunlukla insanlar tarafından henüz öğrenilememiş doğa olaylarını, mucizeleri ve büyük ölçüde hokkabazlık sanatını kapsaması nedeniyle *görünürde* büyüselidir. Ancak kara büyü törensel olsun veya olmasın çok sayıda zararlı ritüeli içermesi nedeniyle büyüünün ta kendisidir. Büyüleme teknikleri, demonların yardımıyla afsun duaları yazarak ruh çağırma, gizemli güçleri keşfetmeye yönelik çalışmalar, Kabala,¹⁷¹ geleceği okuma/kehanette bulunma ve falcılık şatnatları, rüya tabirciliği, büyülü formüller ve batıl itikat pratiklerinin yardımıyla sağaltma ritüelleri, hastalıklardan ve gelecek tehlikelerden korunma amacına yönelik talisman hazırlama, sabbatlara, cinsel orjilere katılma vb. şeklinde uzatılabilecek bu listede yer alan yöntemlerden birinin veya birkaçının zaman içinde başka bir kategorinin altında yer alması mümkün hale gelmiştir; örneğin astroloji başlangıçta bir putperest geleceği olarak kesinlikle reddedilirken, sonuçta uygulanmasına izin verilmiş pratikler arasında yer almıştır. Yine dualar, gizemli formüller, talismanlar ve batıl itikat pratikleri doğal büyü olmaları nedeniyle tıbbın uyguladığı sağaltma teknikleri arasındadır. Bu noktadan hareketle büyü kısaca, mak-

sadına (kötü veya hayırlı) bakılmaksızın irrasyonel güçlerin yardımıyla sahip olunan tekniklerin (gücün) ifası olarak tanımlanabilir.

Magi kavramının antik dünyada bütün sanatları kapsayan bir anlamda kullanıldığı, İÖ 5. yüzyılda Zerdüşt'ün rahipleri tarafından Akdeniz'e getirildiği ve böylece *Zoroaster*¹⁷² rahipleri tarafından Yunan dünyasında yayıldığı bilinmekle birlikte, *magi*'den tam olarak ne anlaşılması gerektiği konusunda başvurulmuş Roma ve Yunan kaynaklarından ayrıntılı bilgi edinebilmek mümkün değildir. Sadece astrolojiyle uğraşan papazların, yine bir hekim gibi çalışarak, karmaşık ancak hile dolu sağaltım ritüelleri aracılığıyla *bilme* çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır. Yaptıkları iş, *maginin sanatları*, *magili sanatlar* veya sadece büyü olarak nitelendirilmiştir. Görüldüğü üzere, başlangıçta kavramın içerik olarak neyi ifade ettiği tam bilinmemekle birlikte, çok sayıda olumsuz yan anlamlara sahip olduğu anlaşılmaktadır; büyü güvenilmez, tehditkâr, korkutucu, yani *zanlı* bir kavramdır. İran *magi* geleneğini takip eden ve onun temel aldığı ilkelere hareket eden Yunan ve Roma *magi* pratiklerinin korku dolu bir yabancılığın izlerini taşıdığı görülür. Kavram yayılma sürecinde yabancı veya yerli bütün okültistlerin "*gizemli/karanlık entrikalarını*" kapsar bir hale gelmiştir.¹⁷³

Homeros'tan bu yana, İskenderiyeli Philon ve Plutarkhos'un eserlerinde sıkça geçen *daimon* köken olarak "*tanrısal varlık*" anlamında kullanılmaktadır. Eski Yunan metinlerindeki *daimon* (*tanrısal varlık*) ile *theos* (*tanrı*) arasındaki fark belirgin değildir. Ancak Hesiodos'ta¹⁷⁴ *daimonlar* Olympos tanrılarının (*theoi*) altında yer alırlar.¹⁷⁵ Tanrıların isimleri kural olarak mitlerle ilintilenirken, diğer tanrısal varlıkların kimlikleri daha az belirgindir. Panhelenistik tanrılar her yerde *theoi* olarak kabul görürken, yerel tanrılar demonlar veya hereonlar olarak karşımıza çıkarlar. Geç dönem Helenizmde *daimonlar* "*kötü ruhlar*"a dönüşürken, "*kötü ruh*" kavramı olarak Yeni Ahit'te bir kez (Matta 8, 31)¹⁷⁶ geçer. Benzer bir kavram olan "*murdar ruh*"da Yeni Ahit'te yer alır.¹⁷⁷ Bazen de *daimon*, *kakos* veya *poneros* olarak, "*kötü*" sıfatıyla tanımlanır. Buradan çıkarak kelimenin tam anlamıyla neyi tanımladığını anlayabilmek mümkün değildir. Göksel düzende hiyerarşik olarak sıralanan varlıklar içinde en üst sırayı Olympos tanrıları işgal ederken, *daimonlar* orta dereceden en alta doğru sıralanırlar. Erken dönem Yunan teolojisinin gökyüzü tanrılarında da izlenebileceği üzere, bu sistem içinde hiçbir varlık temelde bütünüyle iyi ya da kötü olarak nitelendirilemez.

Antik Yunan'da *daimon*'la akraba bir kavram olan *daimonion*'un da öyküsü *daimon*'la büyük ölçüde benzerlikler taşır. Genel olarak *daimonion*,

tanrısal varlık anlamında kullanılsa da, eğilim *theos*'u tarif etme yönündedir. Sokrates (İÖ 470-399) yeni tanrılardan (*daimonia*) söz ederken, içinden gelen, onu uyaran iç sesin sahibini, yani asla kötü olmayan kendi iç *daimonion*'u kasteder; ama bu iç sesin sahibini "*theos*" olarak nitelemekten de özellikle kaçınır. Platon *Symposion*'da "*her daimonionu tanrı ile ölümlüler arasında yer alan bir şey*" olarak tanımlar.¹⁷⁸ Ancak halkın dilinde bu ince ayrımlara yer yoktur; çünkü halk kültürü geleneksel kaynaklardan beslenir, gelişir ve bu yolla kendini yeniden üretir.

Kâfir metinleri ve Yeni Ahit'te yer alan "*daimonia*" insanlara fenalıklar, hastalıklar, özellikle de sağaltılması zor akıl hastalıkları getirerek onları normal olmaktan çıkarıp "*işgal*" ederler. Bu hastaların sağaltılması, demonun işgalinden kurtarılması için şeytan çıkarma ritüeli, yani egzorsizm gereklidir. Egzorsizm, *horkus*, yani 'yemin, and' kelimesinden türetilmiştir. Burada demonları kovma ritüeliyle demonun daha üstün bir gücü tanınması ve boyun eğmesi amaçlanır. Demonların kovulmasıyla özellikle de sara ve histeri nöbetleri gibi hastalıkların sağaltılabileceğine inanılır. Bu amaca yönelik farklı teknikler Homeros kadar diğer ozanların eserlerinde de yer almakla birlikte, şeytan çıkarma/demon kovma ritüellerinin antikçağın farklı kültürlerinde her zaman ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. Mısırlılar, İbraniler, Yunanlılar ve erken dönem Hristiyanlıkta demonların harabeler, terk edilmiş mekânlarda yaşadıkları, ancak oralarda kendilerini pek de iyi hissetmedikleri, en azından sıkıldıkları, bu nedenle sıcak bir ev isteyerek insanların bedenine girebildikleri inancı yaygındır.¹⁷⁹ Bu inancın temelinde yatan tasarım şu şekilde açıklanmaktadır:

30) Sincklerin Tanrısı Beelzebub.

şayet bir şehrin tamamı düşmanlar tarafından yıkılmış, insanları öldürülmüş, sağ kalanları köle yapılmış ise, yıkıntılar sadece insanlar tarafından lanetlenmiş tanrıların, yani demonların ikamet ettiği bir yer haline gelmiştir.

İncillerde şeytanların/demonların prensi olarak yer alan Beel-zebub, Eski Ahit'te Filistin şehri Ekron'un yerel tanrısının ismidir.¹⁸⁰ Yeni Ahit'te demonlar Beel-zebub/Baal-zebub (veya Beel-zebul) tarafından askeri bir disiplinle organize edilmiş komandalardır.¹⁸¹ İbranice *Ba'al zevuv*'dan¹⁸² tü-

retilmiş olan kelimenin anlamı açık olmamakla birlikte, efendi, tanrı anlamındaki *baal* ile, sinekler anlamına gelen *zebub* kelimelerinin birleşerek, buradan “Sinekler Tanrısı” anlamında Baal(Beel)-zebub türetilmiştir. Yahudilikte “evin tanrısı”, “gökteki/yukarıdaki evin tanrısı” anlamında kullanılan *Ba'al zvu'*un Yeni Ahit'in Yunancaya çevrilmesi sırasında Beel-zebub'a dönüştüğü sanılmaktadır.¹⁸³ Eski İbrani metinlerinde Beel-zebub, “Pisliklerin Tanrısı” anlamında “*zabal*” kelimesiyle putperestliği de kapsayacak şekilde tanımlanmıştır.¹⁸⁴ Neden “zebub” (sinekler) ile şeytan ve demonlar arasında böyle bir bağ kurulduğu ve kötülüğün cisimleştirilmesinde sineğin seçildiği sorusuna literatürde çok açık yanıtlar verilememekle birlikte, demonların uçma yetilerinin olduğu inancı ve başka –sıcak– vücutlarda kimlik bulmaları, kötülük yapmak için özgürce hareket imkânı olan, pislik ve hastalık taşıdığına inanılan sinek ile *kötücül* demon arasında bir ilişki kurulmasına yol açmış olabilir. Eski Ahit'te yukarıda zikredilenler dışında bahsi geçmeyen Beel-zebub'un şeytanla özdeşleşmesi Yeni Ahit'te olmuştur. Eski İran'ın Zerdüşt dininde de sinekler *kötücül* demonlar olarak kabul edilir. *Drug* olarak da tanınan ceset demonu *Nasu*, sinek şeklinde tasvir edilir.¹⁸⁵ Ortaçağ metinlerinde demonların işgalinde olan bir zavallının *egzorsizm* ritüelinde ağzından sinek kılığında bir şeytan çıkardığı anlatılır.¹⁸⁶

Doğaüstü güçlerin varlığına çok eskiçağlardan beri inanılmakla birlikte, bu güçlerin tanımlanması, gruplandırılması, yeraltında hiyerarşik bir düzene oturtulması, düzenlenmesi ilk kez Mezopotamya'da olmuştur. Babilliler demonları tarla demonları, mezarlık demonları olarak gruplandırırken, Eski Mısır'da, her evin koruyucu bir demona (ruha) sahip olduğu inancı, iyicil demonların –ruhların– desteğini almanın çok önemli olduğuna da işaret etmektedir.

Aiskhylos (İÖ 525/524-456) kötü ruhları, *daimones*, *alastores* veya *erinyes* olarak tanımlar. Yukarıda da değindiğimiz üzere, aslında tüm bu kavramsallaştırma çabalarının, yazarın kendisi inansın veya inanmasın, çok da önemi yoktur; çünkü halklar mitlerinde bu varlıkları yaşatmaktadır. Antik Yunan'da, demonların akıl hastalıklarına, sara hastalığına, uykusuzluğa ve yüksek ateşe bağlı “*delirium*”a, yani hezeyana hükmettiğine, bütün bu olumsuzluklarda kötü ruhların parmağı olduğuna inanılır. Usdışı, kontrolsüz konuşmalar, irade kaybı gibi durumlarda ruhlarla ilişkiye geçilmesi söz konusudur. Ruhlarla demonların ilişkisi hiçbir zaman kesilmez; *kötücül* demonlar yaşayanları ölenlerin aracılığıyla ele geçirmeyi amaçlar daima. Belli bir süre önce ölmüş veya öldürülmüş, geleneklere uygun olmayan bir biçimde defnedilmiş insanların ruhları (huzursuz ruh-

lar) yeraltı dünyasında demonlar tarafından ele geçirilir ve büyüsel amaçlara hizmet etmekle görevlendirilirler.¹⁸⁷

Ölülerini çok sayıda kategoriye ayıran antik dünya ölenlerin ruhlarıyla kurulan ilişkilere büyük önem atfetmiştir. Yakınlarını kaybeden aileler, ölenin gölgesinin bir şekilde evlerinin çevresinde yaşadığına inandıkları için belirli günlerde ona yiyecek sunarlar.¹⁸⁸ Ölünün yakınları mezarın yanında bir şeyler yiyip onu hatırlar, bazen de mezarın üstüne yağ, bal ve su dökülür veya bir boruyla mezara akıtılır.¹⁸⁹ Gölgenin daha önce yaşamış kişinin iki boyutlu bir sureti olduğuna, kişinin öldükten sonra yeraltında başka bir yaşam sürdüğüne inanılır.

Ölenlerin ruhlarıyla kurulan ilişki bağlamında *nigromantia* kavramı 11. yüzyıldan itibaren “kara büyü sanatları” içinde anılmaya başlamıştır. *Büyücülük ve Batıl İtikatlar Benzeri Yasaklanmış Tüm Sanatların Kitabı*’nda hekim Johannes Hartlieb, “yasaklanmış sanatlar” olarak nitelendirdiği yedi sanat dalı¹⁹⁰ içinde, Tanrı’dan uzaklaşılarak şeytanın hizmetine girilmesi nedeniyle *nigromantia*’yı ilk sıraya koyar. Homeros’tan (İÖ 8. yy) Heliodoros’a (3.yy) kadar uzanan birçok metinde gelecekte olacaklar hakkında farklı bilgi alma yöntemlerinin olduğu görülmektedir.¹⁹¹ Ancak soruların muhatabı tanrılar veya yüksek dereceden sınıflandırılmış demonlar değil, tanıdık olsun veya olmasın ölmüş sıradan insanların ruhlarıdır. Eski Ahit’te (I. Samuel 28, 6 vd.) Kral Saul’un rüyalarında Tanrı’dan alamadığı bilgileri, En-dor’lu cadıya cinci falı baktırarak edinmek için yaptıkları,¹⁹² yine Eski Ahit’te (II. Krallar 21, 6) büyülü sanatlarla uğraşan Yahudilerin son kralı Manasse’nin nekromantlar ve falcılarla kurduğu ilişki yüzünden Tanrı’yı nasıl öfkeliendirdiği anlatılır.¹⁹³ Her türden büyücülük (*nekromantia*, cincilik, büyücülük vb. gizemli sanatların icrası) Hz. Musa tarafından yasaklanmış olmakla birlikte, Eski Ahit, İsrail halkı arasında *nekromantia* inancının yaygın olduğunu ortaya koyar.¹⁹⁴

Eski Yunan’da *nekromantia*’nın (ruhlara gitme, yeraltına yolculuk) ruh çağırma kadar iyi bilindiğine ilişkin en iyi örnek, Homeros’un *Odyseia*’sında yer alan bölümdür.¹⁹⁵ Platon *Devlet*’te ve *Yasalar*’da büyücülük ve *nekromantia* ile ilgili pratikleri yasaklamıştır; hiç kimse tanrılar veya demonlardan aldığı (sözde) yetkiye istinaden başkalarının günahlarını kutsal günlerde birtakım büyüsel yöntemlerle affettirebileceğini söyleyemez: “Dilenci softalar, falcılar, zenginlerin kapısına gidip, kendilerinde tanrıların verdiği bir yetki olduğunu söyler ve babalarının, kendilerinin işledikleri günahları, bayramlarda, şenliklerde, kurbanlar, tütsülerle affettireceklerine inandırırılar zenginleri. Bir zengin, düşmanına kötülük etmek isterse, softalarla falcılara birkaç para verir, onlar da güya birtakım sihirli çağrılar, bez bağlamalarla

tanrıları kendilerine hizmet etmeye kandırır, doğruya da, eğriye de kötülük edebilirler.”¹⁹⁶ Büyücülükle uğraşanlar mutlaka cezalandırılmalıdır.¹⁹⁷

Tüm kültürlerde, şayet görünürlerse, ölümlerin ruhlarına gelecek hakkında soru sormak, dünyevi ve ruhani sorunların çözümünde yardım istemek gibi ayrıcalıklar, yaşayanların “öbür taraf” a gitmeden edine-meyecekleri bilgileri bu dünyada edinme imkânını verdiği için her zaman büyük önem taşımıştır. Sadece ilahi kudretin bilgi sahibi olduğu konularda, araçlar vasıtasıyla insanların yalan yanlış bilgilendirilmesi doğal olarak tüm tektanrılı dinlerde ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur.¹⁹⁸ Bu endişelerin tektanrılı dinlerde daha yoğun yaşanmasının en önemli nedeni, yalnızca Tanrı’nın uhdesinde olan bir bilginin (geleceğin ne getirdiğini bilebilme ve yorumlayabilme) paylaşılması endişesidir. Kutsal kitaplar demonlarla ilişkiye geçmenin, onlardan gizemli sanatları öğrenmenin bir yolu olarak gördükleri için *nekromantia*’yı yasaklamışlar, ancak doğal olarak bu girişim sadece teolojik öğretinin kendi sınırları içinde kalmış, birçok geç antikçağ filozofu ve ozanının bu alanda yazmasına ve düşünmesine engel olamamıştır.¹⁹⁹ Egon Friedell, “Yunanlıların ölümden sonra çok özel bir yaşamın olduğuna inandıkları kesin; (...) Hayaletlere ve ruh çağırmaya inanmayan yoktu,”²⁰⁰ diyerek antikçağ demonolojisine ilişkin yerinde bir tespitte bulunmaktadır.

Erken dönem Hristiyanlığın önemli yazarları *nekromantia* kavramının kendisinden çok kaynağını araştırmışlardır. Romalı ve Yunanlı putperestler geleceği okuyabilmiş, hastalara şifa dağıtabilmişlerse kuşkusuz bunu tanrıların yardımıyla gerçekleştirebilmişlerdir. Ancak Hristiyanlık inancı putperestlerin dünyasında gerçek tanrıların varlığını kabul etmez; onların tanrıları şeytansı demonlardır. Greko-Romen dünyası putperestlikte var olan her türlü sağaltma yöntemini kara büyüyle açıklamaya yönelmiştir. Bu noktada Hristiyanlıkta ve kâfir inanç yapılarında “demon” kavramının çok farklı anlamlar içerdiğini vurgulamamız gerekiyor. Kâfirler için demonlar tanrılar ve insanlar arasında hareket eden, iyi amaçlar dışında zaman zaman kötü amaçlara da hizmet eden, etik olarak tarafsız ruhani varlıklardır. Kimi Yahudiler için demon melek olarak kabul görse de, Hristiyanlar için demonun tanımı açıktır; demonlar Tanrı’nın buyruklarına karşı gelen ve güçlerini sadece kötücül amaçlar için kullanan varlıklardır. Bu görüş Hristiyan dünyasında tüm ortaçağ boyunca varlığını sürdüren demon inancının temelini oluşturur.

Hristiyanlık, kâfir Roma’ya devlet dini olarak girmeden önce büyü-cülük ceza gerektiren bir edim olarak kabul edilmemekte, yalnızca başkalarına zarar veren bir eyleme dönüştüğünde kısıtlanmaktadır. Doğal

olarak bu yaklaşım eski Roma'da büyüünün gücüne inanıldığını gösterir.²⁰¹ Özel mülkiyetin korunmasını amaçlayan Romalıların en eski kanun kitabı *Oniki Levha Kanunu*'nda (İÖ 5. yy.) büyü yaparak insanlara ve ürünlere zarar verenler için bir dizi ceza öngörülmüştür.²⁰² Özellikle de iklim büyücülüğüyle zarar vermek ve büyü yaparak ürünü çalmak yasaklanan pratiklerden bazılarıdır. Roma'da astrologlar (*caldæi*) ve falcılar (*mathematici*) büyücülük yaptıkları gerekçesiyle takibe uğramışlardır; İmparator Caesar (İÖ 100-44) döneminde Roma'da yaşayan astrologların, kehanette bulunarak kralların ne zaman öleceklerini önceden bilebildiklerine inanıldığı için, faaliyetleri yasaklanmış²⁰³ ve büyücülük suçuna ölüm cezası verilmesi giderek yaygınlık kazanmıştır. İmparator Tiberius (14-37) zamanında, Diktatör Sulla tarafından yayımlanan hukuksal düzenleme *Lex cornelia de sicariis et veneficiis* büyücülükle uğraşanları ceza kapsamına almıştır.²⁰⁴

Geç antikçağda Hristiyan imparatorların, hukuki altyapısını kurmaları ve büyücülüğe özgü bir *kriminal kodeks* oluşturmalarıyla Avrupa tarihinde yeni bir dönem başlar. Bu değişim Hristiyanlığın bir devlet dini olarak kendi gelişme eğiliminden çok, ceza davalarının yeni ideoloji bağlamında legalleştirilmesiyle sağlanmıştır. İmparator Diocletianus döneminden (284-305) itibaren büyücüler diri diri yakılarak ölüm cezasına çarptırılmış, böylece büyü *maleficum*'a, büyücü'de *maleficus*'a (günahkâr) dönüş(türül)müştür. Ruhban kesiminin de büyücülüğü algılama şekli, doğal olarak, sivilleri yüreklendirecek biçimdedir; örneğin kilise babası Milano piskoposu Hieronymus (347-420) için "büyücü" veya "günahkâr" olmak sonuçta aynı kapiya çıkar. Büyünün kriminal bir suç olarak *kamu-sallaştırılmasına* ilişkin çabalar İmparator Büyük Konstantin (306-337) döneminde başlamış, daha sonra I. Justinianus (527-565) döneminde bu alanda yapılan yasal düzenlemeler, Roma hukukunun ünlü *Corpus iuris civilis*'inde toplanmıştır.²⁰⁵ Bu derleme çok geç bir dönemde piskopos Sevilalı İsidorus tarafından ortaçağ Avrupası'na uyarlanmıştır. İmparator Büyük Konstantin döneminde büyücülüğe karşı yasal düzenlemeler sertleştirilerek, 319 tarihli *Lex Nullus* da falcılar için yakılma cezası, yine 357 yılında hazırlanan bir yasayla daha önceleri hoşgörülen *divinatio* suçunu işleyenler için de ölüm cezası getirilmiştir. *Lex Nemo*'da "magi" ile "malefici" eşit görülerek, büyücülük, falcılık ve münecimlik yapanların aynı kefeye konulmasıyla, ak –yararlı– büyüünün kriminal bir suç olarak kabul edilmesinin yolu açılmıştır.²⁰⁶

İmparator Büyük Konstantin döneminde *crimen magie* suçlaması imparatorluğun muhaliflerinden kurtulmak için kullandığı bir araç haline

geldi. Böylelikle Büyük Konstantin getirdiği yasaklarla muhalefeti sindirme imkânına kavuştu. Valens'in (364-378) hükümdarlığı döneminde Antakya'da *büyü yoluyla* iktidarı ele geçirmek isteyen kâfir Helenlerin muhalefeti kanlı bir biçimde bastırıldı. Valens'in tahtının varisi genç Theodorus büyülu yöntemlerle geliştirdiği yeni alfabeyle gizemli mektuplar yazmakla suçlandı. Theodorus işkence altında itirafa zorlandıktan sonra idam edildi. Genç Theodorus gerçekten de çevresindekilere bir dizi mektup göndermiştir, ancak bütün bunlar sanıldığı gibi büyü sanatının incelikleri kullanılarak yazılmış gizli mektuplar değil, Valens'in iktidarına karşı taraftar toplayabilmek amacıyla simgelerle yazılmış haberleşme notlarıdır. Bu vesileden yararlanan Valens içlerinde çok sayıda devlet görevlisi ve filozofun da bulunduğu binlerce Theodorus yandaşı muhalifini *crimen magie*'den tutuklatarak, ağır işkence altında sorgulamış, çok büyük bir çoğunluğunu boğdurmış, başını vurdurmuş veya diri diri yaktırmıştır. Yine bu kıyım döneminde çok sayıda *zanlı* büyü kitabı, insanların yakılmasında odun niyetine kullanılmıştır. Valens'in muhaliflerini imha etmekteki kararlılığı sonuna kadar sürmüş, 370 yılında 80 Ortodoks din adamı Valens'in emriyle yargılanmaksızın bindirildikleri bir geminin açık denizde ateşe verilmesiyle yakılarak öldürülmüştür.²⁰⁷

Kral I. Valentinianus (365-375) zamanında yapılan düzenlemeler, büyüyle mücadele için oluşturulan hukuki zemin, bir birey olarak büyücüyle mücadeleden ziyade, grup ile mücadeleye imkân verecek şekilde hazırlanmıştı. Kâfirlikle suçlananların sivil mahkemeler tarafından takibi, yargılanmaları ve ölüm cezasına çarptırılmaları ilk kez 385 yılında gerçekleşti. İspanyol Priscillianus, hakkında çıkan gnostik ve manici olduğu söylentisi nedeniyle tutuklanarak işkence gördü ve Trier kralı Maximus tarafından suçlu bulunarak 600 yandaşıyla birlikte idam edildi.²⁰⁸ Örgütlü bir muhalefetle mücadele için oluşturulan hukuksal çerçeve sonraları şeytanın emrindeki tarikatların ve heretik grupların üyeleri, Yahudiler ve en nihayetinde cadılarla mücadelenin zeminini oluşturdu. Bu alanda teorik altyapının kuruluşu, Aziz Augustinus'un eserleri *De civitate Dei* (413-427) ve *De divinatione daemonum* (406) ile büyük ölçüde tamamlandı.²⁰⁹

Tüm çabalara rağmen, büyüünün kriminal bir suç olarak sistematize edilmesi her sivil otoritenin "*kamu hukuku*"nda birbirinden farklıdır. Örneğin, İmparator Tiberius döneminin Roma hukukunda zehirleme (*veneficium*), büyücülüğe yakın bir eylem olarak değerlendirilirken, Lombardia, Bavyera ve Thüringen ceza hukuklarında büyücülükten tamamen farklı yorumlanmış, Batı Got, Anglosakson ve Frankların hukukunda

ise *maleficium* ve *veneficium* arasında doğrudan bağlantı kurulmuştur. 500 yılında derlenen Frank yasaları *Lex salica*'da zehir terkipçileri katil olarak nitelendirilmiş, *Wolfenbüttel El Yazmaları*'nda yer alan hükümlerle, zehirli büyü kurbanlarının akrabalarına tazminat ödenmesi yükümlülüğü getirilmiş, tazminat ödeme imkânı olmayan suçluların sonu yakılarak ölüm olmuştur. *Wolfenbüttel El Yazmaları*'nda yer alan bu düzenleme, Orta Avrupa ülkelerinde büyücüler için ilk kez yakılarak ölüm cezası getirmesi açısından çok büyük önem taşır.

Hippolu Aziz Augustinus ve diğer Hristiyan yazarlara göre, kâfirler muskalarda taşınan şifalı otların, kıymetli taşların gücünü kötü ruhlardan aldıklarını bilmeseler de, muskaları hazırlayanlar demonlarla ittifak içindedir. Her şey, işaretler, simgeler, şifreler ruhları göreve çağırma anlamına gelir. Demonların varlık nedeni *magi* sanatının icrasıdır; büyü pratiklerinde en önemli rolü büyüyle iştigal edenler üstlenmektedir. Gelecekte yaşanacakların bilinebilmesi, kehanette bulunma, yalnızca demonların yardımıyla olur. Bu bağlamda geleceği okuyabilme, falcılık sanatı Augustinus'un *Civitas Dei* adlı yapıtında çok önemli bir yer kaplar. Kilise babalarının otoritesi Augustinus'un öğretileri, ortaçağ demonoloji geleneğinin oluşumunda belirleyici bir rol oynamış ve uzun süre herhangi bir değişikliğe uğramadan etkisini sürdürmüştür.²¹⁰

Büyünün ne olduğu sorusu, 12. yüzyıl boyunca 'demonların bir edimi' olarak yanıtlanmakla birlikte, kehanette bulunmak her zaman büyünün farklı formlarından biri olarak ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Piskopos Sevilalı İsidorus'un (600-636) antik dünya ve ortaçağ düşün yapısı üzerine hazırladığı sözlüğü *Etymologiae* büyü teknikleri ve falcılık üzerine ayrıntılı bilgileri içermesinin yanı sıra, kavram etimolojisi açısından da önemli erken dönem kaynaklarından biridir. "Büyücülük üzerine" başlıklı bölüm büyük ölçüde Augustinus'un öğretisine dayanır.²¹¹ Piskopos İsidorus büyüyü *geomantia*, *hydromantia*, *pyromantia* ve *aeromantia*'nın²¹² sanatı olarak yorumlar. Geleceği okuma tekniklerinin yanı sıra ruh çağırma veya *Ligatur*²¹³ gibi sanatlar da büyü tekniği olarak ilk kez onunla literatüre girer: "Bütün bu eylemler, (yani) demon sanatı, insanlarla kötü melek arasında kurulmuş şeytani bir işbirliğine ihtiyaç duyar."²¹⁴ Yüzyıllar boyunca bu öğretiyi yazarlar tarafından yinelenerek, büyü tartışmalarında temel çıkış noktasını oluşturmuş ve 12. yüzyıla kadar İsidorus'un kategorileri bilimsel bir standart olarak kalmıştır. J. Hartlieb gibi ortaçağ yazarlarının İsidorus'un görüşlerine bu denli bağlı kalmalarını, Augustinus öğretisinin temeli olan şeytanla işbirliği yaparak Hristiyanlığa karşı komplo kurma, kehanette bulunma gibi sapkınlıklara bir yenisinin ilave edilmiş olmasıyla açıklamak mümkündür.

12. yüzyılın başına kadar büyü pratikleri ve batıl itikatlara dayalı inanç ritüellerinin kaynağının heretiklerin dünya görüşü olduğu şüphe götürmez bir gerçek olarak kabul edilmişken, 12. yüzyılın sonlarına doğru iki yeni gelişme büyü inancında köklü bir değişime yol açmıştır. Bu gelişmelerden ilki, yazarların *doğal* büyüyle *demonolojik* büyüyü birbirinden ayırma çabaları olmuştur. İkincisi, büyü kavramından, *kehanette bulunma sanatları*'nın yanı sıra, sağaltım metodlarına ilişkin yöntemlerin de anlaşılması gerektiğine olan inancın pekişmesidir. Etkili bir teolog olan Paris piskoposu Wilhelm d'Auvergne (yakl. 1180-1249) *demonolojik* büyü ile *doğal* büyü arasındaki farklılığa işaret ederken, Albertus Magnus (yakl. 1200-1280) doğabilim üzerine yazdığı yazılarında *doğal* büyü'nün imkânlarını araştırır. Yine Magnus *Teoloji* adlı yapıtında *doğal* ile *demonolojik* büyü arasında gerçekten bir fark olup olmadığını, şayet var ise bu farklılıkların neler olduğunu açıklamaya çalışır.²¹⁵

Tüm bu çabalara karşın, kilise kaynaklı demon öğretisinde, *doğal* –*hermetik*– büyüyle *demonolojik* büyü arasında sınırları önceden belirlenmiş bir ayırma gitmek çoğu zaman mümkün olmamıştır. Örneğin, sağaltım *doğal* büyü'nün kendi imkânlarıyla mı, demonların sağaltma ritüeline müdahalesiyle mi, yoksa büyü tekniklerinin kullanımından sorumlu demonlar ve kötü ruhlarla istence dayalı bir işbirliğiyle mi gerçekleşir? Demonlarla işbirliği putperestliğe de delalet eder; çünkü putperest demonla işbirliğini ele verecek bir alışveriş içindedir; sadece Tanrı'nın kullanabileceği ve onda var olan bir gücü demonda arar, yardımını talep eder. Demonla tanrıtanımaz arasında yapılan bu işbirliği kâfirliğin en önemli işaretidir. Ama Tanrı'nın buyruğu kesindir: "*Karşımda başka ilahların olmayacaktır. (...) onlara eğilmeyeceksin; ve onlara ibadet etmiyeceksin,*"²¹⁶ (Çıkış; 20, 3-5).

Antik dünyada büyü ve demon öğretileri bu denli canlı ve önemliyken, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında demona ilişkin anlatılanlar neden bu denli kısıtlıdır? Demon neden yok sayılır? Aslında bu sorunun yanıtı açıktır; Batı dünyasının büyü (*Magie, Zauber*) teorisi Eski Ahit'ten –Yahudilik– değil, Yeni Platoncu kozmolojiden çıkmıştır. Hristiyanlık varlığını ve koşullarını tanıdığı, kötünün şartlarını oluşturduğu andan itibaren büyü masumiyetini kaybetmiştir.

13. yüzyılın ilk yarısına kadar büyücü gizemli icraatlarında yalnızdır; *crimen magiae*, toplumsal boyutlarından ziyade Hristiyanların Tanrısına karşı işlenmiş bir suç olarak kilise tarafından soruşturulmuş ve cezalandırılmıştır. Büyüyü putperestlik, *cultus daemonum*, olarak değerlendiren kiliseye göre, büyücü öncelikle Tanrı'ya karşı suç işlemekten, ikinci sırada ise insanlara zarar vermekten sorumludur. 9. yüzyıl öncesinde zehir ter-

tipçiliği, iklim büyücülüğü ve sihirbazlık gibi büyücülük suçları işleyenlere yedi yıla kadar hücre cezası verilirken, Karolenj döneminde piskoposlar tarafından suçlu bulunan şahıslar aforoz edildi veya girdikleri yanlış yoldan Hristiyanlığa geri döndürülmeye çalışıldı. Bölgeden bölgeye farklı olmakla birlikte, kamusal hukuk başlangıçta kilise cezalarını ölçü almıştır. Bu dönemde ölüm cezası olağan bir infaz türü değildir.

Büyü yoluyla zarar verme her ne kadar ceza gerektiren bir edim ise de, henüz ne kadınlar üzerinde yoğunlaşan ne de ölüm cezası gerektiren özel bir cinsiyet suçu haline gelmiştir. Sonuç itibariyle, büyü hâlâ kişisel bir suçtur. Hristiyanlığı tehdit eden şeytanın işbirlikçilerinin büyücüden cadiya, eylemlerin kişisel cürümden tarikatlara yayılması, 1230'lu yıllarda gerçekleşir. İlk izler Katharosçuların²¹⁷ yaşadığı Güney Fransa ve Yukarı İtalya'da sistematik takip ve imhalarla başlarken, heretik gruplarla yüzleşme, yeni demon mitleri ve büyü normlarının ortaya çıkması, geleneksel *magioloji*'nin de sonu anlamına gelmiştir. Planlı askeri ve hukuki uygulamalar, kilise engizisyonunun kurumlaşmasına imkân verirken, Papa III. Innocentius Waldesçilere karşı 1209 yılında haçlı seferini başlatmıştır. 1177 yılında Lyonlu tacir Petrus Waldus'un ayaklanma girişimi hayatına mal olurken, Marburg Kontu Konrad 1227 yılında aldığı emirle Almanya'da heretiklere karşı bir kıyım başlatmıştır. Nihayet Mart 1232 yılında engizisyon mahkemeleri faaliyete başlamış, böylece sistemle uyumsuz toplumsal gruplarla mücadele için hukuki zemin bütünüyle sağlanmıştır.

Katharosçuların büyücülük yaptıkları gerekçesiyle yok edilmesi, 11. yüzyıldan itibaren uyumsuz toplumsal gruplara karşı kilise tarafından başlatılan topyekun savaşta bir fon oluşturmaktan öte bir anlam taşımaktadır kuşkusuz. 14. yüzyılın başlarında ikinci bir iz Avignon'da sürülmeye başlar. XXII. Johannes'in papalığı döneminde, yaklaşık iki yüzyıl önce kavramlarda başlayan dönüşüm, kilisenin ağırlığını koymasıyla, teritoryumlarda kırsal kesimin sıradan bir bireyi olan büyücüyü 'Şeytan Tarikatı'nın bir üyesine dönüştürürken, geleneksel cezalar yerini katliamlara bırakmıştır. Anılan döneme kadar hiç gündemde olmayan bir büyü pratiği de öne çıkar: *resim büyü*sü (*Bildzauber*). Bu büyü, zarar verilmek, öldürülmek istenen kişinin resmi veya balmumundan heykelinin lanetlenmesi veya tahrip edilmesine dayanır. 14. yüzyılın ilk çeyreğinde, içlerinde Cahors Piskoposu Hugues Geraud'un da bulunduğu birçok kişi resim veya balmumu heykelcik kullanarak büyü yaptıkları suçlamasıyla cezalandırılmıştır. Piskoposluk sisteminde olduğu gibi papalık engizisyonunda da gelişmiş olan muhbirlik müessesesinin de katkılarıyla ülkeler ve teritor-

yumlar arasında hızlı istihbarat sağlanabilmiş, bu yeni zararlı büyü pratiğine karşı çıkarılan papalık fermanları ülkenin en ücra köşelerine kadar iletilmiştir.

Doğa Bilimlerinin Büyüsü: *Magia Naturalis*

Yaşlı Plinius'un (23-79) bir ansiklopedi niteliğindeki kapsamlı eseri *Tabiat Bilgisi* tüm bilim dallarına ilişkin ayrıntılı bilgiler içerir. Gökyüzü ve yer, farklı halklar, hayvanlar ve bitkiler, şifalı otlar, metaller ve mineraller üzerine yazdıkları, kendi tecrübelerinden ve daha önce yazılmış metinlerden edindiği bilgilerden oluşur. Plinius eserinin şifalı otların hekimlikte kullanımı üzerine ayırdığı 20.-27. kitaplarında nadir olarak büyüleri sağaltma tekniklerinden de söz eder; ona göre, şifa veren otlar genellikle muskalarda kullanılır. Plinius, hayvanların ve hayvansal ürünlerin şifa veren gücü konusunda temkinlidir. Eserinin 28.-30. kitaplarında hayvanların, vücut kimyalarının imkân vermesi nedeniyle, sahip oldukları güçlerin hekimlik alanında nasıl kullanılacağı, 37. kitapta kıymetli taşlar ve sahip oldukları güçler üzerine bilgiler yer alır. Plinius'a göre terapilerin sağaltıcı etkisi çoğu kez sembollerin gizemli gücüne dayanır. Ancak bu güçlerin enerjileri özellikle *büyülü* olarak nitelendirilemez. Plinius'un kitabında büyü üzerine yer alan görüşler kendi araştırmalarına dayanmaz; bilakis kaynağını oryantalist hokkabazların *magi* pratiklerinden alan bir söylem içindedir. Bu nedenle, Plinius'un yazdıklarının büyü literatüründe önemli bir yer tuttuğunu söyleyebilmemiz mümkün değildir.²¹⁸

Büyü üzerine benzer bir yaklaşım doğa bilimleriyle uğraşan erken dönem farmakoloğu Dioskurides (1.yy) ile hekim Galenos'tan (130-200) gelmiştir. Yine Seneca (yakl. İÖ 5- 65) doğa bilimlerine ilişkin yazılarında, şaşırtıcı doğa fenomenlerini, kendi görüşlerini katmaksızın aktarır. Kendi yorumları geleceği okuma/yorumlama sanatlarına ilişkindir. Gezegenlerin, meteorların, kuşların uçuş esnasındaki hareketlerinin, özellikle de gök gürültüsü ve şimşek çakmasının geleceğe ilişkin tahminde bulunabilmeye olanak sağladığına inanır. Bu düşünürler için doğada gizli güçlerin varlığı ve işaretler gerçek büyüünün varlığına işaret etmez. Onlar için büyü, adı kötüye çıkmış *magi* pratiklerinden başka bir şey değildir.²¹⁹

Antik dönemden kalma gizemli bilimlere ilişkin önemli yazınsal örneklerde astrolojinin etkileri büyük ölçüde hissedilmektedir. *Doğa bilimsel astronomi* İÖ 5. yüzyılda Mezopotamya'da ortaya çıkmış ve Yunanistan'da gelişmiştir. Astrolojinin gelişimi büyük ölçüde astronomideki gelişmeye

bağlı kalmıştır. Aristoteles'in (İÖ 384-322) bu alandaki yazıları büyük önem taşımaktadır. Bu farklılık Aristoteles'in astroloji alanında çalışmış olmasından çok, bu düşünürün yapıtlarında yer alan gözlem ve düşüncelerin daha sonra astrolojide kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Carneades (İÖ 219-126) ve Cicero (İÖ 106-43) gibi antikçağ düşünürlerinin astroloji ve diğer geleceği okuma sanatları üzerine düşünce ve eleştirileri dolaylı bir biçimde ortaçağ yazarlarını etkilemiştir. Bu dolaylı etkinin sadece yukarıda zikredilen düşünürlerle sınırlı olmadığı görülmektedir. Antik dünya düşünürlerinin ortaçağ teolojisini dolaylı yoldan da olsa etkiledikleri bir gerçektir.²²⁰

Erken Dönem Hristiyan ve Greko-Romen Dünyasında Büyü

Tanrısal Demonun Düşüşü ve Kozmosun Yeniden Yapılandırılması

Yukarıda da değindiğimiz üzere, demonlar antik dünya insanının yaşamında çok önemli bir yer tutar. Erken dönem Yunan yazınında Homeros, Hesiodos gibi ozanların eserlerinde demonlardan sıkça söz edilmesi bunun en önemli kanıtlarından biridir. Yunan halkı ölenlerin ruhlarının insanüstü güçlerle donanmış olarak, demon, hortlak veya otacı kimliğinde

31) Başsız ("akephaloi") ve köpek başlı ("kynokophaloi") demonlar.

geri döneceğine inanır. Bu insanüstü güçlerin sahipleri büyü pratikleri yardımıyla hizmette bulunmakta veya bizzat onlar tarafından korunmaktadır.

Tanrısal demonun düşüşü Hesiodos (İÖ 700) ile başlar. Demonların konumuna ilişkin ayrıntıları Miletoslu Thales'ten (624-544) öğreniriz. Thales demonların ne tanrı ne de insan ruhlu varlıklar olarak kabul edilebileceğini, ikisinin arasında insan ruhuna daha akraba bir varlık konumuna oturttuğu *daimon*'un artık Tanrı olmadığını kabul eder. Pythagorasçılar bir adım daha ileri giderek üçlü bir ayrıma giderler: En yüksek dereceden olan, günahsız olarak Tanrı'nın yanında yer alan *ölümsüz* (gerçek) *demonlar*; Homeros'un eserlerindekiyle büyük benzerlik taşıyan, yaptıkları iyilikler ve olumlu insani özellikleri nedeniyle ölümden sonra sonsuz yaşama kavuşan *hereonlar*²²¹ ve *ölümlü demonlar*. Tanrı katından düşüşlerinden sonra demonlar önce iki dünya arasında düzeni sağlama, giderek büyü yapma görevini üstlenmişlerdir. Büyüyle uğraşanlar son grupta yer alan ölümlü demonlardır.²²²

Sokrates'in *daimonion*'u bir "iç ses" veya gerçek bir gücün kaynağı olarak kabul etmesi onu Platoncu 'ruhlar ve demonların dünyası' inanışına yaklaştırmaktadır. *Phaidros*'ta bu iç sesi duyduğunu ifade etse de, bu ses ona açıkça bir şey öğütmez; ancak onu yanlış yapmaktan alıkoyar. Geç dönem Platonculuk'ta Sokrates'in *daimonion*'u bir tür koruyucu melek haline gelir. Sokrates karşıtları *daimonion*'u yeni bir tanrısal varlık olarak gördükleri için, Sokrates'i tanrıtanımazlıkla suçlamışlardır.

Platon'un (İÖ 427-347) demonoloji öğretisi ilk bakışta çelişkili gözükmektedir. Platon'un eserlerinde, Sokrates'i doğruya yönlendiren iç ses benzeri bir yoruma rastlanmaz. Platon *Phaidros*'ta, Homeros²²³ gibi, *theos* ve *daimon*'u eşit anlamda kullanırken, halk geleneği kökenli demonoloji üzerine etraflıca düşünerek yazdığı *Symposion*'da tanrılar, *hereonlar* sıralamasında, tanrılarla insanlar arasına demonları yerleştirir. Demonlar öncelikle tanrı ve insan arasında aracılık görevini üstlenirler. Tanrılar bizzat insanlarla ilişkiye girmezler, bağlantı demonlar aracılığıyla sağlanır ve bu fonksiyonları nedeniyle demonlar kozmosta önemli bir konuma yükselirler. İnsan demonlara kültler, büyüler, kehanetler ve rüyalar aracılığıyla rastlayabilir. Platon'a göre demonlar kehanette bulunmaktan ve (ilk kez) *ars magica*'dan sorumludurlar. Böylece uzun zamandan beri demonları koruyucu ruhlar olarak kabul eden inancın sonuna gelinmiştir.²²⁴ Yine Platon'un öğretisinde, demonların ileride daha da net bir biçimde ortaya çıkacak varlık nedenlerinin izlerini bulmak mümkün olacaktır: tanrılar kültüyle büyü arasında bağ kurmak.²²⁵

Platon'un öğrencilerinden Khalkedonlu Ksenokrates (İÖ 339-314) Speusippos'un ölümünden sonra akademinin başına geçtiğinde, kötücül demonların varlığına olan inancın sürdürülmesi açısından önemli bir yol ayrımına gelinmiştir; demonlar tanrısal, ruhsal ve bedensel doğaya karışarak dünyadaki kötülükler, zararlı büyü ve insanların kurban edilmesinden sorumludur. Ksenokrates'e göre demonlar insanlardan kurbanlar alarak yeryüzünde zarara neden olurlar; ancak bu durum tanrıların suç saydığı faaliyetlerin dünyadan uzak tutulması nedeniyle olumlu sonuçlar doğurur. Ksenokrates demonları iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayırır. Gökyüzü ve yer arasındaki konumları fonksiyonlarını gizler ve yaratıcı olmalarına imkân verir. Vücutları yer ve eter maddesinden oluşan demonlar, girdikleri insanların ruhlarıyla vücutta veya öldükten sonra teşhis edilebilirler. Stoacılar demonlara insanlarla olan ilişkileri ve gözcülükleri nedeniyle 'sempati' ile bakarlar. Demonların mekânları hava, su ve yer olabilir. Ölenlerin ruhları çoğu kez kirlenmemiş ortama (hava) çıkarak demon olarak yaşamaya devam eder. Demonlar ikinci dereceden tanrılar olarak ölümsüzdür, ancak insanlar gibi şiddetli ve ani heyecanlar duyarlar. İnsanlara öncelikle kehanette bulunma hizmeti sunarlar. Geç dönem Stoacı geleneğinde, her insanın bir tür 'koruyucu ruh' (*genius*) olarak kendi demonuna sahip olduğuna inanılır.²²⁶

Orta Platonculuğun önemli temsilcilerinden olan Plutarkhos'ta (45-120) 1. ve 2. yüzyıllardaki demon inancındaki yükselişin izleri görülür. Ksenokrates'ten önemli ölçüde etkilenen Plutarkhos, geleneksel kökenli demon inancı üzerine yapılan tartışmaları bir araya toplamıştır.²²⁷ Plutarkhos'a göre demonlar insanlar gibi heyecan duyan akıllı, tanrılar gibi ebedi varlıklardır. Ancak buradan demonların tanrılardan çok ölümlülere daha yakın oldukları sonucu çıkarılamaz. Tanrılardan farklı olarak demonlar, çok uzun yüzyıllar sürse de, yaşlanabilir ve hatta ölebilirler.²²⁸ Demonlar tanrıları kendilerinden uzak tutacak bir özdeğe sahiptirler. Bu özdeğe bağlanan insanlar onlara itaat etmek ve adayacakları kurbanlarla demonları onurlandırmak zorundadırlar.²²⁹

Yeni Platonculuğun geleneksel demonoloji ve magioloji üzerine yapılan tartışmaları sonuçlandırmak gibi bir niyeti yoktur, zira tartışmaların sürdürülerek teorik düzlemde daha ileriye gidilmesini amaçlar; Hristiyanlık sadece yeni bir *tarikât* değil, daha fazlası politik bir güç faktörüdür. Yeni fikirler arasında ortak bir yol bulabilmek, eski ve yeni düşünce arasında kabul edilebilir düzeyde bir hoşgörü sağlayabilmek kadar zor bir iştir. Yeni Platonculuğun yaşanan kargaşaya, uzlaşmacı bir yaklaşımla son vererek düzeni yeniden sağlama yönündeki çabaları, Hristiyan Batı

dünyası için genel kabul gören bir 'büyü teorisi'nin oluşturulması gerektiği düşünceleri giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bir yandan demonolojik büyücülüğün gizlerinin keşfedilmiş, diğer yandan da Tanrı'nın ve doğanın anlaşılmasında anahtar işlevi gören kozmosun yorumunu yapabilme imkânına kavuşulmuştur. Hristiyan büyü anlayışı, *magia daemoniaca*'nin yanı sıra *magia naturalis*'in köklerini muhafaza etmek zorundadır.

Yeni Platonculuğun en önemli temsilcisi Plotinos'un (205-270) demonların tanrılardan ayrılması gerektiği konusundaki görüşleri bu alandaki tartışmaları sonuçlandırmaya yöneliktir: "*Tanrıları demonlardan ayırabilirsek, bu iki cins hakkında farklı yorumlar getirebiliriz; çünkü bugüne değin demonları yeteri kadar tanrı olarak nitelendirdik.*" Plotinos demonları, ölümsüz olmalarına, tanrılarla insanlar arasında ikinci sırada yer almalarına rağmen kusurlu bulur. Plotinos demonolojisinde önemli olan bir diğer husus, *idea*'lar dünyasının vücutsuz varlıkları tanrılar ve görülebilir gezegen tanrılarına karşın, demonlar, insanlar tarafından sesleri, dilleriyle tanınabilen, hava veya ateş elementlerinden oluşmuş vücutlar olarak belirebilirler.²³⁰

Plotinos öğretisine bu alandaki en önemli katkı Suriyeli Porphyrios'tan (234-304/05) gelmiştir; Plotinos'a göre demonlarla insanlar cinsel ilişki kurabilir, üreyebilirler; bu henüz gerçekleşmemiş de olsa, mümkündür. Böylece, geç ortaçağda ortaya çıkan modern cadı kavramını oluşturan en önemli unsurlardan biri olan, cadıların demonlarla (şeytan) cinsel ilişkiye (*incubus-succubus*) girebildikleri inancının tohumları atılmış olmaktadır. Kötü demonlar insanlara zarar vermek için vebaya, kuraklığa, kötü ürüne, depreme ve diğer doğal afetlere, şehvet, kıskançlık ve yükselme hırsıyla savaşımlara neden olurlar. Her tür zararlı büyüden sorumlu olan kötü demonlar, büyücülerin taptıkları efendileridir. İyi demonlar insanlara müzik, pedagoji, sağaltma sanatları ve jimnastik gibi alanlarda yol gösterir, rehberlik ederler. Bu iyi demonlar tanrılarla insanlar arasındaki iletişimin sağlanmasından sorumludurlar. Suriyeli Porphyrios'un oryantalist-semiotik demon inanişinden etkilenmiş olduğu görülür. Plotinos'un öğretilerini öncelikle, demonların hava dolu vücutları, ikamet ettikleri yerler ve iyi-kötü demon ayrımı gibi konularda geliştiren Porphyrios'a göre, kozmosta hiyerarşik yapı melekler, demonlar, hereonlar, insan ruhları ve insanlar biçimindedir. Porphyrios'ta iyi ve kötü ruhların karşılıklı gruplandırılmasından meydana gelen sağlam bir düalist dünya görüşünün izlerini bulmak mümkündür.²³¹

"*Fantastik demon öğretisi*"nin en önemli temsilcisi Khalkisli İamblikhos (280-337) tanrı ile insan arasında bir dizi ara varlık olduğuna işaret eder.

32) Kurbağa biçimindeki *Spiritus familiaris* (ev ruhları).

İyi ve kötü demon ayrımına giden İamblikhos'a göre, dünya-üstü tanrılar; vücutsuz varlıklar, entelektüeller ve ruhsal varlıklar olarak üçe ayrılırlar. Dünya-içi tanrılar ise, tanrıların ruhları, melekler, demonlar ve hereonlar (yarı tanrılar) olarak dörde ayrılır. Hereonlar ve demonlar, tanrılarla ruhlar arasında aracılık görevini üstlenmişlerdir. Sıralamada son sırayı vahşi hayvanlar alır; bunlar iyi eylemlerinden dolayı melek olarak da kabul edilirler. İamblikhos tarafından ifade edilen tanrılar sisteminde astrolojinin etkisi çok belirgindir; 12 üst tanrı sayısı önce 36'ya, daha sonra 360'a çıkartılmaktadır. İlaveten 72'lik bir düzende, yer tanrıları, ayrıca doğa tanrıları ve koruyucu tanrıların varlığı kabul edilir. İamblikhos tarafından yazılan *Gizemli Öğretiler Üzerine* adlı eser hem geç dönem antik demonoloji hem de *Theurgie*²³² üzerinde çok etkili olmuştur.²³³

Böylece antik dünya düşünürlerinin algıladığı şekliyle büyü'nün kökeni hakkında yorum yapabilecek duruma geliyoruz. Demonlar, tanrılar arasında kendilerine *mantik* (kehanette bulunma), *kyrptokopi* ve büyüden sorumlu bir ara varlık olarak yer bulmuşlardır. Bir ara varlık olarak demon, en yüce ruhani varlığın mevcudiyetini teyid etmek ve kötüyü dünyadan uzak tutmak sorumluluğu verilmiştir. Gezegen tanrıları arasındaki bağlantılar büyü ve astrolojiyle ilişkilendirildiği zaman daha rahat anlaşılabilir hale gelmektedir. Ne *divination* ne de amuletlerin sahip olduğu güçleri, yıldızların etkisi olmadan düşünmek mümkün değildir. Yeni Platoncu kozmolojik teolojide belirli bir sistematığe göre düzenlenen hiye-

rarşiyle demonların sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir. Erken yeniçağ magiolojisi ateş ve hava ruhları, su ve yer demonlarıyla tamamlanmışken, demonların –geç ortaçağda yaşanan cadı avı davalarının da etkisiyle– ev ruhları (*spiritus familiaris*), madenci cüce (*virunculi metallici*), masal cücesi (*Heinzelmann*), bilge kadın (*weise Frau*), kurt-adam (*Werwolf*) ve vampirlerin (*Vampir*) ortaya çıkmasıyla popüleritesi artmış, korku saldıkları alanlar genişlemiştir. Felsefi alandaki kavramlaştırılmalarından farklı olarak demonlar halk arasında koruyan/zarar veren ruhlar, ruhların katili olarak tanınır.

Demonun Yeni İşbirlikçisi: Aziz Augustinus'un Büyü Teorisi

Hristiyan bir anne ile putperest bir babanın oğlu olarak Tagaste'de (Kuzey Afrika) doğan Aziz Augustinus²³⁴ (354-430) gençliği süresince farklı dini ve felsefi görüşleri incelemiş, 8-9 yıl Maniciliğin²³⁵ etkisi altında kalmış, sonunda Hristiyanlığı seçmiştir. 387 yılında vaftiz edilmesinden sonra papaz, 396 yılında ise Hippo Regius şehrinin piskoposu olur. Antikçağın bir insanı olarak Augustinus'un, yaşadığı dönemin dünyasından etkilenmediğini söyleyebilmek mümkün değildir. Hristiyanlığı kabul ettikten sonra, kendisini eğitime ve öğretisini geliştirme döneminde, geçmişiyile yaptığı hesaplaşma düşüncelerini ve teolojisini derinden etkilemiştir. Geç dönem antikçağ felsefesi ve İncil arasında çok sayıda ortak yön bulan Augustinus için gerçeklerin açıklanması kolaylaşmış olur. Bu yaklaşım demonların varlık ve eylemleri için de geçerlidir. Antikçağ felsefesi, Tanrı'ya inanmaya olanak sağlayan çok sayıda din ve büyü pratiklerine sahiptir. Hristiyan piskopos Augustinus için böyle bir sapma kabul edilemez; bu inancın sahipleri İncil'in tek Tanrı inancına karşıdır ve çok sayıda miti kavramış bir gelenekten gelmektedirler. Batıl itikatlara olan inanç, astroloji ve *divination* teknikleri o dönem Hristiyanları arasında henüz yayılmaya başlamamıştır. Augustinus İncil'i neyi aradığını bilerek inceler: "Putperestlerin tüm tanrıları demonlardır," (Mezmur 96,5).²³⁶

Augustinus'un öğretisinde önemli bir yere sahip olan büyü ve demonlara ilişkin düşüncelerinin kökeni Yeni Platonculuğa dayanır. Demonlara ilişkin görüşlerini teolojik eserlerinden çok *De civitate Dei* adlı eserinde bulmak mümkündür. Demonlar üzerine 406 yılında kaleme aldığı *De divinatione daemonum* ve daha sonra yazdığı *De civitate Dei* tüm ortaçağ boyunca etkili olacak demonik büyü öğretisini temellendirdiği kaynaklardır. Augustinus için demonlar, sadece kâfirlerin yarattığı hayal mahsulü

yaratıklar olmayıp, varlıkları tartışılmayacak derecede 'gerçek güçler'dir. Düşmüş melek olan bu *kötü ruhlar* büyük zararlara neden olabilirler. İnsanları etkileri altına alabilir, onlara halüsinasyonlar yaşatabilirler. Augustinus için demonlar hava dolu bedenleriyle havada yaşayan doğal varlıklardır. Zaman zaman gözle görülebilir bir bedene sahip olsalar da, beslenemez, cinsel ilişkide bulunamazlar. Çok uzun süre yaşayabilme, hava dolu bedenleri (*Luftkörper*) ile çok hızlı hareket edebilme yeteneğine sahip olan demonlar, ya çok önceden vuku bulmuş ya da gelecekte gerçekleşecek veya bütünüyle başka bir mekânda yaşanmış olayları insanları aldatmak üzere kullanabilirler. Tüm bu kötülükleri rahatlıkla icra edebilmek ve insanları Tanrı'nın yolundan ayırmak için, büyücülük, astroloji ve falcılık gibi zararlı sanatları icat etmişlerdir. Her kim bu 'sanatlar'ın uygulanmasında hizmet etmek ister ise, demonlarla bu işbirliğini bir 'anlaşma' ile tescil etmek zorundadır. Büyücü, demonların kullandıkları işaretlerin anlamını bilir. Büyü, büyücünün planlarını gerçekleştirmek üzere demonla kendi iradesiyle kurduğu işbirliğine hizmet eden bir araçtır.

Böylelikle Augustinus batıl inançlar ve büyüyü, putperestlik ve demonlara, tapınmayla kıyaslanabilir kabul eder. Her kim büyü ve batıl inanç pratikleriyle iştigal ederse, Manicilik veya Yahudilik gibi, "yanlış bir inanç" a sapmış olur. İnsanların ahmaklık ve toylukları, demonlar tarafından kolaylıkla istismar edilmelerine imkân veren zaaflardır aynı zamanda. Augustinus'a göre, demonların yeni işbirlikçileri kazanma süreci şu şekilde işler: Önce bazı insanlar seçilerek demon büyüleriyle zehirlenir, büyümlü sanatlarda yetiştirilirler. Daha sonraki aşamada eğitimleri tamamlanan bu zayıf karakterli insanlar birer "öğretmen" olarak demon saflarına yeni neferlerin katılması için yapılan "av" da ve büyü tekniklerinin uygulanmasında demonlara yardımcılık/aracılık görevi üstlenirler.

Aziz Augustinus'un en önemli eserlerinden *Tanrı Devleti*'nin (*De civitate Dei*) VIII-X. kitapları ayrıntılı bir biçimde demonolojiye ayrılmıştır.²³⁷ Augustinus'a göre tüm gerçeklik 'Tanrı Devleti' "*civitas Dei*" ve 'Dünya Devleti' "*civitas terrena*" ya da 'Şeytan Devleti' "*civitas diaboli*" arasında paylaşılmıştır. Burada "devlet" ile ifade edilmek istenen, kavramın geleneksel anlamı değil, yeryüzü ve gökyüzünün *mysticus*, yani mistik anlamdaki birliğidir. Bu iki ülkede iyi ve kötü karşılıklı olarak yer alır. Melek ve iyi insanlar Tanrı ile birlikte *civitas Dei*'de yer alırken, kötü insanlar, kâfirlerin tanrıları ve demonlar *civitas terrena*'yı oluştururlar. Dikkat çeken nokta, Augustinus'un 'Tanrı Devleti'nde, Yeryüzü Kilisesi'ne yer ayırmamış olmasıdır. Şeytanın her yerde, hatta kilisede de olması mümkündür; kötü iyiye her yerde sirayet etmektedir. Bu dünya tasarımı çok kuvvetli

bir düalizme işaret etmektedir. Ontolojik bir düalizm, maniheizmde olduğu üzere, köken itibarıyla iyi ve kötünün birlikte var olduğu bir dünyanın varlığını kabul eder.²³⁸ Bu tasarım Hristiyan monoteizmi²³⁹ ve yaratılış inancıyla bağdaşmaz elbette.

Augustinus'a göre, hırs, tamah, kıskançlık ve riya demonların temel özellikleridir. Bunlar başlarında şeytan, yanlarında tanrıtanımaz insanlar olduğu halde 'Tanrı Ülkesi'yle zıt bir krallık kurmayı amaç edinmişlerdir. Augustinus kâfir tanrılar panteonunun demonların etkisiyle, hem geç antikçağ felsefesinde hem de Eski ve Yeni Ahit'te canlı tutulabildiğine inanmaktadır. Augustinus'a göre, kâfir tanrılarının varlığı inkâr edilemez bir gerçekliğe sahiptir, hatta bu tanrılar demonla eşdeğerdir. Kâfir tanrılar kültü ve hurafeler, insanlar ve demonlar arasında sınırları önceden belirlenmiş gerçek bir ortaklığa imkân verirler. Bu işbirliğinin biçimlerini –Augustinus bunları kendi çevresinden çok iyi tanır– idollere tapınmak, kurban vermek, gizli anlaşma işaretlerine (*significationes*) sahip olmak, büyücülük, falcılık, astroloji, ruh çağırma, üfürükçülük vb. olarak tanımlar. Bu biçimlere ilişkin pratikler 'Dünya Ülkesi'nde demonların hâkimi şeytan önünde icra edilir.²⁴⁰

Antikçağda insanlar ve demonlar arasında yapılan bu işbirliğinin, (*pacta*) etkileri falcılık ve büyü pratikleriyle şüphe götürmez bir biçimde kendini ele verir. Putperest büyücü "mucize" yaratabilir; bu mucizeler geçmişte İncil'in vahyi veya şimdilerde ermişlerin mucizeleri kadar gerçektir. Hristiyan mucizeyi, Tanrı'nın emrinde, Hristiyanlığın işaret ve sembolleri ile, 'kötü insan' ise bunu demonların gizil güçlerinden yardım alarak gerçekleştirir. Bu mucizeler hiçbir zaman büyük olmaz. Augustinus, falcılık ve demonların kehanetlerine ayırdığı kitabı *De divinatione daemonum*'da demonların yeteneklerini şöyle tanımlar: Demonlar, hava dolu vücutları sayesinde, insanlara göre büyük bir hız ve anlama yeteneğine, işte sırf bu nedenle olayları çok öncesinden anlama ve insanlara bildirme imkânına sahiptirler. Böylece geleceğe ilişkin önemli tecrübeleri önceden edinebilir, kimi zaman kendi planladıklarını kimi zaman da melekler ve Tanrı'nın peygamberlerinden duyduklarını kehanette bulunuyormuşçasına anlatırlar. Demonlar üzerine bu denli ayrıntılı bilgiler verebilen Augustinus'un demonların varlığını inkâr edebileceğini düşünmek mümkün değildir elbette.²⁴¹

Augustinus eserlerinde, Hristiyan dünyasında büyük ölçüde kabul gören kâfir tanrılar kültü ve baul itikat sahiplerinin yapabilecekleri kötülükleri ısrarlı bir biçimde işlemiştir. *Demonlarla Yapılan İşbirliği Öğretisi*'nde Augustinus, çoğu kez masum sayılabilecek pratikler ardına gizlenmiş gerçekleri

göstermeye ve bunların sonuçlarından insanları uyarmaya girişir. Hippolu piskopos Augustinus'un yaşadığı dönemde *koşullar* büyücülerin, falcıların, astrologların yakılmasına imkân verecek kadar olgunlaşmamıştır. *Koşulların* oluşması için yaklaşık bin yıl daha geçmesi, demonun görevini zaten emrinde olduğu şeytana devretmesi, işbirlikçilerin tek bir kimlikte, cadıda birleşmesi gerekecektir. Kilisenin başlattığı ancak kısa bir süre sonra *yetkisizleştirilerek* denetimini *sivillere* bırakmak zorunda kaldığı süreç, Katolik/Reformist Hristiyan âleminin *cadı* kimliğinde geçmişiyile giriştiği hesaplaşmadan başka bir şey değildir son tahlilde. Bu hesaplaşmadan *cadı*'ya nasıl bir pay düştüğünü ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

Aziz Augustinus'a Katkılar

İlkçağ Hristiyanlığının en büyük düşünürü olarak kabul edilen Aziz Augustinus'un demonlara, büyü pratiklerine, batıl itikat sahiplerine ve onların sapkınlıklarına ilişkin görüşleri tüm ortaçağ boyunca demonoloji üzerine düşünenler için esin kaynağı olmuştur. Hippolu piskoposun "*insanlarla demonlar arasında yapılan işbirliği öğretisi*"ni 5. yüzyıldan itibaren geliştirmeye yönelik önemli katkılarda bulunan teologlar arasında yer alan Sevilalı İsidorus'un (yakl. 600-636) sözlüğü *Etymologiae*, antik dünya ve erken ortaçağın inanç sisteminin araştırılması için temel bir kaynak niteliğindedir. "*Büyücülük Üzerine*" başlıklı bölümde İsidorus'un büyük ölçüde Aziz Augustinus'un görüşlerinden etkilendiği, hatta bazı görüşlerini hiç yorumuz aynen aktardığı görülmektedir. Sözlükte büyücülük, falcılık vb. gizemli alanlara ilişkin teknikler, ilk ortaya çıktığı zamandan itibaren o güne kadar geçirdiği değişim süreci içinde ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir.²⁴²

Fuldalı rahip Hrabanus Maurus (780-856) *Büyülü Sanatlar Üzerine* adlı eserinde aynı çizgide kalarak Augustinus'un *De divinatione daemonum* ve İsidorus'un *Etymologiae*'de yer alan görüşlerini bir araya getirmiştir. Hrabanus Maurus'un derlemesi, rahip Johan Gratinus'un 1142 yılında yayımlanan kilise hukuku derlemesine de büyük ölçüde kaynaklık eder. Johan Gratinus'un yapıtı *Decretum gratiani* yapılan küçük ilavelerle 1917 yılına kadar kilise hukukunun temel başvuru kaynağı olarak kalmıştır. Bu eserde de Augustinusçu öğretinin etkisi belirgindir.²⁴³

Kilise hukukunun yanı sıra skolastik ortaçağ teolojisi de Augustinus'un öğretileri çerçevesinde şekillenmiştir. Petrus Lombardus'un (1100-1160) eseri *Sentenzen* yeniçağın başlangıcına kadar üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Lombardus'a göre, *magi sanatlarını* icra yetene-

ği şeytana Tanrı tarafından bahşedilmiştir. Böylece kötülerin aldatıldığı, iyilerin uyarıldığı, sınıldığı bir düzen kurulmuştur. Demonlarla işbirliği üzerine Petrus Lombardus'ta herhangi bir ipucuna rastlanmaz.²⁴⁴ Büyük Dominiken²⁴⁵ teolog Albertus Magnus (yakl. 1193-1280) doğabilimsel metinlerinde doğal büyüünün imkânlarını araştırır. Doğabilimleri alanında hekimlikten zoolojiye, coğrafyadan astronomiye kadar yaptığı deneysel çalışmalar, doğu felsefesinin kaynaklarını çok iyi incelemesi A. Magnus'un aklın dünyasıyla hurafeler dünyasını ayrı ayrı değerlendirebilmesine olanak sağlar. Yine teolojik metinlerinde doğal ve demonolojik büyüünün nasıl birbirinden ayırt edilebileceğini araştırır. Petrus Lombardus'un *Sentenzen*'i üzerine yaptığı yorumlarda, büyücünün mucizeyi demonlarla vardığı özel bir işbirliği anlaşmasına binaen gerçekleştirebildiğine inanır. Böylece Magnus, Augustinus'un *De diversis questionibus*'ta yazdıklarına geri dönüş yaparak, demonlarla yapılan özel anlaşmalar sonucu ortaya çıkan büyü pratiklerinin uygulama şansının daha yüksek olduğuna hükmeder.²⁴⁶

Kuşkusuz skolastik felsefeyi en üst noktasına ulaştıran Albertus Magnus'un öğrencisi Aquinolu Aziz Tommaso (1225?-1274) olmuştur.²⁴⁷ Yetişmesinde Magnus'un önemli etkisi olduğu bilinen Tommaso'nun *Summa theologica* adlı eseri Augustinus'tan sonra Hristiyan dünyasının yetiştirdiği en büyük teolog olarak anılmasına neden olmuştur. Aziz Tommaso demonoloji alanında, hurafelerin gücü ve geleceği okuma sanatı üzerine yoğunlaşmıştır. Aquinolu Tommaso'ya göre geleceği okuma sanatı bir takdir-i ilahi değil, bilakis bir demon kültüdür. Geleceği okuma sanatları demonların yardımı olmaksızın başarıya ulaşamaz. Bu yardım da demonlarla yapılan işbirliği (*Dämonenpakt*) ile sağlanabilir.

Aziz Tommaso, 1267-1272 yılları arasında yazdığı ve bugüne değin Katolik teolojinin temel eseri olma özelliğini koruyabilmiş kitabı *Summa theologica*'da "supersitio" (hurafe) kavramına iki sayfa ayırmıştır. Tommaso'ya göre "fides" (inanç) ile "religio" (kutsal âdetler) kavramlarının ifade ettikleri eşit anlamda alınmamalıdır. "fides", "infidelitas"ın (sadakatsizlik, ihanet) karşıtı olmakla birlikte, "supersitio"nun da karşıtı olarak alınabilir. Aziz Tommaso ikinci adım olarak "religio" kavramını etik bir fazilet olarak kavrar. Batıl inancı bir iptila olarak görür. Putperestliğe ilişkin görüşleri Augustinus'un kâfir dinlerin felsefesi öğretisinin tekrarıdır. Aziz Tommaso için geleceği öğrenebilme gerçekte sadece Tanrı'ya özgü bir yetidir. Demonların geleceği okuyabilme çabaları optik ve akustik değişimler sayesinde, yani büyü yoluyla sağlanabilir. Burada demonlar bazı sanatların yardımına ihtiyaç duyarlar; *geomantia* ile tahta, metal ve taşlar okunabilir,

hydromantia sudaki resimleri çözmeye yararlar, *aeromantia* gökyüzüne bakar, *pyromantia* ise ateşin hareketlerini okumaya yardımcı olur.²⁴⁸

Aziz Tommaso'da *supersitio*'nun varlığı Augustinus'un demonoloji teorisiyle ilişkilendirilir; buna göre batıl itikatlar demonlarla iletişim sağlayabilmek için oluşturulmuş bir işaretler/simgeler dizgesinden başka bir şey değildir.

Ortaçağın bir diğer büyük teoloji okulundan olan Fransisken teolog Bonaventura,²⁴⁹ Petrus Lombardus'un *Sentenzen*'e getirdiği eleştirilerde önemli bir soru sorar: Büyü sanatları günah işlemekten icra edilebilir mi? Olumsuz yanıt Augustinus'un *De doctrina christiana*'sından alıntılanarak verilir; şeytanla iradeye dayalı bir eylem günah işlemekten icra edilemez. Hristiyanların her şeye kadir Tanrısıymışçasına şeytana yönelmekle günah işlenir. Muskaların kendilerine ait bir 'öz gücü' olamaz, bilakis "şeytanla yapılan işbirliği"nden alınmış bir güç söz konusudur.²⁵⁰

14. yüzyıl kilisenin şeytan kültü motifiyle bezenmiş büyücü-cadı inancının değişmeye başladığı dönemin başlangıcı olarak alınabilir. Francesco Guazzo *compendium maleficarum* adlı yapıtında paktın zaferiyle sonuçlanan on bir adımlık bir seremoniden söz eder. Pakta giden yolda aşılması gereken on bir aşama şunlardır: Hristiyan inancının inkâr edilmesi, şeytan tarafından yeni bir adla vaftiz edilme, vaftiz kreminin sembolik olarak yok edilmesi, vaftiz babasının reddedilmesi ve yeni vaftiz babasının kabulü, üzerinde şeytanın emareleri olan giysinin alınması, şeytana bağlılığın tesciliyle büyü tarikatına bağlılık yemini, dinden ayrılanın adının ölümler kitabına kaydı için yalvarılması, çocukların şeytana kurban edileceğine söz verilmesi, belirli demonlara yıllık haraç ödenmesi konusunda anlaşma yapılması, şeytanın işaretinin vücuda dağlanması ve şeytana hizmet edilmesi, kutsama törenine (*Sakrament*) asla katılmayacağı, vaftiz suyuna el sürülmeyeceği, şeytanla ilişkinin varlığı konusunda kimseye bir şey söylenmeyeceğine dair söz verilmesi. Bu uzun seremoni bir berat belgesinin imzalanmasıyla son bulur. Bu ve benzeri seremoniler sonucunda alındığına inanılan beratlar, 'Cadı Avı Çağı'nda görülen davalarda mahkemeye delil olarak sunulmuştur.²⁵¹

Yukarıda zikredilen seremoni geç dönem antik dünyada doğan *idea*'nın gerçek bir *Gestalt* haline geldiğini göstermektedir. Böylece Augustinus'un 'demonlarla (şeytanla) işbirliği yapma' öğretisinin, ortaya çıkışından yaklaşık on iki yüzyıl sonra dahi, nasıl sıradışı bir devinim içinde olduğu görülmektedir.²⁵² Cadı avı çılgınlığının etkisini kaybetmeye başladığı Aydınlanma Çağı'nda dahi 'Pakt Öğretisi', Katolik teolojinin gelenekçi kesimlerce kabul görerek etkisini sürdürebilmiştir.

V.

Ortaçağ Halk Geleneginde Büyü ve Büyücü

"Im Namen des Teufels und aller
anderen Dämonen..."

"Der Fall der Agnes Baderin"
Malleus Maleficarum (II/1,14)

"Hast du einigen Wind gekauft von
einer Zauberin?"

Lübecker Beichtspiegel
(1474 - 1485)

Büyücü, Cadı ve Şeytan İşbirliğinde Zararlı Büyü Pratikleri

Geleneksel cadı öğretisine göre, büyüyle uğraşarak insanlara zarar veren cadının gücü kendisinden kaynaklanmaz; şeytanın ve demonlarının yardımı olmadan cadı bir hiçtir. İlişkilerinin türü üzerine farklı tasarımlar olmakla birlikte, en çok kabul gören inanışta cadı, şeytanla cinsel ilişkiye giren, onun hizmetçisi olarak emirlerini yerine getiren, sonuçta onun adına insanlara zarar veren bir orospudur (*Teufelshure*). Bu tasarıma göre, şeytan, kandırılmaya yatkın, zayıf karakterli kadınlara insan kılığında yaklaşarak onlarla sevgili olur. Bu yolla Tanrı'yı ve Hristiyanlık inancını reddederek, kendine bağlanmalarını ve emrine girmelerini sağlar. Şeytan ruhlarını ele geçirerek boyunduruğuna aldığı kadınlara, insanlara ve hayvanlara zarar verebilmeleri için zararlı büyü sanatının inceliklerini öğretir, dahası onları eğitir. Kötücül amaçlara daha iyi hizmet edebilmeleri için kulaklarına sapkınlık dolu fikirler fısıldar, kıskançlık ve nefret duyguları uyandırır. Kimi zaman çevrelerine zarar verebilmeleri için zehirli terkiplerin formüllerini verir, iksirler elde edebilmeleri için afsunlu bitkileri, kimyasal tozları bizzat gönderir.

Wer zauberlichen dingen glaubt/
Bleibt Gots genad nit vnberaubt.
Nur tröst dich ob die wort seind güt/
Die man vnchüsslich prauchen thüt.
Endt jemand damit das er will/
Im hilfft der Teüfel durch sein spil.
Solchs im von Got wirt oft vergunt/
Darnach volgt schwere straf & sind
Des alter vil exempel sind /
Der sal man in der Bibel findt.

'Cadı Avı Çağı' boyunca görülen cadı davalarında mahkemelerin sanıkların sorgulanma sürecinde en çok yoğunlaştığı konuların başında, cadının şeytanla olan işbirliğinin niteliğine ilişkin ipuçların aranması gelmektedir. Aziz Augustinus'un şeytanla işbirliği öğretisinden beri Hristiyanlığa karşı kurulmuş bir kumpasın varlığına inanılmakla birlikte, resmin tamamlanması için ipuçları gerekli olmuştur. Cadının şeytanla girdiği efendi-köle ilişkisinin temelinde kadının zayıf karakteri ve sapkınlığa varan cinsel açlığının yattığı inancı 16. yüzyıldan itibaren görülen tüm cadı davalarının ana eksenini oluşturmıştır.

Başlangıçta Katolik kilisesinin, daha sonra sivil mahkemelerin, üzerinde çok konuşulan, çok yazılan, ancak somut olarak kavranamayan şeytan hakkında cadılar aracılığıyla bir şeyler öğrenebilme çabaları, bir itiraf aracı olarak işkencenin daha ağır uygulanmasını da beraberinde getirmiştir. Davranışları, elbisesi, isim(ler)i, dış görünüşüyle şeytan nasıl bir varlıktır? Dış görünüşü çizilen resimlere benzemekte midir? Cinsel ilişkiye girdiğinde sanık neler hissetmiştir? Şeytanın emrinde kaç kişi

34) İnsan kılıfına girse de, çift tırnaklı ayaklarından kimliği anlaşılan şeytan, genç bir kadınla pakt kuruyor. Ulrich Molitor'un *Adma Cadı Denilecek Kötü Kadınlar Üzerine* (1490/91) adlı eserinden anonim ahşap gravür.

35) Bildiri. Nürnberg, 1567.

vardır? Uzayıp giden bu sorular işkence öncesinde sanığa yöneltilen sorgu formunda yer alan konu başlıklarından sadece birkaçıdır. İlk elden bilgi edinme çabaları, çoğu kez ağırlaşan işkencenin etkisiyle sonuç vermiş gibi gözüксе de, işkencenin daha fazla sürmesini engellemek için sanığın yaptığı itiraflarla çizilen şeytan resmi mahkeme üyelerinin ve demonologların aklını tekrar karıştırmaya yetmiştir.

Bu bölümde ortaçağ Avrupası'nda en çok bilinen zararlı büyü pratiklerine yer vereceğiz. Kuşkusuz büyü gibi köklü bir geleneğe ilişkin pratiklerin, aşağıda verilen örneklerle sınırlı olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. Aldığımız örnekler en çok başvurulmuş zararlı pratikleri kapsamaya yönelik olup, kitabımızın ilerleyen bölümlerinde yeri geldikçe tekrar değinilecek olması nedeniyle kısa tutulmuştur.

Süt Büyüsü/Tereyağı Cadısı

16. yüzyıla kadar Almanca ve Hollandaca konuşan bölgelerde cadılar genel olarak *süt büyücüsü* ve/veya *süt hırsızı* (*Milchzauberin-Milchdiebin, Molkentoversche*) olarak adlandırılmıştır. Büyüden kuşkulandırılması, zararın veya büyüünün sıradan sayılabilecek ölçülerin dışında sıklıkla tekrar edil-

36) Bir baltanın sapını sağan cadı. Illüstrasyon, 1516.

mesiyle mümkün olur ancak. Hasta bir inegin az süt vermesi normal görülmekle birlikte, bu durum sıklaşmaya başlar ve uzun süre normale dönmeksizin devam ederse, büyü yapıldığına hükmedilir. H. Kramer (Institoris) *Malleus Maleficarum*'da süt büyüğü yapan cadıların pratiklerini nasıl gerçekleştirdiklerini şöyle anlatır: "Süt büyüğü yapacak cadılar genellikle kutsal günlerde gece yarısı evlerinin herhangi bir cephesi önünde toplanırlar. Bacaklarının arasında süt teknesi olduğu halde büyüğü uygulamak için çömelen cadı, elindeki bıçağı, baltayı veya sivri uçlu bir nesneyi ağaca saplar ve inek memesinden süt sağarcarmışcasına aynı hareketi baltanın, bıçağın sapına uygular. Bir yandan da, her zaman yardımına gelmeye hazır olan şeytanı çağırır. Büyüğü yapılan komşunun ineginin memelerindeki süt, şeytan tarafından saplanmış (balta veya bıçak) nesnenin sapından büyüğüünün teknesine boşaltılır." ²⁵³

Süt büyüğüünün yanı sıra sıklıkla rastlanan bir diğer büyüğü de tereyağı büyüğüdür. ²⁵⁴ Diğer tarım toplumlarında da olduğu üzere ortaçağ Avrupası'nda kırsal kesim insanı için süt ve süttten elde edilen ürünler büyük önem taşır; bir kısmı evde tüketilirken, bir kısmı da satılır ve elde edilen gelirle ihtiyaçlar karşılanır. Hayatta kalabilmenin garantisi çoğunlukla bir çift büyükbaş hayvandır. Bu nedenle, hayvanların anlaşılabilen nedenlerle süt verimlerinin düşmesi veya bütünüyle süttten kesilmeleri yaşanabilecek talihsizliklerin en büyüğüdür. Ortaçağ boyunca kayıtlara geçmiş yüzlerce örnekte, tereyağı, peynir, bira ²⁵⁵ gibi, hazırlanırken değişim geçiren gıdalara cadıların veya kötü ruhların (demonlar) yaptıkları bü-

37) Şeytanın yardımıyla bir şarap fıçısını açan cadı. Ahşap gravür, 1486.

yüler, bu tür zararlı büyülerden yiyecekleri korumak ve büyü yapanların gücünü etkisiz hale getirmek için geliştirilmiş karşı-büyü teknikleri yer alır. Tereyağı aracılığıyla yapılan büyü ancak karşı-büyüyle bozulabilir.

1523 yılında Wintenberg'de görülen cadı davasının sanığı Keppesche, tereyağı ve peynir üretiminde uygulanan büyü ritüelini şöyle anlatır: Üç perşembe akşamı (cadıların toplanma günü) mürver ağacından bir düdük yontmak gerekir; ancak bunun şeytan adına yapılması zorunludur. Hazırlanan düdüğün içine süt doldurularak, ineklerin yemine püskürtülmesi ve sonunda düdüğün tereyağı fıçısının içine atılması gerekir; böylece, bu ritüeli gerçekleştiren kişi yeterli miktarda tereyağı ve peynire sahip olacaktır.²⁵⁶

Üretim sürecine müdahale ederek kesintisiz ve bol ürün almak için yapılan benzer ritüel örnekleri çoğaltılabilir. Cadı davalarında yargılananlar işkence altındayken, böyle pratikleri *şeytani büyü* olarak tanımlamışlardır. Yine benzer bir örnek Wintenbergli Adelheid Ebinghof'un 1523'de mahkemede bulunduğu itiraflardır. Sanık, Gertrud Hasken'den öğrendiği süt büyüünü şöyle anlatır: İnekler çayırda şeytan adına otlatılmalı, şeytan adına sağılmalı ve süt tereyağı fıçısına şeytan adına boşaltılmalıdır. Bu ritüeli tekrarlayan kişi, yeterli süt ve peynire sahip olacaktır. Bu ritüel, 1450-1542 yılları arasında Danimarka kiliselerinde yapılan duvar resimlerinde şöyle tasvir edilmiştir: Yanında bir kadın olan şeytan, tereyağı fıçısının yanında veya arkasında durur.²⁵⁷ Protestanlığın kurucusu Martin Luther, 1526 yılında Wittenberg'de verdiği bir vaazda, Eski Ahit'te yer alan "Afsuncu kadını yaşatmayacaksın" (Çıkış, 22, 18) buyruğu-

nun neden uygulanması gerektiğini, büyücü kadının şeytanın yardımıyla zararlı büyü yeteneklerini kullanarak evlerden süt, tereyağı ve başka şeyler çalmasına, başkalarına zarar vermesine bağlar.²⁵⁸

Tereyağı cadısı ve süt hırsızı örneklerinden de görüleceği üzere, o dönemde süt ürünlerinin ekonomisinden sorumlu olan kadınlar, büyü ritüellerinin zanlıları olarak büyücülük ve cadılıkla suçlanmışlardır. Tarım ve hayvancılıkta, nitelikli ve daha da önemlisi bol ürün elde etmenin hayatta kalabilmenin önşartı olduğu geç ortaçağın kırsal kesiminde, komşusuna göre daha fazla ürün elde eden kadın büyü yaptığı şüphesiyle hep zan altında kalmıştır.²⁵⁹

Hava Büyüsü/Fırtına Cadısı

Süt büyüünün tek bir cadının komşusuna verdiği zararla sınırlı olmasına karşın, hava (iklim) büyüü birden fazla cadı tarafından yapıldığı ve çok sayıda insana zarar verdiği için toplumsal bir cürüm olarak görülmüştür. Kötü hava koşulları tüm tarımsal ürüne zarar verdiği için hava cadıları (*Wetterhexen*) çok tehlikeli kabul edilmiş, kimi zaman zanlılar kitlesel davalarda yargılanmışlardır.

İklimlere, hava koşullarına (doğanın düzenine) müdahale eden, doğayı kendi kötücül amaçları doğrultusunda kullanan kadınlar, 'hava-fırtına cadıları', genel cadı inancının bir parçasını oluşturmakla birlikte, hava cadılarına karşı yürütülen davalar belirli bir coğrafyayla sınırlı kalmıştır; Güney Almanya ve Alpler'in büyük bölümü bu davalara sahne olurken, Kuzey Almanya'da hava cadılarına karşı yürütülen davalar birer istisnadır. İklim ve toprak cinsinin elvermesi nedeniyle üzüm ve meyve üretimi alanında uzmanlaşmış bölgelerde hava büyüünden özellikle korkulur. Dolu yağışı ve don bu bölge insanların ekono-

38) İki cadı dolu yağıdırıyor. Ulrich Molitor'un *Adına Cadı Denilecek Kötü Kadınlar Üzerine* (1490/91) adlı eserinden anonim ahşap gravür.

mik açıdan uzun süre kendilerini toparlayamayacakları bir şamardır. Kaybedilen bir yıl ve artan ürün fiyatları beraberinde sefalet ve ölümü getirmiştir. Hava cadısının çevrelerinde faaliyette olduğunun duyulması, meyve yetiştirerek ve üzüm bağcılığı yaparak yaşayan bölge insanları için en büyük felakettir. Hava büyüğü sadece kırsal kesim insanının korkulu rüyası değildir; özellikle de İskoçya'da ve İskandinav ülkelerinde cadılar, hava büyüğü yoluyla denizlerde tayfunlara neden olmak ve gemileri batırmak suçlamasıyla mahkemelerde sıkça yargılanmışlardır.

Francesco Guazzo, 1626 tarihli kitabı *Compendium maleficarum*'da cadıların hava büyüğü ritüelini şöyle anlatılır: "*Cadılar sabbatlarda veya canları istediğinde dolu yağdırarak yeryüzündeki ürünleri mahvetmeyi başaramışlardır. Bu amaç için suya ve bir sihirli değneğe²⁶⁰ ihtiyaçları vardır. Şeytan tarafından kendilerine verilen sihirli tozu havaya veya suya savururlar. Cadıların isteği üzerine toplanan bulutlar bir süre sonra dolu tanelerine dönüşerek yağmaya başlar. Şayet cadıların bulunduğu yerde su yok ise, bu amaçlarını gerçekleştirmek için kendi idrarlarını kullanırlar.*" Cadıları sadece kötü hava koşullarının yaratıcısı olarak görmeyen bazı batıl inançlara ender de olsa denizci milletlerde rastlanmaktadır; görece yakın bir zamana kadar denizciler gemilerinin yelkenlerini gerekli rüzgârla cadıların doldurduğuna inanmışlardır.²⁶¹

Heinrich Kramer (Institoris), *Malleus Maleficarum*'da cadıların demonların işbirliğinde gerçekleştirdiği zararlı büyü pratikleri içinde hava büyüğüne ayrı bir önem verir; Kramer'e göre çok tehlikeli sonuçları olan hava büyüğü insanlara, hayvanlara ve ürünlere zarar vermek için yapılır. Hayvanları telef etmek ve tarladaki ürünlere zarar vermek için yağdırılan dolu, evlerin, ahırların yıkılması, içindekilerin ölümüne sebep olan fırtınalar estirilmesi, aşırı yağışların neticesinde gelen sel baskınlarıyla tarladaki hasadın kaybedilmesi ve yıldırım düşmesinden kaynaklanan yangınlar hava büyüğünün toplumsal felaket boyutlarına ulaşan sonuçlarından bazılarıdır.

Kramer, Konstanz Diyakozluğu'nda cadıların marifetiyle gelen bir dolu yağışının verdiği tahribatı ve ardından yapılan soruşturmayı anlatır: "(...) Olabileceklerin en kötüsü olmuş, dolu yağışı tarladaki ürünleri, tohumları çok geniş bir alandaki üzüm bağlarını mahvetmişti. Üzüm bağlarından tekrar ürün alınabilmesi için üç yılın geçmesi gerekiyordu. (...) Yöre halkının doğal tepki ve taleplerini değerlendiren engizisyon mahkemesi, yerel makamların da uygun görüşünü alarak, birisini (noter) konuyu araştırmakla görevlendirdi. On beş gün süren soruşturmalar ve araştırmalar ürünlere büyük zarar veren dolu yağışında en az iki cadının parmağı olduğunu ortaya koymuştu. Agnes Baderin ve

Anna Mindelheimerin isimli iki cadı, birbirlerinden habersiz olarak tutuklanarak ayrı hücrelere konuldu. Ertesi sabah aralarında belediye başkanının da bulunduğu yetkililerin önünde sorgulanmaya başlayan A. Baderin'den işlediği büyüculük suçunu itiraf etmesi istendi. Ancak itiraf etmekte direnen sanığa uygulanan ağır işkence fazlasıyla sonuç verdi; uzun bir süredir demonlarla işbirliği içinde olan Baderin, insanlara ve hayvanlara zarar verebilmek için şeytan tarafından kurulan tarikata üye olduğunu, geceleri toplandıkları yerlerde yapılan orjilerde şeytanla cinsel ilişkiye girdiğini itiraf etti (...)." H. Kramer (Institoris) daha sonra, cadının dolu yağışından da sorumlu olduğunu itiraf ettiğini ayrıntılı bir biçimde anlatır: A. Baderin, evde otururken bir demon tarafından ziyaret edilir. Demon, yanına biraz su alarak tarlaya gitmesini, kendisini orada bekleyeceğini söyler. (Baderin) bu kadar suyla ne yapmak istediğini sorduğunda demon, yağmur yağdırmak için bu suya ihtiyacı olduğunu söyler. Tarlaya gittiğinde bir ağacın üzerinde gördüğü demon ona yerde küçük bir çukur kazmasını ve suyu çukurun içine boşaltmasını emreder. Bu arada işbirlikçisi A. Mindelheimerin de uzakta, bir başka ağacın altında onu izlemektedir. Daha sonra A. Baderin evine dönmüş, bir süre sonra kendisini de ürkütecek şiddette olan ve ancak üç gün sonra kesilen bir dolu yağışı başlamıştır. Kramer, Konstanz'da görülen davanın tutanaklarında, suçunu itiraf eden Agnes Baderin'in demonlarla girdiği cinsel ilişkinin, insanlara, evcil hayvanlara ve tarladaki ürünlere verdiği zararın ayrıntılarıyla yer aldığını söyler.²⁶²

Hava cadısına atfedilen suçlamalar, kötü hasat nedeniyle baş gösteren ekonomik kriz ve beraberinde gelen toplumsal huzursuzluklar nedeniyle sürdürülebilmiştir. Cadı davalarında, hava büyüü yapmaktan yargılanan kadın zanlılara yöneltilen suçlamalar büyük benzerlikler taşımaktadır. Reichertshofen (Bavyera) köyünden Barbara Kurzhalsin'in 1629'da yargılanması hava büyüü üzerine literatürde en çok atıf yapılan cadı davalarından biridir.²⁶³ Fırıncılık yaparak geçimini sağlayan, annesi de cadılık yaptığı için yakılan Barbara Kurzhalsin, şeytan tarafından kendisine verilen toz ve kremi, diğer kadınlarla birlikte gerçekleştirdiği 'Şeytanı Davet Duası'nda ateşe atar. Amaçları don yoluyla ürünleri yok etmektir. Barbara Kurzhalsin ve yandaşları bir çukur kazarak şeytan tarafından kendilerine verilen sihirli tozu serperler ve büyüü kelimeleri mırıldanarak üzerine işerler. Kurzhalsin'in yargılandığı dönemde cadıların idrarının dolu yağdırmak gibi önemli bir işlevi olduğuna inanılır.²⁶⁴

Erken yeniçağda hava koşullarını etkilemek, doğaya müdahalede bulunmak için büyü ritüellerine başvurulması sadece cadıların kullandığı bir yöntem değildir elbette. Kilise de kendi yöntemleriyle karşı-büyü

ayinleri düzenler.²⁶⁵ Kilisenin çanları 'hava demonları' ve cadılar tarafından kötü hava koşulları yaratmak amacıyla hazırlanmış büyüü bozmak için sıkça uzun uzun çalınır. Büyüyle geldiğine inanılan dolu sağnağına tarlalarda ateş yakılarak karşılık verilir; dumanın kötü havayı ya da demonları uzaklaştıracağına inanılır. Hava demonlarını sakınleştirir düşüncesiyle bir tutam un pencereden dışarıya serpilir. Bu batıl inanç pratikleri karşı-büyüye tipik birer örnektir. Karşı-büyü bağlamında uygulanan bu batıl itikat pratikleri Protestan kilisesi nizamnamelerinde 16. yüzyıldan itibaren, Katolik kilisesi tarafından ise 17. yüzyılda yasaklanmıştır. Buna karşın Almanya'nın bazı bölgelerinde bu ritüellerin uygulanmasına 19. yüzyıla kadar devam edilmiştir.²⁶⁶

Verimli bir hasat için yağmur duası geç ortaçağın ve erken yeniçağın tarım toplumlarında bir gelenektir.²⁶⁷ Kökenleri Hristiyanlık öncesi putperest kültürlere uzanan bu dua (büyü) geleneği ortaçağda kilise tarafından 'batıl itikat' veya 'putperestlik' gerekçesiyle yasaklanmıştır. 11. yüzyıl başlarında piskopos Burchard von Worms²⁶⁸ tarafından papazların büyü ritüellerinin sorgulanmasında kullanmaları için hazırlanan sorgu kataloğunda yer alan bazı sorular, özel olarak kadınlara yönelik hazırlanmıştır: "*Kadınların sıklıkla yaptığı şeyleri sen de yaptın mı?*" Bu soruyla ortaçağ tarım toplumlarında tarlalardaki ürünlerin verimi için gerekli olduğuna inanılan yağmur büyüsünün kadınlara özgü bir edim olduğu kesinleştirilmiş olmaktadır.

Hastalık ve Ölüm Getiren Büyü

1602 yılının bir cuma günü, Hornlu (Lippe Kontluğu) bir mezar kazıcısının karısı olan Ilse Richt kendi ifadesiyle 'büyü' kurbanı olur. Yıkadığı gömlekleri kurutmak için evinden kilise meydanına giderken yolda dul bir kadın olan Grone'yi görür. Grone mezarcının karısına tükürerek, "Seni namuzsuz fahişe!" diye haykırır. Ilse Richt kolunda taşıdığı gömlekleri yere düşürür. Kolu dermansız kalmış, sesi kontrolünden çıkmıştır; kendisini bir ölü gibi hissetmektedir. Sonra sol tarafında bir 'şey' hissederek, O anda büyük acılar içinde işitme duyusunu da yitirerek, bir yıldan fazla bir süre çekeceği hastalığın pençesine düşer. Ilse Richt Horn Şehir Meclisi önünde verdiği ifadede, Grone'nin büyü yaparak kendisini bu hale düşürdüğünü iddia eder. Grone ise karşılaşmayı bir başka cepheden değerlendirir; Ilse Richt'in yüzüne tükürerek küfür etmesinin, 'fahişe' diye haykırmasının ardında, Ilse Richt'in kocasını aldatması ve Johann Toit-

man ile gayri meşru bir ilişki yaşaması, zina yapması, yani ahlaki nedenler yatmaktadır. Büyülendiğini iddia eden Ilse Richt tarafından tasvir edilen eylem cadı vuruşu (*Hexenschuss*) olup, bugünkü Almancada, birdenbire ortaya çıkan ve insanı acılar içinde hareketsiz bırakan rahatsızlığı (lumbago) tanımlamak için kullanılır.²⁶⁹

Cadılar insanları kötürüm bırakabilir, kanlarını emerek kurutabilirler. Acılar içinde birdenbire ortaya çıkan yürüyememe, eklemlerin tutmaması şikâyetleri, giderek yaşama gücünün azalması, kökeni büyü ritüellerine uzanan, cadıların neden olduğu hastalıklardır. 'Kurutma' suçlamasının ardında, cadının 'kurban'ının yaşam suyunu yavaş yavaş çektiğine, yaşlının (özellikle de cadı inancının gelişmeye başladığı ilk dönemlerde büyücüler ve cadılar daima yaşlı kadınlardır) bu yaşam suyu ile gençleştiğine inanılır.

Bugün bu gelenek 'vampir' inancında yaşamayı sürdürür. Süt büyü-sünde olduğu gibi bu örnekte de büyü *hırsızlık* olarak nitelendirilmektedir. Bu ritüelde büyücü süt yerine kurbanına hayat veren yaşam suyunu çalar. Cadıların neden olduğu hastalıklar hiçbir şekilde sağaltılamaz. Vücutta açılan ve doğal olmayan yaralardan irinler akar ve kurtlar açık yaralardan dışarı çıkar.

Bu gruba giren bir diğer büyü de 'eşik büyü'sü'dür.²⁷⁰ H. Kramer (Institoris) *Malleus Maleficarum*'da eşik büyü'sünü şöyle tanımlar: "Büyücüler farklı resim ve malzemeleri büyülemek istedikleri insanların evlerinin giriş kapılarındaki eşiklerin altına veya çok sık geçtikleri yerlere gömerler. Zarar verilmek istenen hayvan ise, büyümlü malzeme hayvanların çoğunlukla su içmeye gittikleri yolun üzerinde bir yere (ağıl veya ahır kapılarının önüne veya eşiklerin altına) gömülür. Büyümlü nesnenin gömülü olduğu eşikten geçen insan veya hayvan büyü'nün etkisiyle çoğu zaman ölür."²⁷¹ Kramer, eşik büyü'sünün nasıl uygulandığını, Konstanz Diyakozluğu'nda görülen 'hava büyü'sü' davasının sanıkları A. Baderin ve A. Mindelheimerin'in ifadelerine başvurarak anlatır. Agnes Baderin sorgusunda hayvanları telef etmek için ahır kapılarının altına "farklı hayvanlara ait kemikleri" gömdüğünü itiraf etmiştir. Bu eylemi

39) Cadı vuruşu. Ulrich Molitor'un *Adma Cadı Denilecek...* adlı eserinden.

kimin adına yaptığı sorulduğunda Baderin'in yanıtı gayet açıktır: "*Şeytanın ve diğer tüm demonların adına.*" Diğer sanık A. Mindelheimer, bir arabacıya ait yirmi üç atı büyü yaparak telef etmiştir. Bütün sermayesini kaybeden ve büyük bir yokluk içine düşen arabacı yirmidördüncü atını satın aldığı anda, evinin önünde duran cadıya ahırın kapısından şöyle seslenmiştir: "*Bak yirmidördüncü atımı satın aldım, şayet bir şey olur, bu atımı da kaybedersem, Tanrı adına yemin ederim ki, seni kendi ellerimle öldüreceğim.*" Bunun üzerine korkan cadı, arabacının son aldığı ata dokunmamıştır. Bir gün sonra tutuklanan ve sorgulanan cadıya neden böyle bir eyleme giriştiği sorulduğunda, "*sadece çukur kazdığını*" söylemekle yetinmiştir.²⁷² Kramer bu dava tutanaklarına başvurarak, yaygın eşik büyüğü pratiklerinin demonların yardım ve marifetiyle uygulandığını ispata çalışmıştır.

Bir diğer eşik büyüğü pratiğinde, büyüğü sıvı damlacıkları eşikğin üstüne dökülerek, eşikği geçenlerin büyülenmesi amaçlanır. Eşik büyüğü yapılan kişideki ilk tipik belirti, eşikğe adımını attığı anda bacağına şiddetli bir ağrı saplanmasıdır. 'Büyüğü eşik' ten geçenler diğer büyü türlerinde görülen belirtileri aynen yaşarlar; birdenbire halsizleşme, uzuvlarda şiddetli ağrı vb. Diğer büyü türlerinde de olduğu gibi, evi ve sakinlerini koruyan, kötü ruhları kovarak iyi ruhları davet eden pozitif eşik büyüğü de vardır. Günümüzde hâlâ kullanılan, kapı girişlerine asılan at nalları, çiçek taçları ve dalları bu anlamda kem gözlerle karşı korunmayı amaçlar.²⁷³

Eşik büyüğü çok sayıda cadı davasına konu olmuştur. 1521 yılındaki bir cadı davasında bir köylü kadın, darağaçları altından topladığı kemik parçalarını bir araya getirip bunlara insan saçları yapıştırdığı gerekçesiyle cadılıkla suçlanmıştır. Kadın, insan görünümünü alan iskeleti zarar vermek istediği bir ailenin evinin eşikği altına gömmüştür. Büyüğü amacına ulaşmıştır; evin kadını doğurganlığını yitirmiş, erkek iktidarsızlaşmış ve sekiz aygır huysuzlukları yüzünden zaptedilemez hale gelmiştir.²⁷⁴

Büyüğü damlacıklar cadılar tarafından hazırlanmış büyüğü gücün malzemesidir. Aynı prensip cadıların kurbanın yiyeceğine karıştırdığı 'zehir' için de geçerlidir. Cadılıkla suçlanan kadınların hazırladıkları efsunlanmış tozlar, kremler, otlar ve iksirleri kurbanın birasına, çorbasına, sütüne ve sahibi olduğu hayvanın yemine karıştırarak onları hasta ettiklerine veya öldürdüklerine inanılır. Zehirli terkipler kullanarak iksir hazırlamak (*Giftmischerei*) malzemeyi oluşturan otların toplanması, tozların tanınması, ritüeller ve afsun duasının yapılması nedeniyle büyüçülükle yakından ilişkilidir.

Cadıların kurbanlarına zarar vermek amacıyla hediye ettikleri 'elma' malzeme olarak zehirli olmak zorunda değildir. Çünkü cadı köken iti-

bariyle gönül (göz) bağlama büyüünün (*Liebeszauber*) bir simgesini kullanmaktadır. Elma ilk günahı simgeler ve bu nedenle zaten ölümcüldür. Elma fakir, yaşlı, muhtaç köylü kadın kılığında *Pamuk Prenses*'i öldürmeye gelen büyücü üvey annenin kullandığı bir malzemedir. Bu nedenle, çocuklara elma hediye etmek kırsal kesimde yaşayan kadınlar için risklidir. Özellikle de Yukarı Almanya'da, kadınların çocukları kötürüm bırakmak, körleştirmek ve öldürmek amacıyla *sihrili elma* kullandığına dair yaygın bir inanç vardır. Zararlı büyüünün çözülmesinde, sağaltma büyüü (*Heilzauber*) uygulamak için afsun bozan hayır duaları okumak yeterli değildir. Rahiplerin rehberliğinde karşı-büyü ayinleri düzenlemek ve benzeri dinsel ritüellere ihtiyaç vardır.²⁷⁵

Çocuk Yamyamlığı ve Ebeler

Her ne kadar günümüzde, yamyamlığın (kanibalizm) sadece batı medeniyetine yabancı kültürlerle özgü bir gelenek olduğu sanılsa da, Hristiyanlığın kabulünden sonra Avrupalı'nın kendi toplumu içinde yarattığı yabancılığı da yamyamlık suçlamasıyla kovuşturduğu bir gerçektir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren ortaçağ ve erken yeniçağ Avrupası'nda *yabancılar*, putperestler, kâfirler, Yahudiler, büyücüler ve nihayet cadılar yamyamlık suçlamasıyla kovuşturulmuş, sürgüne gönderilmiş, işkence görmüş ve yakılmışlar, yamyamlık suçlamasından paylarına düşeni en ağır biçimde ödemişlerdir. 3. yüzyıldan itibaren Hristiyan yazarlar bir putperest geleneği olan çocuk yamyamlığının Avrupa'nın bazı bölgelerinde gizliden gizliye yaşatılmaya çalışıldığını gündeme getirerek kiliseyi tetikte olmaya çağırmışlardır. Başlangıçta uyarılar Afrika ve Anadolu'da yaşayan Hristiyan cemaatlerine yönelik olsa da, giderek Avrupa toprakları da tehlikenin boy gösterdiği bölgeler arasına katılmıştır; gnostikler, Maniciler, Bogomiller, Katharosçular, Waldesçiler gibi grupların üyeleri yamyamlıkla suçlanmışlardır.

1022 yılında Orléans'da yakılan Katharosçu bir heretiğe yöneltilen suçlamalar içinde, tarikata kabul töreninde ölü bir çocuğun küllerinin yenmesi de yer almıştır. 1090 yılında bir Benedikten rahip, tarikata kabul töreninde yakılmış çocuklara ait külün yenmesinin, tarikattan bir daha ayrılmamayacağını göstergesi olarak kabul edildiğini yazar. 14. yüzyılın başlarında Templar Şövalyeleri engizisyon mahkemelerinde yapılan sorgulamalarında, homoseksüel orjilerde kızarttıkları çocukların yağlarını idolleri Baphomet'e adadıklarını *itiraf* ederler.²⁷⁶

40) Cadılar çocuk cesetlerinden krem hazırlıyor.
F. M. Guaccio'nun ahşap gravürü, 1626.

Kâfir tarikatlarıyla yaptığı mücadeleyi zor da olsa kazanan Hristiyanlık için artık esas düşman, ortaçağ boyunca Hristiyan âleminin günah keçisi olmaktan kurtulamamış olan Yahudilerdir. 15. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa ülkelerinde cadıların sahneye çıkışına kadar, içme sularını insan kanı, idrar ve zehirli otlardan hazırlanmış terkiplerle zehirlemek, kara büyü ayinleri (sabbat) düzenlemek, şeytana tapınmak, orjilerde enest ilişkilerde bulunmak, çocukları kurban ederek yağlarından hazırladıkları kremleri sürünmekle vb. suçlanmışlardır. Yahudilerin, şeytana kurban ettikleri Hristiyan çocukların kanlarını sabbatlarda içmekle, ilaç yapımında kullanmakla ilk kez kitlesel olarak suçlanmaları 13. yüzyıldan başlar.

Yahudilere yöneltilen çocuk yamyamlığı suçlamaları, dozu giderek azalmakla birlikte, Hristiyan âleminin Yahudilere bakışını etkileyen önyargılı yaklaşımların uzun bir süre daha gündemde kalmasına neden olur. Protestanların da Yahudilere bakışı Katolik kilisesininkinden farklı olmamış, Martin Luther 16. yüzyılın ortalarında kaleme aldığı *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* başlıklı yazısında Yahudileri 'içme sularını zehirleyen katiller ve şeytanın çocukları' olarak tanımlamıştır.²⁷⁷

Çocukları kaçııp yediğine inanılan cadının masal figürü olmaktan çıkıp, Avrupa insanının yaşamına bir karabasan gibi girmesi 15. yüzyılın ilk yarısına denk düşer. Her ne kadar beşikteki çocuklara musallat olup kanlarını emen, fırsat bulunca kaçııp yediğine inanılan "strix" (*Striga*) inanışının kökenleri antikçağa uzansa da, kadınların çocuk kanibalizmi suçlamasıyla yargılanmaları, geç ortaçağ ve erken yeniçağda yaygınlaşır. Yaklaşık dört yüz yıl süren 'Cadı Avı Çağı'na ilişkin çok sayıda gravürde, kadınların kundaktaki bebekleri kazanda kaynattıkları veya diri diri ateşe atarak kızarttıkları tasvir edilmiştir. *Malleus Maleficarum*'da ebeler yeni doğmuş, vaftiz edilmemiş çocukları şeytana teslim eden, onları öldürerek organlarını sihirli krem veya iksir yapımında kullanan ve hatta onları yiyen kişiler olarak tanımlanır. Şeytana kurban edilmek üzere cadılar tarafından çalınacak çocukların ya vaftiz edilmemiş ya da vaftizleri eksik yapılmış olanlar arasından seçilmesi esastır. Vaftiz olmamış bir çocuk, Tanrı'nın koruyucu kolları altına henüz girememiştir.

H. Kramer (*Institoris*) *Malleus Maleficarum*'da, J. Nider'in *Formicarius*'na (1437/41) atfen, Lozan Düklüğü'nde bazı büyücü ve cadıların yeni doğmuş çocukları pişirip yediklerini yazar.²⁷⁸ Yine Kramer kitabında, Bern kırsalında on üç çocuğu kaçırmaktan suçlu bulunan büyücü ve cadıların yargılama tutanaklarında yer alan itiraflarına (*Formicarius*) yer verir. Suçunu itiraf eden bir cadı, katıldığı çocuk kaçırmaya olayını şöyle anlatır: "Öncelikle vaftiz edilmemiş çocuklar veya vaftizi eksik yapılmış çocuklar seçilir. (...) Şayet çocuklar beşiklerinde veya ailelerinden ayrı bir yerde iseler, biz onları kendi hazırladığımız bir ritüel ile öldürürüz. Daha sonra, boğulduğu veya başka bir nedenle öldüğü sanılan çocuğu gizlice mezarından çıkararak, etleri kemiklerinden ayrılıp koyu bir bulamaç haline gelinceye kadar bir kazanda iyice kaynatırız. Daha sonra bulamacı, sanatlarımızı icra edebilmemiz için (sabbatlara katılım için çıkılan gece yolculuklarında sürülmek üzere) istediğimiz koyulukta krem bir haline getiririz. Kaynatılan kazandan elde edilen daha akıcı sıvı ise bir tulumla doldurulur. Her kim bu (bizim tarafımızdan organize edilen ayinde) sıvıdan (iksirden) içerse derhal bizim tarikatın sırdaşı ve lideri (ustası) olur."²⁷⁹

1627 tarihli bir gazetede (*Druten Zeitung*) yer alan Freudenberg (Franken) kaynaklı bir habere göre, mahkemede yargılanan bir ebe²⁸⁰ yeni doğan bebekleri öldürdüğünü, daha sonra su dolu bir kazanda pişirerek şeytanla birlikte yiyip bitirdiklerini itiraf etmiştir. Bu arada çocukları çalınan annelerin beşiklerine birer "Wechselbalg"²⁸¹ (hilkat garibesi/demon-şeytan çocuğu) bırakılmıştır. Çocukların pişirildiği su insanları kötürüm bırakmak amacıyla yollara ve eşiklere dökülür. Çocuk kani-

balizmini bütünleyen, cadıların sabbatı, *Wechselbalg*, cadı kremi gibi geç ortaçağda belirginleşen tasarımlar, modern cadı tipini idealize etmek için eski mitlerden alınmıştır.²⁸²

Cadıların ve demonların çocuk hırsızlığını karakterize eden *Wechselbalg*, geç ortaçağ batıl inançlarına önemli bir örnek teşkil eder. H. Kramer (Institoris), *Malleus Maleficarum*'da çocukları çalınan kadınlara demonlar tarafından "*campsores*"²⁸³ (*Wechselkind*: değiştirilmiş çocuk), ucube yaratıkların bırakıldığını yazar. Bu hilkat garibelerinin üç ayrı tipi vardır; bazıları annesinin açlığıyla baş edemediği, dört kadın tarafından sürekli emzirilmesine rağmen zayıf ve çelimsiz kalan, sürekli ağlayan yaratıklardır. Bir diğeri cadıların, şeytanla girdiği cinsel ilişkinin ürünleridir. Üçüncü grup, küçük varlıkların kılığına girerek insanların arasına katılan demonlardır. Üç farklı tipin ortak özelliği, zayıflık ve çelimsizliklerine karşın çok ağır olmaları, emzirilerek doyurulabilmelerinin, açlıklarını gidebilmenin mümkün olmamasıdır. Tüm bu doymak bilmez açgözlülüklerine rağmen büyüyemezler. Çoğunlukla da bir süre sonra ortadan yok olurlar (kaçarlar). Kramer'e göre Tanrı'nın ailelere bu denli ağır bir cezayı reva görmesinin iki temel nedeni vardır; ailelerin çocuklarını daha çok sevmesi (sahip çıkması) en iyi bu yolla sağlanmış olur. Ancak daha da önemlisi, kadınların genellikle hurafelere pek meraklı olmasıdır; çok sayıda örneğin gösterdiği üzere, demonların tuzaklarına kolaylıkla düşebilir ve baştan çıkarılabilirler.²⁸⁴

41) Bir panayırdaki gösteriye çıkarılan hilkat garibesi.

Wechselbalg inanışının İskandinav ülkelerinde, Kuzey Afrika'da, Batı Rusya'da, Cermen ve Kelt toplumlarında çok yaygın olduğu görülmektedir.²⁸⁵ Halk arasında bu hilkat garibelerinin en fazla yedi yaşına kadar yaşayabildikleri, ancak nadiren de olsa yirmi yaşına kadar hayatta kalabilenlerin olduğu dilden dile dolaşır. Anne ve bebeğin cadıların kötülüklerinden korunabilmesi bakımından doğumdan sonraki ilk altı hafta çok büyük önem taşır. Loğusa, bebeğini takdis ettirene kadar geçecek sürede, özellikle de demonlardan gelecek fenalıklara karşı uyanık olmalıdır. Bebeğin büyücüler, cadılar, cüceler tarafından çalınarak yerine bir hilkat garibesinin bırakılmasını önlemek için beşiğe amuletler, bebeği koruyan uğurluklar asıldığı gibi, ma-

kas, bıçak, şiş gibi demirden yapılmış malzemeler de bırakmak âdettir. Nasıl takdis suyu şeytanı korkutur, yaklaştırmaz ise, demir de demonlar ve cadılara karşı aynı işlevi görür.

Cadıların şerrinden duyulan korku, ortaçağ boyunca yaygınlık kazanan *Drude* (*Drute/Trude* eski bir Alman halk inanışına göre kötücül güçlerin sahibi gece demonudur) ve peri inanışları, *Wechselbalg* ve gece uçuşları için krem (*Flugsalbe*) hazırlanması tasarımları yeni doğmuş bebek ölümlerindeki yüksek oranla birleştirilmiştir. Loğusa odasındaki anne ve bebeği demonlardan korumak için yapılan ritüeller bir gelenektir. Bilge kadınlar beşikteki bebeğe hayır duası okurlar; hayır dualarını veren kadınlara zengin bir sofraya hazırlanır. Komşu kadınlar da loğusa odasına gelerek loğusayla yer, içer ve eğlenirler. 15. yüzyıldan itibaren çocuğa hayır duasında bulunma (*Segnen des Kindes*) ve diğer batıl itikatlara dayalı 'loğusa gelenekleri' annenin ve çocuğun yaşamının tehlikeye atıldığı gerekçesiyle kilise tarafından yasaklanmıştır.²⁸⁶ Kayzersbergli vaiz J. Geiler 1508 yılında Strazbourg'da verdiği bir vaazda, loğusa odasına çok sayıda insanın geldiğini, bunların arasına şeytanın da rahatlıkla karışabileceğini belirtir. Vaftiz edilmenin şeytanın yapabileceği kötülöklere karşı bir koruma olduğu, yeni doğan bebeklerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde vaftiz edilmesi gerektiğine inanılmıştır. Bebekler vaftiz babaları tarafından kiliseye getirilmeli, anneler 6 hafta evde kalmalıdır. 16. yüzyılda Lutherci kilise doğum yapan kadınların loğusa yatağını terk etmesini yasaklamıştır.²⁸⁷

Loğusa odasının kadınlara ait bir mekân olması, loğusa ve bebeğin bakımının yine kadınların sorumluluğunda olması, doğal olarak bu alanda vuku bulan olaylarda kadınları zan altında bırakmaya yetmiştir.²⁸⁸

Büyü Sevgisi/Sevgi Büyüsü, Penis Hırsızları ya da Çöpçatanlar

Dominiken H. Kramer (Institoris) *Malleus Maleficarum*'da, cadılar tarafından çalınan erkeklik organlarının kuş yuvalarında veya dolaplarda saklanarak tahılları gübrelemekte kullanıldığına ilişkin 20-30 yaşanmış olaydan söz eder. Her ne kadar Kramer bu vakaların şeytanın bir hilesi olarak kabul edilmesi gerektiğini her vesileyle vurgulasa da,²⁸⁹ cadılar demonların yardımıyla erkeklerin erkeklik uzuvlarını çalabilmekte veya onları yaşam boyu iktidarsız bırakabilmektedirler.²⁹⁰ Kuşkusuz, bu inanış, Katolik din adamlarının sürdürmek zorunda oldukları kadınsız yaşamlarındaki "caelibatus" fantezilerine dayanarak açıklamak mümkün değildir.

Kramer, erkeklere organlarının vücutlarından çalındığı hissini veren duygunun şeytanın büyük bir kurnazlık ve yetkinlikle hazırladığı bir yanılsama (oyun) olduğuna inanır. Erkeklik organının vücutundan koparıldığı duygusuna kapılan bir erkek, gerçekte böyle bir şey söz konusu olmadığı halde, bu duyguyu gerçekmişcesine yaşar. Şeytanın büyük bir yetkinlikle hazırladığı oyuna şaşırmamak gerekir; insanların iç dünyalarını bu denli etkileyen, onları ruhlarını ele geçirerek boyunduruğu altına alan şeytanın gücü, insan vücudunda dışsal bir yanılsamayı yaşatacak, duyuları etkileyebilecek düzeydedir. Şeytanın bu gücüne kapılan insanoğlu görülmeyen bir

şeyi görmüş, duyulmayan bir şeyi duymuş, hissedilmeyen bir şeyi hissetmiş olabilir. Normalde gerçekleşmeyen, ancak duyular (göz ve eller) tarafından bir değişim varmış gibi algılanan yanılsama, şeytanın gücünü kullanarak bize oynadığı bir oyundur.²⁹¹

42) 16. yüzyıldan kalma heykel.

Kramer *Malleus Maleficarum*'da, cadılar tarafından büyü yapılarak organları çalınmış erkeklere dair çok sayıda –neredeyse gülünç– öyküye (kayıtlara geçmiş vakaya) yer vermiştir. Bir adam kaybolan erkeklik organı için cadıya başvurur; bu isteği uygun görülen mağdur, cadı tarafından sahipsiz birçok penisin bulunduğu kuş yuvasına götürülür ve bir tanesini (muhtemel ken-

disine ait olanı!) seçmesi istenir. Adam özellikle büyük bir penis almak istediğinde, cadı, rahip tarafından duyulabileceğini öne sürerek itiraz eder.²⁹² Örnekleri çoğaltabilecek bu düzmece öyküler, masallara ve cadı hikâyelerine malzeme olmakla kalmamış, birçok kadın, cadılık suçlaması altında, bu ve benzeri öykülerin başkahramanları olarak yargılanarak suçlu bulunmuş ve yakılmışlardır.

Cadıların erkeklik organlarını çalarak erkeklerin iktidarını ellerinden almaları 'Cadı Avı Çağı' boyunca birçok davaya konu olmuştur. Bunlardan biri, daha önce hava büyü suçuyla yargılanan Barbara Kurzhalsin'e karşı açılan davadır. Reichertshofenli Barbara Kurzhalsin ilk eşi Michael Reutter ve ilişkiye girdiği Gotteshofenli Wolf Widmann'ın erkekliklerini çalmıştır. Eşi uyuduğunda, şeytan tarafından kendisine verilen kremi eline sürerek eşinin penisini kavramış ve şu cümleyi mırıldanmıştır: "Bir daha benimle ilişkiye girememen için, şimdi şeytan adma erkekliğini senden alıyorum." Birkaç gün sonra koparılmış penisi nehre atmıştır.²⁹³ Barbara

Kurzhalsin mahkemede yapılan sorgusunda, yaklaşık 14-15 yıl önce cadılar tarikatına üye olarak şeytanla işbirliği içine girdiğini, cadılık suçundan yakılan annesinden kendisine kalan süpürge üzerinde sabbatlara katılmak, şeytana tapınmak için gece yolculuklarına çıktığını, şeytanla cinsel ilişki kurduğunu, bir kez kedi kılığına girdiğini, ancak kedi kılığındayken çevresine zarar vermediğini, aralarında kendi çocuklarının da olduğu çocukları öldürerek kara büyü ayinleri için cadı kremi (*Hexensalbe*)²⁹⁴ hazırladığını, hava büyüü yaparak çevresine felaket getiren dolu yağışına neden olduğunu, birisi kocası olan iki erkeğin penislerini çaldığını kabul eder. Cadılık yapmaktan suçlu bulunan B. Kurzhalsin, (yaklaşık) kırk yaşında olduğu halde yakılarak öldürülmüştür.

H. Kramer'e (Institoris) göre cadılar, Hristiyanlıkta toplumsal birliğin en önemli unsuru sayılan aile kurumuna karşı büyük nefret içindedirler. Cadılar içlerinde taşıdıkları kin ve nefret tohumlarını aile bireylerine, özellikle de kadınlara büyü yaparak hayata geçirirler. Bu amaçla en çok kullanılan yöntem, aile mahremiyetinin başladığı ev girişlerinde yer alan eşiklerin altına, karı-koca arasında huzursuzluk çıkarmak amacıyla büyü nü nesneler yerleştirmektir. Aslında burada temel hedef sevgi büyüü yapmak olup, eşik altına konan nesneler bu amaca hizmet ederler. Cadılar, iffetli

43) Kadınlara ait bir şifalı bitki bahçesi.
Erkek (sol üst köşede) bu bahçenin dışında kalmış.

kadınları yoldan çıkarmak için kapı altlarına şeytanın bir numaralı yardımcısı olan yılanın derisini veya kafasını yerleştirirler. Bu lanetli hayvanın gömüldüğü eşikten geçen kadın, cadının tuzağına düşer. İşte bu nedenledir ki, iffetli kadınlara yönelik bu tür komploların kurulduğu hissedilirse, evlerin giriş kapılarında yer alan eşiklerin altı, evlerin çevresi iyice araştırılmalı, şüphe hâlâ devam ediyor ve hiçbir şey bulunamamış ise evin sakinleri kendilerine yeni bir ev aramalıdır.²⁹⁵

Ortaçağda kadının erkeğinin sevgisini kazanmak ve bu sevgiyi sürdürebilmek için büyüye başvurduğuna ilişkin çok sayıda örnek vardır.²⁹⁶ Bunlardan en çok bilineni, kadının erkeğin sırtına parmağıyla çizdiği haç işaretidir. Erkeğinden hoşnut olan kadının, fark ettirmeksizin erkeğinin sırtına çizdiği haç işareti eşin kutsanması amacını taşır. Kurbanın yapılan büyüden haberinin olmaması, büyü geleneğinin, özellikle de sevgi büyüünün temel prensibidir. Bu örnekte büyüünün batıl inançlarla ilişkilendirilerek Hristiyanlık inancına uyarlanmış, Hristiyanlaştırılmış

44) *Malleus Maleficarum*'da (Cadıların Çekici) ölümle cezalandırılacak suçların başında zina gelir.

bir şekli söz konusudur; ruhun veya erkeğin hapsedilmesi, kutsal işaretin yardımıyla tinsel bir kilitte sağlanır.

Ortaçağda yapılan sevgi büyüleri hakkında çok sayıda örnek, piskopos Burchard von Worms'un *Bussbücher* (Nedamet Kitapları) adlı eserlerinde yer almıştır. Sevgi büyüünün başarıya ulaşması için ter, tükürük, kulak kiri, saç, kan ve tırnak gibi insan vücuduna ait 'büyüleyici bir malzemenin' yakılarak, gömülerek veya yutularak ritüelde kullanılması gerekir.²⁹⁷ Yiyeceklerin hazırlanması, ev halkının beslenme düzeninin aksatılmadan sürdürülmesi kadınların sorumluluğunda olduğu ve bu yolla erkekleri etkileyebilecekleri için, sevgi büyüü daima "kadın işi" olarak kabul edilmiştir. Eşinin yemeğine yakılmış insan kafası küllerini karıştıran kadın erkeğinin sevgisini kazanacağından emindir. 1354 yılında bir kadının, işlediği suçun bağışlanması talebiyle yazdığı mektupta yer alan itirafları, kadınların erkekleri kontrolleri altına almak için vücut salgılarını nasıl kullandıklarına bir örnektir. Ortaçağ insanı için yeni yaşam sperm ve kandan oluşur, kadınların âdet dönemlerindeki kanamaları, erkeklerin sperm üretmeleriyle eşdeğerdir. Kadın bu önemli silahını afsunlamak istediği erkeğin yiyecek ve içeceğine karıştırır. Aynı şekilde, kadının erkeği kendisine bağlamak için vücudunu kullanarak bazı gıdaları büyü hâle getirdiğine inanılır; balıklar erkeği kendine bağlamak isteyen kadının cinsel organına sokularak öldürülür, daha sonra kızartılır; ekmek hamuru kadının çıplak haldeki kaba etlerinde yoğrulur. Bir diğer pratikte, kadınlar çıplak vücutlarına bal sürerek buğday taneleri üzerinde yuvarlanırlar, vücutlarında toplanan buğday ayıklanarak ekmek yapılır ve erkeğe yedirilir. Erken yeniçağda erkeği kadına bağlamayı amaçlayan gönül (göz) bağlama büyülerine daha çok rastlanır olmuştur. Sanıkların ve tanıkların cadı davalarında sorgulanmalarında anlatılanların, *Bussbücher*'de yazılanlarla aynı içerikte olduğu görülmüştür.²⁹⁸

Anılan dönemlerde çöpçatanlığın cadı kimliğinin bir parçası olduğuna inanılmaktadır. Gönül (göz) bağlama büyülerini tüm ayrıntılarıyla bilen cadı veya orospu olarak isimlendirilen yaşlı 'çöpçatan' kadın, geleneksel sanatlarda da sık sık rastlanan folklorik bir figürdür.²⁹⁹

Büyücü ve Ruhlar

Büyücü ve ruhlar arasında kurulan dolaysız ilişkinin kökeni halk geleneklerinde yaşayan cadı kimliğine dayanır. Büyü sanatı, ruh çağırma, üfürükçülük ve benzeri ritüeller aracılığıyla doğaüstü varlıklarla ilişkiye geçme,

bu varlıkların güçlerine sahip olabilme, sıradan insanlar için anlaşılması mümkün olmayan kavramları yorumlama imkânını verir. Özellikle geç ortaçağda kilise, ruh çağırma ritüelini tanrısal düzene müdahale anlamına geldiği için yasaklamıştır. Bu nedenledir ki, büyücü tarafından çağırılan ruh 'kötü ruh' olarak anılmak zorundadır. 16. yüzyılda görülen cadı davalarında sorgulanan sanıklar bu tür afsun törenleri-ruh çağırma ritüellerini sık sık tüm ayrıntılarıyla anlatılmışlardır.

Şeytan-cadı çiftinin ilişkisinde şeytan, efendi ve usta, kadın ise hizmetçi olarak görülmesine karşın, büyücü kadın hayvan kılığında çağırılmış ruhların efendisidir. Şayet şeytan hayvan kılığında tasvir edilmişse, o bir hizmetkârdır.

Cadılarla beraber yaşayan, yardımcı –ikinci dereceden– ruhlar olan hayvanlar Anglosakson cadı inancında önemli bir rol üstlenirler. Almanca konuşulan bölgelerde genellikle masal cadısının kimliğiyle bütünleşmişlerdir. Kedilerin, kargaların ve baykuşların eşlik etmediği bir masal cadısı düşünülemez. Cadılarla sabbata, cadıların dans ettiği orjilere uçan hayvanlar, şeytan kılığındaki hayvanların ve yardımcı ruhların naif bir karışımı olarak tasarlanmışlardır. Dış görünüşüyle hiçbir biçimde kendisini ele vermeyen giysileriyle sıradan bir kadın olan cadı, bir cadı tarikatının, bölgesel bir cadı birliğinin ve nihayet yöresel bir cadı grubunun üyesi olarak üçlü bir görevi üstlenmiş olabilir. Bundan da anlaşılacağı üzere, cadı hiçbir zaman tek başına değildir; birinin olduğu yerde mutlak bir diğeri de vardır.

Cadılar tarafından idare edilen, şeytanı veya demonu canlandıran diğer hayvanlar gibi, dişi domuz, teke ve keçi de iffetsizliğin ve ölçüsüzlüğün sembolüdür. Dişi domuz ve tekeyi böyle bir konuma oturtan inanışın kökeninde, Hristiyanlık öncesi kültürlerde üretkenliğin/bereketin sembolü olan anatanrıçalar kültüyle, daha sonraki dönemlerde erkek bereket tanrılarıyla olan bağlantıları gösterilebilir.

Cadı ve Şeytan

Teolojik cadı öğretisi şeytan-cadı ikilisinin arasında tartışmasız bir biçimde var olduğuna inandığı işbirliğinin kökenlerini, kilisenin 9. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın en amansız düşmanı olarak gördüğü ve düşmanın daha iyi tanınabilmesi için çok özel bir mahkeme "*inquisitio*" kuracak kadar önemseydiği kâfir tarikatlarında arar. Şeytan, cadı tarikatı üyelerinin tanrısı konumundadır. Hristiyanlığa kabulü temsil eden vaftiz

45) Yedi şeytan ya da demonla mücadele eden bir cadı. Burada iyi ile kötü arasındaki savaş tasvir edilmektedir. 16. yüzyılın başından kalma ahşap gravür.

benzeri bir tören, 'putperest'lerin tanrısı şeytana bağlılık yemini edilmesi ve şükranların sunulması şeklinde cadılar tarafından da yapılır. Hristiyanlık inancı kayıtsız şartsız reddedilerek, şeytana bağlılık yemini yapılır. Şeytan müritlerine, onları zengin etme konusunda himaye, yardım ve malzeme desteği sözü vererek, büyü sanatının inceliklerini gösterir. Kurulan 'birlik' bir cinsel ilişkiyle sonsuza dek mühürlenir. Cadılar sabbatında yenilen yemek ve yapılan esrik danslar Hristiyan dünyasının yakından tanıdığı ruhani ayinlerin bir benzeridir. Sabbatta yenilen yemek, Katoliklerin şaraplı ekmek ayini (*Abendmahl*), yapılan danslar ise erken ortaçağ kilisesinin ritüellerindendir.³⁰⁰

Ortaçağın teologlarına göre, cadılarla şeytan arasında kurulan birlik kadının zayıf doğasının bir sonucudur. Kadınlar bilinen ahlaki zayıflıkları ve kolay baştan çıkarılmaya yatkın yapılarıyla ruhlar, demonlar ve özellikle de şeytanla ilişki kurmaya meyillidirler; Havva da yılan (şeytan) tarafından baştan çıkarılmamış mıdır?

Şeytan sadece cadılara yol göstermez. Bütün felaketlerin ve olumsuz sonuçlanan olayların arkasında şeytanın gücü olduğuna inanılır. 16. ve 17. yüzyıllarda şeytan üzerine yazılan kitapların çokluğu, tam anlamıyla bir şeytan patlamasına ("*Teufelsboom*") işaret eder: "Tefeci Şeytan" (*Wucherteufel*), "Uçkur Şeytanı" (*Hosenteufel*), "Av Şeytanı" (*Jagdteufel*), "İçki Şeytanı" (*Saufteufel*), "Evlilik Şeytanı" (*Eheteufel*) vb. Erken yeniçağın insanı için kilise tarafından tasarlanan dünya şeytanla doludur, şeytan her yerdedir,

yaşamın her alanına sızmıştır, Hristiyanları Tanrı'nın yürüdüğü yoldan çıkarmak ve aralarına nifak tohumları saçmak için azim ve sabırla çalışır. Lutherci bir kilise şarkısındaki dizede (*Ein fester Burg ist unser Gott*³⁰¹) söylendiği gibi, gerçek Hristiyanlar Tanrı'nın tüm bu kötülüklere karşı çok iyi tahkim edilmiş kalesinde güvence altındadırlar. Kimi kez uzun sürelerle de olsa Tanrı yolundan ayrılan, ancak nedamet getirerek tekrar kilisenin koruyucu çatısı altına giren inancı zayıflamış Hristiyanlar günah işlemiş olmakla birlikte, Tanrı katında şeytanın esiri olmuş batıl itikat sahipleri (cadılar) ile aynı kefeye konulamazlar. Cadılık yapmak tanrıtanımazlıkla eşdeğerdir ve cezası ölümdür.³⁰²

Bilge Kadınlar (Otacılar)/Kocakarı İlaçları

Zararlı büyü, sağaltma ve üretkenlik/bereket büyüünün tersi olarak alınırsa, cadının karşısında da bilge kadın (*weise Frau*) veya iyilik perisi (*gute Fee*) yer alır. İkisi de büyülü güçlere ve gizemli/gizli bilgiye hükmedebilirler. Cadı, kelimelerin ve işaretlerin gücüyle insanlara, hayvanlara ve bitkilere zarar verirken, bilge kadın bu gücü başkalarına yardım etmek için kullanır. Cadı kendi ihtiyacı için insanların yiyeceklerini (süt, tereyağı, tahıl vb.) ve yaşam (sağlık) güçlerini çalarken, iyilik perisi insanlara bunları hediye eder, cadının hasta ettiği insanları sağaltır; cadının afsunladığı insanları kutsayarak yaşama döndürür. İyilik perisi cadının kullandığı, onu var eden büyü gücünü iyi tanır. Büyünün temel prensiplerine göre, bu sanat niyete göre yararlı olmak veya zarar vermek amaçlarıyla kullanılabilir. İki farklı kadın kimliği aynı gücün birbirine tamamen zıt kullanımlarını temsil ederler: yardım eder veya zarar verirler. Prensipere göre, büyü yoluyla gelen hastalıkları veya diğer zararlı büyüleri ancak büyü yapan cadı sağaltabilir veya kaldırabilir. Cadı tarafından insanlardan çalınan bir şeyi yine cadının kendisi geri verebilir. Buradan 'Çalınan Erkeklik Organı'nın öyküsü daha iyi anlaşılabilir; hatırlanacağı üzere çalınmış erkeklik organını geri alabilmek için, aynı (çalın) cadıya ricada veya tehditte bulunulur.

Bilge kadınlar, sağaltıcı (*Heilerin*), falcı (*Wahrsagerin*) ve kutsayıcı (*Segnerin*) olarak göz-gönül-bağlama büyüü, üretkenlik/bereket büyüü yaparak musibeti defedebilirler. Bilge kadınlar, kabiliyetlerine göre üç gruba ayrılır; birinci grup organik maddelerin etkilerini iyi tanır; bitkilerden, hayvanlardan ve insanların vücut parçalarından (tırnak, saç, kemik, kan vb.) yararlanır. Diğer grup, vaftizde, afsun duasında ve ruh çağırmada düşüncelerin, kelimelerin, işaret ve mimiklerin gücünden yararlanır. Son

grup falcılıkta uzmanlaşmıştır. Başkaları tarafından geçmişte yaşanmış, ancak görülmemiş olayları anlatabilme, gelecekte yaşanacak olayları önceden görebilme, okuyabilme yeteneğine sahiptir.³⁰³

Sağaltma bilgisi-otacı kadınlar (*heilkundige Frauen*) birçok nedenden dolayı cadı olarak tanınmışlardır. Büyünün iki yönlü kullanımı, sağaltmak veya zehirlemekte kullanılan maddenin dozunun belirleyici olması, onları ince bir çizgi üzerinde yürümeye zorlamıştır. Yöntemleri ve pratikleri şeytan işi olarak yorumlanmıştır. Sağaltıcı –bilge– kadının tedavi etmeye çalıştığı insan ve hayvanları kurtaramaması, başarısız olması soru işaretlerini de beraberinde getirdiği için, cadılıkla suçlanması kaçınılmaz olmuştur. Şifalı bitkilerin dozunun dalgınlıkla yüksek verilmesi insanların ve hayvanların zehirlenmesine yol açarken, düşük doz şifa vermeye yetmez ve hasta ölür. Ortaçağın halk hekimliğinde hastanın sağaltması veya ölmesi birbirine çok yakındır. Katolik kilisesi büyü kullanarak insanları ve hayvanları tedavi etmeyi günah saydığı için, bu günahı işleyenler *büyücülük yapmak* ve *büyücü* olmakla suçlanmışlardır.

Bu noktada ak büyü (*weisse Magie*) ile kara büyü (*schwarze Magie*) birbirinden ayırmakta zorluk çeken kilisenin tehlikeyi savuşturabilmek için toptancı bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Daha önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi, 9. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın büyüye bakışı, büyü *zararlı* olmadığı takdirde hoşgörülü olmuştur denebilir. Hatta kilisenin dönem dönem gösterdiği hoşgörü teologlar ve ruhban kesimi nezdinde tartışma yaratacak boyutlara ulaşmıştır. Kırsal kesimde insan ve hayvan sağlığından ve gündelik yaşama ilişkin birçok konudan halk hekimlerinin sorumlu olması, doğal olarak ak büyüünün uygulanmasına zemin hazırlayarak, sağaltıcı bilgelerin varlığını da meşru kılmıştır. Bu meşruluk, ak büyü/kara büyü pratiklerinin son tahlilde aynı kaynaklardan beslenmeleri nedeniyle birbirlerine karış(tırıl)maları, gide-rek ayırt edilemez hale gelmeleri, daha da önemlisi Waldesçiler, Katharosçular ve Bogomiller gibi heretik grupların kâfirlikle suçlanmaları nedeniyle illegaliteye dönüşmüştür. Oldukça karmaşık olan bu sürecin gelişiminde Katolik kilisesinin tavrı, Reformasyon dönemine kadar pek net olmamakla birlikte, yine de *gerektiği kadar* müdahaleci olarak nitelendirilebilir. 15. yüzyılın ilk yarısında başlayan cadı takibinin, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir *'sürek avı'*na dönüşmesi ve Hristiyanlığın *reform*e edildiği bir dönemde, kontrolün kilisenin elinden *sivil otoriteye* geçmesi, aynı zamanda yararlı-zararlı tüm büyü pratiklerinin cadılık eylemi içinde eridiğine, tek ve amansız bir düşman olarak sadece cadı kimliğinde birleştirildiğine işaret etmektedir.

Büyüyle sağaltımın günah olması, sağaltım pratiklerinin önünde önemli bir engel oluşturmamıştır; bilakis ruhban sınıfına mensup taşra papazlarının ve gezici rahiplerin sağaltıcı bilgelerin yardımına sıklıkla başvurdukları bilinen bir gerçektir. Yine de, büyüyle uğraşan kadınlar – mevcut önyargılar nedeniyle– erkeklere göre daha sıkı kovuşturulmuşlardır. Bildikleri sağaltma yöntemleri ‘kocakarı yöntemleri’ olarak nitelenmiş ve cadılık yapmakla eşdeğer, kriminal bir suç olarak görülmüştür. Bu “*öğüt verici*”ler (*Ratgeberinnen*) kilise tarafından, ‘yaşlı orospu’, ‘deli karı’ ya da tümüyle ‘sahtekârlar’ veya ‘cadılar’ olarak kabul edilmiştir. Eğitimli doktorlar erken yeniçağda sadece büyük kentlerde ve saraylarda çalışmaktaydı; küçük şehirler, kasabalar ve tüm kırsal kesim insanları ve hayvanları tamamıyla büyü yoluyla sağaltmaya çalışan halk hekimlerine kalmıştı. Hekimlik bilgilerini insanların ve hayvanların anatomileri ve vücut fonksiyonlarından *tecrübe* ile öğrenmiş bu gruba hamamcılar, celtatlar, mezarcılar ve çobanlar da dahildir.

Geleceği Okuyan –Falcı– Kadın

Günümüzdeki yaygın inanışın aksine, özellikle de 15. yüzyıla kadar cadılık suçlamasıyla yargılanan kadınların çoğunluğunu ‘bilge’ kadınlar oluşturmamaktadır. Yaşadıkları bölgelerde cadılar ‘bilge’ kadınlar olarak değil, bilakis “kötü” kadınlar olarak tanınmışlardır. Bilge kadınlar cadıların karşı kutbunda –kimisi zaman bilerek ve isteyerek– yer almışlardır. Bilge kadınlar, kendilerinin de büyü çözücü yetenekleri olması nedeniyle, cadı inanışından ve cadı korkusundan zaman zaman kârlı çıkmışlardır. Bilge kadınların varlığını çoğu zaman zararlı bulan kilise, onları da cadı kimliğinin bir parçası olarak görse de, konumlarının çok önemli olmadığını bilincindedir. Bu hoşgörü, bazı istisnalar dışında, ‘Cadı Avı Çağı’na kadar süregelmiştir.¹⁰⁴

VI.

Cadı Kimliği

Cadı kimdir? Cadılık nedir? Bu sorulara kısa ve anlaşılabilir yanıtlar verebilmek, demonoloji yazınının 20. yüzyılın sonunda ulaştığı hacim göz önünde bulundurulduğunda olanaksız gözüküyor. Yaygın cadı inancının büyük ölçüde masallarda, destanlarda, halk kültüründe yaşatılan *geleneksel cadı* ile örtüşmesi, 15. yüzyılda ortaya çıkan ve geleneksel cadıya göre çok daha karmaşık bir kimliği ifade eden *modern cadı* kavramının tam olarak anlaşılabilmesini zorlaştırmaktadır.³⁰⁵ Demonoloji yazınında, özellikle de 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren genç araştırmacıların konuya giderek artan ilgisine paralel olarak yapılan çok sayıda bölgesel inceleme ve kuramsal araştırmaların varlığına karşın,³⁰⁶ ortaçağın sonunda ortaya çıkan modern cadı kavramının içerdiği *kollektivum*;³⁰⁷ bunların beslendiği geleneksel kaynakların izlenmesinde ve toplamı olduğu (tüm) düşsel varlıkların kavranılmasındaki güçlükler, kısa, anlaşılabilir bir tanım yapılmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Geç ortaçağın modern cadı kimliği, sadece farklı bir çağdan bakan bizler için değil, 15. yüzyıldan itibaren cadı avına sahne olan ve farklı coğrafyalarda yaşayan tüm toplum

46) Cadı ve demonu.

kesimlerinin ortak bilincini meşgul eden bir fenomen olarak hep gündemde olmuştur.

Modern anlamda cadı, insanlığın varoluşundan itibaren efsanelerde, destanlarda ve masallarda yaşayan çok sayıda *düşsel* varlığın ortaklaşa oluşturduğu bir *üst biçim* olarak kavramlaştırılabilir. Çok sayıdaki *düşsel* varlık, yetenekleriyle ortaçağ insanının hiç de yabancı olmadığı komşusu, giderek *kendisi* olan falcı, kâhin, iklim cadısı, otacı, rüya tabircisi, zehir terkipçisi, büyücü vb. farklı kimliklerde yaşatılmıştır. Süreç içinde *düşsel* bir varlığın gücünü bir ölümlüye *devretmesi* kiliseye kendisini aşan bu gücün kaynağını araştırmasının (*inquisitio*) yanı sıra geçmişle yüzleşme olanağını da vermiştir. Geleneksel cadı inancını oluşturan unsurların en önemlilerinden biri olan ve 9. yüzyıldan itibaren giderek belirginleşen “*demon kadın*” kimliği, Hristiyan cadısının öncülü, modern cadının en önemli stereotiplerinden biridir.

Hemen hemen tüm kültürlerde en canlı folklorik öğelerden biri olan masal cadısı, iri burnu, içine çökmüş kırmızı gözleri, bin bir musibet dağıtmak için üzerine bindiği süpürgesi ve omuzundan hiç ayrılmayan kara kargası³⁰⁸ ile yaşlı bir *cadaloş*'dur. Ormanların, kimselerin girmeye cesaret edemediği karanlık bölgelerinde, gözlerden uzak ve yalnız yaşar. Aykırı görünümüne karşın, doğanın bir parçasıdır; hayvanlarla konuşabilir, zehirli bitkileri tanır. Çocukların sevdikleri hayvanların kılığına girerek onları kandırır, dostluklarını kazanır, onları ailelerinden çalar, vahşice öldürür. Masal cadılarının diğer bir formu tüm zalimliğini ve nefretini çocukları üzerinde toplamış *üvey anne*³⁰⁹ tipidir. Burada dikkat çeken husus, masal cadısıyla örtüşen kadının üvey anne kimliğinden çok cinsiyetidir. Masallarda –şeytan veya demonların desteği olmaksızın– cadı kimliğinde hemen hemen tüm olumsuzlukları üzerinde toplamış, hırs, tamah, kıskançlık ve hınç dolu, kurbanlarını zayıflar arasından seçen bir cadı klişesi söz konusudur. Cadı avının ilk dönemlerinde, kurbanların kimsesiz ve fiziksel bozukluğu olan yaşlı kadınlar arasından *seçilmesi* modern cadı kimliğinin oluşum sürecinde önemli bir aşamaya işaret etmekle birlikte, cadı davalarının 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren

Orta Avrupa coğrafyasına yayılmaya başladığı dönemde, *cadi profili* de hızlı bir değişime uğramış, masal cadıları önce *magie daemonica* sahibi (kadın) büyücüye (*Zauberin*), şeytanın işbirlikçisi (kadın) cadiya (*Hexe*) dönüşmüştür.

Anadolu insanı, Avrupa ülkelerinde geç ortaçağ ve erken yeniçağ boyunca yaşanan cadı avı çılgınlığının benzeri bir süreci yaşamamış olsa da, *geleneksel* cadı figürünün varlığına olan inancı tamdır. Anadolu cadısı masallarda, destanlarda *yaşatılmış*, folklorik bir stereotip olmaktan öteye geçememiştir. 14. yüzyıldan itibaren Avrupa insanının yaşamının önemli bir parçası olan 'modern cadı' ile arasında dolaysız hiçbir bağın kurulamayacağı, folklorik öğelerle bezenmiş 'geleneksel Anadolu cadısı', derinliği olmayan renkli bir figürdür son tahlilde. Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: 14. yüzyıldan bu yana Anadolu'da yaşamış tüm halklarda köklü bir büyü geleneğinin varlığına karşın, modern cadı inancının gelişmemesinin nedenleri nelerdir? Bu soruya verilecek yanıtların, bizi sonuca götürmekten çok, konu üzerinde sadece ayrıntılı düşünmeye, yeni sorular sormaya olanak sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

Kitabımızın sonunda yer alan 'Kaynakça' Almanca cadı yazınının önemli bir kısmını, uluslararası demonoloji yazınının ise *referans* sayılabilecek yapıtlarını kapsamaktadır.³¹⁰ Almanya'nın, 15.-18. yüzyıllar arasında yaşanan cadı avı çılgınlığında en çok kurban veren ülke (toplam kurban sayısının yaklaşık % 50'si) olduğu göz önünde bulundurulduğunda, modern cadı yazınındaki öncü konumu daha iyi anlaşılacaktır. Geleneksel ve modern cadı yazınının kayda değer yapıtlarının önemli bir bölümü Almanca konuşan ülkelerde yaşamış demonolog, teolog ve araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. Bu saptamayla ulaşılmak istenen nokta, onbinlerce sayfalık yazınsal birikim içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun (Doğu Avrupa ve Balkanlar hariç tutulmak koşuluyla) nüfuz alanı içinde, Avrupa'da geç ortaçağ ve erken yeniçağda yaşanan boyutlarda bir cadı avı olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamış olmasıdır. Burada konunun daha iyi kavranabilmesi için bir sınırlama yapılmasını gerekli görüyoruz. Anılan dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz alanının genişliği göz önünde bulundurulduğunda, Trakya'nın batısında kalan topraklarda yaşanmış (Macaristan örneği) takiplerin, Osmanlı'nın bu bölgelerdeki siyasal gücü ve varlığının yöre halklarının kültürel yaşamına olan etkileri dikkate alındığında, imparatorluk hanesine yazılamayacağı görülmektedir. Bu saptama iki soruyu akla getirebilir; Avrupalı araştırmacıların ülkelerinde 'Cadı Avı Çağı'nda yaşananlar hakkında henüz ulaşamadığı, değerlendiremediği belgeler varken, Anadolu'da ya-

şanmış olası takip ve davalar da henüz tam olarak değerlendirilememiş olamaz mı? Ve: Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bölgelerde tarihsel, coğrafi, toplumsal, politik ve ekonomik koşullar cadı avına uygun zemin yarat(a)mamış mıdır? Kitabımızın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, Batılı araştırmacılar cadı avını hazırlayan koşulları değerlendirirken, ikinci soruyu bir sonuç olarak alıp, İslamiyetin (Ortodoks dünyasında olduğu üzere) bu sonuçta belirleyici bir rol oynamadığını kabul etmektedirler. Bu noktadan hareketle, Anadolu büyü geleneğinin, ortağ Ağ Avrupası'ndakine eşdeğer bir modern cadı kavramını doğuracak bir süreç izlemediği sonucuna varılmaktadır.

Anadolu halklarının, köklü olduğu kadar zengin bir büyü geleneğinin mirasçısı oldukları bir gerçek olmakla birlikte, geleneksel –folklorik– büyü geleneğinin içinde batıl inanç pratiklerinin bir *leitmotivi* olmaktan öteye geçemeyen cadı kavramının zaman içinde giderek *kriminalize* olması da söz konusu değildir. Modern cadı kavramında olduğu biçimiyle, geleneksel Anadolu cadısının pratiklerinde zararlı/kara, yararlı/ak büyüye ilişkin düalist yapılanma açık bir biçimde ortaya çıkmaz. Anadolu'nun geleneksel cadısı sonuçta bir masal kahramanıdır, *sınırlı* yetenekleri ölçüsünde, zararlı pratiklerin icracısıdır. Kırsal kesim insanının gündelik hayatında önemli bir yere sahip olmakla birlikte, modern cadı kavramını belirleyen temel unsurları kimliğinde barındırmaz; şeytanla işbirliği söz konusu değildir, geceleri yapılan kara büyü ayinlerine katılmak için uçamaz, hayvana dönüşemez ve çocuk düşmanlığı, onları katledip pişirerek kara büyü ayinleri için kremler hazırlaması boyutlarına ulaşmaz. Anadolu'da yaygın cadı inancını oluşturan unsurlar, Avrupa kültüründe olduğu biçimiyle dinsel bir boyut da içermez; diğer tektanrılı dinlerde şeytan-demon-cadı hiyerarşik bağlamda bir bütünlük gösterirken, İslamiyette cin (demon) cadının işlevini bütünüyle (ve daha da fazlasıyla) üstlenmiştir.³¹¹

Avrupa'da 14. yüzyılın başına kadar geleneksel kimliğiyle öne çıkan cadı, bu dönemden itibaren Reformasyon sürecini hazırlayan toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulların da dayatmasıyla, Katolik kilisesinin sıkıca sarıldığı bir *günah keçisi* haline getirilmiştir. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde görüleceği üzere, geleneksel cadı kimliği tek başına modern cadı kavramının içini doldurmaktan çok uzaktır. Kötülük ilkesine kaynaklık ettiğine inanılan çok sayıda düşsel form modern cadı kavramının oluşum sürecinde erkili olmuştur. Bunların bir kısmı cadı benzeri geleneksel, folklorik figürlerken, bir kısmı da Katolik kilisesinin varlığına tahammül edemediği amansız düşmanlardır. İkinci grupta yer alan şeytan

Hristiyanlığın ezeli düşmanı olarak ayrı bir öneme sahiptir. Şeytan bizzat kötülüğün kendisi olarak, cadıyla yaptığı işbirliğinden sorumluyken, diğer yandan cadı kimliği içinde *kötülüğün ünü* olarak var olmuştur. Şeytan ile işbirliğine gir(e)memiş bir cadı kimliğinin *kriminalize* olması mümkün değildir. Tanrı'nın varlığına, Papa Hazretlerinin hükümlerine karşı bir komplonun içinde olmak sıradan bir büyücünün gücünü fazlasıyla aşar; şeytanın yeryüzünde hâkimiyetini kurmak amacıyla kendisine sağladığı gücü kötücül amaçlar için kullanan büyücü ancak "cadı" olarak tanımlanabilir. Sıradan büyücü sahip olduğu yetenekleri ancak doğanın kendisine sunduğu imkânlar ölçüsünde geliştirebilir. Cadının şeytanla yaptığı işbirliği sonucunda kilisenin varlığına son vermeye, Hristiyanlığın kutsal saydığı değerleri yok etmeye yönelik işlediği suçlara verilecek cezalar, kilise hukukunun sınırları içinde aforoz, nedamet getirme vb. hafif cezalarla geçirilemeyecek kadar büyük ve önemlidir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, 15. yüzyıldan itibaren 18. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Avrupa insanının gündeminden düşmeyen cadı, Avrupa coğrafyasını oluşturan ülkelerin kültürlerine özgü bir kimlik olarak karşımıza çıkar. Avrupa'da modern cadı kavramı öncesinde/dışında kalan 'masal cadısı', 'geleneksel büyücü' gibi stereotipler, Anadolu'da masallardan tanınan cadı figürüne veya geleneksel büyücü/falcı/otacı kimliklerine *bir ölçüde* karşılık gelmektedir. Son tahlilde kavramların araştırılması, içerdikleri anlamların karşılaştırılması anlamına geldiği için, Türkçe literatürde yer alan büyü, cadı, büyücü, hurafe, falcı, kâhin vb. kavramların anlamlarının tam olarak ortaya konulması, Anadolu kültüründe cadılığın hangi boyutlarda var olduğunu (veya neden olamadığını) anlamamıza bir ölçüde yardımcı olacaktır.

Geleneksel Anadolu cadısının masal figürü kimliği farklı alanlarda yazılmış kitaplarda kendini göstermektedir. Aşağıda, ulaşabildiğimiz eserlerdeki *cadı* tanımlarına yer vererek kavramı biraz daha açmaya çalışacağız.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde (1993) M. Z. Pakalın 'cadı'yı şöyle tanımlar: "Cadı geceleri mezarından çıkarak gezdiğine inanılan hortlak demektir. Gol, kara koncolusu da denir. Eski masallarda çok geçer. Birçok milletlerin efsanelerine girmiş olan hortlak, mezardan çıkıp insanı boğan ve kanını emen dirilmiş ölü farz olunur. Cadıyla vampirin farkı, cadının daha ziyade bir kocakarı şeklinde tasavvur edilmesindendir." Pakalın, tanımı takiben Osmanlı edebiyatından verdiği örneklerle cadının ihtiyar kadın, acuze, çirkin kocakarı, gözbağcı, afsuncu, sihirbaz anlamında da kullanıldığını belirtir.³¹²

TDK Sözlüğü'nde (1983) yer alan cadı tanımı daha kısa olmakla birlikte, Pakalın'ın tanımıyla aynı içeriğe sahiptir: "Cadı (Far.): 1. Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak 2. (mecaz olarak) Huysuz, çirkin, ihtiyar kadın".³¹³ F. Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe Sözlüğü'nde (1996) Osmanlıca *cadu* kelimesini "1. cadı, büyücü. 2. gulyabani, hortlak, karakoncolos, vampir. 3. (sıfat) çirkin kocakarı, acuze" olarak tanımlamaktadır.³¹⁴ O. Hancıoğlu'nun *İslam İnançları Sözlüğü*'nde (2000), cadı kavramı tanımlanmamıştır. Hortlak maddesinde ise, "Geceleri mezarından çıkıp dolaştığına inanılan ölü... Halk inancıdır, dinsel bir kaynağı yoktur. İslam ülkelerinden çok ortaçağ Avrupa'sında ve İskoçya'da inanılmıştır,"³¹⁵ ifadesi yer alır. Aynı madde metninde atıf yapılan 'Hayalet' tanımlaması ise şöyledir; "Yaşadığına inanılan ruhsal varlık... Cin, peri, hortlak gibi tasarımlar hayalet kapsamındadır. Dünyada gezip dolaştıklarına inanılan ölülerin ruhu hayalettir. Ruh çağırma inancı da bu tasarıma dayanır. İlkçağlardan beri, özdekliklerinden sıyrılmış bu gibi ruhsal görüntülerin varlığına inanılmıştır."³¹⁶

Yukarıda aktarılanlara göre daha kapsamlı bir tanım P. N. Boratav'ın *Türk Folkloru* isimli kitabından verilebilir: "Cadılar, hortlayan ölülerdir. Onlar üzerine de pek çok hikâyeler anlatılır. Çokluk, kadınların cadı olduklarına inanılır; cadı-karı sözü bu inanıştan gelmeli. Ama, erkeklerinden de 'cadılaştıran'ların bulunduğuna tanıt belgeler vardır. Türk geleneğindeki cadı, aşağı yukarı, batı inanışlarındaki vampir'i karşılar. Cadılar, mezarlardaki taze ölüleri çıkarıp ciğerlerini yerlermiş. Bir Rumeli anlatmasından öğrendiğimize göre eskiden cadıları zararsız hale sokan uzman 'cadıcılar' olurmuş. Cadılar üzerine inanış ve hikâyeler, Anadolu'dan çok İstanbul ve Rumeli bölgelerinde yaygın olsa gerek."³¹⁷ Görüldüğü gibi, Boratav'ın cadı tanımı, Türk geleneğinde cadı inancının kavranılması açısından önemli ipuçları vermektedir; öncelikle Anadolu'da cadılık, İslam öncesi inançların da etkisiyle, hortlak inancıyla bütünüyle örtüşmektedir. Hortlak ise masallarda yer alan geleneksel bir figür olarak, öldükten sonra dirilen bir varlığı ifade eder. Vampir ise geleneksel hortlak figürünün Balkan ülkelerinde kabul görmüş popüler bir versiyonu olarak bütünüyle ayrı bir kavramdır. Bu noktadan hareketle 14. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa ülkelerinde belirginleşen modern cadı kavramıyla Anadolu'daki cadı kavramı arasında bir bağlantı kurabilmek mümkün değildir. Tanımı gereği modern cadı kavramı, sahip olduğu yetenekler nedeniyle tüm doğaüstü varlıkların toplamı, bir sonuç iken, Türk halk geleneğinde cadı, cinlerin, perilerin, gulyabanilerin, hortlakların cirit attığı masalların figüranı olmaktan öte bir anlam ifade etmez. Boratav'ın tanımında yer alan diğer önemli bir husus, cadı inanışının, İstanbul ve Rumeli'den başlamak üzere, Anadolu'nun batısında daha yoğun olarak

görüldüğüne ilişkin yerinde tespittir; bu da bize cadı inancının, sözlü edebi gelenekler dışında Anadolu'da yaygın olmadığını göstermektedir. Buna karşın hortlakları, cinleri ve perileri (iyi saatte olsunlar) konu alan anlatıların çokluğu, özellikle de İstanbul ve çevresinde cin-peri inancının yaygınlığı konusunda bir fikir vermektedir.³¹⁸

Hortlak ve vampir inancının, Trakya ve Manastır'daki yaygınlığı konusunda bir diğer örnek, Abülaziz ibn Cemaleddin'in (Abdülaziz Bey) Eski Osmanlı Âdetleri, Merasimleri, Tabirleri ve Davranışları adlı kitabından verilebilir: "Eskiden halk arasında 'hortlak', 'vampir' adı verilen, vehim ve hayal ürünü bir cismin varlığına inanılıyordu. Bu hayalin esası ise ölenlerin ruhlarıydı. Batıl inancıya göre ölenlerin bir kısmının ruhu kötü ruhlara kanşarak ve onların şekline girerek bir süre sonra kabirlerinden çıkar, şuna buna ve özellikle kendilerinden farklı yaratılıştaki olanların geceleri hanelerine gelerek onlara musallat olur, fırsat bulursa boğarlarmış. Bunlar siyah kılı tulum şeklinde olup gidecekleri yerlere kimseye sezdirmeden yuvarlanarak giderlermiş. Ölülerin böyle hortlak şekline girmelerinde tamamen gömüldükleri yerin etkisi olduğuna inanılırdı. Bazıları kötü ruhlara karışmış bile olsalar hortlak olarak ortaya çıkmaz, kabirleri içinde kalırlarmış. Eğer toprağın cinsi ve kabrin şartları hortlamalarına müsait ise kabirlerinden çıkma kuvvetini bulurlar ve istedikleri yerlere kadar giderlermiş. Hortlak çıkan en müsait yerler Edirne ve Manastır civarı imiş. Edirne'de ortaya çıkanlara oranın tabirince hortlak, Manastır'da vampir adı verilirdi.

(...) Bunların saldırı ve kötülüklerinden korunmak için ocaklı tabir denilen birtakım okuyuculara da başvurulur, onların aldığı tedbirlerle kurtulmak mümkün olurmuş. Bu okuyucular kendilerince bilinen izleri takib eder, hortlağın hangi mezardan çıktığını kükkürte benzer bir koku duyarak anırlarmış. Keşfedilen bu hortlak mezarına çok miktarda sönmemiş kireç ve su dökülür, üstüne kazıklar çakılır, çalılarla da örtülürse hortlağın bir daha çıkmasının mümkün olmayacağına inanılırdı. Bunlar çok garip ve cahilce inanışlardı."³¹⁹

Türk folklorunda cadı kavramının tanımlanmasına ilişkin son alıntıyı AnaBritanica Ansiklopedisi'nin "Cadı" maddesinden yapacağız: "Türk folklorunda cadı, İslam öncesi inançların da etkisiyle, daha çok hortlamış bir insan olarak düşünülür. (...) Türkiye'de cadının hortlak olabileceği gibi, canlı olabileceği inancına da rastlanır. Bunda Batı dillerinden çevrilen masalların etkili olduğu düşünülebilir; divan şüri ile halk masallarında önemli bir yer tutan 'cadu' ya da 'kocakarı' tipinin etkisi de olmuştur. Farsça bir sözcük olan cadu, divan şürinde büyücü ve sihirbaz kadındır. (...) Türk masallarında çoğu zaman kötülüğü ve büyücülüğüyle öne çıkan kocakarı tiplerine rastlanır. Büyü ve hile yoluyla çocuklarla genç kızları kandırıp küpüne ya da süpürgesine bindirerek kaçıran yaşlı kocakarı da cadıyı akla getirmektedir."³²⁰

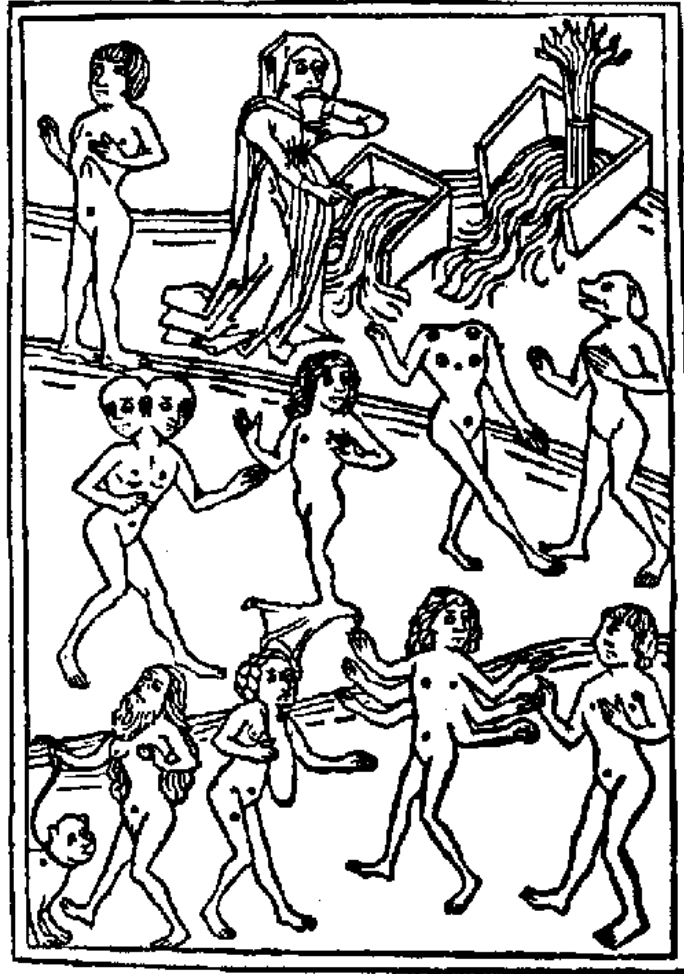
Yukarıdaki tanımların da gösterdiği üzere, Anadolu'da cadı imajı iki ayrı kaynaktan beslenmiştir; bunlardan ilki özellikle de Batı bölgelerinde gittikçe yaygınlık kazanan hortlak inancı, bir diğeri de geleneksel masal cadısı kimliğidir. Ancak bizce batıda kabul gördüğü şekliyle cadının, tinsel bir varlık olan hortlakla özdeşleştirilmesi mümkün değildir. Türk folklorundaki cadı kavramı daha çok, büyü güclere sahip çocuk düşmanı oluşu ve yaşlı, çirkin, yalnız kadın imajıyla masal cadısına karşılık gelmektedir. Modern cadı öncelikle –şeytanla yaptığı işbirliği sayesinde sonradan edindiği– büyü güçlerini insanlara zarar vermek için kullanan etten kemikten gerçek bir varlıktır.

Bu noktada son olarak modern cadı kimliğinin erken dönemine denk düşecek, Batı mitolojilerinden ve söylencelerinden izler taşıyan bir Anadolu inancına kısaca değinmemiz yerinde olacaktır. Doğumları zora sokan, loğusalık döneminde kadınlara, bebeklere musallat olan, kimi zaman yaşama kasteden *al-karısı* (al, al-anası, al-kızı), cin/peri/cadı karışımı bir tasarımlı, bir çocuk düşmanı kimliğiyle, modern cadının öncüllerinden 'strix' ile büyük benzerlikler gösterir. "*İnsan-hayvan karışımı bir görünümde tanımlanan bu öldürücü dev ya da cin, 'uzun boyu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır.' Lohusalara ve çocuklara sataşan bu öldürücü cinin zararından korunmak için loğusalar yalnız bırakılmaz...*"³²¹

Batı kültürlerinde cadıları konu alan destanlarda, cadı masallarının aksine çok daha bireyselleştirilmiş bir cadı tiplemesi söz konusudur. Bunlar eski fırtına tanrılarının türemiş rüzgâr ve hava cadıları; (kötü) ev ruhları destanlarından³²² gelen *Werwolf*³²³, *Alp*³²⁴ ve *Trude*'dir.³²⁵ Cadıları konu alan destanlarda tasvir edilen kara güç sahiplerinin, doğaüstü güçlerine rağmen, Hristiyanlık şeytan (ve işbirlikçileri) ile girdiği her sınava başarıyla vermiş, şeytanın kilise karşısındaki güçsüzlüğü her seferinde bir kez daha ispatlanmıştır. Bazı destanlarda cadıların güçlerini iyi amaçlar, şeytanın alt edilmesi uğruna nasıl kullandığı anlatılır. Buradan yola çıkarak, masalların ve destanların halk inancısındaki cadı kavramının gerçek kaynakları olduğu sıklıkla öne sürülmektedir.³²⁶

Cadı inancının oluşmasında eski Hint, İran ve Mısır demon geleneğinin doğrudan etkilerinin yanı sıra, Keltler, Cermenler ve Slavlarda büyü ve hortlak inancının, yine antik Greko-Romen mitolojisinden gelen korkunç gece varlıklarının önemli etkileri olmuştur. Antik Roma'da Ovidius, Horatius ve Seneca'nın metinlerine sıkça kanatları, yumurtaları, iç

organlarıyla konu olan *strix* (baykuş benzeri bir gece kuşu), geceleri insanlara korku veren bir hayalet kimliğiyle özdeşleştirilir. Ovidius'a göre *strix*, büyücünün geceleri kötülük saçan hayvana dönüştürdüğü bir insandır.³²⁷ Halk arasında bu kuşların bebekleri zehirli sütleriyle emzirdiklerine olan inancın, efsanelerin sesine kulak veren doğa tarihçisi Plinius'u da etkilediği muhtemeldir. Plinius'a göre *strix*, halk arasında düşmanına beddua etmek dışında adı pek de anılmayan uğursuz bir kuştur. Baykuş kılığında vücut bulan *strix*, Ovidius'un (İÖ 43-İS 18) eserlerinde bu kez, bebekleri süt ninesi kılığında zehirli sütleriyle de olsa beslemek için değil, geceleri beşiklerine kanlarını emmek, vücutlarını kemirmek için gelen vampir kılığında karşımıza çıkar. Her ne kadar Ovidius'ta *strix*'lerin sihirli formüllerle kuş kimliğine dönüşmüş büyücü kadınlar olduğu inancı belirgin bir biçimde ortaya konmuyorsa da, vampir inancının köklerini Antik Roma'nın uğursuz kuşu *strix*'de bulmak mümkündür.³²⁸

47) Konrad Megenberg'in *Doğa Kitabı* adlı eserinden "Tuhaf İnsanlar".

Kavramları sınıflandırmaya, antikçağ filozoflarına göre daha düşkün olan ortaçağ teologları cadı kavramını tanımlamak için büyük çaba sarf etmişler, buldukları yeni isimler³²⁹ (*haeretici fascinariü, Valdenses idolatrae, strigimagae, sobaces*) veya eski basit isimlerle (*gazariü, waudenses* veya *lamiae, strigae* veya *maleficae*) modern cadı kavramının içerdiği *kollektivum*'un sadece bir yönünü yakalayabilmişlerdir. 14. yüzyıla kadar 'cadı' kelimesine literatürde çok ender rastlanmakla birlikte, "*Lamia*",³³⁰ "*Empusa*",³³¹ "*Striga*" veya eşanlamlısı "*Unholde*"³³² sıklıkla kullanılan kavramlardır.³³³ Ancak Avrupa'nın kuzeyinde ve Almanca konuşan bölgelerde halk dilinde "*cadı*" kelimesi tüm diğer büyücü-demon tanımlarını kapsayacak bir 'üst anlam'a sahip olmuştur.

Cadı kavramına ilişkin en eski bilgi 9.-10. yüzyıllardan kalma Eski Yüksek Almanca bir *Glossarium*'da yer alan *Hagazussa*'dır.³³⁴ *Hagazussa*, sarmaşık anlamına gelen *hag*³³⁵ ve kadın (demon) anlamındaki *zussa* kelimelerinin birleştirilmesiyle, sarmaşık kadını, sarmaşığa binen kadın anlamında "*Zaunreiterin*" ortaya çıkmıştır.³³⁶ Terminolojik olarak sarmaşığa binen cadının varlığına karşın, cadılıkla özdeşleşen sarmaşık değil süpürgeci. Cadıları süpürge üzerine binmiş uçarken tasvir etmek 15. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başlar. Süpürge, cadılık tasarımlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelir. Görüldüğü üzere, masal kitaplarının vazgeçilmez figürünün, süpürge üzerinde uçan cadı figürünün ortaya çıkışı sanıldığı kadar eski değildir. Süpürge neden cadının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir? Bu kült figürün oluşumunda süpürgeye atfedilen önem nereden kaynaklanmaktadır? Süpürge, cadı figürünün ayrılmaz bir parçası haline geldiği dönemlerde genellikle kayın, huş gibi ağaçların kuru dallarındandır. Ağaçları perilerin mekânları kabul eden inanın yaygınlık kazanmasıyla, süpürgelerin büyümlü güçlerle yüklü olduğu kabul edilmiştir. Yine süpürgeyle toplanan pislikler, artıklar dışarı atılmaz, evin bir köşesinde biriktirilerek süpürgeyle birlikte ateşte yakılır, böylece, pisliklerin (zararlı maddelerin) yaşamsal mekânlardan dışarıya atılmasına aracılık eden süpürgeci tekrar eve girmesi engellenmiş olur. Bu yaklaşımın temelinde, süpürgeci tekrar eve girmesinin, yaşanan mekân için zararlı büyü yapılmasına imkân verdiği inancı yatar. Süpürge aynı zamanda cadının boyunduruğu altına girmiş *phallus*'u (erkeği) çağrıştırır; çoğu kez çıplak cadının iki eliyle sıkıca kavradığı, bacakları arasından uzanan süpürge penisle özdeşleştirilmiştir. Sıkıca kavranan *uzuv* aynı zamanda cadının, erkek üzerindeki hâkimiyetine de işaret etmektedir.³³⁷

Süpürgeye binen cadı, çocuk katili, insan eti yiyicisi ve geceleri gökyüzünde dolaşan dişi bir demon da olsa, insani vasıflarını henüz tamamıyla

ytirmemiş ve zararlı büyüü yetenekleri arasına katamamıştır. Zararlı büyü (*maleficium*) yapan büyücü inancının 13. yüzyıldan itibaren ilk kez Yukarı Almanya'da yaygınlaşmasıyla, *Hagazussa* (cadı) toplumsal bir kimlik kazanmıştır.³³⁸ Böylece 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her kültür kendi cadısını yaratmıştır; kuzeyin cadısı uçma yeteneği sayesinde uzun gece yolculuklarına çıkıp hayvana dönüşebilirken, İtalyan cadıları daha çok gönül bağlama büyüleriyle çöpçatanlıkta yetkinleşmişlerdir. *Lamia*'lar, *Striga*'lar ve farklı kültürlerin halk inanışında önemli bir yere sahip tüm diğer düşsel varlıklar bir yönüyle modern cadı kavramının oluşmasında rol oynamışlardır.

Linda macedra.

Modern cadıyı oluşturan unsurların en önemlilerinden biri olan, cadıların geceleri uçtuklarına dair inancın bir ayağı antik demonolojiye uzanır, diğer bir ayağı da geleneksel *Striga* (baykuş –*strix*– kılığına girerek çocukları çalan) inanışına. Cadı kılığına giren kadın, cadı ayinlerine (*Hexensabbat*) katılabilmek için uzun yollar katetmek zorundadır; bir gece içinde yüzlerce kilometre uzaklıktaki sabbata katılıp dönebilmek için *uçmak* zorundadır. Demonlar insanlara zarar verebilmek için bir yerden diğer bir yere uçabildiklerine göre, cadılar da, işbirlikçisi olduğu şeytanın kendilerine sağladığı güç sayesinde uçabilirler.

Cadı çocukları sevmez; onları kaçıracak öldürür, parçalara ayırarak büyük kazanlarda kaynatır ve sabbatta vücutlarına sürünecekleri kremi hazırlar. Bu krem cadının daha çok zarar verebilmek, yeni kurbanlar alabilmek için, özellikle de çocukların sevdiği hayvanlara dönüşmesine olanak sağlar. Modern cadının çocuk düşmanlığı yaşlı, yalnız, çocuksuz masal cadısı ve acımasız üvey anneyle özdeşleştirilir. İleride ayrıntılı bir biçimde görüleceği üzere, cadıların uçtuğuna dair inanç, demonoloji literatürünün üzerinde en çok tartışılan konularından biridir. Cadı artık, insanlara ve hayvanlara karşı *maleficium* yaptığından şüphe duyulmayan, çevresine korku salan bir varlıktır.

VII.

Ortaçağın Dünyası ve Cadı İnancının Gelişimi

Ortaçağın cadı fenomenini, cadının kimliğine indirgenmiş bir *cinnet* kavramıyla açıklayabilmek bizce mümkün değildir. Böyle bir varsayım bizi tüm cadıların psikopat veya ruh sağlığı bozuk olduğu sonucuna götürür ki, bu da haliyle yanlış ve eksik bir tespit olur. Bugün, eylemlerinden dolayı çılgın veya mecnun olarak nitelendirebileceğimiz cadı, ortaçağın dünyasında doğaüstü güçler üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle özellikle de kırsal kesim insanı tarafından kabul görmüş bir kimliktir. Yine de cadı çılgınlığının başlangıcında histeri olgusunun varlığı tümüyle göz ardı edilemez. Bireysel histeri anlamında, cadının veya cadı avcısının psikopatik bir kimliğe sahip olması genel olarak toplumsal çevrenin belirleyiciliğiyle öne çıkmaktadır. Cadılık bir kimlik parçalanmasına işaret etmekle birlikte, son tahlilde toplumsal bir problemdir.

Ortaçağın cadı kimliği Hristiyanlığın ve feodal mitolojinin bir ürünüdür. Oluşum sürecinde, antikçağın demon kültü, kötü ruhların varlığına olan inanç, Hristiyanlık öncesi putperest mitleri, kilise babaları ve düşünürlerin kutsal metinlere getirdiği yorumların belirleyici rolü olmuştur.

49) Gerasa Delisi'nin şeytanın etkisinden kurtarılması. *Hitda Kodeksi*, 1020 civarı.

Günahkârların ilahi güç tarafından gönderildiği ve demonların işkenceyle hesap sorduğu cehennem tartışılmaz bir gerçekliktir. Hristiyanlık öğretisi, ruhun demonlar tarafından sürekli tehdit altında olduğuna ve itikadı zayıf ruhların bir gün demonların emrine girebileceğine inandığı için şeytan çıkarma ritüelini (egzorsizm) geliştirmiştir. Özellikle ortaçağda ruhun demonlar –şeytan– tarafından ele geçirilmesinde hokus-pokus ve hokkabazlık yöntemlerinin kullanıldığına, işin içinde şarlatanların parmağı olduğuna dair bir inancın ipuçlarına rastlanmaz. Herhangi bir toplumda ruhani dünya gerçeğe dönüş(türül)ür, giderek gerçek dünyanın yerini almaya başlarsa, düşmanlık ve huzursuzluklar gerçek dünyaya hâkim olur. Bu bağlamda 'cadılık' son tahlilde toplumsal huzursuzluğun dinsel bir kimlik içinde ifade edilmesidir. Hristiyanlar için cadılar kâfirlerden –Müslüman ve Yahudilerden– daha tehlikelidir. Ortaçağ Hristiyanlığının belirgin özelliklerinden birisi de dinamizminin, buna bağlı olarak da asimilasyon gücünün yüksek oluşudur. İlk yüzyıllarda kutsal

kültler ve dinsel törenler, büyük ölçüde kâfir mitleri ve büyücülük ritüelleriyle paralellik göstermektedir. Hristiyanlığın bu etkilerden temizlenmesi geç bir döneme, 14.-15. yüzyıllara denk düşmektedir.

Ortaçağın dünyasını anlayabilmemize imkân verecek çok sayıda belge, noterler, kronistler ve ruhban sınıfı üyelerince kayda geçirilmesi nedeniyle günümüze kadar ulaşmayı başarmış olmakla birlikte, bunların istediğimiz ölçüde ayrıntılı olmadığını söyleyebiliriz. Bu da bizim resmi tamamlamamıza engel olmaktadır. Mevcut kaynaklarda, cadılıkla suçlananların ait oldukları toplumsal sınıflar hakkında elimizde yeterli bilgi olmadığı için, bu boşluk mahkeme tutanaklarında yer alan kimlik bilgilerinden yola çıkarak doldurulmaktadır. Bu da özel bir sınıflandırmadan çok genel kategoriler oluşturulmasına imkân tanır. Kayıtlarda cadılık suçlamasıyla yargılananlar arasında köylüler ve papazlar ilk sırayı teşkil etmektedir. Yine derebeyleri, zenginler ve serbest mesleklere mensup zanlılar sıkça yargı önüne çıkarılan kesimleri oluşturmaktadır. Herhangi

50) Değirmen önünde bir grup hokkabaz.

bir toplumsal sınıfın kendi tarzına uygun bir cadılık türü geliştirdiği sonucuna varmak imkânsızdır.³³⁹

Burada, ortaçağ cadı literatüründe yoğun bir biçimde tartışılan bir konuya kısaca değinmek istiyoruz. Cadılığın ortaya çıkmasında ve/veya yayılmasında salgın hastalıkların, toplumsal huzursuzluklar ve kötü hasat sonucunda yaşanan uzun açlık yıllarının ne gibi etkileri olmuştur? Bu etkiler kesin sonuçlar doğuracak ölçüde dolaysız bir neden sonuç ilişkisine dayanmakta mıdır? Yoksa dolaylı, tedrici bir etkileşim mi söz konusudur. Araştırmacıların büyük bir kısmınca, Avrupa ortaçağının ekonomik açıdan en kötü yüzyılı olarak nitelendirilen 14. yüzyılın ekonomik ve toplumsal koşulları göz önüne alınarak yapılan analizlerde, cadı avlarının seyriyle yukarıda sıralanan nedenler arasında dolaysız bir ilişkinin olduğu sonucuna varıldığı görülüyor. 14. yüzyılda yaşanan krizin nedenleri ve seyrine ilişkin çok sayıda çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlar, bütünüyle ayrı bir çalışmanın konusu olduğu için burada kısa bir açıklamayla yetineceğiz.³⁴⁰

11. ve 12. yüzyıllarda yaşanan huzursuzluklar, 14. yüzyılda birbiri ardına gelen salgın hastalıklar ve açlık geniş toplum kesimleri arasında hoşnutsuzluklara neden olmuştur. 14. yüzyılın 'Felaketler Yüzyılı' olarak anılmasına neden olan unsurların başında 'Kara Ölüm' veba ilk sırayı almaktadır.³⁴¹ 1348 yılında Fransa'da ortaya çıkan salgının, bazı küçük adacıklar dışında (Bohemya gibi) tüm Avrupayı ve 1351'den itibaren Rusya'yı kasıp kavurduğu, çok büyük insan kaybına neden olduğu bilinmektedir.³⁴² Bir taraftan kırsal kesimde ürün hasat edebilecek işgücünün kalmaması, kalanların da vebanın ulaşamadığı daha güvenli bölgelere göç etmeleri, tahıl üretimini önemli ölçüde düşürerek ürün fiyatlarının yükselmesine neden olmuş, salgının etkisiyle azalan işgücünün üretim kaybına neden olması, satın alma gücü zaten sınırlı olan kırsal kesim insanının açlıktan ölmesi sonucunu doğurmuştur. Veba salgınının etkili olduğu dönemlerde iklim koşullarında görülen aşırı dalgalanmalar, tarladaki ürünü yok eden, açlık ve sefaleti hazırlayan bir diğer etmen olmuştur.

"Felaketler Yüzyılı"nda yaşanan olumsuzluklarla cadılık arasında kurulacak dolaylı ilişki, salgın hastalıklar (veba) ve kötü iklim koşulları (yetersiz ürün hasadı) cadı avlarında görülen artış şeklinde ifade edilebilir. Salgın hastalıklardan, kötü hava koşullarından kaynaklanan açlık ve sefalet gibi özel koşullardan yola çıkarak, cadı avı çılgınlığını açıklayabilecek genel bir sonuca varmak mümkün müdür? Bu noktada, Avrupa'nın bazı bölgelerinin, cadı inancının yeşermesine ve giderek gelişmesine diğerlerine göre daha elverişli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin İspanya'da,

köklü bir büyü geleneği olmasına karşın, cadılığın yeşerebilmesi için gerekli koşullar hiçbir zaman var olamamıştır. 16. yüzyılda Avrupa'nın tarımsal üretimi, yüzlerce yıl boyunca süregelen nüfus artışını karşılayamayacak hale gelmiştir. Açlık sorununun olmadığı İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler, belki de bu nedenle, yoğun bir cadı avına sahne olmamıştır.³⁴³ Buradan yola çıkıp modern cadı ve geleneksel büyü arasında bir paralellik kurmak, en azından cadılığın yeşerebilmesi için geleneksel büyü'nün varlığını gerekli koşul olarak görmek bize pek de anlamlı gözükmemektedir.

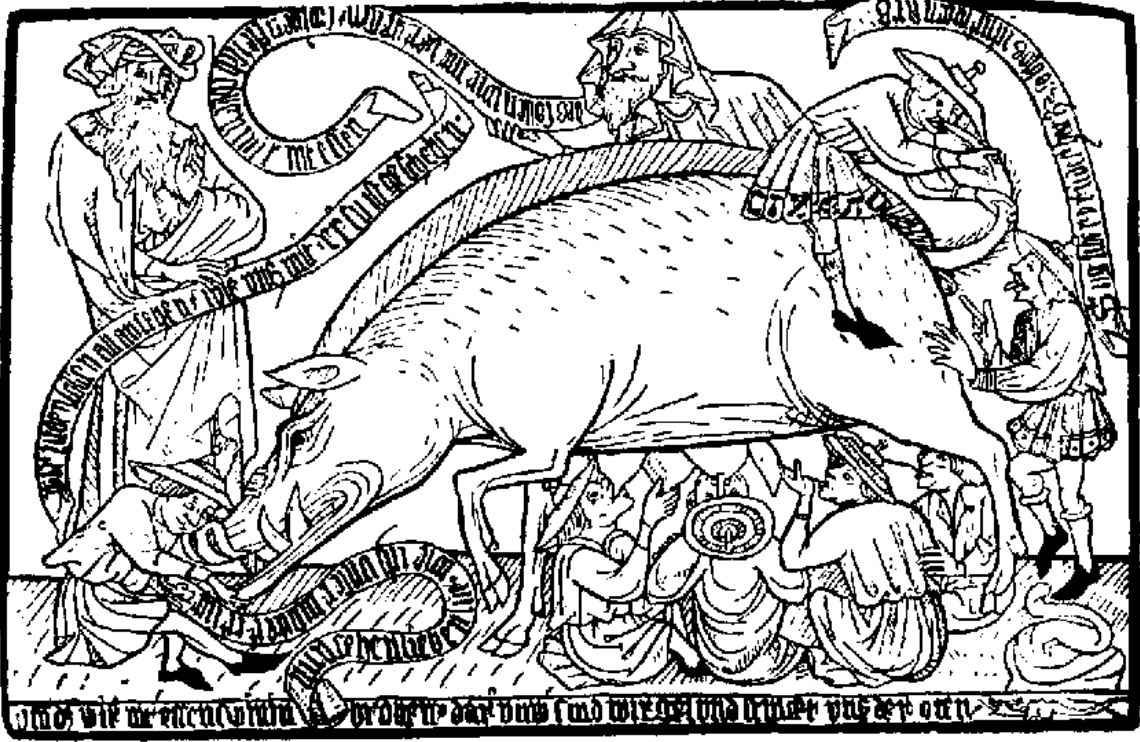
51) Köln'de Yahudilerin yakılması. Kuyuları zehirlemekle, ritüel cinayetleriyle, Hristiyanlığa hakaretlerle ya da atalarının İsa'yı çarmıha germesiyle suçlanan Yahudiler ortaçağda birçok kez diri diri yakılmıştır. Ahşap gravür, Nürnberg, 1493.

Yine Portekiz, Güney İtalya, İskandinavya, İrlanda ve 14. yüzyıla kadar İngiltere cadılık ile tanışmamıştır. Cadılık en yoğun bir biçimde Fransa, Belçika, Lüksemburg, Ren bölgesi, Kuzey İtalya ve Alpler'de görülmüştür. Alpler dışındaki bölgelerin yoğun bir nüfusa, entelektüel açıdan birikimli gelişmiş merkezlere sahip olması dikkat çekicidir. Heretikler ve cadılar uzun takip sürecinin başlangıcında nispeten güvenli olan Alpler'in yüksek bölgelerine çekilmişlerdir. Kilisenin ve engizisyonun etki alanının

dışına çıkabilmek amacını taşıyan bu 'çekilme'yi cadılığın fiziki varoluşuna bağlamak kabul gören bir görüş olmakla birlikte, cadılığı, kökenleri tarım ve av olan bereket kültürüne bağlayan görüşler daha akla yatkındır.³⁴⁴ Cadılığın beslendiği kırsal kesim mitlerinin erken ortaçağdan itibaren var olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Hristiyanlığın etkisiyle 13. yüzyıldan itibaren belirginleşen modern cadı kimliğinin oluşum süreci daha kolay anlaşılabilir.

Cadılık, ne kilisenin inanç bütünlüğünün sağlanması gerçeğinden hareketle Hristiyanlıktan *zararlı otların temizlenmesi* çabalarıyla ne de kırsal kesim mitlerinin belirleyici etkisiyle açıklanabilir; cadılık, heretizmin varlık gösterdiği her yerde, kısa bir gecikmeyle de olsa, kendiliğinden yeşermiştir. Heretik grupların boy göstermediği bölgelerde cadılık (geleneksel büyücülük hariç) ya hiç var olmamış ya da yöresel, münferit olaylardan öteye geçmemiştir. Coğrafi ve kronolojik araştırmalar bu görüşü büyük ölçüde destekler niteliktedir.³⁴⁵

Ortaçağ boyunca Hristiyanlığın geçirdiği değişime paralel olarak artan huzursuzluklar, marjinal inanç ve yaşam biçimlerine karşı çılgınlık düzeyine varan bir öç ve nefret dalgasına neden olmuştur. Yahudiler şeytana tapmak, şeytanın emrinde cinsel orjiler düzenlemek, yamyamlık, zehirli terkipler hazırlayarak Hristiyanların içtikleri suları zehirlemek ve ender olarak da cadılara atfedilen "*maleficium*" ile suçlanmışlardır. Yahudiler dışında diğer 'toplum-dışı' kesimler cüzamlılar ve cadılar da benzer suçlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. İlk bakışta suçlamalar benzerlik göstermekle birlikte, özünde önemli bir farklılık yoktur: Yahudilere atfedilen suçlamalarda Tanrı'nın onurunu zedeleyen eylemler (örneğin, İsa'nın bedenini temsil eden Kudas ayini ekmeğine hançer saplanması) ön plana çıkarken, cadıların zararlı büyü ritüelleri için şeytanla işbirliği içinde olmaları suçlanmaların temeli oluşturmıştır. Bu noktadan hareketle şu sonuca varmak mümkündür: özellikle geç ortaçağda doruk noktasına ulaşan cadılığı, Yahudiler, cüzamlılar, geleneksel büyücüler ve toplum dışına itilmiş benzeri kesimlerden tamamıyla ayrı tutmak gerekir. Bu gruplarla cadılar arasında kurulacak bir bağlantı yanıltıcı olacaktır; aralarındaki tek ortak yönün Hristiyanlıkça dışlanmışları kuşatan dairenin içinde yer almaları olduğu söylenebilir. Burada önemli bir noktanın vurgulanması elzemdir: Sayılan tüm marjinal –istenmeyen– grupların içinde cadıların av malzemesi olarak seçilmesinin nedeni nedir? Cüzamlıların veya Yahudilerin benzer eylemlerinden dolayı aynı yoğunlukta bir takip süreci yaşamamalarının nedeni ne olabilir? Modern cadı kavramının ortaya çıkışı, kilisenin cadılık karşısındaki tavrı, sivil otorenin cadı avına

52) Yahudilerin alaya alındığı bu resimde, domuz, Yahudilerin ruhlarının besin kaynağı olarak tasvir edilir. Yahudi düşmanlığının ne kadar eskilere dayandığı burada çok açıktır. Anonim ahşap gravür, 1475.

yaklaşımı gibi konular ilerleyen sayfalarda, yeri geldikçe, ayrıntılı olarak incelenecekse de, bu noktada önemli bir hususu kısaca açıklamakta yarar var. Yahudiler, cüzamlılar, başıboş serseriler, sahte hekimler, dilenciler, başarısız politikacılar ve büyücülerle karşılaştırıldığında, cadıların fiziksel olarak belirleyici hiçbir özelliği yoktur; düşman tam olarak tanımlanamamaktadır. Yahudiler gibi gettolarda oturmamakta, cüzamlılar gibi hastalıklarını belli eden fiziksel emareler taşımamaktadırlar; daha önemlisi, cüzamlılar gibi özel giysileri yoktur. Diğer sıradışı grupların üyeleri için çoğaltabileceğimiz bu özellikler cadılar için geçerli değildir. Cadı, kilisedeki pazar ayininde sözde inançlı bir Hristiyan, pazar yerinde namuslu bir satıcı, tarlada çalışkan bir çiftçi, evde kocasına sadık bir eş kılığında her zaman, her yerde masum insanların arasına sızmış olabilir. Bu kabulün, takip ideolojisini daha da kışkırttığını ve giderek bir çılgınlığa dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Tüm ortaçağ boyunca, kozmosun algılanmasına yönelik ideoloji genellikle statik, değişmeyen bir dünya görüşü üzerine inşa edilmişken, cadıların ortaya çıkışı, değişimler ve 'farklılaşmalar'a olan tepkinin çılgınlık boyutlarına ulaşmasında önemli bir etken olmuştur.

Cadı kimliğinin ayırt edici birçok unsuruna 11. yüzyılda başlayan heretik davalarında rastlanılır. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken husus, cadı kavramından, aksi ifade olunmadıkça, 14. yüzyılda olgunlaşan 'modern cadı' kimliğinin anlaşılması gerektiğidir. Modern cadıyı oluşturan unsurların içinde geleneklerin, mitlerin ne kadar etkili olduğunu daha önce de ifade etmiştik. Cadılığın mistik kökenleri Cermen, Kelt ve özellikle de Greko-Romen dünyasının destanlarından unsurlarla beslenmiştir. Cadı hem insan, hem doğaüstü arkaik bir figür olarak birçok toplumun mitolojisinde boy gösterir.

Cadılıkla suçlanan kadınların oranının erkeklere göre çok daha yüksek olmasının nedenleri nelerdir? Yapılan araştırmalara göre, 14. yüzyılda cadılıkla suçlanan erkeklerin sayısı kadınlarınkine yaklaşıırken, 15. yüzyılda kadın cadıların sayısı belirgin bir biçimde artmıştır. Kadın karşıtı söylemin kökenleri Aziz Augustinus'a kadar uzanmakla birlikte, 13. yüzyılda Aquinolu Tommaso kadınların cadılığa erkeklere göre daha meyilli ve yetenekli olduğunu savunmuştur.³⁴⁶ 15. yüzyıl kadın (cadı) karşıtı literatürde büyük bir patlamanın yaşandığı istisnai bir dönem olarak dikkat çeker. Ruhban sınıfından engizitörler ve rahipler, hekimler ve hukukçuların ağırlıkta olduğu sivil kesimden verilen çok sayıda eser arasında *Malleus Maleficarum* ayrı bir önem taşır. *Malleus Maleficarum*'un yayımlandığı döneme kadar belirli kesimlerin ayrıcalıklı üyelerinin tekelinde olan cadıları takip, sorgulama, yargılama ve infaz süreci ilk kez herkesin, özellikle de basit taşra rahiplerinin anlayabileceği bir dille ifade edilmiştir. *Malleus Maleficarum*'un cadı takiplerinin yaygın bir süreklilik haline getirilmesindeki katkısı, kuşkusuz literatüre getirdiği bazı yeni tanımlamalarla olmuştur; örneğin, kadınlar zihinsel ve ahlaki açıdan erkeklerden daha zayıf yaratıklardır. 15. yüzyıla ilişkin bu yargının sürekli olarak yinelenmesi, izleyen iki yüzyılda cadının cinsiyetinin kadın olduğu yönünde çok önemli bir kabülü beraberinde getirmiştir. Cadı kimliğinin kadınla özdeşleştirilmesinin önemli bir nedeni de, birçok kültürde büyü geleneğinin kadınların tekelinde olmasıdır. Avrupa'da cadı kimliğinin gelişmesinde heretik akımların etkili olması, yine heretik grupların dünya görüşlerinin geleneksel büyü tasarımlarından beslenmesi, cadılığın 'kadın işi' olduğu görüşünü desteklemiştir. Ahçılık, hastabakıcılık, ebelik ve ev işleri gibi, geleneksel rol paylaşımı içinde tamamen kadınlara ait alanların olması, kadınlarla cadılık arasındaki ilişkiyi ortaya koyar niteliktedir.

Kadını 'yaradılıştan cadılığa yatkın zayıf bir yaratık' olarak tanımlayan *Malleus Maleficarum*'un yazarı Heinrich Kramer (Institoris) tarafından dile getirilen bu nefret, Hristiyanlıkla yaşıt olan, belki de daha eskilere

giden bir geleneğin grotesk bir yansımasıdır. Paulus kölelerin efendilerine, kadınların kocalarına itaat etmelerini öğütler. Kadınla evin reisi erkek arasında kurulmak istenen bağ, inançlı Hristiyanlarla kilisenin hamisi Hazreti İsa arasında var olduğu peşinen kabul edilen ilişkiye benzetilebilir.³⁴⁷ Bu yaklaşım içindeki ortaçağ teologları, kadının doğası itibarıyla zayıf olduğuna yeniden inanır olmuşlardır. Kadınların cadılıkla suçlanma nedenlerini sadece cinsiyet faktörüne indirgemek veya bir dizi neden arasında sadece cinsiyet faktörünü bütünüyle öne çıkararak diğer nedenleri göz ardı etmek 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişen feminist hareketin düştüğü bir hatadır. Yaklaşık dört yüzyıllık bir döneme yayılmış cadı avı tarihini tek bir nedenden yola çıkarak açıklama çabalarının –bu çabaların bir bölümünün kaynağı akademik çevreler olsa bile– ciddiye alınması mümkün değildir. Bizce, son tahlilde tarihsel bir olgu olan cadı avının nedenlerinin araştırılması, sürecin kendisini besleyen koşulların varlığı bir bütün olarak ortaya konulamadıkça anlaşılamaz. Sonuç olarak kadınların cadılığa *katılımı* konusunun feminist araştırmacılar tarafından çokça abartıldığını söyleyebiliriz.³⁴⁸

Cadılıkla suçlananlar üzerinde kurulan amansız baskının kaynağını sadece engizisyon mahkemelerinin uygulamaları, kilise ve dünyevi mahkemelerin ceza kodeksiyle açıklamak yeterli değildir. Cadılara ve heretik grupların üyelerine karşı uygulanan takibin büyük kitlesel avlara dönüşmesinde ve linç hukukunu besleyen sürece girilmesinde halkın ve entelektüel kesimlerin büyük katkısı olmuştur. Cadı avcılarının toplumun tüm kesimlerinin desteğini veya en azından çoğunluğun sessiz kalarak verdiği onayı almadan, yüzyıllar boyunca bu denli geniş bir coğrafyada halka açık alanlarda yakma ritüelini gerçekleştirmeleri olanaksız olurdu. 14. ve 15. yüzyıl Avrupası'nda yaşanan hızlı toplumsal değişimin farkında olan ve statülerini kaybetmekten korkan güç sahipleri aralarında iş ve güç birliği yaparak toplumsal histerinin canlı tutulabilmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Seçimleri rasyonel temellere dayanan güç/iktidar sahibi kesimlerin amaçlarına ulaştıkları söylenebilir. Cadılar, Yahudiler ve heretiklerin ortaçağın toplumla uzlaşmamış, dışarıda bırakılmış grupları olarak en acımasız avların kurbanı olmaları tesadüf değildir.³⁴⁹ Ortaçağın dünyası kişi hakları, temel hak ve özgürlükler gibi kavramları henüz tanımamaktadır. Kişinin dünyevi yaşamdaki konumu tartışmaya mahal vermeyecek bir biçimde tanımlanmıştır: Tanrı'nın gösterdiği yolda, çizilen sınırların dışına çıkmadan yürümek ve inançlı bir Hristiyan olarak bu dünyadan ayrılmak. 'Öbür Dünya'da devam edecek yaşama ilişkin kabuller en başından bellidir; gerçek bir Hristiyan cennette çok daha

iyi koşullarda yaşayacak ve bu sonsuza kadar devam edecektir. Ama put-perestler, cadılar, büyücüler, kâfirler, heretikler ve Yahudiler için böyle bir *gelecek* söz konusu değildir. Onlar zaten bu dünyadaki seçimlerini ta baştan yapmış, şeytanın hizmetine girmişlerdir. Yerleri kuşkusuz cehennemdir. Kimi engizisyonculara göre, sapkınlar sonsuza kadar çekecekleri acılardan ancak ve ancak Hazreti İsa'nın adaletine sığınarak ve bedenleri yakılarak kurtulabilirler; aksi takdirde cehennem ateşi *ruhlarını sonsuza kadar kavuracak*, tarifsiz acılar içinde kıvrınacaklardır. Bu dünyada yakılmaları ise *ruhlarını kurtaracak*, sadece bedensel acı çekeceklerdir. Şeytanın işbirlikçilerinin bu dünyada yakılmaları onlar için bir kurtuluştur.¹⁵⁰

VIII.

Modern Cadı Kavramı

"Weit bin ich auf meinem Stab
heute Nacht geritten, und ich weiss
nun Dinge, die ich zuvor nicht wusste."

Fosbroedhara Saga
(13. yüzyılın sonu)

Şeytan

"Satan"ın şeytanın ismi olduğu yanlışlığı birçok insan tarafından hâlâ paylaşılmaktadır. *Satan* kelimesinin şeytan kelimesinden eski olduğunu öğrenmek çoğu kez insanlara şaşırtıcı gelir. Batı dillerinde şeytanı tanımlamak için farklı kelimeler (*Teufel*, *devil*, *diablo*, *diable*) kullanılırken, bütün dillerde bir tek *Satan* kelimesiyle istenilen ifade edilebilmektedir. İbranice bir kelime olan *Satan*, hasım, düşman anlamına gelir. Kimi zaman insani bir varlık olan *Satan*, bazen de göksel bir varlık olarak karşımıza çıkar. Eyüb'ün Kitabı'nda (Eski Ahit) *Satan* Tanrısal Meclis'in bir üyesidir. *Satan*, bir davacının veya bir gözlemcinin konumuna işaret eden, herhangi bir isim değil bir unvandır. *Satan*, şeytan değildir. Eyüb'ün Kitabı'nda *Satan* nadiren görülür. Tanrı'nın düşmanı şeytan, Luka İncili'nde *diabolos* olarak tanınır. Yunanca suçlayan (davacı) veya kara çalan anlamına gelen bu kelime Latinceye *diabolus* olarak geçmiştir. İsa'dan üçyüz yıldan fazla bir süre önce İskenderiyeli Yahudiler Eski Ahit'i Yunancaya çevirmişler, böylece İbranice *Satan*, Yunanca *diabolus*'a dönüşmüştür. İşte bu nedenledir ki, Eski ve Yeni Ahit'te aynı anlama gelmediği halde, şeytanın ismi geçer.

53) Şeytan can çekişen adamın ruhuna sahip oluyor. Ahşap gravür, 16. yüzyıl.

Bu değişimin bir sonucu olarak, İngilizce "devil" kelimesi de Latince *diabolus*'tan gelir. Ancak "devil" in üç farklı dilden (İbranice *Satan*, Yunanca *diabolos* ve Latince *diabolus*) gelen anlamları birbirinden farklıdır. Bu farklılaşma insanları yüzyıllar boyunca yanılgıya düşürmüştür. Şeytan için bir başka kelime *daimon* veya *daemon*dur. *Daimon* tanrılar ve insanlar arasında yer alan, genellikle ölmüş bir kahramanın ruhudur. Örneğin, Platon'un *Symposion*'unda Eros büyük bir *daimon* olarak tanrılarla ölümlüler arasında aracılık görevi üstlenmiştir. Kratylos'ta Sokrates iyi ve bilgili insanları "*demonlar*" olarak niteler. *Daimon* ve *daimonion* kelimelerinden, tutkularının esiri olmuş kötü ruh anlaşılır. Bu tanımlar Yeni Ahit ve Hristiyanlığın ilk dönemlerindeki kilise babaları tarafından hemen kabullenilmiştir. 2. ve 3. yüzyıllarda Helenleştirilmiş İskenderiye'nin apologetenleri tarafından Platon'un demonları kötü niyetli düşmüş melekler olarak nitelendirilmişlerdir. Bu niteleme yeni kabullere yol açmıştır: Putperestlerin tanrıları=kötü demonlar=şeytan. Bu denklem putperest (kâfir) tanrılarının lanetlenmesini beraberinde getirmiştir. Yeni Ahit'le birlikte yanılgılar başlar; Markos şeytanı *diabolus* olarak değil, *satanas* olarak niteler. Böylece İbranice *Satan* Yunancaya bazen *diabolus*,

bazen de *satanas* olarak çevrilir. Böylece kavramlar arasındaki farklılıklar giderek birbirine karışır. *Satan*, *satanas*, *diabolos* ve *diabolus* birbirlerinin yerine kullanılır hale gelir.³⁵¹

Ortaçağ teolojisi şeytanı İncil’de “düşman” anlamında kullanılan *Satan* (İblis) olarak tanımlamıştır. Eski Ahit’te *Satan* önemli bir role sahip değilken, Yeni Ahit’te Tanrı’nın düşmanı ve kötülüğün vücut bulmuş şekli olarak kimlik kazanır. *Satan* sadece yeraltından idare ettiği demonların lideri değil, aynı zamanda Hristiyanlık dünyasının başdüşmanıdır. Hazreti İsa’nın krallığıyla *Satan*’ın krallığı arasında var olan amansız savaşın, Hazreti İsa’nın ikinci dönüşüne kadar süreceğine inanılır.³⁵²

Kilise babaları, genç Hristiyanlığın yayılma sürecinde karşılaşılan tüm farklı inanç yapılarını *Satan*’ın imparatorluğuna dahil etmiştir. Kilise bu *ilkel* inanç sistemlerinin tanrılarını *demonize* etmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Böylece farklı inançlara sahip kitlelerin Hristiyanlığı kabulünün kolaylaşacağına inanılmıştır. Kilisenin pagan tanrılarını kendi şeytan ve demon tasarımlarıyla özdeşleştirmesi, şeytanın Hristiyan dünyasında algılanma şeklini de derinden etkilemiş, pagan tanrılar Hristiyan inancındaki şeytan kültürünün şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Bu etkileşim en iyi ortaçağ sanatında görülür. Ortaçağ sanatında genel kabul görmüş standart bir şeytan motifi yoktur. Şeytan tasarımlarında sıkça kullanılan belirleyici unsurların kaynağı Hristiyan teolojisinden çok, kâfir ilahlarında bulunur. Örneğin şeytan siyah tasvir edilir, çünkü siyahın geleneksel olarak günahı ifade etmesinin yanı sıra, siyah pagan tanrılarını da anırtmaz. Şeytanın kanatları bazı kâfir tanrılarının kanatlı yaratıklar olmasından çok, düşen melek mitine atıf yapar. Tüm bunlara karşın şeytan resmini tamamlayan sivri sakal, boynuzlar, buruşuk deri, çıplaklık ve yarı hayvanımsı bedene Greko-Romen mitolojisinde Pan, Kelt mitolojisinde Cernunnos, İngiliz şeytan tasarımlarında sıkça karşılaşılan kadınsı göğüslere ise Bereket Tanrıçası Diana kaynaklık eder.³⁵³

Şeytanın *Satan* dışında başka isimleri de vardır; örneğin kilise babaları tarafından *Luzifer* olarak isimlendirilen şeytan, Tanrı’ya başkaldırdığı

54) Cadı, üç başlı şeytanı çağırıyor. Sebastian Münster'in gravürü. Basel, 1544.

55) Baba ile kız arasındaki ensestin şeytan işi olarak tasviri, 1475.

için cennetten cehenneme kovulan büyük başmelektir. Ortaçağın ve erken yeniçağın Hristiyanları sadece *Satan*, *Luzifer*, karanlıkların prensi veya sadece demon olarak isimlendirdikleri şeytana inanmakla kalmamış, şeytanın planladığı kötülükleri uygulamasında kendisine yardımcı olan çok sayıda demon ve *Unholde* olduğundan da hiçbir şekilde kuşku duymamışlardır. Yeni Ahit'te rakam verilmeden çok sayıda demon olduğundan söz edilirken, 15. yüzyılda yaşamış bir İspanyol teoloğu olan Alfonso de Spina tam 133 306 668 şeytan olduğundan söz eder. Diğer bazı kaynaklar daha temkinli (!) davranarak 6-7 milyon arasında değişen sayılar vermektedirler. Bu rakamlar düşmüş melekleri de kapsamaktadır. Demon-

lar da melekler gibi hiyerarşik bir düzende sıralanırlar. Bazı demonlar üst düzeyden olup belirli günahlardan sorumludurlar.³⁵⁴

Tüm ortaçağ boyunca şeytanın görünüşü tekrar tekrar tasarlanmıştır.³⁵⁵ Onun insan vücudunda ikamet ettiği sıklıkla iddia edilmekle birlikte, metafizik doğası ve gücünün kaynağı en önemli soru olmayı sürdürmüştür. Bu soru ortaçağ boyunca tam olarak cevaplandırılmamakla birlikte, 12. ve 13. yüzyılda bazı skolastik teologlar tarafından yapılan demon tanımı tüm 'Cadı Avı Çağı' boyunca geçerliliğini korur. Buna göre demonlar, melek gibi eti, kemiği olmayan saf bir tin (*Geist*) olarak vardırılar. Demonlar insan veya hayvanda vücut bulabilirler. Böylece sahip oldukları fiziksel varlık ile örneğin dans edebilir, cinsel ilişkiye girebilirler. Bazı demonologlara göre şeytan bir erkeğin tohumlarından yararlanarak üreyebilir. Çok sayıda şeytan ve *incubi* veya *succubi* tasvirinde, şeytanla cinsel birleşmenin neden soğuk olarak tanımlandığı sorusu demon vücudunun özellikleriyle açıklanabilir. Cadılar çiftleşme ayini sırasında taştan bir *phallus* ile birleşirler. Bu nedenle teologlar şeytanın kanı olmadığını kabul ederler.³⁵⁶

Şeytan ve onun emrindeki demonlar sadece insan veya hayvan kılıfına girmezler, ayrıca insan vücuduna da hâkim olabilirler, yani onu mesken tutabilirler. Şeytanın insan vücudunu kullandığına ilişkin inanç, İncil'de yer almasının yanı sıra, erken dönem Hristiyanlık ve ortaçağ boyunca

56) Ölüm döşegindeki adamın ruhunu kaçıran şeytan. Ahşap gravür, 1508.

etkili olmuştur. Ruhban sınıfının inancına göre, şeytan bazı organların veya vücut fonksiyonlarının kontrolünü eline geçirebilir. Şeytan bir insanı hâkimiyeti altına almışsa, hava almaya ihtiyacı yoktur. O sadece insan vücudunun fonksiyonlarını icra edebilmek için bir vücuda girer ve madde üzerinde güç sahibi olur. Burada şeytan için aslolan, aracılığıyla vücut bulacağı bir insanı ele geçirmektir. Diğer bir deyişle, vücudunu şeytana kiralayan cadı, şeytanla anlaşmanın bir parçası olarak onun emrinde bir kurbandır artık. Vücuda sahip olma cadının isteğiyle gerçekleştiği gibi, cadı bu işbirliğine razı olmasa da gerçekleşir. Şayet Tanrı izin verirse cadı şeytanın işgalinden vücudunu kurtarabilir.³⁵⁷ Şeytanın gücünü oluşturan en önemli unsur illüzyon yaratabilme yetisidir. İnsan kılığına girebilme yetisinde olduğu gibi, farklı görüntü ve kokular yardımıyla etki altında bırakabilir. Bazı görüntüleri insanların hafızasına yerleştirebildiği gibi, bunlar aracılığıyla zihinsel yetileri kullanabilir. Manipülasyonda bulunarak gerçekleşmemiş şeyleri olmuş gibi gösterebilir. Skolastik teologlara göre, şeytan tarafından üretilmiş çok sayıda şaşırtıcı efekt tasarlanmış birer illüzyondur sadece. Erkekliğini kaybeden bir erkek veya hayvana dönüşen bir insan buna iyi bir örnek oluşturur. Örneklerde ne gerçek bir dönüşüm ne de bir gücün kaybı (fiziksel yapı) söz konusudur. Şeytan

sadece, insanın hayvana dönüştüğü veya bir organını yitirdiği yanılsamasına kapılmasına imkân veren gücünü kullanır.³⁵⁸

Yine skolastik öğretiye göre, şeytan maddeler dünyası üzerinde sınırsız bir güce sahip değildir. Şeylerin tözünü değiştiremediği gibi, mucize de yaratamaz. Yine herhangi yeni bir formda yeni bir yaşam yaratamaz. O Tanrı tarafından yaratılmış evrende faaliyette bulunmaya mecburdur. Doğayı ve tinsel dünyayı Tanrı yaratmıştır ve tek hâkimi odur. Manicilik, Katharosçuluk ve düalist heretizme göre, şeytan bir şekilde Tanrı ile eşittir. Çünkü madde yaratabilir veya etkilerini kontrol edebilir.

57) Dans meydanında şeytana tapınma. Bu resimde tüm önemli singeler yer alıyor.

15. yüzyıldan itibaren *Satan*ın gücü dünyada hissedilmeye başlamış, ilk cadı davaları görülmeye başlamışken, şeytan inancında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bütün ortaçağ boyunca *Satan*, Hazreti İsa'nın düşmanı ve rakibiyken, artık o putperestliğin ve herezizmin kaynağı ve objesi olarak Tanrı'nın bir rakibi haline gelmiştir. Bu dönüşümün temel nedenlerinden biri, geç dönem skolastiklerin On Emiri ve Yedi Ölümcül Günahı Hristiyan etiğiyle açıklayamaz hale gelmeleridir. İlk Emir yanlış tanrılara tapmayı yasaklamıştır ki, bu Yedi Ölümcül Günah ile birlikte yorumlanamamaktadır.

Şeytanla İşbirliği

İnsanoğlunun hakkın yolundan ayrılarak şeytanın emrine girebileceği inancının temelini Aziz Augustinus'un yazıları oluşturur. 9. yüzyıldan itibaren kilise babalarınınca "*Pakt Öğretisi*" üzerine geliştirilen söylemler Latinceye çevrilerek yavaş yavaş tüm Batı Avrupa'da yayılmaya başlar. Şeytanla yapılan işbirliğinde insanların bir sözleşmeyle ruhlarını, kimi kez bedenlerini şeytanın emrine verdiği ve böylece yeraltının karanlık güçlerinin yeryüzünde büyü yapma imkânı bulduklarına inanılır.

8. ve 9. yüzyıllarda büyü sanatı ve şeytanla yapılan işbirliği üzerine yazılmış İslam ve Yunan kaynaklı metinlerin çevrilmesi, kilise çevrelerinin ellerindeki malzemenin zenginleşmesine yol açmıştır. Demonlarla ilişkiye geçip onların hâkimiyeti altına girildiği inancı, ölenlerin ruhlarının tekrar yeryüzüne dönebileceği inancının gelişmesine de yol açmıştır.

58) Katolik tasavvura göre, Lutherci kilisesinin bir rahibi (ortada) bir çılgın ve şeytanla pakt kuruyor. Fransisken Thomas Murner'ın bir ahşap gravürü, 1522.

Büyüsel bir seremoni olarak adlandırılabilcek "ruh çağırma" ritüelinin temelde Avrupa saraylarında ve kilise çevrelerinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. 'Büyünün Rönesansı' olarak adlandırılabilcek bu dönemin daha sonra kırsal kesimde cadılar tarafından icra edilen pratiklere dönüşmesi ve amansız bir takip ile sonuçlandığını görmek ilginçtir. Demonlar tarafından yönlendirilen gizemli veya yasaklanmış olanı 'bilme'nin tamamıyla kırsal kesimin geleneksel batıl inanç yapıları üzerine inşa edildiği görülür. Dominiken engizitör Nicholas Eymeric (1320-1399) gibi skolastik teologların papalık ve papalığın emrindeki engizisyoncular tarafından kuvvetle desteklenmesiyle, bu yeni büyü pratiği hakkında yargıya varılabilmektedir.³⁵⁹

Büyücünün heretik ve inancından dönen biri olarak tanımlanması geç ortaçağa özgü bir kavram olmayıp, kökeni kilise babalarının öğretilerine kadar uzanır. Heretiklerin büyücü olmadıkları yönündeki iddia, 14. yüzyılın teologlarının Eski Kilise'nin büyü öğretisini daha fazla sahiplenmelerine neden olmuştur. Ancak skolastikler için yeni olan, heretik-

lerin şeytanla kurdukları işbirliğidir. Bu noktada, 'Cadılık İnancı Öğretisi'nde anlamlı olan gelişme, sapkınlık olarak nitelendirilen büyü pratiklerinin skolastikler tarafından değil, özellikle *maleficium*'un eğitimsiz köylüler tarafından uygulanmasıdır. Skolastiklerin savlarına göre, köylüler büyüyü uygulamak ve büyülü güce sahip olmak için şeytanla sadece onun sahip olduğu gücün yardımıyla beraber olmak ve karşılığını da vermek zorundadırlar. Büyücü, heretik veya döneke olarak tüm suçlamaların muhatabı olmakta, gizli ve ortak bir amaç için şeytanı onurlandırmak, tanrısal düzeni yıkmak, insan davranışlarını değiştirmek amacıyla büyü yapmakla suçlanmaktadır. Böylece büyücü, heretiğe dönüştürülerek, papalık engizisyonu tarafından takibe alınır.³⁶⁰

Bu çerçevede büyücünün şeytanla anlaşarak pakt kurması insanlara korku vermekte ve en basitinden büyücülerin büyü pratikleri cadıya mal edilmektedir. Böylece 'Pakt Öğretisi' ile inanç önemli bir dönüşüm geçirir. Büyücülerin şeytanla kurduğu pakt skolastik yorumculara göre daima şeytanın onurlandırılmasının bir ifadesi olduğu için, büyücü, inancını yitirse de, şeytan aracılığıyla yeni bir gücün sahibi olmaktadır.

Cadıların Sabbatı

Bir tasarım olarak 'Cadıların Sabbatı', Araf ve Cehennem inancında olduğu üzere, ortaçağ insanının sadece uzun sürmüş bir fantezisi değil, aynı zamanda tarifsiz korkuların kaynağı olan bir idealidir de. Gizemli mekânlarda yapılan ayinlere katılmak ve sınırsız kötülöklere kalkışarak meydan okumak insanoğlunun en eski fantezilerinden biridir. Avrupalılar geceleri kurulan komplolar, kara büyü, çocukların katli, seks orjileri ve sapkınlık dolu ritüellerle cadılara yönelik suçlamalardan çok daha önce tanışmıştır. İlk Hristiyanlar, heretikler, Yahudiler, cüzamlılar kara büyü ayinlerine katılmakla suçlanmışlardır. 14. yüzyılda papalar, piskoposlar ve Templer Şövalyeleri sapkın tarikatların ayinlerine katılmaktan yargılanmışlardır. Stereotip çok yalındır; suçlananlar toplumun kutsal saydığı değerleri ya yok saymış ya da bu değerlere karşı çıkarak ayaklar altına almıştır. Seçkin-pornografik bir orji tasarımı, işkence süreçlerindeki itiraflarla yavaş yavaş gelişmiştir. 14. yüzyılda şeytanın anılmadığı, sadece komşusunun malına büyülü güçlerin yardımıyla zarar vermeyi amaçlamış zavallı, yoksul kırsal kesim insanının rol aldığı tasarımlar öne çıkarken, bu tasarımlar kısa sayılabilecek bir dönemde hızlı bir değişim geçirmiş, merkezinde kadınların yer aldığı geceyarısı orjileri, komşusunun ineğini

sütten kesmek amacıyla büyü yapan yoksul köylüyü unutturmuştur. Yeni şekillenen pratiklerin bazıları olumsuz, bazıları da olumlu sonuçlarıyla tanınmıştır. Geceleri uçan yamyam kadınların kaçırdıkları çocukları öldürdükleri, daha sonra pişirerek yedikleri hikâyeleri yaygınlaşırken, kimi kez havadan gelen koruyucu ruhların insanları, hayvanları ve tarladaki ürünleri koruyup kolladığına inanılmıştır. Cadıların sabbat tasarımları, bir yandan ruhban sınıfının ve hâkimlerin cadı takibi sürecindeki fantezileriyle, diğer yandan kırsal kesim insanına özgü farklı geleneklerin folklorik öğeleriyle gelişip zenginleşmiştir.³⁶¹

Laik bir dünyanın oluşumu sürecinde yavaş yavaş etkisini kaybeden sabbat inancının bir *ideal* olarak varlığını uzun zaman sürdürdüğünü görüyoruz. Ortaçağın ruhban sınıfı, erken yeniçağın seçkinleri cadıların şeytanla oluşturdukları “pakt”ı cadı inancının en önemli, o ölçüde de vazgeçilmez unsuru olarak görmüşlerdir. Hukukçular ve teologlar sabbat ayininde şeytanla yapılan işbirliğinin, kiliseye ve Hristiyanlığa karşı komplo kurma amacı taşıdığını, böylece şeytanın izinin belirgin biçimde ortaya çıktığını, kendisini bu sabbat orjilerinde ele verdiğine inanmışlardır. Şeytanla cadılar arasında kurulan “pakt”ın bir sonucu olan “Şeytan

59) Vücutlarına uçuş kremi sürdükten sonra bacadan uçup giden cadılar. Ahşap gravür, Basel, 1574.

60) Sabbata giden cadı üstatı.
Ulrich Molitor'un kitabı *Cadi
Sanati*'nden bir illüstrasyon, 1545.

Tarikatı"nın varlığına olan bu sarsılmaz inanç büyük cadı avı çılgınlığının nedenlerinden birini oluşturmuştur. Cadıların sabbatına demonoloji yazınında getirilen yorumlardan en eskisi ve en çok kabul göreni J. Hansen'e aittir.³⁶² Hansen'e göre, geceleri yapılan kara büyü ayinleri, cadılık eylemleri için işkence altında ifade veren zanlıların korku dolu hezeyanlarından başka bir şey değildir. Bu sayıklamaların geleneksel halk kültüründeki hurafelerle önemli bağları olsa da, bu noktada belirleyici olan Katolik ve Protestan teologların sorgulamalardan edindikleri bilgileri, kendi hayal dünyalarıyla harmanlayarak ortaya çıkardıkları *fantastik* tasarımlardır. Kurbanların ağır işkence altında alınan ifadelerinde

deki sayıklamalar olmaksızın bir cadı avı çılgınlığı düşünebilmek mümkün değildir.

Şeytanla yapılan işbirliği ve cadıların sabbatı Avrupa'nın eğitimli çevrelerinde 15. yüzyıldan itibaren kolektif cadı kavramı içinde tamamıyla erimiş, kurbanların iki pratiğin herhangi birinden sanık olmaları, sonuç-cezayı gerektiren fiil- açısından aynı olmuştur. Ancak önemle vurgulanması gereken husus, demonoloji literatüründe cadı inancını oluşturan unsurların, hiçbir zaman birbirleriyle tam uyum gösterecek bir bütünlük arz etmemiş olmasıdır. Örneğin, demonoloji yazınının başyapıtı *Malleus Maleficarum*'da şeytanla yapılan işbirliği üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulurken, sabbat orjilerine, kolektif tapınma ritüellerine sadece değinilmiştir.³⁶³ Sabbat inancının psikolojik nedenleri bugüne kadar tam olarak çözülememiş olmakla birlikte, inancın temel unsurları olan 'çıplak dans' ve 'çocuk yamyamlığı' ritüelleri geç ortaçağ ve erken yeniçağ Avrupası demonoloji yazınının bir *karabasanı* olarak çokça tartışılmıştır. Özellikle de sabbatın, cadılar arasındaki homoseksüel-heteroseksüel ilişkileri ve şeytanla yapılan cinsel birleşmeleri çağrıştıran sapkınlık dolu erotik bir ritüel (orji) olarak sunulması, ortaçağ ve erken yeniçağ kilisesinin cadılara karşı yaklaşımında belirleyici olmuştur.

Hristiyan Avrupa toplumlarında cadıların insanlık düşmanı bir kimliğe oturtulmasında özellikle de 11. ve 12. yüzyıllarda ruhban sınıfının heretiklere karşı giriştiği geniş çaplı mücadelenin önemli etkisi olduğu

61) Blocksberg'de Cadılar Bayramı. 17. yüzyıldan kalma ahşap gravür.

bilinmektedir. Katharosçular ve Waldesçiler gibi heretik grupların hızlı bir biçimde taraftar kazanmalarının neden olduğu endişe, amansız düşman konumuna oturtulmalarına zemin oluşturmuş, başlatılan mücadelenin coğrafi sınırlarını da genişletmiştir. Heretiklerin 'toplum düşmanı'

olduğu imajının yaratılması süreci erken Hristiyan-Roma döneminde başlar. Yaratılan toplum düşmanlığı farklı kaynaklardan beslenmiştir; heretik gruplara katılanların yamyam çocuk katilleri oldukları ve ensest ilişki alışkanlıklarının vurgulanması bir yana, aynı zamanda tüm bu eylemleri kurdukları gizli örgütlerine taraftar kazanma amacıyla yaptıklarına inanılmıştır. Diğer bir kaynak kilise babaları tarafından geliştirilen teorilerdir; heretikler şeytanın oğulları ve putperestlerdir. Heretik akımların bu denli gelişip serpilmesinde erken dönem Hristiyanlığın –Romalılar döneminde olduğu üzere– payı büyüktür; heretiklerin kovuşturulması ve nerede olurlarsa olsunlar bulunarak Tanrı'nın kutsal adaletine teslim edilmeleri yönünde kararlılık gösterilmesini gerektirmiştir. Bu konuda gösterilecek zaafın bedeli yüksek olacaktır. Bir başka kaynak, heretiklerin inançlarının tanımlanmasına ilişkindir; örneğin Katharosçular düalisttir. Bunun anlamı ise, şeytanın gücüne, özellikle de maddi dünyadaki hâkimiyetine inanılmasıdır.³⁶⁴

Yukarıda açıklanmaya çalışılan, 13. yüzyılın başlarında rahiplerin yarattığı, gece faaliyete geçen, cinsel sapkınlıkların esiri olmuş, şeytana tapan gizli bir örgütün üyeleri olan 'gruplar'ın bulunduğu klişesidir. Ruhban sınıfının üyeleri arasında kısa sayılabilecek bir dönemde yayılan bu inanç, sadece heretikler ve Yahudiler için değil, Hristiyanlıktan saptığına inanılan her kişi ve gruba uygulanabilir bir modeldir. Geç ortaçağda heretik *ritüel büyücü*, en basit ifadesiyle *malefici* veya cadı kimliğiyle örtüşür hale gelmiştir.

Burada tartışılan en önemli sorun, cadıların nasıl ve ne zaman mala ve cana kast eden zararlı büyü pratiklerini kullanır hale geldikleridir. Bazı tarihçilerce paylaşılan görüşe göre, bu dönüşümün ilk kanıtları, 14. yüzyılda Fransız Katharosçularına karşı yürütülen takip sürecidir; heretikler *maleficia* pratiklerini uyguladıkları için, papalık engizisyonu tarafından yargılanma sürecinin başından itibaren *malefici*'ye dönüştürülmüşlerdir. Burada sorun, bir yanda büyü *inanışı*'nın, diğer yandan gizli ve kolektif bir bütünlüğü olan *heretik inanışı*'nin hangi nedenlerle ortak bir süreçte, aynı potada eritildiği noktasında yoğunlaşmaktadır.

Cadıların Gece Uçuşları ve *Canon Episcopi*

Hristiyanlığın kâfir inanışı olarak kabul ettiği büyücülük ve falcılık gibi pratiklere karşı mücadelesi 4. yüzyıla kadar uzanır. Erken dönem Hristiyanlığın kâfirliği bu denli tehlikeli görmesinin temel nedeni, henüz

gelişme ve yayılma aşamasında olan genç Hristiyanlığın korunması ihtiyacından kaynaklanır. Büyü sanatını icra edenlere karşı getirilen cezalara ilk kez Elvira Sinodu'nun (306) VI. Canonu'nda rastlanır: *"Her kim bir başkasını maleficium (büyü sanatları) yardımı ile öldürürse cezalandırılır."* Ancyra Sinodu'nda (314), *"Kehanette bulunanların ve kâfir inançlarına sahip olanların veya büyücülükle uğraşanları evine kabul edenlerin kovuşturulacağı (soruşturulacağı)"* hükmü yer alır. Laodicaea Sinodu'nun (375) XXXVI. Canonu'nda, *"Statüsü her ne olursa olsun ruhban sınıfı üyeleri büyücülerden, sihirbazlardan, matematikçilerden veya astrologlardan olamaz. Muska taşıyanlar veya yazanlar kendi ruhlarını bağlamış olurlar,"* ifadesi yer alır. Sayılan pratiklerle iştigal edenler kiliseden ihraç edilecektir. Takip eden yüzyıllarda kilise sinodlarının, Elvira Sinodu'nda alınan karara paralel olarak, paganlık döneminin kalıntıları olarak gördükleri büyücülük ve falcılığa karşı aynı ortak tavrı aldıkları görülmektedir. Elusa Konsili'nde (551) büyüyle uğraşanların ait oldukları toplumsal kesimlere göre cezalandırılması kararı alınmıştır. Büyücü toplumun seçkin kesimlerinden ise aforoz ediliyor, sıradan bir kişi veya köle ise kırbaçlanarak cezalandırılıyordu. Kilise tarafından pagan döneme ait batıl inanç kalıntılarının temizlenmesi tüm hızıyla sürerken, II. İspanyol Braga (Bracara) Sinodu'nun VIII. Canonu'nda yeryüzündeki tüm kötülüklerin, dolayısıyla büyücülüğünde müsebbibi olan şeytanla mücadelenin önemi bir kez daha vurgulanıyordu: *"Her kim şeytanın yeryüzünde kendi gücüyle fırtınalar kopardığına, şimşekler çaktıracabildiğine, yağmur yağdırabildiğine, kuraklıklara neden olduğuna inanır ise lanetlenir!"*³⁶⁵

Kilisenin putperest inanç kalıntılarıyla bağlarını tümenden koparmak için gösterdiği kararlı tutuma karşın, 5. ve 6. yüzyılda kilise büyükleri arasında muska yazma, üfürük duası okuma vb. büyücülüğe has teknikleri, Hristiyanlık ilkelerine uyarlayarak kullanmak yaygındı. Ruhban sınıfının bu tür batıl itikatlara sahip üyeleri, statülerine bakılmaksızın uyarılmış, ısrarla devam edenlere kilise kınama cezası vermiştir. Kilise cemaatı üzerinde kurulan baskıların, 5., 6. ve 7. yüzyıllarda toplanan çok sayıda sinodda alınan kararlarla getirilen aforozun büyücülükle mücadelede yetersiz kaldığına giderek daha fazla inanılmaya başlamıştı.

Bu dönemde kilise cephesinde yaşanan bu hareketliliğe ve görüş birliğine karşın, siviller tarafından hazırlanan yasalarda aynı düzeyde bir tekselessnessi olduğu söylenemez. Her ne kadar Romalıların Cermen halkları üzerindeki etkisinin arttığı, Hristiyan imparatorların nüfuz alanlarında güçlerinin giderek daha fazla hissedildiği bir gerçek olsa da, Roma İmparatorluğu'nun bu güçlü konumu komşusu olan ülkelerde yaşayan halkların

kendi hukuklarını uygulamaya koymalarına engel olamamıştır. Batı Got yasaları dolu yağdırarak başkasının tarlasındaki ürüne zarar veren, şarap bağlarındaki üzümü yere döken veya bir başka insanı hasta eden büyücünün saçlarının kazınmasını, 200 kırbaç cezasına ve hapis cezasına çarptırılmasını öngörüyordu. Sıradan insanların büyücüye akıl danışmasının suç sayıldığı bu dönemde, hâkimlerin baktıkları davalarda, sıkıştıklarında büyücünden yardım almalarına sıkça rastlanıyordu. Bu tür yardım talebinde bulunan hâkimler ayıplanmış, kimi zaman da kınanmıştır. Karolenj dönemi Fransı'sında büyü pratiklerinde belirgin bir artış gözlenir. Kırsal kesim insanı tarladaki ürününün güvenliğinden, verimli hasata, hastasının-sağaltılmasından, geleceğini bugünden öğrenmeye, gündelik yaşamına ilişkin her alanda büyücünün yardımını talep eder olmuştur. Almanya'da 742 yılında Karlmann'ın başkanlığında toplanan "Concilium Germanicum"un V. Canonu'nda, her piskoposun, görev bölgesinde kilisenin en büyük yardımcısı kontların desteğinden de yararlanarak, halkı batıl itikatlardan uzak tutmak için gereken çabayı göstermesi istenir. Karlmann 743 yılında toplanan Lestines (Liptinae) Sinodu'nda da benzer bir karar çıkartarak uygulamayı yoğunlaştırmıştır. Büyük Karl, Karlmann'ın aldığı kararların takipçisi olmakla kalmamış, Fransa İmparatorluğu kilisiyle aynı zamanda, büyücülüğü de takip altına almıştır. Büyük Karl 785 yılında toplanan Paderborn Sinodu'ndan (VI. Canon) "*Aslen kâfir inancının bir ürünü olan, şeytanın emrine girmiş cadıların, insan eti yiyicilerin yardımına ihtiyaç duyan herkesin ölümle cezalandırılacağı*" kararını çıkartmıştır. Karolenj hükümdarların kanunlarına (787) göre, bütün falcı ve büyücüler kilisenin kölesi olarak kabul edilecek, her kim pagan tanrılarına, şeytana kurban verirse ölümle cezalandırılacaktır. 785 tarihli Paderborn Sinodu'nun aldığı kararlarda dikkat çeken husus, büyücüye ölüm cezasını reva görmesinin yanı sıra, büyüünün varlığına inananları da ceza kapsamına almasıdır. 816-840 tarihleri arasında Lyon başpiskoposluğu yapmış olan İspanyol kökenli Aziz Agobard (769/779-840) her türlü batıl itikatın cezalandırılması gerektiğine inanır. Agobard'a göre, her geçen gün daha fazla sayıda Hristiyan, Tanrı'nın yaratma kudretini inkâr etmekte, put-perestler arasında dahi görülmecek bir ahmahlıklık ve saçmalığa kendilerini kaptırmaktadır.³⁶⁶ O döneme kadar sadece iklim büyücülüğü cadılık olarak görülürken, Agobard cadılığın, tüm doğa olaylarının sadece yaratıcısı değil, aynı zamanda düzenleyicisi de olan Tanrı'nın işlerine müdahale anlamına geldiğini düşünüyordu. İnsanların (cadıların) bu yöndeki çabaları Tanrı'nın yaratan/düzenleyici rolüne bir müdahale anlamına gelmekteydi, dolayısıyla şeytanla işbirliği yapmakla eşanlamlıydı. Ago-

bard'ın öğrencisi Lyon başpiskoposu Langersli Theutbold "St. Gallen Poenitential"inde (8. yy.) büyücülük ve iklim büyücülüğü (*inmissor tempestatis*) suçunu işleyenlere, 3 yılı katıksız ekmek ve su ile geçirilmek şartıyla 5 yıl nedamet getirme cezası öngörmekteydi. Yine "Her kim yılın 1 Ocak günü yaşlı bir kadın veya keçiyle görülürse, 3 yıl nedamet getirme cezasına çarptırılacaktı."³⁶⁷

Prümlü rahip Regino (906) ve Wormslu piskopos Burchard (ö.1025) tarafından yaklaşık yüz yıl arayla Greko-Romen kilise hukuku temel alınarak yapılan derlemeler, Katolik kilisesinin tarihinde bir kilometre taşı niteliğindedir. Protestan teolog ve tarihçi Joseph Hansen, 10. yüzyılda Almanya topraklarında kilisenin büyücüler üzerindeki baskısı dozu giderek artarak sürerken, iki Alman ilahiyatçının yaptığı derlemelerin bir tür aydınlanma olarak nitelendirilebileceğini ifade eder.³⁶⁸ *Canon Episcopi*'nin³⁶⁹ nasıl ortaya çıktığı bugün hâlâ tam olarak aydınlatılamamıştır. *Canon*'un derlenmesinden yaklaşık 500 yıl önce *Canon Episcopi*'nin 314 yılında Ancyra Sinodu'nda olduğu ve 872 yılında Batı Frank kralı Dazlak Karl'ın himayesinde yazıya döküldüğü sanılmaktadır. Derlemenin *Canon Episcopi* olarak isimlendirilmesinin nedeni, ana bölümün "*Episcopi*" (piskoposlar) kelimesiyle başlıyor olmasıdır. *Canon Episcopi*, 4. yüzyıldan itibaren sinod *canon*'larında ve papalık *decretum*'larında bahsi geçen batıl inanç pratiklerinin bir derlemesidir. Farklı zamanlardan ve değişik coğrafyalardan derlenen hukuki metinlerin tam bir uyum gösterdikleri söylenemez. *Canon* piskoposlara, şeytanın büyülü sanatını icra etmesinde yardımcı olan, kilisenin yolundan ayrılmış iflah olmaz sapkınların kilisenin saf cemaatinden ayıklanması görevini vermiştir. Rahip Regino'nun derlemesinde insanların içeceklerini zehirleyen, onları kısırlaştıran veya öldürenler, yine erkekler ve kadınlar için gönül-göz bağlama büyüsü yapanlar için 7 yıl nedamet getirme cezası öngörülmektedir. Ayrıca rahipler zararlı büyü yoluyla insanların mallarını çalan kadınları sürgüne göndermeliydi. Şeytan ve demonlarına hizmet etmekten gurur duyan, pagan tanrıça Diana'nın emrinde, Herodias ve askerleriyle *malum* hayvanların sırtında, belirli günlerde gece yolculuklarına (uçuşlarına) çıkan, ihtirasları gözlerini köreltmiş, tanrıtanımaz kadınlara özellikle dikkat edilmeliydi. *Canon Episcopi*'ye göre tüm bunlar hastalıklı kâfir ruhların yarattığı huralyelerle bezenmiş fantezilerdir. Bu zavallılar girdikleri sapkın yoldan, kilisenin telkinleriyle, ancak nedamet getirerek kurtulabilirler. Prümlü rahip Regino tarafından derlenen *Canon Episcopi*'de yer alan ve büyücülere atfedilen batıl inanç pratiklerine, antik Hristiyan Roma'nın *Striga*'larının ve Diana kültünün temel oluşturduğu aşikârdır.³⁷⁰

Canon Episcopi'nin önemi, Hristiyan kilisesi tarihinde cadıların gece uçuşlarına/yolculuklarına ve *maleficium* yoluyla dönüşüme uğrayan insanlara ilişkin en eski düzenlemeleri içermesinden kaynaklanır. *Canon Episcopi*'nin cadıların gece uçuşlarına getirdiği yorum 13. yüzyıla kadar tartışmasız kabul edilir. *Canon Episcopi* esas itibariyle sabbatlara katılım için yapılan gece uçuşlarının gerçekliğini reddeder. Cadıların gece uçuşları sapkın ruhların gördükleri halüsinasyonların bir sonucudur. Gerçekte böyle bir olgunun varlığından söz edilemez. Ancak özellikle de kadınların itikat fakiri olduklarını bilen şeytan onların zaaflarından faydalanarak düşlerinde gördükleri şeyleri yaşanmış gibi algılamalarına, daha sonra anımsamalarına yardım eder. Bu halüsinasyonların tasarımı baştan sona şeytanın becerisidir. Ancak *Canon*, şeytana sadakat yemininin edildiği, zararlı büyü becerilerinin geliştirildiği, keçilerin kıcının öpüldüğü, çocukların kurban edilip, pişirilerek yendiği kara büyü ayınlerine, orjilere, gece uçuşlarına katıldıklarına (bu kısa süreli bir esrime veya çılgınlığın sonucu yaşanmış gibi hissedilse de) bütün bunlar gerçekmişçesine inananları da şiddetle cezalandırmayı ihmal etmez. Çünkü halüsinasyon ürünü bu orjiler Tanrı'nın hâkimiyetinin reddi, şeytanın yeryüzündeki hükümlanlığının kabulü anlamını taşır ki, bu türden bir sapkınlığın kilise tarafından kabulü mümkün değildir. Her ne kadar bu inanış gerçek olmasa da, inançları zayıf, kilisenin gösterdiği yoldan çıkmaya meyilli Hristiyanlara kurulmuş bir tuzak olarak çok tehlikelidir. *Canon* gece uçuşlarının varlığını toptan yadsırken, demonik büyü'nün varlığını kesinkes kabul eder.

Canon Episcopi'nin cadıların gece uçuşlarına olan yaklaşımı, engizisyon mahkemelerinde görülen davalardan sağlanan birikim, modern cadı kimliğinin giderek berraklaşmasına neden olmuş ve heretik gruplarla yapılan mücadeleden alınan dersler neticesinde giderek daha fazla tartışılır hale gelmiştir. 15. yüzyıla gelindiğinde gece uçuşlarını "*Halüsinasyon Teorisi*" ile açıklayabilme imkânı kalmamıştır. *Canon Episcopi*'nin kilise üzerinde kurduğu yaklaşık 500 yıllık hâkimiyet, Papa VIII. Innocentius'un fermanı "*Summis desiderantes affectibus*" ve H. Kramer'in (Institoris) kitabı *Malleus Maleficarum* (1486) ile son bulur.

Canon Episcopi'den yaklaşık yüz yıl sonra piskopos Burchard von Worms tarafından hazırlanan *Magnum Decretum Volumen* (1008-1012), kilise hukuku araştırmalarını ilahiyattan ayrı bir disiplin olarak başlatan italyan rahip Gratianus (11. yüzyılın sonları-1159?) öncesi dönemin en önemli hukuk metinlerinden biridir.³⁷¹ Karolenj dönemin sonlarına denk gelen ve 20 'Kitap'tan oluşan Burchard'ın eseri, farklı dönemlerden kalma çok sayıda metni içermektedir. Kapsamlı olduğu kadar, tek tek incelendi-

ğinde metinlerarası ilişkileriyle de dikkat çeken *Decretum*'un, sadece 10. ("Büyücülük ve Geleceği Okuma Sanatları Üzerine"), 19. ("Nedamet Kitabı") kitapları konumuzla ilintilidir. Piskopos Burchard'ın *Decretum*'unda büyücülük ve geleceği okuma sanatlarına ayrılmış olan 10. kitabına kaynaklık eden metinlerin, 899 yılında Prümlü rahip Regino tarafından derlendiği bilinmektedir.³⁷²

Burchard'ın *Decretum*'unda –Prümlü Regino'nun *Canon Episcopi*'de değindiği– Diana'nın gece yolculuklarıyla mücadeleden iki bağlamda söz edilir. İlki, 'Gece Yolcusu Diana'nın Almanya'da "*Hollefrau*"³⁷³ kimliğiyle dostane yönü vurgulanmakta ve bu yolculuğun varlığına inananların bir yıldan iki yıla kadar nedamet getirmekle cezalandırılması öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların bu batıl inanca kapılmalarının zararlı sonuçlara yol açacağı vurgulanarak, çok sayıda kadın tarafından paylaşılan bu sapkınlık anlatılır: "*Böylesi kadınlar geceleri, evlerindeki tüm kapılar kapalı olduğu halde, kocalarının yanından ayrılarak uçmaya başlarlar; Hristiyanlar bu sapkınlar tarafından görünmez silahlarla öldürülür, etleri pişirilerek parçalara ayrılır ve yenir. Kurbanlar kalpleri yerine tahta, çaput veya benzeri malzemeler konarak tekrar hayata döndürülürler. Her kim bu inancı paylaşırsa 7 yıl nedamet getirme cezasına çarptırılır.*"³⁷⁴ İkinci bağlamda, kadınların kurduğu, kana susamış bir ordu söz konusudur; şeytanın emrine girmiş kadınlar, gecenin sessizliğinde, kapıları sıkı sıkı kapatılmış evlerinden gökyüzüne, bulutlara kadar yükselirler; orada başkalarıyla kanları akıncaya kadar savaşırlar. Bu batıl inancı gerçek sanmanın cezası 3 yıl nedamet getirme olarak belirlenmiştir. J. Hansen'e göre bu iki tasarım, *Lex Salica*'da yer alan *Striga*'ların yemekleri, diğer yandan geç ortaçağda görülen cadı davalarında ortaya çıkan cadıların sabbatıyla örtüşmektedir.³⁷⁵ Bu bağlantıların da gösterdiği üzere, başkalarına zarar vermek için, şeytanın emrinde uçarak göğe yükselmesi ve insanların (Hristiyanların) katledilerek yenilmesi (yamyamlık) tasarımları, Antik Roma ve Yunan dünyasının mitsel öğeleriyle çarpıcı benzerliklere sahiptir.

Burchard'ın *Decretum*'unun uzun süre kilise hukunun temel kaynağı olduğu bilinmekle birlikte, içeriği büyük ölçüde aynen korunarak, Bolonyalı rahip Gratianus tarafından geliştirilmiştir. Gratianus'un hazırladığı yeni *Decretum* 14. yüzyıla kadar Katolik kilisesi tarafından da tanınarak önemini korumuştur. Gratianus büyük ölçüde Burchard'ın tespitlerinden yararlanmış, 15. yüzyılda büyük kilise otoritelerince cadı ve şeytan arasında var olduğuna inanılan işbirliğine metniyle kaynaklık etmiştir. Protestan teolog ve tarihçi J. Hansen'in tespitlerine göre *Canon Episcopi*'de kadınların şeytanla ilişkilerinin, gece uçuşlarıyla insanlara verebilecekleri

zararların sorgulanması iki yerde geçmektedir. Aslen kadınlarda olan bu sapkın inançların cezası 3 yıldan başlamak üzere, belirli günlerde nedamet getirerek af dilemektir.³⁷⁶

Canon Episcopi'de yer alan kabuller, Katolik kilisesince cadıların gece uçuşlarının mümkün olmadığı, bunun aksi yönündeki iddiaların fantezilerden ve safsatalardan öteye gidemeyeceği yönündeki inanca kaynaklık ederek uzun bir süre geçerliliğini korur. Ancak geç ortaçağ Dominiken ilahiyatçı ve kilise hukuku teorisyeni olan, özellikle de cadılığın şeytanla kurulan pakt bağlamında bir tarikat olarak varlığını ispata çalışan H. Kramer'in (*Institoris*) *Malleus Maleficarum*'da (1486) öne sürdüğü gibi, cadıların gece uçuşlarının mümkün olduğunun papalık (kilise) tarafından da kabulüyle birlikte, *Canon Episcopi* rafa kaldırılmıştır. Böylece, Antik Roma'dan miras kalan batıl itikatların uzantısı olarak kabul gören, Prüm-lü rahip Regino (*Canon Episcopi*) ve Wormslu piskopos Burchard (*Magnum Decretum Volumen*) tarafından temelleri atılan, Bolonyalı rahip Gratianus'un (*Corpus iuris canonici*) katkılarıyla geliştirilen *gece uçuşları fantezisi*, 15. yüzyılda sapkın ruhların gördüğü halüsinasyon olmaktan çıkıp gerçeğe dönüş(türül)müştür. Büyücü-cadı ikilisine ilişkin yerleşik kabülleri tümüyle alt üst ederek, kilisenin amansız düşmanı şeytanla kurulan işbirliği ve şeytanın önderliğinde örgütlenmiş cadı tarikatına dair üretilen "komple teorileri"ne uzanan değişimin nedenleri, ilk cadı avlarıyla başlayan ve yaklaşık 350 yıl süren amansız takip sürecinde kilisenin geleneksel cadı kavramının yerine modern cadı kavramını üretmede gösterdiği başarıdan çok, Reformasyon öncesi Avrupa'da ekonomik, politik ve toplumsal alanlarda yaşanan dönüşüm ile açıklanabilir. Bu konuya ileride ayrıntılı bir biçimde değinilecektir.

Hayvana Dönüşme

İnsanların kendi istekleriyle ya da dışardan kontrol edilen bir gücün yardımıyla kurt-adama dönüşebileceklerine antikçağdan beri inanılmaktadır. Eski Yunan'da, Roma'da ve Cermenlerde kurt-adam inancının izlerine rastlanmaktadır. Kurt-adamın varlığına inanan Romalılar onu 'kürk değiştiren' olarak tanımlamışlardır. Cermenler ise bu dönüşümün belirli (muhtemelen büyülü) bir kemer veya büyülü bir gömlek ile gerçekleştirebildiğine inanırlar. Kemerini takan, gömleği giyen her kimse dokuz gün boyunca korkunç bir kurda dönüşür, ancak onuncu gün büyü'nün etkisi geçer ve tekrar normal haline gelir.³⁷⁷

Cadıların veya büyücülerin gizemli bir süreç sonucunda hayvana (kurt) dönüşebileceği inancı (*likantropi*)³⁷⁸ geç ortaçağın modern cadı kavramını oluşturan temel unsurlardan biridir. Likantropi inancının kökeninde büyük olasılıkla antik dünyanın putperest kurt kültü vardır. Batı kültürlerinde yaygın biçimde kabul gördüğü üzere, kurdun ölümün, savaş ve acımasızlığın sembolü olması, yeraltının efendisi olarak kötülüğü çağrıştırması negatif bir sembol olarak görülmesine neden olmuştur. Masallara (Kırmızı Şapkalı Kız) girmiş çocuk düşmanı kimliği, parlayan gözleri nedeniyle Yunanlılar tarafından Apollon ile özdeşleştirilmesi, kurt-adam mitosunun gelişmesinde önemli olan etkenlerden bazılarıdır.³⁷⁹ Sabbatlara katılmak için gece yolculuklarına çıkan cadıların kimi zaman hayvan kılığına girerek ayinlere katıldıkları, geriye döndüklerinde tekrar insana dönüştükleri kabul edilmekle birlikte, yaygın inanç, cadıların bulundukları yerdeki insan ve hayvanlara zarar verebilmek için bir dönüşüme uğradıklarıdır.

Avrupa'nın birçok bölgesinde rastlanan kurt-adam inancı popüler kültürde folklorik bir masal figürü olarak kabul edilmekle birlikte, cadı avına sahne olan ülkelerde cadı, büyücü gibi takibe uğrayan, yargılanan

62) Kedi ve köpeğe dönüşmüş erkek ve dişi cadı. İtalya'nın kırsal kesimlerinde bu inanç hâlâ sürüyor. F. M. Guaccio'nun ahşap gravürü, 1626.

ve cezalandırılan gerçek bir varlık olarak karşımıza çıkar.³⁸⁰ Kurt-adam, modern cadıyla birlikte ilk kez 1430 yılında, Alpler'in batı bölgelerinde görülen erken cadı davalarında anılmıştır. Kurt-adam etimolojik açıdan erkek (Alm. *Wer* = *Mann* = adam; *Werwolf* = *Mannwolf* = kurt-adam) olmakla birlikte, kadınlar da 'kurt-adam'lıkla suçlanmışlardır.³⁸¹ 12 Mayıs 1459'da Userental'da (Uri Kantonu) Kattryna Simon von Steinbergen, işbirlikçisi dört kadınla büyülü terkipler kullanarak hazırladıkları krem-leri vücutlarına sürmek suretiyle tilki, kedi veya kurda dönüştükleri ve tepelere doğru yaptıkları yolculukta çığ düşmesine neden olduğu gerek-çesiyle suçlu bulunarak idam edilmiştir. Yine 1589 yılında Köln'de görülen bir kurt-adam davasında sanık Peter Stump işkence edilerek öldürülmüş ve daha sonra yakılmıştır. Erprathlı (Köln) bir çiftçi olan Peter Stump, beline taktığı bir kemer sayesinde (beline taktığı bu kemer muhtemelen bir cadı veya büyücü tarafından hazırlanmıştır) kurt-adama dönüşmekte, etrafına saldırarak insanları ve hayvanları parçalamaktadır. Kemerini belin-den çıkardığında normal bir insan haline gelen Stump, yirmi beş yıl boyunca, aralarında kendi oğlunun da bulunduğu, altı-yedi yaşlarında on üç çocuğu parçalayarak beyinlerini yemiştir. Stump'un öldürdükleri sadece çocuklarla sınırlı kalmamış, iki yetişkin erkek, bir kadın ve çok sayıda sığır da kurbanlar arasında yer almıştır. Bu süre içinde en büyük yardımcısı kızı Bela'dır. Kilisenin cadıların ve büyücülerin ne denli acı-masız katiller olduklarını, insanlara ve hayvanlara verdikleri zararları resimlerle anlattığı bildirilerde yazılanları aratmayacak denli ustalıklı hazırlanmış suçlamalar neticesinde ölüm cezasına çarptırılmıştır. Peter Stump'un 1589 yılının 31 Ekim günü katledilmesi, aynı yıl hazırlanan tahta baskı bir propaganda bildirisine konu olan resimde de görüleceği üzere, acımasız bir ritüele dönüşmüştür. Resimin sol üst köşesinde Stump kurt-adam olarak bir çocuğa saldırırken görülmektedir. Resmin ön pla-nında Stump'a yapılan işkence ve Stump'un infazı resmedilmiştir; en solda çıplak olarak bir tekere bağlanmış Peter Stump'un vücudundan kızgın kerpetenle parçalar kopartılırken, resmin orta bölümünde, bir baltayla kolları ve bacakları parçalanan sanığın nihayet kafası da kılıçla kesilmektedir. Arka planda Stump'un cesedi, işbirlikçi kızı ve bir başka kadınla birlikte (dönüşümü sağlayan kemeri veren cadı?) yakılırken tasvir edilmiştir. İnfaz meydanının ortasına dikilen bir sırığın üstüne oturtulan bir tekerlekte tahtadan bir kurt ve onun üzerinde Peter Stump'un kesilen kafası görülmektedir.³⁸²

Avrupa'da cadı avını konu alan araştırmalar kurt-adam olmak suçun-dan yargılanan ve ölüme mahkûm edilenlerin sayısının büyücü ve cadılara

63) "Kurt-adam" Peter Stump'un infazı, 1589.

göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. 18. yüzyılda David Hauber'in yaptığı araştırmalara göre, büyüçülük-cadılık suçundan mahkemeye çıkarılan yüz civarında erkek sanık arasında sadece 3-4 sanığın kurt-adam olmaktan yargılanmıştır. Erken döneme ait az sayıda davanın önemli bir kısmı İsveç'in kuzeyinde ve Baltık ülkelerinde görülmüştür. 19. yüzyılda kurt-adam mitosuna üzerine yapılan araştırmalar çoğunlukla folkloristlerin ve akıl hastalıkları üzerine çalışan hekimlerin ilgi alanlarıyla sınırlı kalır.³⁸³ Bu dönemde kurt-adam folklorik bir figür olarak yöresel batıl inançların bir ögesi olarak kabul görmüş, cadı ve büyücü kavramlarından özellikle ayrı tutulmaya özen gösterilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren kurt-adam mitosunun evcilleştirilmesinde ve giderek popüler olmasında folkloristlerin abartılı ilgisinin payı büyüktür. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar, Avrupa'nın bazı bölgelerinde küçük ölçekte de olsa bir 'kurt-adam avının' varlığına işaret etmektedir; buna göre Fransa ve özellikle de Almanya'da 'kurt-adamların yaşadığı bölgeler' vardır. 15. yüzyıldan itibaren görülen cadı davalarında, özellikle kırsal kesimde geceleri ıssız bölgelerdeki evlerin ağıllarını, ahırlarını basarak hayvanları parçalayan, ancak etine dokunmayan bir tür kurt-adamdan bahsedilir. Bugünkü Almanya'nın Hessen eyaletinin sınırları içinde kalan bölgede ve komşu

yağı kullanılmasında hayvana dönüşmüş cadı hep önemli bir rol üstlenir. Tüm bu tasarımların işkence altında itirafa zorlanan sanıkların hayal gücüyle sınırlı olduğu bilinmekle birlikte, demonologların cadıların işledikleri suçları anlattığı bol resimli propaganda bildirilerinin itirafların ayrıntılandırılmasına olan katkıları da göz ardı edilmemelidir.

Demonoloji yazınında hayvana dönüşme mitosunun gerçekliği ilk kez ayrıntılı bir biçimde *Malleus Maleficarum*'da Heinrich Kramer (Institoris) tarafından ele alınmıştır.³⁸⁵ Kramer cadıların belirli bir süre için de olsa istedikleri hayvana dönüşebildiğini mahkemelere yansıtmış dava tutanaklarından alıntılar yaparak ispata çalışır. Ancak Kramer'de, cadıların bu değişim sırasında, Şamanizmde olduğu üzere, dönüşülecek hayvan üzerinde sadece tinsel bir hâkimiyet kurularak vücudun rehin alındığı ve cadının vücudunun bu sürede bir ölü gibi kaldığına dair, erken yeniçağda kabul gören inancın izlerine rastlanmaz.³⁸⁶

Cadılar dönüşecekleri hayvanları çoğunlukla kötücül amaçlarına uygun olarak seçerler; cadı, Blocksberg³⁸⁷ benzeri dağlarda yapılan kara büyü ayinlerine katılacağı zaman domuz, keçi veya ata, ağıldaki hayvanları parçalamak için kurda, evlerde çocukları, yetişkinleri katletmek için kedi, köpek ve fareye dönüşür. Kurt-adam avının halk arasında açtığı panik nedeniyle Avrupa'da büyük bir kurt katliamı yaşanmıştır. Otuz Yıl Savaşları nedeniyle sürekle avından kurtulan ve sayıları artan kurtlar, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekrar toplu olarak katledilmeye başlamıştır. 1683 yılında Montabauer'de yaklaşık 600 kurdun halkın kurt-adam histerisinin kurbanı olduğu tahmin edilmektedir.³⁸⁸

IX.

Kutsal Engizisyon Mahkemeleri

“...hertzliebe dochter Veronica. Vnschuldig bin
ich in das gefengnus kommen, vnschuldig bin ich
gemartert worden, vnschuldig muss ich sterben...”

Johannes Junius, 24 Temmuz 1628.

Heretik Gruplarla Mücadele

11. yüzyılın başlarında özellikle de Güney Fransa, Kuzey İtalya ve kısmen Batı Almanya'daki kâfir tarikatlarının güç kazanmaya başladıklarına ilişkin duyumlar kiliseyi tedirgin eder; Maniheizm tarzı bir düalist yapılanmaya işaret eden ve Tanrı'nın hâkimiyetine son vererek yerine şeytanı oturtmayı amaçlayan sapkın akımlar hızla taraftar kazanmaktadır. Özellikle Languedoc'da (Fransa) Katharosçuların örgütlenmeleri, o güne kadar görülmemiş boyutlara ulaşarak kilisenin varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Yine, 1022'de Orléans ve Toulouse'daki heretik grupların ayaklanmaları, Arras ve Champagne'ya, hatta sınırları aşarak Almanya'ya (Köln ve Bonn) yayılmaya başlamıştır. Bu ayaklanma girişimlerini önlemek, heretiklerin baskı altında tutulmasını sağlamak için ilk kez kitlesel insan avları ve toplu yakılmalar tartışılır hale gelir. 1022 yılında Fransa Kralı II. Robert (996-1031) sapkın inançlarından dönmeyi kabul etmeyen on kâfirin yakılmasına³⁸⁹ karar verir.³⁹⁰ Fransa'da yaşanan bu hareketliliğe paralel olarak doğu sınırının hemen ötesinde, Köln ve Bonn'da da kitlesel kâfir idamlarına başlanmıştır.³⁹¹

Heretik gruplara karşı başlatılan mücadelenin bir sonucu olarak, 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerinde başlatılan kâfir idamları giderek sıradan bir görüntü arz etmeye başlar. Anılan dönemde kilisenin heretik grupların üyelerine verebileceği cezaların sınırlı olması, gruplara katılımın tahminlerin ötesinde bir hızla artması, verilen mücadelenin başarı şansını düşüren etmenlerin başında gelmektedir. Kâfir grupların elebaşları ya çok iyi gizlendikleri ya da yandaşları tüm baskılara rağmen kendilerini ele vermedikleri için yapılan baskınlarda daima yakayı sıyırmakta, yakalanarak cezalandırılmaları durumunda bile grupların yeni taraftar kazanma girişimleri engellenememektedir. Ancak giderek yoğunlaşan takipler ilk sonuçlarını vermiş, Katharosçuların faaliyetleri bir süre için yeraltına inmiştir. Bu sessizlik dönemi 12. yüzyılın ortalarına kadar sürecektir. Güç toplayan Katharosçuların daha kuvvetlenmiş olarak tekrar ortaya çıkmaları, kilisenin bu sapkınlara karşı Tanrı'nın onurunu kurtarma savaşında daha sert önlemler almasına yol açmıştır.

Ortaçağda heretizmin ve heretiğin ne kilise tarafından ne de sivil otoritelerce 'resmi' bir tanımı yapılmıştır. Genel kabul gören yaklaşım, engizitörler tarafından yapılan tanımlarla sınırlı kalmak eğilimindedir. Anılan dönemde kilise heretizmden, Katolik inancının bilinçli olarak reddini ve girilen yanlış yolda ısrarlı bir çabayı anlamaktadır. Heretik ise, her ne kadar Katolik kilisesince vaftiz edilmiş olsa da, daha sonra kutsandığını açıkça reddeden sapkındır.³⁹² Tanımlardaki görece muğlaklık, engizisyonun kökünden çözmek amacıyla yaklaştığı sorunun hallinde sınırsız bir acımasızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle sadece 'bilinçli' heretikler değil, sınırları engizitörler tarafından çizilmiş çok geniş bir alan içinde kalan, herhangi bir biçimde heretizmle 'ilişkilendirilen' her kesimden insan bu acımasız takipten payına düşeni almıştır. Bu dolaylı ilişkilendirilme sürecine hâkim olan motif sadece "*Kutsal Mahkeme*" üyelerinin sınır tanımayan fanatizmi değil, kurbanların mal varlıklarını kilisenin zenginliklerine katma arzusudur. Başlangıçta 'Kutsal Engizisyon Mahkemesi'nin giderleri üye veren tarikatlar tarafından ortaklaşa karşılanırken, giderek kurbanların mal varlıkları Kutsal Mahkeme'nin en önemli gelir kaynağı haline gelmiştir. 1252 yılında Papa IV. Innocentius kurbanlara ait mal varlığının üçte ikisine (daha önce bu oran üçte birdir), engizisyon mahkemelerinin gelecekte daha da artacak harcamalarında kullanılmak amacıyla el konulacağını ilan eder. Nihayet 15. yüzyıldan itibaren engizisyon mahkemelerince yakılan veya idam edilen kurbanların mallarının tümü gasp edilmeye başlanır.³⁹³

Katolik kilisesinin heretiklere karşı yürüttüğü mücadele kilisenin önemli bir çelişkisine de işaret eder. Kilise bir yandan heretikleri, her ne kadar

Tanrı inancı insanların özgür iradeleriyle yaptıkları bir seçim gibi görünse de, belirli bir inanca (Hristiyanlığa) zorluyor, diğer yandan, Aziz Augustinus'un öğretisi doğrultusunda Tanrı yolundan ayrılanları güç kullanarak yola getirmekten de geri durmuyordu. Temel amaç kâfirleri Hristiyanlığa geri döndürmek, yani sürüden ayrılan *kara* koyunları ıslah edip tekrar sürüye katmaktı. Katolik kilisesinin ilahiyatçıları, nedamet getirmeyen ve işlediği suçun kefaretinin ödemeye yanaşmayan kâfirleri zor kullanarak dine döndürmenin kâfirler açısından yararlı olduğu, sonuçta uygulanan bu yöntemin günahkâr için bir *yeniden doğuş* anlamına geleceği görüyordu. Bu noktada antik dünyanın kutsal mirası üzerinde dengesini bulmaya çalışan ortaçağ kilise hukukunun 12. yüzyıldan itibaren gündemine aldığı heretiklerle mücadele programını hangi esaslar üzerinde yürüteceği açıkça ortaya çıkar: Şayet kâfiri ikna yoluyla doğru yola döndürmek mümkün değilse, çok daha büyük zararların oluşmasına engel olmak için güç kullanılması hoş görülebilir. İkna yöntemi olarak güç kullanmak (işkence), doğal olarak Eski Yunan ve Roma'da olağan bir yargılama yöntemi olarak kullanılan işkenceyi akla getirmektedir. Kilise

65) Papa XII. Johannes Paul.

en başından beri ceza davalarının usulü ve özellikle cezalandırma yöntemleri açısından Roma hukukuna uygun hiyerarşik bir yapılanmaya sahiptir. Kilise hukuku, Roma hukuku gibi, sanığın ithamı üzerine inşa edilmiş bir yargılama dışında başka bir dava şekli tanımamaktadır. Bu noktadan hareketle, 'Kutsal Engizisyon Mahkemeleri'nin kurulmasına zemin hazırlayan birikimin kaynağını, Roma hukuku ve kilise hukukunda yargılamaya ilişkin zaten var olan farklı unsurların oluşturduğunu söylemek yerinde olacaktır.

12. yüzyıldan itibaren merkezi bir kimlik kazanan ve heretik gruplara odaklanan engizisyon uygulamasının sadece 'kâfir avına' indirgenmesi yanıltıcı olur. Kilise giderek kuvvetlenen kâfir akımlar içinde büyücülüğün kök salmasına seyirci kalmayacaktır. Kâfirlik kilisenin ve Tanrı'nın inkâr edilmesi ise, büyücülük de, şeytanın gücünün yeryüzünde icra edilmesidir. Tanrı'nın varlığını inkâr etmek, şeytanın yeryüzünde krallığının kabulü demektir; bu nedenle, engizisyon, büyücülüğü kâfirliğin eyleme geçmiş biçimi olarak gördüğü için sıkı takip altına almıştır. Bu inancın doğal sonuçları erken sayılabilecek bir dönemde görülmüştür. Papa IV. Alexander (1254-1261) 1258 ve 1260 yıllarında engizitörlere, doğaüstü güçlerin yardımıyla kilise hukukunca yasaklanmış falcılık, büyücülük, vb. eylemlerin sahiplerine hadlerini bildirmelerini emreder. Büyücülük bir günah olarak piskoposların, adi suçlar ise sivil otoritenin yetki alanında kalabilir; ancak kâfirlik Hristiyanlık için engizisyonun takibini gerektirecek kadar önemli bir suçtur. Papa IV. Alexander suç tanımlarını daha da sadeleştirerek, engizitörleri cesaretlendiren bir tavırla, büyücülük içinde zaten var olduğuna inandığı heretik unsurları ortaya çıkarmıştır. Böylece, en basit anlamıyla büyü'nün heretikleştirilmesi süreci başlatılmış olur.

13. yüzyılda papalık fermanlarıyla başlatılan bu sürece kadar kilisenin sadece disiplin cezası uyguladığı büyücüler, büyü'nün heretik karakterinin ortaya çıkarılmasıyla, gizli bir tarikatın üyeleri olarak yakılmaya başlamışlardır. 1307-1323 yılları arasında Toulouse'da yargılanan çok sayıda Waldesçi ve Albi heretikleri arasında, işkence gören kadın ve erkek büyücüler de bulunmaktadır. Büyücülüğün gizli bir kâfir tarikatı olarak bu amansız takipten payma düşeni almasında, büyü yoluyla öldürüleceğini bir takıntı haline getirmiş olan Papa XXII. Johannes'in de (1316-1334) önemli katkısı olmuştur. Özellikle küçük balmumu figürlerle yapılan 'figür büyü' ve kurbanların resimleri üzerinde yapılan 'resim büyü'sü'nden¹⁹⁴ paranoya düzeyinde korkan Papa XXII. Johannes döneminde büyücü avında belirgin bir artış görülür. 1320-1350 yılları arasında Carcassonne'de dört yüzün üzerinde büyücü yargılanır ve bunların yarısından fazlası ölüme

mahkûm edilir.³⁹⁵ 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra heretik gruplarla verilen mücadelenin başarıyla sonuçlanması, esas düşmanın bu kez 'cadı' kimliğinde tekrar sahneye çıkarılmasıyla engizisyon da 'kurumlaşma' sürecini tamamlamış olacaktır.

Antik dönemin imparatorları gibi ortaçağın papaları ve kralları da heretizmi bizzat kendilerine, kamusal düzene karşı işlenmiş bir suç olarak görmüşlerdir. Heretizm sadece Tanrı'nın varlığına karşı işlenen değil, üstüne üstlük Tanrı'nın onurunu da zedeleyen bir suçtur. Kâfirler tarafından Tanrı'nın varlık ve otoritesine karşı işlenen sapkınlık dolu suçlar kral hazretlerine karşı da işlenmiş olur. Böylece antikçağda idam cezasını gerektiren 'Majestelerine karşı işlenmiş suç' (*crimina laesae majestatis*), 'kamusal suç' niteliğindeki heretizm ile özdeşleştirilmiş olur.³⁹⁶

Kutsal Engizisyon Mahkemelerinin Kuruluş Amacı

Inquisitio'nun,³⁹⁷ Katolik kilisesinin gücünün doruğa eriştiği 11. yüzyılda kilisenin varlık ve otoritesine karşı işlenen suçlar için özel bir haber alma yöntemi olarak kullanıldığını biliyoruz. Ancak Katolik Avrupa'nın bazı bölgelerinde (İspanya, Güney Fransa, Yukarı İtalya) sapkın inanç gruplarının varlığına ve faaliyetlerine (*accusatio*)³⁹⁸ ilişkin olarak kiliseye ulaşan bilgilerin (*denunciatio*)³⁹⁹ artması üzerine, gelişmeleri izlemek, gerektiğinde müdahale etmek, *haereticae* olarak nitelendirilen 'kâfir tarikatları'nın üyelerini yargılamak (*confessio*)⁴⁰⁰ ve işbirlikçilerini ortaya çıkarmak üzere bir 'komisyon' kurulmuştur. Komisyona ulaşan bilgilerin yoğunluğu, görülmesi gereken dava sayısındaki artışın ihtiyaca cevap verebilecek bir örgütlenmeyi gerekli kılması engizisyon mahkemelerinin resmen kurulmasına zemin oluşturmıştır.

'Engizisyon' kavramının iki temel amaca yönelik kullanıldığı söylenebilir. Engizisyon, geç ortaçağ ve erken yeniçağda görülen ceza davalarının istisnai bir türünü karakterize eder. Bu anlamda engizisyon davaları iki temel kurala göre yürütülür; davalar kamu adına açılır, çünkü suç kamusaldır. Birincisi, mahkeme bizzat davanın seyrine müdahil olarak suçun işlendiğini ispatla mükelleftir. İkincisi, engizisyon kavramından, kâfirlerin tespiti ve yargılanması amacıyla papa tarafından kurulmuş ağır ceza mahkemeleri anlaşılır. Engizitörlerin gerçek amacı cezalandırmak değil, sanığı girdiği yanlış yoldan döndürmek ve *islah* etmektir; sanığı sahip olduğu aykırı düşüncelerden arındırmak, ortağı olduğu eylemlerin yanlışlığına ikna etmek her zaman mümkündür. Ölüm cezası sadece üç durumda

uygulanır; 1) sanık işlediği suçun temelindeki büyük yanılmanın varlığını kabul ederek aman dilemez, ıslah edilmek için çaba göstermezse, 2) tövbesini bozarsa, 3) Hazreti İsa'yı tanımazlık gibi, Hristiyanlığa karşı bir inançsızlık içinde olduğu ispatlanırsa, ölüm cezası tereddütsüz infaz edilir. Birinci durumdaki ilke sadece kilise hukukuna özgü olmayıp sivil yargıya temel oluşturur. Engizisyon öncesinde ve engizisyonun kurumlaşmadığı ülkelerde zararlı büyüyle uğraşanlar, girdikleri yoldan ayrılmamakta ısrarlı olmaları durumunda cezalandırılırlar, ancak bir farkla ki, sivil mahkemelerde görülen davalar, engizisyonda olduğu üzere mutlak ölüm cezasıyla sonuçlanmaz, cezalar daha yumuşaktır. Engizisyon için tövbeden dönmek, tüm çabalara karşın, ruhun işgali altına girdiği sapkınlıklardan arındırılmadığı anlamına gelir ki, suçlunun yakılması kurtuluş için tek çaredir.

En basit anlamıyla, 'Kutsal Engizisyon Mahkemeleri'nin kuruluş amacı heretiklerin takibi ve imhasıdır. Yaklaşık 5. yüzyıldan itibaren büyücü davalarının görülmesinde önemli bir rol oynayan ve bunda da büyük ölçüde başarılı olan kilisenin, heretik akımların güç kazanarak Katolik kilisesinin varlığını tehdit eder hale gelmesi sonucunda aynı başarıyı gösterememesi (kilise tarafından uygulanan cezaların yetersiz kaldığına olan inancın papalık nezdinde giderek daha fazla taraftar bulması), papalığı, kilise hukukunun normlarına uyan, ancak daha etkin faaliyet gösterecek bir örgütlenmeye zorlamıştır. Engizisyon Mahkemeleri⁴⁰¹ adı altında yeniden yapılandırılan kilise mahkemeleri, yeni örgütlenen Dominiken ve Fransiskan tarikatlarının tam yetkilendirilmiş üyeleriyle, papanın sınırsız gücü de arkalarında olduğu halde, büyük bir hızla çalışmaya başlamışlardır.

1183⁴⁰² yılında Papa III. Lucius, Kral Friedrich'in de (Barbarossa) katılımıyla, yanlarında piskoposlar, teologlar ve kilise efradı olduğu halde Verona Sinodu'nu toplar. Toplantının en önemli gündem maddesi Güney Fransa'nın kırsal kesimlerinde hızla örgütlenen ve yayılma eğilimi gösteren kâfir tarikatlarıyla mücadelede vakit geçirilmeden başlanmasıdır. Bu yönde alınan kararlar çok geçmeden etkisini göstermiş (1183) ve Lucius'un yönlendirmesiyle Rheims başpiskoposu, Flandra'da çok sayıda kâfiri yakılmaya göndermiştir. 1183 yılında Verona Sinodu'nda alınan kararlar kilise tarihinde köklü bir değişime tanıklık eder; artık kâfir/lik kavramı ve kâfirlere uygulanacak cezalandırma yöntemleri daha kapsamlı bir biçimde yeniden yorumlanmaya başlamıştır. Bu döneme kadar gerçek *inançtan dönme* ile *kâfirlik* arasında ayırım yapılmamış, sadece kâfirler acımasızca cezalandırılmıştır. Ancak şimdi, kilisenin otoritesini zedeleyen, papalığın saygınlığına dil uzatan her türlü dogma, kilisenin öğretisinden bir kopuşu/ayrılığı beraberinde getirdiği ve papalığın otoritesini inkâr

anlamına geldiği için *kâfirlik* olarak tanımlanacak, hangi şekilde ortaya çıkarsa çıksın lanetlenecek ve cezalandırılacaktır. Kiliseyi ve Tanrı'yı inkâr ederek suçların en büyüğünü işleyenlerin tek bir cezası vardır: yakılarak öldürülmek. Böylece eski kilise hukukunda kâfirler için öngörülen en büyük ceza olan 'aforoz' kısa bir süre sonra gündemden kalkar. Yine eski kilise hukukuna göre, kâfirlerin soruşturulmasında ve yargılanmasında piskoposlara verilmiş yetkiler ellerinden alınır. Papalık kâfirliği nihayet varlık ve otoritesine karşı işlenmiş bir suç olarak gördüğü için, kendi ceza hukukunu uygulayabilecek kararlılıkta, üstün yetkilerle donattığı kurmaylarından bir ordu kurmayı yeğlemiştir.⁴⁰³ 13. yüzyılın başından itibaren yapılan bir dizi takibin sonuçlarından da görüleceği üzere, kâfirlerin geleneksel kilise hiyerarşisine göre örgütlenmiş ve piskoposlar eliyle yürütülen bir mücadeleyle yok edilemeyeceğine papalık kesinlikle kani olmuştur. Bu kesin yargının bir sonucu olsa gerek, piskoposların heretik grupların yaşadıkları bölgelerde takibine ve yargılanmasına ilişkin yetkileri, papalık tarafından tamamıyla ellerinden alınarak engizisyon yargıçlarına verilir. Katolik kilisesinin resmen başlattığı 'Kutsal Savaş', engizisyon süreci birbirini takip eden beş önemli uygulamayı zorunlu kılar; 1. Engizisyon davasının açılması, 2. Tüm yetişkinlerin yeminli ifadeleri alınarak, tanıdıkları kâfirler hakkında bilgi vermelerinin sağlanması, 3. Engizisyon davasında tanıklık yapanların isimlerinin gizli tutulması, 4. (Papa IV. Innocentius'tan itibaren) Kâfirin itiraf etmesinin sağlanması için mutlaka işkence uygulanması, 5. Yargılanarak suçlu bulunan kâfirin yakılarak öldürülmesi.

Engizisyon mahkemelerinin tam olarak hangi tarihte faaliyete geçtiği halen tartışma konusu olmakla birlikte, genel kabul gören 'doğum tarihi' 1184'dür.⁴⁰⁴ Papa III. Lucius'un (1181-1185) Verona Sinodu'nu takiben uygulamaya koyduğu 1184 tarihli fermanı *Ad abolendam diversarum haeresum pravitatem*'de, başpiskopos ve piskoposlardan sorumluluk bölgelerini her yıl iki kez ziyaret etmeleri, ziyaretlerinde yöreden bulacakları güvenilir, inançlı Katoliklerin yardımıyla kâfirleri yargı önüne çıkarmaları istenir. Fransa'daki kâfir tarikatlarının takibiyle Dominiken Tarikatı'nın üyelerini görevlendiren Papa IX. Gregorius'un (1227-1241) 1233 tarihli iki fermanından birisi, engizitörlerin kâfir avında görevlendirilmesine, diğeri ise piskoposların kâfir grupların takibinde sorumluluklarının belirlenmesine ilişkindir. Papa IX. Gregorius'un uygulamasını bizzat takip ettiği bu iki fermanın, engizisyon mahkemelerinin oluşum sürecinde Dominiken ve Fransiskan tarikat mensuplarının aktif bir rol üstlenmelerini legalleştirmesi açısından önemli etkileri olduğu tartışılmaz bir ger-

çektir. Bu tarihten önce de kilise mahkemelerinin varlığı bilinmekle birlikte, ilk kez 'merkezi' bir düzenlemeye gidilmiştir. Merkezi yapılanma koşullarının mevcut olmasına karşın, J. G. Grigulevic, engizisyon mahkemelerini konu alan kitabı *Sapkınlar, Cadılar, Engizitörler*'de⁴⁰⁵ "... Tüm bunlara karşın, engizisyon 'büyük şeyler' için kurulmamıştı" ifadesini kullanmaktadır. 'Kutsal Engizisyon Mahkemeleri'nin yaklaşık 350 yıllık icraatına bakıldığında, Grigulevic'in saptamasına "... ancak 'büyük şeyler' başardı" ifadesini eklemek bizce kaçınılmaz görülmektedir. Engizisyon mahkemelerinde davalar belli amaçla açıldığı ve mutlak sonuçlandırılması gerektiği için, sanıklara ilişkin her türlü kişisel bilgi ve belgenin toplanması ve değerlendirilmesi büyük bir titizlikle yapılmıştır. Mahkemeye intikal eden her türlü ihbarla sadece sanıklar değil, suç ortakları ve akrabaları da sapkın gruplarla ilişkileri hakkında işkence altında sorgulanmışlardır.⁴⁰⁶

Engizisyon ve Engizitörler

Engizisyonun mücadelesinde *inquisitio* sürecini başlatan en önemli unsur 'şüphe'dir. Kilisenin anlayışına göre putperestlik, şeytana, demonlarına ve kâfir tanrılarına hizmet amacına yönelik gizlice yürütülen bir faaliyet olması nedeniyle ancak 'şüphe' ile ortaya çıkarılabilir. Kilise için putperestlik, kehanette bulunma, demonlar ve insanlar arasında ilişki kurma gibi unsurları da içerdiği için, kâfirlik ile büyücülük arasında yer alır. Kilise tarafından her büyücünün potansiyel bir putperest olarak görülmeye başlanması, engizisyon tarafından yürütülen takip sürecini hızlandırmıştır.

Zanlıların engizisyon mahkemelerine çıkarılmasına katkıda bulunan bir diğer önemli unsur 'muhabirlik' ve 'ihbar' faaliyetleridir. Muhabir, noter ve tanıklar önünde verdiği yeminli ifadeyle ihbarda bulunur. Zanlı sorgulanmaya başlamadan önce hangi suçları işlediği, muhabire atfen (ancak muhabirin kimliği verilmeden) kendisine bildirilir. İşlediği suç veya suçlara ilişkin ayrıntılar muhabir tarafından mahkemeye verilememiş ise, zanlı genel olarak heretik tarikatlara üye olmak suçundan yargılanmaya başlar; soruşturma ilerledikçe işkencenin de katkısıyla, diğer suç istinadları kendisine kabul ettirilir. Yargılama sürecinin esas amacı, herhangi bir karara varılmaksızın, zanlının veya suçlunun suçunu itiraf etmesidir ve bunun temel aracı, daha önceki dönemlerde de tedrici olarak uygulanmış olan işkencedir. Kilise karşıtı sapkın gruplara karşı yürütülen davalarda işkence uygulanması konusunda 1252 yılında Papa IV. Innocentius, 1265 yılında da Papa IV. Clemens tarafından ferman çıkarılmıştır.⁴⁰⁷

Adına engizisyon denen bu rafine ve acımasız kıyım mekanizmasının oluşumunu hangi nedenler gerekli kılmıştır? H. C. Lea *Ortaçağda Engizisyonun Tarihi* isimli olağanüstü yapıtının I. cildinde, engizisyon örgütlenmesini ve engizitörleri şöyle anlatır: “Engizisyonun örgütlenmesi çok basit ancak etkileyiciydi. İnsanların yüreğinde ihtişamdan ziyade, onları korkudan felce uğratacak bir etki yaratırdı. Çünkü piskoposlar şatafatlı, dikkat çekici giysiler içinde, etraflarında hizmetlileri olduğu halde dolaşırken, engizitör, mensubu olduğu tarikatın basit giysisi içinde, yanında silahlı adamlarıyla etrafına korku salardı.”⁴⁰⁸

‘Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi’ papa engizisyonun da tartışmasız lideriydi. Engizisyon mahkemesi sıradışı bir yargı mekanizması olarak, papalık hiyerarşisinde yer alan diğer üyeler ve hatta üst düzey tarikat mensuplarından bağımsız, herhangi bir sansür ve kontrole tabi olmadan faaliyet gösterirdi. Engizisyon mahkemelerinin böyle bağımsız ve olağanüstü yetkilerle donatılmış olarak çalışmasına izin verilmesinin nedeni, şeytanın emrine girerek “Katolik Dünya” ülküsüne savaş açmış sapkın tarikatlarla hızlı ve kararlı bir savaş yürütebilmektir.⁴⁰⁹ Hatta engizisyonun doğrudan krala bağlı olduğu İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde, mahkeme çalışmalarını papalığın izni olmadan yürütebilmiştir. Papalık, yetki karmaşası, güç kaybı ve benzeri kaygılarla, bu *kuraldışı* uygulamaya hiçbir zaman müdahale etmemiş, bilakis Portekiz ve İspanya’da yapılan kıyım açıkça veya el altından onay vermiştir. Görünürde, engizisyonun sürdürdüğü acımasız mücadelenin sorumlusu papalık değil engizisyondur. Papalık istese, bu amansız av sürecini durdurabilir, en azından engizisyon kurbanlarına sahip çıkardı. Ancak bu kıyım mekanizması bir kez çalışmaya başlatılmıştır ve onu durdurmak söz konusu değildir. Tam tersi, ‘Kutsal Mahkeme’ kilisenin uyguladığı baskı ve zulmü meşrulaştırdığı için papalık için yararlı dahi görülmektedir.⁴¹⁰

Engizitörler papa tarafından atanır ve sadece ona karşı sorumludurlar. Ancak kâfir tarikatlarının takibiyle görevlendirilmiş bu ordunun 13. yüzyılın ortasından itibaren papalığa ulaştırdığı bilgilerin sayısı o denli artmıştır ki, Roma bu bilgileri değerlendiremez hale gelmiştir. Papa IV. Urbanus (1261-1264) bu konuya “yetki devri” yoluyla bir çözüm bulmuştur. Mahiyetinden kardinal Gaetano Orsini’ye farklı bölgelerden gelecek bilgileri değerlendirme ve ülkeler arasında engizisyon faaliyetlerini koordine etme görevi vererek onu başengizitör olarak atamıştır. Zamanla rekabet içine giren kardinallerin de baskısıyla papalık sahip olduğu büyük gücü paylaştırmak zorunda kalmıştır. Böylece papalık sarayında birçok yetki engizitörlerin eline geçmiştir.⁴¹¹

Engizitörler başlangıçta Dominiken Tarikatı'nın üyelerinden seçilmekle birlikte, zamanla Fransiskanlar da engizisyon mahkemelerinde görev almaya başlamışlardır. Kutsal Mahkemelerin görev alanının genişlemesi ve iş yükünün artmasıyla farklı tarikatlardan, hatta ruhban sınıfından olmayan kesimlerden seçilmiş engizitörlere sıkça rastlanır olmuştur. Farklı geçmişlere sahip olan engizitörlerin seçilme yaşı, Papa V. Clemens (1305-1314) döneminde 40 olarak belirlenmiştir. Zalim ve merhametsiz, enerjik, kariyer düşkünü, hırslı ve fanatik bir yapıda olmak engizitörlüğe seçilecek kişide aranan niteliklerin başında gelmektedir. Temiz bir geçmişe sahip olmak engizitörlüğe seçilmede önemli bir avantaj sağlamakla birlikte, bazı istisnalar da mevcuttur. Örneğin, Dominiken Robert le Bourge tövbe etmiş eski bir Katharosçu olarak 1233 yılında Loire bölgesi engizitörlüğüne atanmıştır. Özellikle acımasız takiplerle geçen bir-iki yılın ardından terfi ettirilmiş ve güney bölgesi hariç olmak üzere, Fransa başengizitörlüğüne atanmıştır. Yaptığı kitlesel idamlar nedeniyle "Kâfir Çekici" olarak anılmaya başlayan le Bourge uyguladığı yöntemler nedeniyle halk arasında infiale neden olunca, papa tarafından görevinden alınarak tutuklanmış ve yaşam boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Engizisyon tarihinde, işlediği suçlardan dolayı kilise tarafından yargılanarak cezalandırılan ilk ve son engizitör Le Bourge'dur.⁴¹² Papa IX. Gregorius tarafından 1227 yılında Almanya başengizitörlüğüne atanan Konrad von Marburg⁴¹³ 6 yıl boyunca, içinde kendi akrabalarının da bulunduğu çok sayıda insanı yakılmaya göndermiştir.⁴¹⁴ Dominiken Bernard Gui 1306 yılında henüz 36 yaşındayken Toulouse engizitörlüğüne atanmıştır. Daha çok "engizisyon teorisyeni" olarak anılan Gui, hazırladığı el kitabıyla sorgulama teknikleri konusundaki uzmanlığını diğer engizitörlere aktarmıştır. İspanyol Dominiken Nicolas Eymeric⁴¹⁵ 14. yüzyılın ikinci yarısında Tarragona'ya engizitör olarak atanmıştır. Tutkulu bir Aziz Tommaso hayranı olan Eymeric hazırladığı *Directorium Inquisitorum* adlı eseriyle heretizme ilişkin kapsamlı bir incelemenin yanı sıra, meslektaşlarına heretiklere uygulanacak sorgulama, işkence ve infaz yöntemleri konusunda yeni bilgiler aktarmıştır. Yukarıda sayılan tüm engizitörler içinde, acımasızlığıyla ünlenmiş, İspanya'nın ilk başengizitörü Thomas de Torquemada⁴¹⁶ ayrı bir yere sahiptir. Görevde bulunduğu 9 yıl içinde (1480-1489) sorguladığı yaklaşık 100.000 kişinin 9000'ini işkenceyle sorguladığı tahmin edilmektedir.⁴¹⁷ Sorgulananlar yakılmak dahil, hücre mahkûmiyeti, aforoz, utanç giysisi "sanbenito"⁴¹⁸ ile yaşamak zorunda bırakılma ve mallarına el konma gibi muhtelif cezalara çarptırılmışlardır.

Engizitör sınırsız yetkilere sahiptir; herhangi bir şehri ziyaretinden birkaç gün önce, kilise yetkililerinden halka “*olabildiğince kısa bir süre içinde toplanarak günah çıkarmaları*” talimatını vermelerini isteyebilir. Yine “*toplulu günah çıkarma eylemine katılmayanların ipso facto*⁴¹⁹ *kiliseden ihraç edileceği*” engizisyonun talimatı olarak halka duyurulmak zorundadır.⁴²⁰ Tek başına bu örnek dahi, engizitörlerin ne denli büyük bir güce sahip olduklarını ve bu gücü ne denli kötüye kullandıklarına işaret etmektedir.⁴²¹ Papa dışında hiç kimse onların kiliseyle ilişkisine son veremez. Papanın maiyeti dahi özel izin almaksızın engizitörleri uyaramaz, görevden el çektiremez. Kanonik hukuk, engizitörün faaliyetlerini kısıtlayan ve engelleyen herkesin aforoz edilmesini öngörür. Engizitörler hiyerarşik yapılanmada, en az kendileri kadar acımasız kâfir avcıları olan piskoposlardan önde gelirler. Papanın, piskoposlara “*kardeşim*” diye hitap ederken, engizitörlere “*oğlum*” diyebilmesi aralarındaki ilişki hakkında bir fikir vermektedir. Engizitörler teritoryal yetkileri nedeniyle piskoposlarla yakın işbirliği içindedirler. İşkence yapılırken ve karar açıklanırken piskoposların mutlaka ortamda bulunmaları istenir ve izinleri alınır. Engizitörlerin işlerinin yoğun olduğu dönemlerde, baktıkları davaların bazılarını mensupları oldukları tarikatın –yardımcıları olarak nitelendirilen– üyelerine devrederler.

Kutsal Engizisyon Mahkemesi Heyeti

‘Kutsal Engizisyon Mahkemesi Heyeti’, bir veya iki engizisyon yargıcı, bir noter, konuşmaların tutanağını tutan bir kâtip, doktor ve celladdan oluşur. 14. yüzyıldan itibaren davalarda engizitörlere yardımcı olmak üzere ruhban sınıfından gelme hukukçular görevlendirilmeye başlamıştır. Temel görevleri, davalı hakkında düzenlenen iddianame ve kararın sivil hukuk hükümleriyle çelişmesini engelleyecek düzenlemeler yapmaktır. Ancak uygulamada, kendilerine sanık hakkında verilen kısıtlı bilgilerle (tanıkların ismi genellikle gizli tutulur) hazırlanan dosya hakkında objektif, güvenilir görüş bildirebilme imkânına sahip değillerdir, zira muhbir(ler)in ismi, engizitörler tarafından sanığa uygulanan işkencede gizli tutulur. Pratikte engizisyon mahkemelerinin bir memuru olarak görev yapan hukukçular yalnızca sanık tarafından verilen ifadede yer alan bilgilerin kurallara uygun tutanaklara geçirilip geçirilmediğini kontrol ederler. Ücretlerini engizisyon mahkemesinin bütçesinden almaları ve engizitörlerle aynı tarikata üye olmaları da bunun kanıtıdır.

Davayı başından sonuna kadar izleyen, sorgulamaya ve işkenceye tanıklık eden noterin esas görevi, sanığı ve tanıkların ifadelerinin kilise hukukunun normlarına uygun olarak alındığını onaylamaktır. Ataması papa tarafından yapılan noter ücretini engizitörden alır. Mahkeme heyetinde yer alan kâtipler, genellikle Dominiken Tarikatı üyesi rahipler arasından atanır. Kâtipler diğer engizisyon mahkemesi üyeleri gibi ketum olmak zorundadır. “Kutsal Mahkeme” nin faaliyetleri hakkında konuşmak ve verilen kararlar üzerine yorum yapmak ağır ceza gerektiren bir suçtur. Her adımlarında engizitörlere karşı sorumlu olan noterler ve kâtipler, davaya ilişkin tüm belgelerin altına attıkları imzalarla yargılama sürecini meşrulaştırmış olurlar.

Mahkeme komisyonunda yer alan doktorun iki görevinden biri, sanığın sorguda işkence nedeniyle “erken” ölmesini engellemek, diğeri ise cellatlara “sanatlarını” icra ederken yardımcı olmak, yeni “teknikler” göstermektir.

Yukarıda anılanlara ilaveten, heyete yardım eden, ikinci dereceden destek hizmet sunan bir yardımcı personel grubu vardır; bu grupta engizisyon mekanizmasının işleyişini kimlikleri mahkemede “gizli” tutularak kolaylaştıran muhbirler, hapishane gardiyanları, kuryeler ve diğer hizmetli personel yer alır. Gizli muhbirler⁴²² toplumun farklı kesimlerinden; krallık sülalesinden, basit köylülere, din adamlarından aristokratlara uzanan toplum kesimlerinden geniş bir katılım olmuştur. ‘Engizisyon Ailesi’ne katılmış bazı saygın vatandaş ve aristokratlar sanığa yargılandığı davada başından sonuna kadar eşlik ederek bir tür gönüllü yardım ile vicdanlarını rahatlatma yoluna gitmişlerdir. Görevleri hüküm giymiş kâfirle konuşmak, moral vermek, nedamet getirmesini sağlayarak kiliseyle tekrar barıştırmaktır. İnfaza hazırlık sürecinde de devam eden görev, kurbana engizisyonundan yakılmaya gidene kadar eşlik edilmesi, ateşin yakılmasına yardım etmek ve ateşi güçlendirmek için çalı çırpı atmak gibi ritüellerle sona erer. Tahmin edileceği üzere, bu “onur”⁴²³ sadece toplum tarafından takdir edilen, liyakat sahibi Hristiyanlara verilir. Engizisyonun tam randımanla çalıştığı dönemlerde “onur” peşinde koşan gönüllü yardımcılarının sayısı yüzlerle ifade edilir olmuştur.⁴²⁴

‘Engizisyon Ailesi’nin tüm üyeleri hizmette bulundukları süre içindeki eylem ve davranışlarından ötürü herhangi bir cezai takibata maruz kalmazlar; ne sivil ne de kilise mahkemelerinde yargılanabilirler. Engizisyon görevlilerine herhangi bir müdahale, heretiklerle yapılan mücadeleye bir karşı çıkış olarak algılanır ve “inquisitio” süreci derhal işlemeye başlar. Devletin en yüksek organı olan engizisyona tüm ruhani ve sivil makamlar

itaat etmek zorundadır. Emirlerle uymamak veya kararları uygularken çelişkili davranmak en ağır cezalara çarptırılmayı gerektirir.

denuntiatio - inquisitio - accusatio - confessio

Engizisyon mahkemelerinde dava kişi hakkında “kötü duyumlar” alınması nedeniyle açılmış olabilir.⁴²⁵ “Kötü duyumlar”ın anlamı, sorguya çağrılan kişi hakkında delillerin olmamasıdır. Şayet sorguya çağrılan şahsın aile bireylerinden herhangi birinin heretik gruplara üyeliği biliniyorsa, “kötü duyumlar” söz konusudur. Bunun, kâfir tarikatlarının yoğun olarak faaliyetinde bulunduğu bölgelerde uygulanan olağan bir yöntem olduğu bilinmektedir. İkinci sorguya alınma şekli, engizisyona yapılan ihbardır. Bu yöntem, engizitörlerin kâfirler, işbirlikçileri ve destekçileri hakkında bilgi edinmesini sağlayabildiği için tercih edilirdi. Başkalarının sapkın fiilleri hakkında bir şeyler bildiği halde, bunları engizisyon yargıçlarına ve mahkemenin diğer üyelerine anlatmayanlar, bu sapkın grupların fiillerine ortak olmuş sayılır ve kâfirlik suçundan yargılanırdı. Sorgulanan şahıs susmaya devam ederse, doğruyu söyleyeceğine dair ettiği yemine ihanet etmiş olurdu. Muhbirliğin kurumlaştığı bir ortamda kimsenin bir başkasına güvenmesi beklenemez. Her şahıs bir başkasını ihbar etmeye, muhbirlik yapmaya zorlanır; çocuklar anne ve babalarına, eşler birbirlerine, uşaklar efendilerine karşıdır. Engizisyon mahkemelerinde davalar belli bir amaçla açıldığı ve mutlaka sonuçlandırılması gerektiği için, sanıklara ilişkin her türlü kişisel bilgi ve belgenin toplanması ve değerlendirilmesi büyük bir titizlikle yapılırdı. Mahkemeye intikal eden her türlü ihbarla, sadece sanıklar değil, suç ortakları ve akrabaları da işkence altında sorgulanırdı.⁴²⁶ Heretik takibata maruz kalan ailelerin mal varlıkları da, soruşturma sonucuna göre kolaylıkla el değiştirebiliyordu. Bu süreci fırsat bilen komşular, hatta aile bireyleri ihbar kervanına katılmışlardır. Engizitör bilgi ve belge toplama ve yeni tanıkları dinlemek üzere sorgulamaya iki hafta ara verir. Bu sürenin sonucunda mahkemenin elinde mutlaka sürpriz tanıklar ve yeni deliller vardır. Normal şartlarda sorgulama önceden belirlenmiş kurallara uygun olarak sürdürülür; sorgulamanın usul ve esasları hakkında sanık bilgilendirilir. Kimi zaman sanıktan sorgu kataloğuna bağlı kalmadan, işlediği suçlar hakkında kendisinin bilgi vermesi istenebilir. Bu yöntemi kullanan yargıçlar çoğunlukla sanık ve sapkınlıkları hakkında hedeflediklerinden daha fazla bilgi sahibi olabilirler. Engizitör sorgulamada sanığın ölüm korkusu yaşamasını istemez, bu nedenle tüm yargı-

66) İşkence türleri.

lama sürecinde sanığa “tanık” muamelesi yapılır. Bu yöntemin amacı açıktır; herkes davanın başında kâfirlik ve bütün eylemler hakkında yalnızca doğruyu söyleyeceğine yemin eder. Bu yemin kişiyi “tanık” olarak kendisi hakkında da ifade vermeye yönlendirir.⁴²⁷

Ünlü Fransız Benedikten engizitör Bernard Gui’nin 1309-1323/1325 yılları arasında kaleme aldığı ve engizisyon yargıçlığı yaptığı dönemdeki tecrübelerini aktardığı kitabı *Practica (officiū) inquisitionis haereticae pravitatis*’te, engizisyon mahkemelerinin işleyişi üzerine çarpıcı bilgiler yer

alır. Sorgulamada, sanığa yöneltilen soruların yer aldığı sorgu kataloğu, davanın seyri açısından büyük önem taşır. İyi bir engizitör sorgulama sırasında sorularını akıllıca seçer.⁴²⁸ Sapkın grupların üyesi olmaktan sanık bir kâfir engizisyon mahkemesine getirildiğinde, başlangıçta kendisine yöneltilen suçlamaları reddedecek, işbirlikçilerini ele vermekten çekinecektir. Gerçeği saklama çabası sorgulamaya alınan her sanık için geçerlidir. Bu durumda akıllı bir engizitör gerçeğe ulaşmak için can alıcı sorularla sorgulamaya başlar. Başlangıç sorusu ne kadar iyi dillendirilmişse, sanık da gerçeği o kadar çabuk itiraf eder ve komplocular ortaya çıkarılır.⁴²⁹

Bernard Gui engizisyon mahkemelerinde görülen davaları, sadece bir suçun ispatlanması amacıyla açılmış kabul etmez. Bilakis, engizitör bir sanığı günah çıkarmaya gelmiş bir Hristiyan gibi dinlemeli ve bir “tanık” olarak kabul etmelidir; bu nedenle “tanığın” itirafı sadece bir delil olarak değil, bilakis iyiye, doğruya geri dönüşün ilk adımı olarak görülmelidir. Gui’ye göre, gerçek bir engizitör ‘tanığın’ kendi isteği, serbest iradesiyle

itirafta bulunması için gereken süreyi verir. Ancak itiraf bir baskı ve işkence altında gerçekleşiyor olsa bile, yine de 'tanığın' kendi serbest iradesiyle alınmış sayılmalıdır.

14. yüzyıl Avrupası'nda, en azından Güney Fransa'da, işkence bir itiraf metodu olarak nadiren kullanılırdı. İşkencenin uygulanabilmesi, iki kişinin sanık hakkında tanıklık yapması veya delillerin tamamıyla sanığın aleyhine olmasıyla mümkün olurdu. Ayrıca prensip olarak işkence her sanığa bir kez uygulanırdı. Savunma yapma veya sanığın savunulması istinai durumlar dışında mümkün değildi. Şayet avukat bir kâfirin davasında savunma yapmaya yeltenirse, kendisi de suça dahil olmuş olurdu. Kâfirlikten yargılanan bir sanığın savunulması hemen hemen imkânsızdı. Engizisyon mahkemesinde bir kez yargılanan birinin beraat etmesi mümkün değildi. En iyi ihtimalle tüm haklarından mahrum edilirdi. Teorik olarak, bir tek papanın, karar tebliğ edilmeden önce davanın yeniden görülmesini isteme yetkisi vardır. Bu gibi durumlarda yeniden görülmeye başlanan davanın tüm giderleri sanığa ait olurdu. Heretiklik suçlamasıyla yargılanan bir sanık firar ettiğinde, gıyaben kâfirlikten hüküm giyer ve suçu kesinleşirdi. Sorgulamanın sonucunda ya sanığın suçu ispat edilir, ya masum olduğunu iddia etmesine karşın kâfirlikten suçlu bulunur ya da hal ve davranışlarından kâfirlik suçu işlediğine karar verilirdi. Her halükârda sanık heretiklikten yargılanarak cezalandırılırdı. Sanık, mahkemenin nihai kararı açıklanana kadar nasıl bir cezayla hüküm giydiğini öğrenemezdi. Verilen ceza boyunca sanık veya akrabaları mallarının idaresinde herhangi bir hak kullanamazlardı.⁴³⁰

İtirafa Davet - İşkence Ritüeli

İşkencenin⁴³¹ 'Kutsal Engizisyon Mahkemeleri'nin kuruluşundan önce kilise tarafından heretik grupların münferit mensuplarına uygulanmaya başlanmasında kuşkusuz Papa IV. Innocentius'un (1243-1254) 1252 tarihli fermanı *Ad extirpanda* çok etkili olmuştur.⁴³² Mecbur kalındığında "soruşturmaya alınan tüm heretikler inançlı ruhların katili ve felaketi, kutsal varlıkların hırsızları olarak –uzuvları kırılmadan ve yaşamları tehlikeye atılmadan– yanlışlarından dönmeye ve işbirliği içinde oldukları diğer kâfirlerin isimlerini vermeye, aynen basit hırsızlar ve haydutların işledikleri dünyevi suçlarda uygulandığı üzere, güç kullanılarak zorlanabilirler."⁴³³

IV. Innocentius'un fermanı daha sonraki papalar IV. Alexander (1260), IV. Urbanus (1262) ve IV. Clemens (1265) tarafından da aynen kabul

edilerek yürürlükte kalmıştır.⁴³⁴ Engizitörler için işkence, heretiklerin sapkın inançlarının gün ışığına çıkartılmasında, işbirlikçilerinin deşifre edilmesinde ve en önemlisi girdikleri “yanlış” yoldan döndürülmesinde vazgeçilmez bir araç olmuştur. Engizisyon mahkemelerinde görülen davalarda sanıklara yapılan işkencenin tüm ayrıntılarıyla yer almasından, işkence uygulamasının istisnai bir duruma işaret ettiği sonucu çıkarılamalıdır. Engizisyonun insanlar üzerinde sahip olduğu gücü besleyen en önemli kaynak, sorguya çağırılıp işkence görme korkusudur.

Viyana Konsili 1311 yılında, Papa V. Clemens'in bilgisi dahilinde yaptığı kutsal mahkemenin reformu çalışmaları çerçevesinde, işkencenin sadece piskoposların onayıyla yapılabileceği yönünde bir karar almıştır. Ancak alınan bu karar, engizisyonun gücünün sanıldığından daha fazla olması, piskoposların onay vermekten ziyade engizitörlerle işbirliği içine girmesi nedeniyle, kurbanları rahatlatamamıştır.⁴³⁵ Viyana Konsili'nde alınan bir diğer karar, işkencenin her sanığa bir kez uygulanması ve işken-

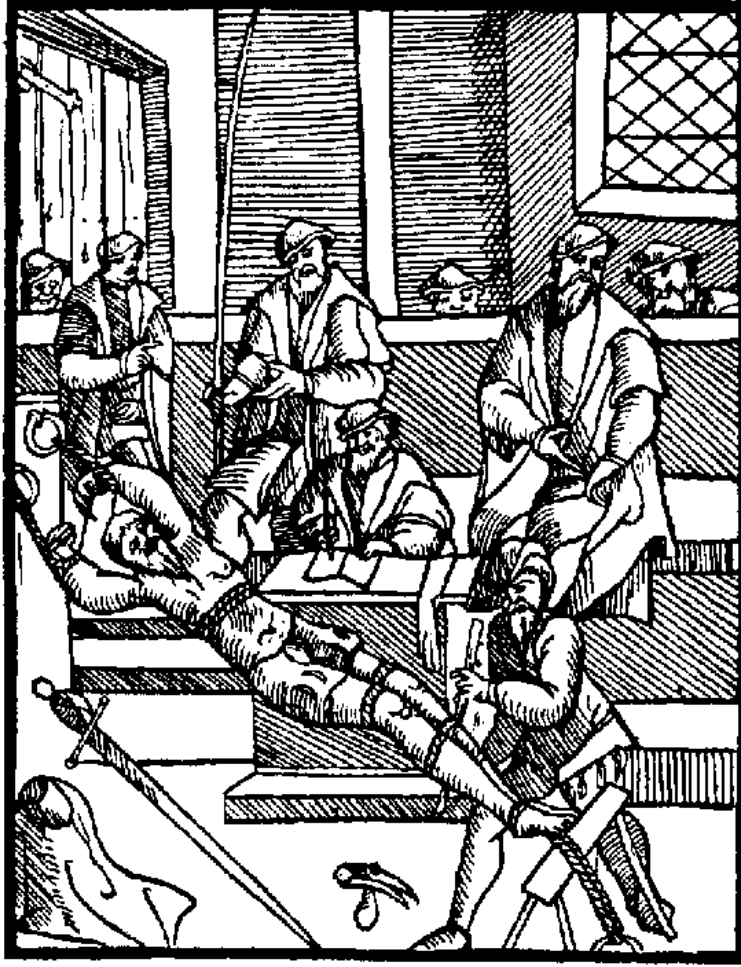

68) İşkence: Meme uçlarının koparılması. R. Ricciotti'nin ahşap gravürü.

ceye başlanmasında 'temkinli' olunması yönündedir. Ancak hangi kuruldan çıkarsa çıksın, 'Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisinin desteğine sahip engizitörler için alınan kararların uygulanması zorunluluk arz etmediği gibi, papalık, konsil kararlarına aykırı uygulamaların takibini de yapmamıştır. Örneğin, işkenceye başlamada 'temkinli' olunmasından ne anlaşılması gerektiğine engizisyon yargıçlarının kendileri karar vermişlerdir. Sanığa işkence edilme süresi, engizisyonun ihtiyacı olan bilgilerin verilmesi, yani amaca uygun bir itirafın yapılmasıyla sınırlıdır. Engizisyon, sapkın olduğunu itiraf etmiş bir sanığa işkence uygulamaya devam edilmesini 'haklı nedenleri olmayan' bir zalimlik olarak görmektedir. Yine 'her sanığa bir kez işkence uygulanır' hükmü, engizitörlerin sıklıkla başvurdukları sorgulama (işkence) 'tamamlanamadı' veya 'kesildi' gibi gerekçelerle pratikte anlamını kaybetmiştir. İşkencenin sonuçlandırılmasını gerektiren nedenler sanığın suçunu itiraf etmesi veya vücudunun işkenceyi kaldıramayacak duruma gelmesidir. Sanık 'kafi derecede' işkenceye maruz kalmasına rağmen beklenen itirafta bulunamazsa, gözlemci otoritenin vereceği onay çerçevesinde beraat edebilir; bir başka otorite sanığın inatçı bir kâfir olduğuna hükmederek, bu beraat kararına karşı çıkar ve sanığı tekrar cezaevine gönderir. Sanığın, ifadesinin işkence altında alındığını ve 'kendi arzusu ile' imzalamadığını iddia ettiği durumlarda, engizisyon, 'tövbesini bozan'ın daha önce 'yeteri kadar' işkence görmediğine karar verir, sanık tekrar sorguya alınarak gerçek bir 'tövbekâr' olunca ya kadar işkenceye devam edilir.⁴³⁶

Fiziksel işkence başlamadan önce, sanık engizitörler tarafından bir tür psikolojik işkenceye tabi tutulur. Bir ritüeli andıran bu süreçte sanığa işkence aletleri teker teker ayrıntılı bir biçimde tanıtılır. Kutsal Kitap sorgulama süresince daima engizitörlerin önünde açık durur. Engizitörler kurbana seslerini yükseltmeden, olabildiğince sakın, herhangi bir hakaret unsuru içermeyen bir konuşma yaparlar. Sanığa, nedamet getirmesi, teva zu göstermesi, aklıselim olması, yaptıklarından dolayı kiliseden af dilemesi durumunda, Mesih İsa'nın yakarmalarını duyacağı anlatılır.

"Bütün acı çekenlerin anası" konumunda olan kilisenin, yani engizitörlerin, sanık ile ilgilenmelerinin temel amacı, sapkın ruhları öncelikle girdikleri yanlış yoldan döndürmek, daha sonra rehabilitasyon sürecine almaktır. Engizitörler için verilen cezalar ruhun şifa bulmasını, doğru yola dönmesini sağlayan 'kurtarıcılar' dır. Teologlara göre engizisyon öğ almaz, kurtarır; cezalandırmaz, insan ruhunda şeytanın egemenliğine son verir; zulüm yapmaz, kilisenin gösterdiği yoldan ayrılmış, şaşkın (kara) koyunların ruhlarını sağaltarak tekrar doğru yola dönmelerini sağlar.⁴³⁷

69) İşkence. Anvers, 1554.

Engizisyonun işkence odasında, resimlerde tasvir edildiği gibi her türden işkence aleti yer almaz. İşkence adım adım yürütülmesi gereken, giderek ağırlaşan bir ritüel olması nedeniyle ilk kez işkenceye alınanlar için soğuk, nemli, yarı aydınlatılmış sade bir mekândır yalnızca. Sanık soruşturmasının ilerleyen aşamalarında aynı mekânda veya farklı mekânlarda daha ayrıntılı işkence aletleriyle karşılaşır. İlk kez işkenceye alınanlar işkence odasında işkence masası ve kırbaçla tanışır. Sıklıkla kurban aç ve susuz bırakılır. İşkenceden hemen sonra sanık, yakılmaya ayaklarının üzerinde, sağlıklı bir görünümde götürülebilmek için, doktor tarafından muayene edilerek tedaviye alınır. İşkence donanımının bu nedenli sınırlı olması engizisyonunda işkence gören kurbanın durumunu daha katlanılabılır bir hale getirmez.

İşkenceden kurtulmanın yolu, öncelikle suçlamaları kabul etmek, suç ortaklarının veya tanıdıklarının isimlerini vermektir. Ancak bu önkoşulun yerine getirilmesinden sonra, sanığın kâfirliğinden tövbe etti-

ğini ve kilisenin bağışlayıcı, kurtarıcı kollarına sığındığını söylemesine izin verilir. Şayet sanık kendisine sunulan bu imkânı değerlendirir ve söylenenleri harfiyen yerine getirirse, nispeten hafif bir cezayla engizisyondan kurtulmayı umabilir. Ancak engizisyon dava üzerinde daha uzun süre 'çalışmaya' karar verirse, bu sürecin sonucunda ağır bir cezanın çıkması kaçınılmazdır.⁴³⁸

Engizisyon Kararlarının Açıklanması- Cezalarda İndirim ve İnfaz Ritüelleri

Engizisyon mahkemesinin nihai kararı sanığa, kalabalığın önünde düzenlenen bir törenle açıklanır. Aynen sorgulama sürecinin başlangıcında olduğu gibi halk ve ruhban kesiminin üyeleri kararın sanığa tebliğ edilmesini izlemek üzere toplanırlar. Yargılama sonucu alınan kararın sanıklara pazar günleri tebliğ edilmesi kuraldandır. Karar açıklama törenine katılan eyalet yetkilileri veya yöresel memurların yemin etmesinin ardından, öncelikle cezaları hafifletilen sanıklara ilişkin kararlar açıklanır. Kimi zaman ağır ceza mahkûmiyetleri, kilisenin hizmetinde çalışma cezasına çevrilirken, kimi zaman da kiliseden ihraç cezasıyla kurtulabilmek mümkündür. Nedamet getirme hiçbir zaman tam anlamıyla ağır ceza mahkûmiyetinden kurtuluşa sonuçlanmasa da, verilecek cezanın hafifletilmesine katkıda bulunabilir. 'Hafifletilmiş' cezalara verilebilecek çarpıcı bir örnek, sanığın giysisinin üzerine çizilen sarı bir haç işaretiyle dolaşması, teşhir edilmesidir. Mahkûm sarı haç işaretini cezası bitene kadar herkesin görebileceği bir şekilde sürekli taşımak zorundadır. Elbisenin üzerinde taşınacak 'Sarı Haç'ın büyüklüğü, kullanılacak boya ve benzeri ayrıntılar engizisyon mahkemesi tarafından belirlenir. Ortaçağın geniş kitleleri için 'işaretlenme' bir simge taşımaktan çok daha derin anlamlar içerir.⁴³⁹

Kararın açıklanması aşamasında, cezaevi mahkûmiyetlerinin kilisenin hizmetinde çalışma cezasına dönüştürülmesi imkânı her zaman vardır. Üç farklı ağır ceza mahkûmiyeti söz konusudur: En hafif cezaevi mahkûmiyeti olan "*murus largus*"da mahkûm cezasını diğer mahkûmlarla bir koğuştaki paylaşılarak geçirir. Mahkûmiyetin biraz daha ağır bir biçimi olan "*murus strictissimus*"ta mahkûm tek kişilik hücreye kapatılırken, "*murus strictissimus*"ta tek kişilik hücre cezasına ek olarak prangaya vurulma söz konusudur. İflah olmayacağı düşünülen inatçı kâfirler ise tek kişilik hücrede yaşam boyu prangaya vurulmaya mahkûm edilir. Son anda yakılmaktan

kurtulan kâfirlerin affedilmesi ise, yaşam boyu tek kişilik hücrede prangaya vurulmaları anlamına gelir.

17. yüzyılın başına kadar kısmen uygulanan eski infaz ritüelleri, 'diri diri yakma', 'suda boğma' ve 'diri diri toprağa gömme' olarak üç grupta toplanmıştır.⁴⁴⁰ Özellikle geç ortaçağ ve erken yeniçağ boyunca her tür kriminolojik olay sayısında görülen patlamanın, ülkelerin kendi koşullarından kaynaklanan içsel dinamiklerle beslendiği bilinmekle birlikte, 15.-18. yüzyıllar arasında Avrupa'nın tümü için ayırt edici bir unsur olması nedeniyle, toplumsal değişime ivme kazandıran temel güç olarak ekonomik bir dönüşümden söz etmek olasıdır. Adi suçlarda görülen belirgin artışın yanı sıra, kilisenin manevi şahsiyetine ve *Majestelerine* karşı işlenen suçların cadılığın ortaya çıkmasıyla giderek artması, merkezileşme için çaba harcayan teritoryumların kriminal kodekslerini yeniden düzenlemeleri sürecini başlatan en önemli etmen olmuştur. Burada ilgi çekici nokta, eski infaz ritüellerinin, toplumun vicdanının temizlenmesine aracılık etmek üzere bilinçli bir seçimin sonucunda uygulanmasıdır. Yukarıda saydığımız üç temel infaz ritüelinde de, cellat 'can alma' görevini doğanın 'sınırsız –arındıran– kudretine' terk etmiştir. Suçlunun, suçlu olduğu tespit edildikten sonra cezalandırılması veya kötülüklerinden arındırılması, kan dökülmeksizin, ateş (yakarak infaz), su (suda boğarak infaz) ve toprağın (diri diri gömerek infaz) gücüne bırakılmıştır. Burada dördüncü olarak, doğanın kudretine terk edilen bir başka infazdan söz edilebilir: Asılmak, doğanın bir diğer gücü 'hava'yla cezalandırılmaktır.

"Diri diri gömülme" ritüeli,⁴⁴¹ özellikle toplumun kutsal saydığı değerleri çiğneyen, geleneklere aykırı, zina, eşin öldürülmesi ve çocukların katli gibi durumlara ilaveten ağır ceza gerektirecek hırsızlık vakaları için de uygulanır. Diri diri gömülmenin Cermenlerden kalma bir infaz ritüeli olma ihtimali yüksektir. "Suda boğma" Hristiyanlığın kutsal saydığı değerler açısından daha makbul olmakla birlikte, infazın yapılacağı bölgede nehir, göl veya bataklık olmaması durumunda ritüel "diri diri gömülme" şeklinde gerçekleştirilir.⁴⁴² 1585 yılında Frankfurt'ta, kocasını yatakta 64 yerinden bıçaklayarak öldüren bir kadının infazı diri diri gömülmenin bilinen en son örneğidir.⁴⁴³ Bir infaz ritüeli olarak "diri diri gömülme" 15. ve 16. yüzyıllarda uygulanmışsa da, "diri diri yakılma" ve "suda boğma" ile karşılaştırıldığında daha az başvurulan bir yöntemdir.

Çoğunlukla kadınlara uygulandığı bilinen "suda boğarak infaz" kutsal değerlere, özellikle de kilisenin manevi şahsiyetine karşı suç işlemiş olan, çocuk katillerine, eşlerini aldatanlara (kilisenin kadınlara dair önyargısı

nedeniyle doğal olarak kadınlar çoğunluktadır) ve kâfirlere karşı uygulanmıştır.⁴⁴⁴

Suda infazda, suyun "arındırıcı" gücü, suçlunun kötülüklerinden temizlenmesini sağlar.⁴⁴⁵ Suda boğma 16. yüzyıl Avrupası'nda sıkça başvurulan bir infaz olmakla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren yaygınlığını kaybetmiş, Prusya ve Saksonya'da (Almanya) sadece çocuk katillerine karşı yürütülen mücadelede kullanılmıştır. Suçlu, elleri ve ayakları arkadan birbirine bağlanmış halde bir çuvalın içine çıplak olarak konur, ağzı sıkıca bağlanan çuval bir köprüden aşağıya, nehre bırakılır. Cellat suya bırakılan çuval su üstüne çıkmasın diye elindeki uzun sopayı çuvalın

70) Bir kâfir kadın yakılırken. R. Ricciotti'nin ahşap gravürü.

üstüne bastırır. Suda boğma ritüelinin, Roma hukukundan geldiği tahmin edilen bir diğer versiyonunda, suçlu 3 veya 4 adet hayvanla beraber bir çuvala konur ve çuvalın ağzı bağlanır. Çuvala konulacak hayvanlar köpek, horoz, yılan ve maymun olarak belirlenmiş olsa da, maymun ve yılanın temin edilmesindeki zorluklar nedeniyle, maymunun yerine bir kedi, yılanın yerine ise bir yılan resmi konulur. Çuvala, suçlunun yanına bu hayvanların konulmasının nedenleri bugün hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. Yılan⁴⁴⁶ (baştan çıkaran), maymun (zinaya yönlendiren, şehvet uyandıran) gibi hayvanların Hristiyanlıktaki simgesel anlamları göz önünde bulundurulduğunda, cezanın ağırlaştırılması amacının güldüğü,⁴⁴⁷ suçlunun işkence çekerek (suya giren hayvanların çuvalın içinden kurtulmak için çırpınışları nedeniyle) utanç içinde ölmesinin amaçlandığı kesindir. Maymun, özellikle de bir elinde aynayla tasvir edilen dişi maymun, ortaçağda, erkekleri yoldan çıkaran zekâsıyla, şehvetin, iffetsizliğin kaynağı olarak görülen kadınla özdeşleştirilmiştir. Hristiyan ikonografisinde zincire vurulmuş maymun motifi tutsak edilmiş şeytanı temsil eder.⁴⁴⁸

Üçüncü ve bütünüyle mükemmelliyetçi bir infaz yöntemi olan “diri diri yakılma” tam anlamıyla bir ‘imha’ ve ‘temizle(n)me’ anlamına gelir. Cadılık, kâfirlik, zehir terkipçiliği, hayvanlarla cinsel ilişki ve kalpazanlıktan hüküm giyenler için ‘yakılma’ vazgeçilmez bir infaz yöntemidir. Yakılarak infaz 16. yüzyıl boyunca özellikle de kadınlara karşı cadı avının tüm hızıyla sürdüğü bölgelerde yoğun bir biçimde uygulanmıştır. Yakılarak ölüme mahkûm olan suçlunun, özellikle odun yığınının yavaş yandıği durumlarda uzun süre acı çekmesini engellemek için, odun yığına çıkarılmadan önce boğularak öldürülmesi, daha sonra yakılması sıklıkla olmasa da, başvurulmuş bir yöntemdir.⁴⁴⁹

Suçlunun yakılarak öldürülmesi, üzerinde ayrıntılı bir biçimde düşünülmüş kusursuz bir tasarım olarak karşımıza çıkar. ‘Kutsal Engizisyon Mahkemesi’ tarafından ölüme mahkûm edilen şahsın cezasının infazı “*auto-da-fé*” (*actus fide*)⁴⁵⁰ yukarıda değindiğimiz gibi, pazar günleri veya diğer (dini) tatil günlerinde, çocuk, kadın, yaşlı, genç geniş bir izleyici kitlesi önünde şenlik, bayram havasında, genellikle kasaba ve şehir meclisinin bulunduğu geniş meydanlarda yerine getirilir.⁴⁵¹ İnfaz için pazar (tatil) günlerinin veya kutsal (dini) günlerin seçilmesinin nedeni, sadece katılımın arttırılması değildir kuşkusuz. Engizisyon mahkemelerinde ve daha sonraki yıllarda devreye giren sivil mahkemelerde, kiliseye karşı işlenen suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılanların yakılarak infaz edilmesi, suçlular için bir tür “*arınma*”yı temsil ettiği için, infaz ritüelinin

Hristiyanlığın kutsal saydığı günlerde veya pazar günleri yerine getirilmesi, yakılanın, özünde saf ve temiz olan ruhu için yerine getirilmesi gereken son bir görev olarak görülür.

Mahkeme tarafından suçlu bulunan şahıs, şayet yargılanma sürecinde önemli sayılabilecek itiraflarda bulunmuşsa, yani engizisyonun istediği yönde ifade verebilmişse, yakılmadan önce boğularak öldürülme ayrıcalığına sahip olabilir. Böyle bir ayrıcalığa sahip olamayan, diri diri yakılan suçluların feryatlarının izleyicileri tedirgin etmemesi için işkence uygulanırken de yararlanılan “boğma armudu” veya “işkence maskesi” kullanılır. Çelik veya bronzdan yapılmış olan “boğma armudu” zanlının işkence görürken bağırmasını engellemek için düşünülmüş basit bir düzendir; işkence görenin ağzını neredeyse tamamıyla kaplayacak şekilde, kösele veya vidalarla başın arkasında sabitlenmiş olarak tüm ağız boşluğunu kaplar. Böylece suçlunun bağırması engellenmiş olur. ‘İşkence maskesi’, yüzü önden tamamıyla saran bir blok kısım ve başın arkasında birbirine kavuşan demir halkalardan oluşur. Sadece çeneye yerleştirilen ve ağzın –dilin– oynatılmasına engel olan daha basit şekli de aynı amaca hizmet eder.⁴⁵²

Engizisyon mahkemelerinin ceza hiyerarşisi içinde en ağırı diri diri yakılmaya mahkûm olmaktır. Ölüme mahkûm olanların cezasının infazı, infaz kararı engizisyon mahkemelerinde alınmış olmakla birlikte, dünyevi mahkemelerin gözetiminde yapılır. Bu uygulamanın nedeni, kilisenin elini kana bulamak istememesi ve hiçbir üyesinin silah taşıma yetkisinin olmamasıdır.⁴⁵³

X.

Hayvanlara Karşı Yürütülen Ceza Davaları

*"Wenn ein Hund auch tausend Stunden in die
Kirche ginge, bleibt er doch ein Hund."*

Freidank,
"Bescheidenheit"

Eski çağlardan itibaren birçok kültürde hayvanların da tıpkı insanlar gibi suç işleyebileceğine inanılmıştır. Dinsel, etik, folklorik inanç ve geleneklerden beslenen bu düşüncenin temelinde, insanoğlunun hayvanlarla kurduğu, kimi zaman düşmanlığa, çoğu zaman da dostluğa dayanan *sorunlu* ve *samimi* ilişki yatar.⁴⁵⁴ Kendilerinin dava konusu olmadığı durumlarda hayvanlara, insanların birbirlerine uyguladıkları zulümde bir araç olma görevi verilmiştir. Antikçağdan itibaren hayvanların da rol aldığı birçok işkence türü insanlar tarafından diğer insanlara karşı uygulanmıştır; kolları ve bacaklarından koşum hayvanlarına bağlanan suçlular, hayvanların ters yönde koşturulmasıyla parçalanırken, köpek veya kedilerle birlikte bir çuvala konulan büyücüler ve cadılar suya atılmışlardır. Çıplak vücutlarına bal sürülen suçlular ormanlardaki karınca yuvalarının üzerine yatırılmıştır. Bir çukurda günlerce aç bırakılmış aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanlara yiyecek olarak sunulan insanların parçalanmaları ölümün çabuk olması nedeniyle işkence sayılmamıştır. Ortaçağda, büyücülük veya cadılık yapmaktan suçlu bulunanların ve zina yapan kadınların cezalandı-

rilmasında, Roma hukukunun infaz yöntemlerine geri dönülmüş, suçlular işledikleri suçları simgeleyen yılan, maymun gibi hayvanlarla birlikte bir çuvala konularak kaderlerine terk edilmiştir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu işkence ve infazlarda rol alan hayvanlar, insanların katledilmesinden de bir dereceye kadar *sorumlu* tutulmuşlardır.

İnsanlar ve hayvanlar arasında kurulan bu "samimi" ilişki, ortaçağ boyunca, hayvanların da gündelik yaşama katıldıkları ölçüde insanlarla sorumluluklarını paylaşabilecekleri, hatta cezai ehliyetlerinin olduğu inancının yerleşmesine neden olmuştur. İnsanlar suçlarından dolayı nasıl sorumlu tutulabiliyor, mahkemeye çıkarılarak yargılanabiliyorsa, aynı şekilde hayvanlar da işledikleri suçlardan dolayı yargılanmalı ve cezalandırılmalıdır. Günümüze kadar ulaşabilen kaynaklardan, 824-1845 yılları arasında kayıtlara geçmiş, aforoz veya infaz ile sonuçlanmış hayvan davalarında en az 144 hayvanın yargılandığı kesin olarak bilinmektedir.⁴⁵⁵

Hayvanlara açılan davalar 13. yüzyıldan itibaren artmaya başlamıştır; bir yanda kilise mahkemelerince haşerelere karşı açılan davalar sürerken, diğer yandan sivil mahkemelerde, zararlı hayvanlara ve gücünden yararlanan evcil hayvanlara karşı açılan davalar artmaktadır. Kilise mahkemelerinde görülen davaların ayırt edici özelliği, evcil hayvanların tersine, insanlara karşı *kitlesel* olarak eyleme kalkışan hayvanları (fare, çekirge, tırtıl, köstebek) iyileştirme, kazanma amacına yönelik açılan davalardır. Sivil mahkemeler daha çok bireysel suç işleyen (domuz, köpek, öküz) hayvanları yargılamakla görevlendirilmiştir. Bütünüyle hukuki prosedüre uygun olarak görülen hayvan davalarının Almanya'da, İsveç'de, Fransa'da ve Flamanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde 19. yüzyıla kadar sürdüğü görülmektedir.⁴⁵⁶ Açılan davalarda eğitimli hukukçular görev almış, davaların hukuki mahiyeti yetkin profesörler tarafından tartışılmış, hatta "sanık(lar)" için savunma hakkının kutsallığı göz önünde bulundurularak avukat tayin edilmiştir. Her şey, tüm dava süreci, kurallara uygun olarak işlemiştir.⁴⁵⁷ 13. yüzyıldan önceki dönemlerde suç işlediğine inanılan hayvanların cezaları çoğu kez 'Linç Hukuku'nun kendi yöntemleriyle infaz edilmiştir. Örneğin eski İsrail'de bir insanı öldüren öküz taşlanarak öldürülürken, Araplar camiye (kutsal mekâna) giren bir köpeği meydanda kırbaçlatmış, yine Fenike kolonilerinden birinde kente girerek insanlara saldıran bir aslan yakalanarak ağaca çivilenmiştir.⁴⁵⁸

Geç ortaçağ Avrupası'nda ürünlere verdikleri zararlar nedeniyle mahkemelerde haklarında dava açılan fare, çekirge, tırtıl benzeri hayvanların gıyabında verilen cezaların infaz edilme şansının olmaması nedeniyle (!), bu hayvanları kazanmayı amaçlayan kilise hukukçuları tarafından

'vaftiz edilme', 'kovma ayinleri' veya dualarla Tanrı'ya yakarma gibi başka yöntemler devreye sokulmuştur. Bunların bazılarında suçlu hayvanlara yönelik, şeytan kovma ayini benzeri 'kovma ayinleri' düzenlenmiştir. 'Kovma ayinleri'nde insanlara hastalık getiren, tarladaki ürünü kemirip bitiren fare, çekirge gibi hayvanların, Tanrı, Hazreti İsa ve Kutsal Ruh adına, işgal ettikleri mekânlardan, tarlalardan, hatta tüm yöreden, bir daha geri gelmemek üzere defolup gitmeleri istenir. Davalı hayvanlar hakkında düzenlenen tutanaklarda kovma ritüellerinin de yer aldığı görülmektedir. Geç ortaçağ Avrupası'nda kilisenin suç işleyen hayvanların rehabilitasyonuna yönelik arayışlarına, yaklaşık üç yüzyıl önce, kendisi de bir teolog olan Aquinolu Tommaso tarafından rasyonel bir yanıt verilmiştir aslında. Tommaso hayvanların büyücülük, afsuncu gibi yetenekleri olmadığını, neden olamayacağını açıkça ortaya koyar. Öncelikle hayvanlar bizim kullandığımız dilden anlamazlar, ikincisi hayvanlarda mantık yoktur ve nihayet, insanlar gibi davranışlarından (eylemlerinden) dolayı sorumlu tutulamazlar; yarattıklarına hükmedebilme sadece Tanrı'ya özgüdür. Sonuç olarak Aziz Tommaso bu konuda düşünmenin anlamsızlığını şu özlü cümleyle özetler: "*Mantıksız yaratıkların büyü yapabileceğine inanmak abesle iştigal etmektir.*"⁴⁵⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, sivil mahkemelerde davalar daha çok evcil (köpek) veya kırsal kesim insanı için büyük önem taşıyan küçükbaş ve büyükbaş hayvanlara (domuz, öküz, eşek) karşı açılmıştır. Sayılanlar içinde özellikle de domuzlar, çocuklara verdikleri zararlar (ısıрма) nedeniyle, en çok hâkim karşısına çıkan hayvan olma özelliğine sahiptirler. Verilen cezalar genellikle ölüm olup, asılma, diri diri gömülme veya yakılma yöntemlerinden biriyle infaz edilir. Yargılama, şayet firarda değil ise, sanık huzurunda yapılır; suçlu bulunarak ölüme mahkûm edilen hayvanlara infaz öncesinde elbise giydirilir.

Fransa, ortaçağ Avrupası'da en çok hayvan davasının görüldüğü ülkelerin başında gelir. Domuzlar, hayvanlara karşı açılan davalarda sıklıkla hâkim önüne çıkmaları nedeniyle ayrıcalıklı bir öneme sahiptirler. Bilinen en eski dava 1266 (1268 ?) yılında Fransa'da (Fontenay aux Roses) görülmüştür. Bir domuz, küçük bir çocuğu yediği için hâkimin emriyle diri diri yakılmaya mahkûm edilmiştir. 1386 yılında Falaise (Fransa) belediye meclisi tarafından ayakları ve başı kopartılmak suretiyle ölüme mahkûm edilen domuzun suçu ise bir çocuğu yaralamaktır.⁴⁶⁰

Fransa, suçlu hayvanların takibi, yargılanması ve infazı konusundaki –pratikten gelen– üstünlüğünü, kriminal kodeks bağlamında teoride de kimseye bırakmaya niyetli değildir; Provence meclisi başkanı, konunun

hukuki boyutlarını ele aldığı 1531 tarihli kitabında hayvanların neden oldukları ölümlerden dolayı yargılanıp yargılanamayacaklarını, yani cezai ehliyetlerinin olup olmadığını araştırır. Chasseneux gibi, üst düzey görev yapan bir hukukçunun bu konuda vardığı sonuç şaşırtıcıdır: Hayvanlar çevrelerine verdikleri zararlardan dolayı ceza mahkemelerinde yargılabilirler. 1487 yılında Beaume'da mayısböceklerine, aynı yıl Autin'de ve Lyon'da sümüklüböceklerle karşı açılan davalar Chasseneux'nün başkanlığını yaptığı mahkemede görülmüştür. 1488 yılında Autin'de farelere karşı açılan bir davada, müvekkillerini savunma görevini, yazdığı eserle bu alanda ünlenen Chasseneux üstlenmiş ve mahkemenin usule uygun olarak 'sanığa' çıkarttığı daveti erteletmek için büyük çaba harcamıştır. Avukat Chasseneux, müvekkillerine tek tek çıkarılan bir davetin pratikte bu davada mümkün olamayacağını, müvekkillerinin sayılarının çok fazla olduğunu ve çevreye (köye) dağılmış olarak yaşadıklarını mahkeme heyetine bildirmesine rağmen, bu haklı (!) talebi kabul edilmemiş, sanıkların mahkemeye toplu daveti tanıkların önünde kamuoyuna duyurulmuştur. Chasseneux itirazını yineleyerek, müvekkillerinin (farelerin) kendileri hakkında dava açıldığından haberdar olan kediler tarafından parçalanacaklarını bildiklerini ve bu yüzden mahkemeye gelmelerinin mümkün olmadığını bildirir. Bu itirazı kabul da edilmeyince, hâkimin insanlığına ve adaletine sığınarak müvekkillerinin affedilmesini talep eder.

Aşağıda aktaracağımız tırtıl davası daha da ilginçtir. 1699 yılında Auvergne büyük bir tırtıl istilasıyla karşı karşıya kalır. Ağaçlar kemirilmekten çürümeye başlamış, meyve ve sebzeler heba olmuştur. Auvergne Parlamentosu, kent mahkemesinde zararlıların ıslahı amacıyla bir araştırma yaptırır. Parlamenteoya sunulan rapor tırtılların suç işlediğini teyid etmektedir. Başkalarının malına zarar vermekten suçlu bulunan tırtıllar prosedüre uygun olarak mahkemeye davet edilir. Hukuka uygun olarak sanıklara mahkeme heyetince bir avukat tayin edilmesine rağmen, küstah tırtıllar, mahkemenin davetine icabet etmezler. Avukat büyük bir çaba göstererek müvekkillerinin, iddianamede zararlı olarak gösterilen eylemlerinin yasalar nezdinde suç sayılamayacağını, çünkü doğal güdülerle hareket ettiklerini belirterek mahkemeden beraatlarını talep eder. Tırtılların avukatını duyan, ağaçların, meyve ve çiçeklerin tırtılların kemirmeleri için yaratıldıkları sonucuna varabilir. Ancak avukatın bu yakarıları bir sonuç vermez; mahkeme heyeti tarafından tespit edilmiş yer ve zamanda ortaya çıkan sanıkların imha edilmelerine oy birliğiyle karar verilir. Mahkemenin aldığı bu tartışma götürmez karara rağmen, küstah hayvancıkların ortaya çıktıkları görülmemiştir.⁴⁶¹

XI.

Azize mi, Cadı mı?

Orléanslı Bakire Jeanne d'Arc⁴⁶²

*"O Johanna ohne Grab und
ohne Bild, du, die wusste,
dass das Grabmal der Hereon
das Herz der Lebenden ist."*

André Malraux

1411'de ⁴⁶³ Champagne Kontluğu'nun Domrémy köyünde, çiftçi bir ailenin kızı olarak doğan Jeannette olağan bir çocukluk ve ilkgençlik çağı geçirir. Köyündeki diğer kızlar gibi düzenli olarak kiliseye gider, "Periler Ağacı"ndan dilekte bulunur.⁴⁶⁴ Kendi ifadesiyle, 13 yaşına kadar dini vecibelerini aksatmadan yerine getiren, her kırsal kesim insanı gibi batıl inançları olan sıradan bir köylü kızıdır. Ancak bir gün yaşamını tümünden değiştirecek mucize gerçekleşir. "Beni yönlendirecek yüce Tanrı'nın sesini ilk duyduğumda 13 yaşındaydım. İlk seferinde büyük bir korku ve endişeye kapıldım. Sesi, bir yaz günü babamın bahçesinde bulunduğum sırada, yaklaşık öğlen vakti duydum. Bir gün önce oruç tutmuştum. Ses, kilisenin bulunduğu sağ taraftan geliyordu. Aynı anda, sesin geldiği yönde, ışık içinde büyük kutsal varlık belirdi. Kuvvetli ışık ile ses aynı yönden geliyordu. Ve üçüncü kez aynı sesi duyduktan sonra, bunun bir meleğe (Aziz Mikail) ait olduğunu anladım. İşte bu ses beni daima yönlendirdi. Ses bana doğru yoldan ayrılmamamı ve sık sık kiliseye gitmemi buyuruyordu..."⁴⁶⁵

Jeannette yol gösterici meleğinin sesini daha sonraki günlerde de duymaya devam eder. Ses, Fransa'nın bağımsızlığı için onu göreve çağır-

maktadır. Köyünü terk etmeli ve İngilizlerin kuşatması altındaki Orléans'ı kurtarmak için Vaucoulerus kalesi kumandanı Robert de Baudricourt'dan kendisine asker vermesini istemelidir. Sonunda Ses'in isteğine uyan Jeannette, 1429 yılında, henüz 17 yaşında bir genç kızken köyünü terk eder. Uzun ve zahmetli bir yolculuğun sonunda Chinon'a ulaşan Domrémyli köylü kızı, üzerinde erkek giysileri olduğu halde, taçsız Fransa Kralı VII. Charles'ın (veliaht prens) huzuruna çıkmayı başarır. Krala, Tanrı'nın kendisini Fransa'yı İngilizler'in işgalinden kurtarmak ve krallık tacını geri almak için görevlendirdiğini anlatır. *La pucelle*⁴⁶⁶ tabii tutulduğu uzun sınavlardan başarıyla geçerek, kendisine bir şans verilmesi için kralı ikna eder.⁴⁶⁷ Taçsız kral VII. Charles'ın, karizmasından etkilendiği bakire köylü kızına, İngilizlere karşı başka bir seçeneği olmadığı için bu imkânı verdiği sanılmaktadır. Böylece işgal altındaki Fransa topraklarını İngilizlerden kurtarmak için Fransa ordusunun başına geçen Jeannette, İngilizleri yenilgiye uğratarak Orléans'daki kuşatmayı kaldırır. Bu başarısının ardından krallık tacını İngilizlere kaptırmış olan Charles'ı Reims'e götürerek 17 Temmuz 1429'da Fransa Kralı olarak taç giydirir. Orléans'ı kurtarmada gösterdiği başarıyı Compiegne seferinde tekrarlayamayınca, 24 Mayıs 1430'da Burgonya Dükü'ne esir düşer. On bin frank⁴⁶⁸ karşılığında İngilizlere satılır. Jeanne d'Arc, engizisyon mahkemesinde Beauves piskoposu Pierre Cauchon ve engizitör Jean Lemaitre başkanlığında görülen davasında cadılık yapmaktan suçlu bulunur ve yakılarak öldürülür.

Jeanne d'Arc'ın öyküsünde üzerinde durulması gereken bölümün – en azından bu kitabın kendisine çizdiği sınırlar içinde– irrasyonel unsurların hâkim olduğu cadılık suçundan yargılanmasına kadar geçen dönemden çok, bütünüyle rasyonel olan suçlanma, yargılanma ve infaz süreci olduğunu düşünüyoruz. Geç ortaçağ Avrupası'nda yaşanan cadı avı çılgınlığının hemen öncesinde engizisyon mahkemesi tarafından görülen bu dava içerdiği politik unsurlar nedeniyle klasik büyücü/cadı davalarından ayrılmakla birlikte, suç istinadı (kilisenin kutsal varlığına ve Katolik inancına karşı suç işlemek), sorgulama (fiziki işkence dışında, ispatlanamayan suçlamalar, yalancı tanıklıklar, sorularla tehdit ve psikolojik işkence), yargılama ve infaz sürecinin bütünlüğü davanın tipik bir engizisyon davası olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁹

Engizisyon mahkemesi, sorgulanması sonrasında Jeanne d'Arc'ı on iki maddede sıralanan fiillerinden dolayı suçlu bulur. İlk dört maddede duyduğu seslere ilişkin suçlamalar yer alır: Katolik kilisesinin kutsal varlığını hiçe sayarak Aziz Mikail,⁴⁷⁰ Azize Katharina ve Azize Margareta'nın sözde buyruklarıyla kralın ve ülkenin geleceğine ilişkin kehanette bu-

lunmak (falcılık/medyumluk). Diğer maddelerde ise, erkek giysileriyle dolaşarak Tanrı'nın yarattığı bedende başka bir cinsiyeti aramak, ailesinin itirazına karşın evini terk ederek ailesinin onurunu zedelemek, Burgonya Dükü'ne esir düştüğünde tutulduğu kuleden kaçma, yani intihar girişiminde bulunarak, Tanrı'nın verdiği ve zamanı gelince yine sadece Tanrı'nın alabileceği yaşama bilerek ve isteyerek son verme girişiminde bulunmak, Azize Katharina ve Azize Margareta'nın Burgonyalıları artık sevmedikleri, İngilizlerin tarafını tutmadıkları için İngilizce değil, Fransızca konuştukları iddiasında bulunmak, Tanrı'nın varlığını inkâr eden bir tavır içinde nereden ve kimden geldiği belli olmayan seslere ibadet etmek, Azize Katharina ve Azize Margareta'nın, bakireliğini korusa kendisini cennete göndereceklerine dair söz verdikleri iddiasında bulunmak, putperestlik ve düştüğü kötülüklerde inatla ısrar ederek kâfirlik yapmakla suçlanmıştır.⁴⁷¹

Jeanne d'Arc 1431 yılının 24 Mayıs günü cellatları tarafından Rouen mezarlığına getirilir. Uzun ve yorucu sorgulama günlerinin sonunda bitkin düşmüş durumdadır. Uğruna savaştığı ve hayatını ortaya koyduğu kralı VII. Charles'ın onu 'kâfir' olarak tanımladığı kendisine söylenince, Jeanne d'Arc, "*Kralım aleyhinde değil, benim hakkımda konuş; o iyi bir Hristiyan,*" diye cevap verir.⁴⁷² Hakkında hazırlanan iddianame okunarak, Tanrı'nın bağışlayıcı gücüne sığınarak işlediği günahlardan pişmanlık duyduğunu itiraf edip etmeyeceği sorulur. O güne değin işlediği günahlardan pişmanlık duyduğunu ve bir daha erkek kıyafeti giymeyeceğini kabul ettiği yazılı olan metni (itiraf belgesi) imzalaması durumunda affedilecek, yakılma cezası, yaşam boyu hücre cezasına çevrilecektir. Yorgun ve güçsüz Jeanne d'Arc bu itiraf metnine zorlukla bir haç işareti çizerek imzasını atar. O artık yaşam boyu hücrelerinde işlediği suçların kefareti ödeyecek bir mahkûmdur. Suçunu çekmek üzere tekrar hücrelerine kapatılır. Ancak kısa bir süre sonra itiraflarından pişmanlık duyan Jeanne d'Arc, itirafnamesine koyduğu imzadan vazgeçtiğini bildirerek erkek giysilerinin kendisine geri verilmesini talep eder. Bu talebinin ve tövbekâr olmaktan vazgeçtiğinin mahkemece kabulü mümkün değildir.

1431 yılının 30 Mayıs günü Saint-Sauveur Kilisesi'nin yakınlarındaki eski pazar meydanında (Vieux Marché) gerçekleştirilecek *auto-da-fé* için üç platform kurulmuştur. Bunlardan birinde İngiltere kardinali, kraliyet ve başpiskoposluk mensupları, diğerinde bu korkunç dramın mimarları olan, davanın hâkimi, rahipler ve askerler yerlerini almışlardır. Son platformda sanık Jeanne d'Arc bulunmaktadır. Platformdan alınarak, meydanın ortasında kendisi için hazırlanmış odun yığınının üzerine dikilmiş

71) Jeanne d'Arc (1410/1412-1431).

direğe bağlanan⁴⁷³ Jeanne d'Arc'a, engizisyon mahkemesinin kararı okunur; bir kâfir olması nedeniyle yakılarak öldürülecektir. Cellatları ayaklarının altındaki odunları tutuşturmaya başladığında Jeannette henüz 19 yaşındadır.

Domrémyli köylü kızı Jeannette'in infazı, 'Kutsal Engizisyon Mahkemesi'nin onbinlerce masum insanı yakılmaya gönderen kararlarından sadece biri olmakla birlikte, umulmadık ölçüde ilgi uyandırmış ve Avrupa tarihinin üzerinde en çok tartışılan kimliklerinden birini yaratmıştır. Jeanne d'Arc'ın suçsuzluğu, Katolik kilisesi tarafından biraz gecikerek de (!) olsa anlaşılmış, 1909 yılında itibarı iade edilmiş, 1920 yılında 'azize' ilan edilmiştir.⁴⁷⁴

Kısacık yaşam süresi göz önünde bulundurulduğunda, tarihte Jeanne d'Arc kadar yaşamı, tiyatrodan operaya, sinemadan⁴⁷⁵ şiire, romandan baladlara konu olmuş bir kişilik daha yoktur.⁴⁷⁶ İlk kez 1470 yılında yazıya dökülmüş olmakla birlikte, 1435 yılından itibaren sahnelenen, Jeanne'in idamının anlatıldığı 20529 mısralık anonim dramatik şiir *Mystère du siège d'Orléans*, Jeanne d'Arc efsanesinin ilk edebi metni olarak kabul edilir. Shakespeare'in VI. Henry isimli oyununda *Orléanslı Bakire*, babasından kaçan, hamileliğiyle herkesi şaşkına çeviren ve İngilizler tarafından yakılarak ölüme mahkûm edilen büyücü kız olarak karşımıza çıkar. 16. yüzyılda Jeanne d'Arc üzerine yalnızca iki eser yazılmıştır; 17. yüzyılda bu sayı üçe çıkmakla birlikte, eserlerin çok sayıda tiyatro grubu tarafından aynı anda sergilendiği ve uzun süreler oynandığı görülmektedir. Yüzyıl dönümünde, 1801'de Schiller ünlü romantik trajedisi *Jungfrau von Orléans*'ı tamamlar. Yine G. Bernard Shaw'ın dramatik kroniği *Saint Joan* bu yüzyılda anılması gereken eserlerin başında gelir. 1800-1874 yılları arasında en az 34, 1875-1900 arasında 48 oyun yazılır Jeanne d'Arc efsanesi üzerine. Katolik kilisesi tarafından cadılıkla suçlanarak 1431 yılında yakılan Jeannette'in yaklaşık 480 yıl sonra, itibarının iade edilerek azize ilan edilmesinden sonra, yaşamı üzerine yapılan akademik çalışmalarda ve sanat eserlerinde patlama yaşanır. Jeanne d'Arc üzerine 1909 yılında 17, I. ve II. Dünya Savaşları arasında 29, 1945'den bugüne kadar 19 yeni tiyatro eseri yazılmıştır. Son dönemdeki tiyatro eserlerinin bir kısmı kilise çevrelerince genç kuşakların eğitimi için kaleme alınmış, bir kısım eserlerde de Jeanne d'Arc, iki büyük savaş esnasında esen aşırı milliyetçilik rüzgârlarına uygun bir biçimde, tarihten alınmış bir yurtsever örneği olarak, 20. yüzyılın insanı için yeniden yaratılmıştır.

Sanatın diğer dallarında olduğu gibi, müzik alanında da Jeanne d'Arc üzerine yüzlerce eser verilmiştir. E. Huet'nin 1894 yılında yaptığı araş-

tırmalar Jeanne d'Arc'ı konu alan 400'den fazla kantat, senfoni, opera, kısa parçanın bestelendiğini ortaya koymaktadır.⁴⁷⁷

Sıradan bir köylü kızı olarak başlayan yaşamı, 20 yaşında şeytanın işbirlikçisi olarak odunların üzerinde yakılarak son bulan Jeanne d'Arc'ın yaşamı ve gerçekleştirdiği mucizeler üzerine yüzlerce yıldır süregelen, akademik çevrelerde büyük yankı bulan tartışmalar hâlâ dinmemiştir. Efsaneye saldıranların çokluğu, bu iddiaların bütünüyle göz ardı edilmesine imkân vermemektedir. İşte bunlardan bazıları: Jeanne aslında bir prensesdir ve şeytanla işbirliğine girerek cadılık yapmış ve bu nedenle papazlar meclisi tarafından yargılanıp yakılmaya mahkûm edilmişse de, son anda cadılıktan hüküm giymiş başka bir kadın Jeanne yerine yakılmıştır. Jeanne d'Arc, babası bilinmeyen bir prenses olarak yaşamını sürdürmüştür. Jeanne'in duyduğu sesler, Aziz Mikail'le buluşması, gördüğü halüsinasyonların bir sonucudur; kayıtlar gerçekleri yansıtmamaktadır; Orléans'ın kurtuluşunda ve VII. Charles'ın taç giyme töreninde yer alan kişi gerçekte bir figürandır. Buna da en iyi örnek Jeanne'in sürekli erkek giysileriyle dolaşması ve bunları çıkarmaya yanaşmamasıdır.⁴⁷⁸

Anti-efsane örneklerini çoğaltmak mümkün, ancak bu savların sahipleri, tüm ayrıntıları bu denli ince düşünülmüş bir kurmaca öyküye neden ihtiyaç duyulduğuna açık bir yanıt verememektedir.